

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

В. Г. АНДРІЙЧУК

ЕКОНОМІКА АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК
ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Київ 2000

Рецензенти:

О. В. Крисальний, д-р екон. наук, проф.,
засл. діяч науки і техніки України (Ін-т аграр. економіки УААН)

В. В. Юрчишин, д-р екон. наук, проф.,
акад. УААН, засл. діяч науки і техніки України
(Укр. акад. аграр. наук)

Андрійчук В. Г.

A65 Економіка аграрного підприємства: Навч.-метод. посібник для са-
мост. вивч. дисц. — К.: КНЕУ, 2000. — 356 с.

ISBN 966–574–193–4

Навчально-методичний посібник призначений для самостійного по-
глибленого вивчення дисципліни «Економіка аграрних підприємств».

В посібнику даються методичні поради до вивчення кожної теми,
плани семінарсько-практичних занять, сформульовані економічні термі-
ни і поняття, що притаманні даній науці, дається перелік запитань для
здійснення студентами самоконтролю за ступенем засвоєння ними тео-
ретичного і методичного матеріалу, наводяться спеціально розроблені з
врахуванням сучасних вимог практичні навчальні завдання. Окремий
розділ посібника присвячений методичним порадам до написання кур-
сових робіт.

Для студентів вищих навчальних закладів (факультетів) аграрного
економічного профілю, спеціалістів і керівників аграрних підприємств
різних організаційних форм господарювання.

ББК 65.32

Методичний посібник написано відповідно до смислового змісту і структури підручника Андрійчука В. Г. «Економіка аграрних підприємств» (Київ: ІЗМН, 1996. — 510 с.) та програми дисципліни «Економіка підприємств» для студентів спеціальності 6201/3 «Менеджмент організації» спеціалізації «Аграрний менеджмент».

Мета посібника — забезпечити поглиблене засвоєння студентами теоретико-методологічних і методичних питань економіки аграрних підприємств та якісне виконання ними курсових робіт з даної дисципліни, навчити майбутніх економістів-менеджерів творчо підходити до розв'язання різноманітних прикладних завдань, розвивати в них уміння оволодівати новими спеціальними знаннями, сприяти формуванню економічного мислення, адаптованого до вимог ринкової економіки.

Пропонований методичний посібник побудований таким чином, щоб підвищити інтенсивність навчання, допомогти поглибити знання з предмета, що вивчається, набутти навичок самостійного ведення економічної роботи в агропромисловому виробництві, а також уміння аналізувати економічний стан підприємства, правильно оцінювати якісні і кількісні зрушення в розвитку його економіки. З кожної теми даються методичні поради до вивчення викладеного в підручнику теоретичного матеріалу, а також наводиться перелік питань, правильні відповіді на які засвідчуватимуть ґрунтовну підготовку студента з даного розділу навчальної дисципліни. Майбутнім спеціалістам з аграрної економіки важливо також добре засвоїти суть основних понять і термінів, що використовуються в науковій і практичній діяльності. Цьому сприятиме даний методичний посібник, в якому з кожної теми даються визначення основних категорій (понять) і термінів, які не використовувалися у раніше викладеному матеріалі.

З метою практичного засвоєння студентами набутих теоретичних знань у посібнику з кожної теми передбачено навчальні завдання, значна частина яких виконується на фактичному матеріалі річних бухгалтерських звітів аграрних підприємств, що закріплюються за кожним студентом на весь період викладання дисципліни. Це забезпечує самостійність навчання, сприяє глибокому і різнобічному вивченню економіки підприємства. Крім того, така методика проведення практичних занять дає можливість вивчити річну бухгалтерську звітність підприємства, навчитися швидко й правильно орієнтуватися у фактичній вихідній інформації та розрахованих економічних показниках. У зв'язку з тим, що для засвоєння теоретичних положень дисципліни в річних бухгалтерських звітах підприємств не завжди є необхідні вихідні дані, в посібнику наведено практичні завдання, які виконуються за спеціально розробленою автором інформацією.

Зміст і методика виконання всіх навчальних завдань орієнтовані студентів на вибір правильного способу їх розв'язання і обґрунтоване трактування отриманих результатів.

Кількість завдань з кожної теми курсу диференційована залежно від важливості теми, складності матеріалу і можливості використання набутих знань та навичок у практиці роботи економістів-менеджерів агропромислового виробництва. Виконання практичних завдань розраховано на аудиторний і позааудиторний час. Результати розв'язання завдань з кожної теми та сформульовані висновки студенти записують в окремий зошит, який періодично здають на перевірку викладачеві. Студенти, які не виконали практичних завдань хоча б з однієї теми, до екзамену не допускаються.

Навчально-методичний посібник надасть студентам дійову методичну допомогу при виконанні ними курсових робіт з дисципліни «Економіка аграрних підприємств». З цією метою даються методичні поради до написання курсових робіт, перелік тем, зразки планів робіт різнобічної тематики. Важливо також, що з ряду тем дається дещо більше навчальних завдань, ніж це необхідно для повного використання студентами мінімуму часу, відведеного на підготовку до практичних занять. Таке варіювання набором завдань дає змогу студентам більш глибоко засвоїти той матеріал, який необхідний для написання курсової роботи, є найбільш складним або ж не був достатньо висвітлений на лекції.

Важливо й те, що з кожної теми наводиться список основної і додаткової літератури, опрацювання якої дасть змогу читачеві ґрунтовно засвоїти теоретичний матеріал і відповідно до встановлених вимог написати якісну курсову роботу.

Автор плекає надію, що глибоке засвоєння студентами теоретичних і практичних питань курсу дасть їм змогу виробити вміння обґрунтовувати доцільність і результативність запроваджуваних заходів, виявляти існуючі резерви підвищення ефективності виробництва, розробляти заходи щодо їх використання, знаходити найбільш раціональні шляхи розвитку підприємства на перспективу в умовах ринкової економіки.

ПРОГРАМА ДИСЦИПЛІНИ
«ЕКОНОМІКА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ»
(ДЛЯ СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 6201/3 «АГРАРНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ»)

№ п/п	Назва теми	Всього годин	У тому числі		
			лекцій	практ. занять	індив. робота
1	Предмет і метод курсу «Економіка аграрних підприємств»	4	2	—	2
2	Попит і пропозиція на сільськогосподарську продукцію в умовах ринку	4	2	2	—
3	Підприємство як основна ланка ринкової економіки	8	4	2	2
4	Зовнішнє середовище діяльності аграрних підприємств у ринковій економіці	3	2	1	—
5	Витрати виробництва і собівартість продукції (робіт, послуг) аграрних підприємств	8	4	2	2
6	Кінцеві результати діяльності аграрних підприємств	5	2	1	2
7	Земельні ресурси та ефективність їх використання в аграрних підприємствах	6	4	2	—
8	Трудові ресурси і продуктивність праці в аграрних підприємствах	4	2	2	—
9	Основні фонди і виробничі потужності аграрних підприємств	4	2	2	—
10	Матеріально-речові елементи основних виробничих фондів та ефективність їх використання	7	4	2	1
11	Оборотний капітал аграрних підприємств	5	2	1	2
№ п/п	Назва теми	Всього годин	У тому числі		
			лекцій	практ. занять	індив. робота

12	Нематеріальні ресурси (активи) підприємств	3	2	1	—
13	Авансований і власний капітал аграрних підприємств	8	4	2	2
14	Інвестиції та їх ефективність	6	2	2	2
15	Ефективність діяльності аграрних підприємств та оцінка їх ринкової позиції	6	2	2	2
16	Ціни на сільськогосподарську продукцію	6	2	2	2
17	Якість продукції аграрних підприємств	4	2	2	—
18	Науково-технічний прогрес та інноваційна діяльність аграрних підприємств	3	2	1	—
19	Інтенсивність розвитку аграрних підприємств	5	2	2	1
20	Розміщення і спеціалізація сільськогосподарського виробництва та галузева структура аграрних підприємств	3	2	1	—
21	Агропромислова інтеграція і організаційні форми її функціонування	4	2	2	—
22	Державне регулювання і підтримка розвитку аграрних підприємств	4	2	2	—
	ВСЬОГО	110	54	36	20

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ І МЕТОД КУРСУ

Сільське господарство — важлива галузь народного господарства. Макропараметри галузі, її місце в економіці країни і роль у розвитку ринкових відносин. Значення галузі для нарощування експортного потенціалу країни.

Особливості сільського господарства. Відносна іммобільність ресурсів галузі та її вплив на стан розвитку економіки аграрних підприємств. Дія природного фактора на відтворювальний процес у сільському господарстві і на конкурентоспроможність підприємств. Сезонність виробництва і взаємозалежність та взаємодоповнюваність окремих галузей.

Сучасний стан розвитку сільського господарства. Тенденції виробництва основних видів продукції. Кризові явища в галузі у 90-х роках, форми їх прояву, причини і наслідки. Основні напрями виходу сільського господарства з кризи.

Предмет науки. Спільні риси і відмінності між економікою підприємств і політекономією, макроекономікою та мікроеконо-

мікою. Об'єкт дослідження економіки аграрних підприємств та її місце у вивченні продуктивних сил галузі. Завдання науки.

Діалектика — методологія науки «Економіка підприємств». Індуктивний метод і загальні принципи його застосування в обґрунтуванні і формуванні економічних принципів, теорій, методик, узагальнень, наукових рекомендацій. Дедуктивний метод і його роль у дослідженні економіки підприємств. Використання результатів індукції і дедукції для вироблення ефективної економічної політики.

Загальна характеристика конкретних методів дослідження економіки підприємств: економіко-статистичного, монографічного, розрахунково-конструктивного, балансового, нормативного, економіко-математичного, експериментального, абстрактно-логічного.

ТЕМА 2. ПОПИТ І ПРОПОЗИЦІЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ В УМОВАХ РИНКУ

Зміна попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію та її наслідки. Причини формування середовища чистої конкуренції для сільського господарства в ринковій економіці. Взаємозв'язок між попитом, пропозицією і ціною на сільськогосподарську продукцію. Фактори, що впливають на зміну попиту і пропозиції. Формування ціни рівноваги.

Цінова еластичність попиту на сільськогосподарську продукцію.

Відносно еластичний, одиничний і відносно нееластичний ціновий попит на продукцію та його вплив на економічний стан аграрних підприємств. Фактори, що формують загальну відносну нееластичність цінового попиту на сільськогосподарську продукцію. Аналіз впливу нееластичності цінового попиту на доходність аграрних підприємств у сприятливі і несприятливі за погодними умовами роки.

Суть сільськогосподарської проблеми довгострокового періоду і причини, що її породжують. Передумови формування сільськогосподарської проблеми довгострокового періоду в умовах дефіциту сільськогосподарської продукції і дії ринкових регуляторів. Аналіз продовольчого ринку України в умовах інфляції і гіперінфляції та причини виникнення ажіотажного попиту на продовольчі товари. Сучасна оцінка продовольчого ринку України.

Сільськогосподарська проблема довгострокового періоду в умовах насичення ринку сільськогосподарськими товарами. Зру-

шення, що відбулися в попиті і пропозиції під впливом досягнень науково-технічного прогресу. Відносна нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію стосовно доходів споживача. Необхідність державної економічної підтримки аграрних товаровиробників.

ТЕМА 3. ПІДПРИЄМСТВО ЯК ОСНОВНА ЛАНКА РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Поняття підприємства як самостійного суб'єкта господарювання. Закони України, що регулюють діяльність підприємств: «Про підприємства», «Про колективне сільськогосподарське підприємство», «Про селянське (фермерське) господарство», «Про господарські товариства», «Про кооперацію». Умови ефективної роботи підприємств в умовах ринкової економіки. Економічна і соціальна роль підприємств.

Комплексність організаційного складу підприємства — необхідна умова його конкурентоспроможності і тривалості існування як юридичної особи. Структурні ланки підприємства, що необхідні для реалізації його ринкових функцій, та їх характеристика. Кінцева мета підприємства і необхідність постановки та розв'язання проміжних цілей для її досягнення. Вимоги до постановки та реалізації цілей в умовах ринку.

Загальна характеристика видів підприємств, що діють у сільському господарстві України. Види аграрних підприємств у країнах з розвинутим сільським господарством і можливості запозичення їх досвіду для умов України. Поняття «малих» підприємств і критерії віднесення до них організаційних форм господарювання в нашій країні і за рубежом. Значення малого бізнесу для ефективного функціонування і розвитку ринкової економіки.

Об'єднання як особлива організаційна форма діяльності підприємств. Види об'єднань та їх характеристика.

Поняття колективного сільськогосподарського підприємства (КСП) і його принципова відміна від колишніх колгоспів. Економічна самостійність КСП як суб'єкта господарювання. Реструктуризація КСП: суть і можливі напрями здійснення. Створення і особливості функціонування приватно-орендних підприємств, товариств з обмеженою відповідальністю, командитних товариств та акціонерних товариств.

Поняття селянського (фермерського) господарства й економічні засади його функціонування. Рациональні розміри фермерських господарств і проблеми їх розвитку на сучасному етапі.

Економічні засади функціонування державних аграрних підприємств і сільськогосподарських кооперативів.

ТЕМА 4. ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Зовнішнє середовище і неоднорідність характеру його впливу на діяльність підприємств. Поняття мікросередовища (партнерського середовища) як важливої складової зовнішнього середовища. Суб'єкти мікросередовища. Ділові угоди як форма налагодження відносин підприємства із суб'єктами мікросередовища — партнерами. Взаємозаінтересованість партнерів в ефективній роботі кожного з них.

Споживачі сільськогосподарської продукції як головний суб'єкт мікросередовища функціонування аграрних підприємств. Характеристика споживачів, що діють на сучасному етапі розвитку ринкових відносин, і тенденції зміни їх складу на перспективу. Посередники та їх місце в партнерському середовищі аграрних підприємств. Товарні біржі як один з головних посередників при реалізації окремих видів сільськогосподарської продукції. Постачальники ресурсів аграрних підприємств в Україні, агросервісні підприємства і організації, фінансово-кредитні і юридичні установи, найближчі конкуренти — важливі суб'єкти мікросередовища діяльності аграрних підприємств.

Поняття макросередовища і необхідність урахування підприємством впливу неконтрольованих сил. Основні складові макросередовища.

Економічне середовище як провідна ланка макросередовища. Економічна криза в Україні в 90-х роках та її негативний вплив на економіку аграрних підприємств.

Природно-екологічне середовище і його вплив на діяльність аграрних підприємств. Необхідність збереження і відтворення природних ресурсів, економного їх витрачання і запровадження енерго- і ресурсозберігаючих технологій. Розвиток альтернативного сільського господарства, що забезпечує одержання екологічно чистої продукції.

Характеристика науково-технічного, інформаційного, політико-правового і соціально-культурного середовища як найважливіших складових ланок макросередовища та необхідність ураху-

вання аграрними підприємствами впливу цих ланок та змін, що відбуваються в кожній із них.

Банкрутство підприємства. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про банкрутство». Умови і порядок визначення юридичних осіб банкрутами в Україні та світовій практиці. Процедура здійснення санації підприємства. Черговість задоволення вимог кредиторів. Особливості провадження справи про банкрутство аграрних підприємств. Значення забезпечення дієвості механізму банкрутства підприємств, їх санації для оздоровлення економіки держави. Методичні підходи до оцінки і прогнозу передбанкрутного стану підприємств.

ТЕМА 5. ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА І СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ (РОБІТ, ПОСЛУГ) АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Економічна суть собівартості продукції. Види собівартості та їх характеристика. Собівартість як важливий якісний показник господарської діяльності підприємства. Собівартість і конкурентоспроможність продукції.

Характеристика витрат виробництва та обігу, що включаються до собівартості продукції відповідно до вимог «Типового положення з планування, обігу та калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств» (затверджене постановою Кабінету Міністрів від 23 квітня 1996 р. № 452). Групування витрат за елементами відповідно до їх економічного змісту. Поняття і склад валових витрат, що визначені Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств». Витрати, що не відносяться на собівартість продукції, а покриваються за рахунок прибутку підприємств.

Характеристика класифікаційних ознак витрат. Основні витрати і витрати на управління та обслуговування виробництва. Прямі і непрямі витрати, витрати поточного року і минулих років. Готівкові і безготівкові витрати. Механізм розподілу за об'єктами планування і обігу бригадних (фермерських) витрат і загальновиробничих та загальногосподарських витрат. Групування витрат за статтями. Грошова оцінка витрат.

Класифікація витрат на постійні і змінні, їх склад і значення для аналізу ефективності виробництва. Три основні типи залежності між змінними витратами і обсягом виробництва продукції. Співвідношення «фактор-продукт»: суть і необхідність дослідження. Маржинальні витрати і маржинальний приріст продук-

ції. Закон спадної доходності. Крива повного продукту. Співвідношення повного, середнього і маржинального продукту. Зони господарювання і критерій вибору найбільш ефективної з них.

Методика визначення максимального прибутку розрахунковим і графічним методами та величина змінного ресурсу, за якої він досягається. Характер зміни відносної величини постійних витрат, змінних витрат і сукупних витрат із зростанням урожайності культур (продуктивності тварин) та вплив такої зміни на масу прибутку з 1 га посіву культури або з 1 голови тварин. Поняття неявних витрат.

Характеристика показників собівартості, що використовуються в планово-аналітичній роботі підприємств. Послідовність визначення собівартості продукції. Методи визначення собівартості сільськогосподарської продукції: прямого віднесення витрат на продукцію, виключення із загальної суми витрат нормативної собівартості побічної продукції, пропорційний, коефіцієнтний, комбінований тощо. Методичні підходи до визначення нормативної собівартості побічної продукції рослинництва і тваринництва.

Методика визначення собівартості сільськогосподарської продукції. Об'єкти визначення собівартості продукції рослинництва. Методика визначення собівартості зернових і технічних культур. Особливості визначення собівартості картоплі, овочів і кормових ресурсів. Об'єкти визначення собівартості в тваринництві. Методика визначення собівартості продукції молочного стада, приросту живої маси тварин, одного центнера їх живої маси, продукції птахівництва і вівчарства.

Досягнутий рівень собівартості сільськогосподарської продукції та його динаміка. Причини зростання собівартості. Інфляційна собівартість і механізм запобігання її формуванню. Структура собівартості продукції і методика її розрахунку. Відмінності у співвідношенні статей витрат у різних галузях сільського господарства. Аналіз собівартості індексним методом. Фактори зниження собівартості продукції. Резерви скорочення затрат уречевленої та живої праці в розрахунку на одиницю продукції.

ТЕМА 6. КІНЦЕВІ РЕЗУЛЬТАТИ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Поняття кінцевих результатів виробничої діяльності аграрних підприємств. Валова продукція як первісний результат органічного поєднання факторів виробництва. Необхідність і методика визначення валової продукції в натуральній і вартісній формах. Рівень виробництва валової продукції сільського господарства та її органічна структура. Світова практика визначення

показників валової продукції сільського господарства. Валова продукція аграрних підприємств за всіма видами їх діяльності. Взаємодоповнюючі (комплементарні), конкуруючі і неконкуруючі види продукції та необхідність вибору їх раціональної комбінації в процесі прийняття рішення «продукт-продукт».

Товарна продукція і канали її збуту в умовах ринку. Вартісна оцінка товарної продукції. Значення збільшення обсягу виробництва товарної продукції для економіки підприємств. Абсолютна та відносна товарність і методика їх визначення. Досягнутий рівень товарності. Фактори, що впливають на обсяг товарної продукції і на ціну її реалізації. Короткострокова сільськогосподарська проблема аграрних підприємств і причини її існування. Зміна доходів аграрних товаровиробників внаслідок зміни обсягу пропозиції товарної продукції.

Кінцева продукція аграрних підприємств і агропромислових формувань: суть і методика визначення. Методичні підходи до визначення кінцевої продукції АПК. Співвідношення валової, товарної і кінцевої продукції. Використання кінцевої продукції для оцінки вкладу окремих галузей АПК у створення продукції кінцевого споживання.

Економічна суть чистої продукції (новоствореної вартості) як основної складової валового продукту. Методика визначення чистої продукції і характеристика факторів, що впливають на її величину. Економічне значення чистої продукції для здійснення підприємствами розширеного відтворення.

Прибуток як найважливіший кінцевий результат діяльності підприємств. Поняття і методика визначення валового доходу підприємств відповідно до Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств».

Методика визначення прибутку, що підлягає оподаткуванню. Механізм розрахунку прибутку від реалізації продукції і бартерних операцій. Прибуток від торгівлі цінними паперами та деривативами. Формування прибутку за рахунок інших доходів підприємства — дивідендів, процентів, авторських прав, ліцензій тощо. Прибуток як найважливіший критерій оцінки ефективності виробництва та визначення позиції підприємства на ринку.

ТЕМА 7. ЗЕМЕЛЬНІ РЕСУРСИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Земля як основний засіб виробництва в сільському господарстві. Характеристика видів родючості землі. Вплив родючості і місцеположення земельних ділянок відносно ринків збуту

та ринків придбання ресурсів на доходність аграрних підприємств. Особливості землі як головного засобу виробництва і необхідність їх комплексного врахування. Земельні ресурси України та їх характеристика. Поняття сільськогосподарських угідь, їх структура і значення. Якість землі. Трансформація земельного фонду. Землезабезпеченість та її динаміка. Розподіл сільськогосподарських угідь за землекористувачами.

Основи Земельного кодексу України. Розподіл земель за цільовим призначенням. Форми власності на землю. Платність використання землі. Права й обов'язки власників земельних ділянок і землекористувачів та відшкодування їм збитків, заподіяних вилученням земельних ділянок або обмеженням їхніх прав. Відшкодування втрат сільськогосподарського виробництва при вилученні земель із сільськогосподарського обороту. Державний контроль за використанням земель, їх моніторинг.

Реформування земельних відносин на сучасному етапі. Паювання земель колективної власності. Методика визначення земельного паю в натуральному і грошовому виразі. Юридичні права власників земельних сертифікатів на право на земельний пай щодо його використання. Поняття ринку землі і можливості його створення в Україні. Проблеми застави земельної ділянки.

Охорона земельних ресурсів: суть і основні напрями здійснення.

Економічний зміст і методика визначення показників інтенсивності та економічної ефективності використання земельних ресурсів. Оцінка ефективності використання землі з урахуванням її якості. Досягнутий рівень ефективності використання землі та основні напрями його подальшого підвищення.

Поняття меліорації землі, її значення і роль у розширенні аграрними підприємствами виробничих альтернатив і одержанні більших прибутків. Масштаби меліорації земель в Україні. Зрошувальна вода як важливий виробничий ресурс, спосіб визначення її потреби з урахуванням варіанта зрошення і досягнення максимального економічного ефекту. Витрати на меліорацію, їх поділ на капітальні і поточні, постійні і змінні та мінімізація сукупних витрат на одиницю продукції. Показники інтенсивності і ефективності використання меліорованих земель, їх економічний зміст та методика визначення. Шляхи підвищення ефективності використання меліорованих земель.

Оренда землі як форма виробничих відносин на селі. Закон України «Про оренду землі». Значення оренди землі для подальшого підвищення ефективності її використання. Види оренди.

Суб'єкти орендних відносин в Україні. Економічні взаємовідносини між орендодавцями і орендарями. Методичні підходи до визначення орендної плати за землю. Досвід оренди землі в країнах з розвинутою ринковою економікою і сільським господарством.

Земельний кадастр, його цільове призначення і порядок ведення. Характеристика складових земельного кадастру. Економічна оцінка землі та її значення. Необхідність здійснення грошової оцінки землі. Рентний дохід як головний критерій грошової оцінки землі. Методика визначення грошової оцінки землі в Україні за офіційною методикою. Зарубіжний досвід грошової оцінки землі.

Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок». Значення введення фіксованого сільськогосподарського податку та методика визначення його ставки з 1 га окремих видів сільськогосподарських угідь.

ТЕМА 8. ТРУДОВІ РЕСУРСИ І ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Поняття трудових ресурсів аграрних підприємств. Класифікація працівників за строком найняття на роботу (постійні, тимчасові, сезонні). Обліковий склад працівників підприємства. Поняття середньооблікової чисельності штатних працівників, облікового складу і середньооблікової чисельності всього персоналу в еквіваленті повної зайнятості.

Розподіл персоналу державних сільськогосподарських підприємств на групи: зайняті в сільськогосподарському виробництві (персонал основної діяльності); персонал, зайнятий у підсобних промислових підприємствах; персонал, зайнятий в обслуговуючих виробництвах. Середньоювочна чисельність працівників.

Відносне й абсолютне зменшення сільського населення і працюючих у сільськогосподарському виробництві. Показники трудового потенціалу аграрних підприємств і методика їх визначення. Вплив трудозабезпеченості виробництва і якісного складу працівників на ефективність господарської діяльності. Календарний графік робіт підприємства і методика визначення потреби у найманих працівниках. Сезонність виробництва, показники її вимірювання, негативні наслідки і шляхи пом'якшення.

Витрати на оплату праці, їх поділ на постійні і змінні, можливість їх подальшого зниження на одиницю виробленої продукції. Показники використання трудових ресурсів аграрних підприємств, їх економічний зміст і методика визначення.

Зміст категорії «продуктивність праці». Маса праці і особливості її формування в сільському господарстві. Економія робочого часу — джерело зростання продуктивності праці і підвищення доходності підприємств. Співвідношення живої і минулої (уречовленої) праці. Продуктивність сукупної праці та умови її реального зростання. Система показників продуктивності праці і методика їх визначення. Повні й неповні, натуральні й вартісні показники продуктивності праці. Кількісний взаємозв'язок між річною і годинною продуктивністю праці. Коефіцієнт випередження: економічний зміст і методика визначення. Співвідношення темпів зростання продуктивності і оплати праці та його економічні наслідки.

Досягнутий рівень продуктивності праці і оцінка тенденції його зміни. Економічна оцінка варіантів співвідношення між урожайністю (продуктивністю) і затратами живої праці на 1 га посіву (1 голову тварин) та кількісний аналіз впливу цих факторів на продуктивність праці. Напрями підвищення продуктивності праці в аграрних підприємствах, класифікація цих напрямів і пріоритетність вибору.

Заміна живої праці капіталом: економічна постановка проблеми і механізм її розв'язання.

ТЕМА 9. ОСНОВНІ ФОНДИ І ВИРОБНИЧІ ПОТУЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Поняття виробничих фондів, критерії їх поділу на основні й оборотні. Економічний зміст застосовуваних і спожитих виробничих фондів. Місце основних і оборотних фондів у формуванні собівартості продукції аграрних підприємств.

Економічне значення основних фондів і їх класифікація за цільовим призначенням та функціональною роллю в процесі виробництва. Поняття структури основних фондів та її характерні відмінності в аграрних підприємствах різного виробничого напрямку. Складові елементи основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення та необхідність їх раціонального поєднання. Досягнутий рівень забезпеченості аграрних підприємств основними фондами. Фондооснащеність виробництва і фондоозброєність праці, методика їх визначення і економічної оцінки.

Грошова оцінка основних фондів за ринковою, початковою (затратною), відновною, залишковою, оціночною і ліквідною вартістю. Поняття балансової та первісної вартості основних фондів. Фізичне та моральне зношення основних фондів. Визначення ступеня морального зношення першого і другого роду. Поняття амор-

тизації і необхідність її нарахування. Характеристика методів нарахування амортизації. Прискорена амортизація — важливий фактор активізації відтворення активних основних засобів підприємств на сучасному етапі. Особливості нарахування амортизації по групах основних засобів, виділених відповідно до вимог Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств». Методика визначення балансової вартості груп основних фондів на початок звітного періоду. Індикація основних фондів і особливості їх відтворення в умовах інфляції.

Характер і показники руху основних фондів як авансованої вартості. Показники фізичного стану основних фондів. Економічна ефективність використання основних виробничих фондів і методика визначення її показників. Кількісний взаємозв'язок між темпами зростання валової продукції, фондооснащеності виробництва, фондоозброєності праці, річної продуктивності праці і фондовіддачі основних виробничих фондів. Напрями підвищення ефективності використання основних виробничих фондів.

Поняття виробничої потужності підприємства. Методика визначення виробничої потужності багатогалузевих сільськогосподарських підприємств, спеціалізованих ското- і свиновідгодівельних підприємств; молочних комплексів і птахофабрик, бройлерних фабрик, тепличних комбінатів. Коефіцієнт використання потужності і фактори його підвищення.

ТЕМА 10. МАТЕРІАЛЬНО-РЕЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ ОСНОВНИХ ВИРОБНИЧИХ ФОНДІВ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Функціональна роль матеріально-речових елементів основних виробничих фондів, їх значення в економіці підприємств і формуванні енергоресурсів. Енергооснащеність виробництва і енергоозброєність праці. Енергомісткість сільськогосподарського виробництва і фактори її зниження. Електроозброєність і електрооснащеність виробництва. Проблема енергоносіїв та її загострення в 90-х роках, можливі підходи до розв'язання цієї проблеми в Україні. Запровадження енергозберігаючих технологій.

Витрати на утримання техніки та їх поділ на постійні і змінні. Фактори, що впливають на розмір сукупних витрат на утримання техніки в розрахунку на одиницю робіт. Співвідношення між постійними та змінними витратами і використання даного параметра для визначення обсягу робіт, за якого досягається економічна

вигода від використання власної техніки порівняно з її підрядом. Графічний метод визначення даного параметра. Проблема заміни старої техніки на нову і економічні підходи до її розв'язання в аграрних підприємствах.

Лізинг сільськогосподарської техніки, його суть, умови здійснення і значення для зміцнення матеріально-технічної бази аграрних підприємств.

Тракторний парк та ефективність його використання в аграрних підприємствах. Значення тракторного парку. Якісна і кількісна оцінка забезпеченості ним аграрних підприємств на сучасному етапі. Поняття умовно-еталонного трактора і умовно-еталонного гектара. Нормативна потреба в тракторному парку і методичний підхід до її визначення. Показники інтенсивності та продуктивності використання тракторного парку, методика їх визначення і оцінки. Економічність роботи машинно-тракторного парку та шляхи поліпшення його використання.

Значення комбайнового парку. Фактична та нормативна забезпеченість підприємств окремими видами комбайнів. Проблема забезпеченості аграрних підприємств комбайнами власного виробництва. Показники інтенсивності і продуктивності використання комбайнів, методика їх визначення і оцінка досягнутого рівня. Економічність роботи комбайнового парку, необхідність і напрями вдосконалення його якісного складу. Напрями підвищення ефективності використання комбайнового парку.

Особливості оцінки ефективності використання тракторного і комбайнового парків у селянських (фермерських) господарствах.

Сільське господарство як транспортоємка галузь. Значення і види транспорту, що використовується в аграрних підприємствах. Необхідність встановлення раціонального співвідношення між окремими видами транспорту. Характеристика вантажів і видів перевезень. Показники обсягу транспортних робіт і фактори, що впливають на величину і структуру вантажоперевезень. Методика визначення потреби в окремих видах транспорту. Автомобільний транспорт як основний вид транспорту в сільському господарстві. Техніко-економічні показники використання транспортних засобів і методика їх визначення. Фактори, що впливають на вибір транспортного засобу для виконання певної роботи. Методика визначення і аналізу вантажообороту підприємства. Шляхи поліпшення використання транспорту в сільському господарстві.

Виробничі будівлі і споруди в аграрних підприємствах, їх значення, загальна характеристика і методика визначення показни-

ків ефективності використання. Вплив інфляційних процесів на можливості підприємств у відтворенні даного ресурсу.

Альтернатива: купівля нової чи потриманої техніки. Формування ринку потриманої техніки і суб'єкти її придбання. Переваги і втрати від придбання нової техніки і потриманої техніки. Критерії прийняття рішень на користь придбання нової або потриманої техніки. Друга альтернатива: придбання техніки чи її короткострокова оренда. Економічні підходи до розв'язання даної проблеми.

ТЕМА 11. ОБОРОТНИЙ КАПІТАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Економічна суть оборотного капіталу і його поділ на оборотні фонди та фонди обігу. Склад і структура оборотного капіталу. Критерії віднесення засобів виробництва до оборотних фондів. Співвідношення між оборотними фондами сільськогосподарського і промислового походження. Джерела формування оборотних фондів.

Забезпеченість аграрних підприємств оборотним капіталом і показники її вимірювання. Фактори, що зумовлюють розмір вкладень в оборотний капітал. Кругообіг авансованих коштів в оборотний капітал. Велике і мале коло кругообігу. Технологічні та економічні фактори, що впливають на тривалість кругообігу. Наслідки затримки авансованих коштів на будь-якій стадії кругообігу. Методика визначення середньозваженої тривалості циклу кругообігу оборотних фондів на виробничій стадії та можливі напрями її скорочення.

Система показників ефективності використання оборотного капіталу, методика їх визначення і економічної оцінки. Поняття матеріаломісткості продукції і матеріаловіддачі. Кількісний аналіз факторів, що впливають на матеріаловіддачу.

Основні напрями поліпшення використання оборотного капіталу в аграрних підприємствах. Необхідність нормування оборотного капіталу за критерієм мінімальної достатності. Економічні підходи до нормування окремих складових оборотного капіталу.

Тактика підприємств при формуванні оборотного капіталу в умовах інфляції.

Економічна доцільність мінімізації сукупних витрат на виробничі запаси переробних промислових виробництв. Методика визначення обсягу замовлення ресурсу, за якого досягаються мінімальні сукупні витрати на виробничі запаси. Графік мінімізації сукупних витрат.

Шляхи поліпшення використання оборотного капіталу. Ефективність використання сукупних (основних і оборотних) виробничих фондів та організаційно-економічні заходи щодо її підвищення.

ТЕМА 12. НЕМАТЕРІАЛЬНІ РЕСУРСИ (АКТИВИ) ПІДПРИЄМСТВ

Поняття нематеріальних ресурсів і важливість їх використання підприємствами для зміцнення економіки в умовах ринкових відносин. Нематеріальні ресурси як об'єкт власності. Спільні риси нематеріальних ресурсів. Види нематеріальних ресурсів (активів) та їх характеристика: право на користування земельною ділянкою, право на винахід, на промислові зразки, товарні знаки, авторські права, ноу-хау, гудвілл тощо. Досвід використання нематеріальних ресурсів у країнах з розвинутою ринковою економікою.

Способи і джерела придбання нематеріальних активів та їх грошова оцінка. Документальне забезпечення нематеріальних активів при їх придбанні. Нематеріальні ресурси як об'єкт нарахування амортизації. Верхня межа строку амортизації нематеріальних активів: світовий досвід і практика підприємств України. Нематеріальні ресурси, на які не нараховується амортизація. Випадки скорочення строку експлуатації нематеріальних ресурсів та їх економічні наслідки. Результат від продажу нематеріальних ресурсів і його відображення у валовому доході (валових витратах) підприємства.

Ефективність використання нематеріальних ресурсів. Поняття роялті.

ТЕМА 13. АВАНСОВАНИЙ І ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Економічна суть авансованого капіталу і необхідність його об'єктивного виміру та раціонального формування. Відмінності і спільні риси між категоріями авансованого капіталу і виробничого потенціалу аграрних підприємств. Структура авансованого капіталу за критерієм сфер застосування його складових. Джерела формування авансованого капіталу в умовах ринкової економіки. Позичковий капітал і обґрунтування критерію доцільності його залучення для розширення масштабів виробництва. Поняття коефіцієнта фінансового лівериджу і диференціала фі-

нансового лівериджу. Методика визначення ефективності залучення позичкового капіталу й економічний ризик.

Необхідність оцінки авансованого капіталу за повною економічною вартістю ресурсів. Сучасне відображення авансованого капіталу в активі балансу вітчизняних аграрних підприємств. Міжнародна практика побудови активу балансу, доцільність оцінки його складових за ринковою вартістю та економічні підходи до її здійснення. Оцінка авансованого капіталу на підставі витрат та її використання для виявлення причин зміни його ринкової вартості.

Власний капітал підприємства, його економічна суть і методика визначення. Вітчизняна і міжнародна практика відображення власного капіталу в пасиві балансу. Платоспроможність аграрних підприємств і методи її визначення. Поточні активи і власний оборотний капітал. Моментальна (миттєва) ліквідність і методика її визначення.

Ефективність використання авансованого капіталу. Часткові показники ефективності (абсолютні, відносні і ефективності додаткових вкладень) та методика їх визначення. Узагальнюючий показник ефективності використання авансованого капіталу. Норма прибутку на власний капітал підприємства. Співвідношення ефективності використання застосовуваних і спожитих ресурсів та визначення його впливу на динаміку зміни загальної ефективності виробництва. Фактори підвищення економічної ефективності використання авансованого капіталу.

ТЕМА 14. ІНВЕСТИЦІЇ ТА ЇХ ЕФЕКТИВНІСТЬ

Економічна суть інвестицій і основні напрями їх здійснення аграрними підприємствами. Джерела інвестицій. Поняття інвестиційної діяльності. Капіталовкладення як один з головних напрямів інвестицій. Класифікація капіталовкладень за функціонально-цільовим призначенням і напрями відтворення. Технологічна і галузева структура капіталовкладень. Складнощі здійснення підприємствами інвестиційної діяльності в умовах інфляції та гіперінфляції.

Зіставлення інвестицій у часі. Обґрунтування причин, що зумовлюють необхідність такого зіставлення. Методи зіставлення інвестицій у часі та їх використання для оцінки майбутньої і поточної вартості грошових ресурсів.

Основні положення посібника ЮНІДО («Посібник з підготовки промислових техніко-економічних досліджень»), розроблений

ООН) і важливість його використання для оцінки ефективності нових інвестиційних проектів. Загальна характеристика фінансово-економічних показників проекту. Недисконтовані («прости») показники ефективності інвестицій, методика їх розрахунку і економічної оцінки. Поняття інвестиційного прибутку. Методика визначення строку окупності проекту. Норма беззбитковості і визначення ступеня ризику здійснення проекту. Методика розрахунку показника рентабельності продажу і його використання для оцінки конкурентоспроможності проекту.

Визначення ефективності проекту методом чистої поточної вартості (ЧПВ). Поняття ЧПВ і дисконтної ставки. Обґрунтування дисконтної ставки проекту з урахуванням джерел фінансування та інфляції. Визначення коефіцієнтів дисконтування і їх використання в механізмі розрахунку ЧПВ. Оцінка ефективності проекту за одержанням значенням ЧПВ. Економічний зміст і методика визначення формалізованим способом внутрішньої норми окупності (рентабельності) проекту. Графічний спосіб визначення внутрішньої норми окупності.

ТЕМА 15. ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОЦІНКА ЇХ РИНКОВОЇ ПОЗИЦІЇ

Поняття економічної ефективності та її критерій. Суть рентабельного ведення сільськогосподарського виробництва. Традиційні показники рентабельності, методика їх визначення та економічний зміст (рівень рентабельності, норма прибутку, приведена маса прибутку). Фактори, що впливають на рентабельність виробництва, та їх кількісний аналіз. Можливості підвищення рівня рентабельності і збільшення маси прибутку в умовах переходу до ринкових відносин.

Методика визначення і економічний зміст показників ефективності виробництва, що використовуються підприємствами в країнах з розвинутою ринковою економікою.

Аналіз беззбитковості виробництва за допомогою графіка критичної точки обсягу продажу. Поняття норми беззбитковості і методика її визначення. Фактори, що впливають на норму беззбитковості, та їх аналіз. Механізм визначення обсягу продажу для одержання заданої суми прибутку.

Поняття і необхідність оцінки ринкової позиції підприємства. Значення результатів оцінки для характеристики надійності підприємства як партнера. Оцінка ринкової позиції підприємства за даними балансу. Методика визначення чистих поточних активів,

чистих швидколіквідних активів, ступеня залучення підприємством позичкового капіталу, коефіцієнта довгострокового фінансового ризику і коефіцієнта кратності процентів.

Оцінка позиції підприємства на ринку капіталів. Методика визначення суми активів підприємства, що матеріально забезпечують випущені ним облигації, привілейовані та звичайні акції. Показники ступеня надійності покриття активами цінних паперів підприємства.

Оцінка ринкової позиції підприємства за показниками прибутковості. Рентабельність продажу за чистим прибутком. Методика визначення коефіцієнтів покриття процентного доходу по облигаціях і привілейованих акціях прибутком підприємства. Співвідношення між окремими видами цінних паперів у капіталі і його значення для оцінки економічного стану підприємства. Коефіцієнт надійності звичайних акцій. Методика визначення і економічний зміст показника співвідношення між доходом на звичайну акцію та її ринковою ціною. Ступінь оплати дивідендів по звичайних акціях і логіка використання даного показника для оцінки ринкової позиції підприємства.

ТЕМА 16. ЦІНИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ

Поняття ринкової ціни, її значення для характеристики кон'юнктури ринку. Ціноутворювальні фактори в ринковій економіці. Вплив співвідношення валютних курсів на динаміку цін.

Види ринкових цін. Трансфертні ціни. Зміст конкурентної ціни і умови її формування. Графічне зображення частки підприємства в ринку залежно від співвідношення ціни підприємства і конкурентної ціни. Стимулююча, синхронізуюча і сигнальна функції ціни.

Рентний принцип ціноутворення в сільському господарстві. Структура ціни на сільськогосподарську продукцію. Психологічні ціни та економічні мотиви до встановлення їх рівня на продовольчі товари. Підтримуючі і світові ціни на сільськогосподарську продукцію.

Адаптивність цін у ринковій економіці і механізм її забезпечення. Ціна як інтегрований показник якості продукції.

Причини виникнення цінової конкуренції між виробниками і характер її прояву. Обмежувальні фактори зниження ціни. Цінова конкурентоспроможність товарів і методика її визначення. Поняття мінімальної ціни. Фактори підвищення цінової конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Ціноутворення і ціни на сільськогосподарську продукцію в планово-централізованій економіці і на етапі переходу до ринкових відносин. Механізм формування цін на сільськогосподарську продукцію на сучасному етапі. Договірні і вільні ціни. Біржова ціна як різновид вільних цін. Індикативні ціни на сільськогосподарську продукцію при здійсненні сільськогосподарськими товаровиробниками експортних операцій. Поняття внутрішньогосподарських і середньореалізаційних цін.

Поняття паритетності цін і необхідність еквівалентного обміну між сільським господарством і галузями, що забезпечують його матеріально-технічними ресурсами. Поняття «ефекту відлуння». Поглиблення диспаратності цін на сільськогосподарську продукцію і продукцію промисловості, що виробничо споживається сільським господарством у 90-х роках, його причини і наслідки. Методика визначення паритетних цін на сільськогосподарську продукцію в умовах ринку: зарубіжний досвід і можливості його використання в Україні. Функція паритетних цін.

ТЕМА 17. ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Зміст поняття «якість продукції». Значення якості продукції для підвищення ефективності виробництва. Закон зростаючих потреб і якість продукції. Особливості споживчих властивостей сільськогосподарської продукції та її розмежування на кінцеву, проміжну і сировинні ресурси.

Поняття показника якості і його рівня. Характеристика біологічних показників якості, показників технологічності, надійності, транспортабельності, безпеки, естетичності та ін.

Методи визначення якості продукції. Органолептичний і лабораторний методи. Економіко-статистичний метод та методика визначення показників якості на його основі. Характеристика якості основних видів сільськогосподарської продукції. Вплив якості продукції на кінцеві результати виробництва аграрних підприємств.

Загострення цінової і нецінової конкуренції та необхідність досягнення конкурентоспроможності товарів за якістю і ціною. Витрати на якість продукції і характеристика сучасних тенденцій до зміни їх величини у світовій практиці. Економічна межа збільшення витрат на підвищення якості. Графічний метод визначення критичної точки додаткових витрат на підвищення якості продукції. Структура витрат на якість продукції в розвинутих країнах (США, Японія) та її оцінка.

Напрями забезпечення конкурентоспроможності товарів за якістю. Функціональний аспект якості. Управління якістю і сучасні тенденції його розвитку в країнах з розвинутою ринковою економікою. Резерви підвищення якості продукції рослинництва і тваринництва. Посилення матеріальної заінтересованості і відповідальності за якість продукції.

Стандартизація продукції, її суть і значення для підвищення якості. Поняття стандарту на продукцію. Види стандартів та їх характеристика. Характеристика нормативно-правової бази з питань стандартизації і сертифікації в Україні. Основні параметри діючих стандартів на основні види сільськогосподарської продукції та їх відповідність сучасним вимогам. Подальше вдосконалення стандартів на сільськогосподарську продукцію з орієнтацією на забезпечення її якості на світовому рівні. Міжнародні стандарти і доцільність їх використання в Україні.

Поняття сертифікації продукції. Обов'язкова і добровільна сертифікація. Сертифікація якості продукції та її значення для виходу підприємств на міжнародний ринок.

ТЕМА 18. НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Поняття науково-технічного прогресу. Основні напрями НТП, їх характеристика та взаємозв'язок. Вплив НТП на досягнення сільськогосподарського виробництва. Суть інноваційної діяльності аграрних підприємств, її складові і необхідність підвищення конкурентоспроможності підприємств в умовах ринку. Новини і нововведення, їх класифікація.

Організаційно-економічний напрям НТП, його суть і посилення ролі в період становлення ринкових відносин. Основні складові організаційно-економічного напрямку. Поняття реструктуризації та її складових: організаційна реструктуризація, фінансова, технічна, реструктуризація внутрішньогосподарського економічного механізму.

Місце і значення хімізації в системі основних напрямів НТП та інноваційної діяльності аграрних підприємств. Головні складові хімізації сільськогосподарського виробництва. Сучасний рівень застосування мінеральних добрив, напрями покращання їх якісного складу і фактори поліпшення використання. Забезпечення екологічності застосування добрив. Методика визначення економічної ефективності використання мінеральних добрив. Граничний економічний і технологічний ефект від їх застосування.

Сучасний рівень і тенденції застосування хімічних засобів захисту рослин і тварин. Економічний поріг шкідливості і методичні підходи до його визначення. Ефективність застосування хімічних засобів захисту рослин і тварин та основні напрями її підвищення. Пестициди і екологія. Зарубіжний досвід хімізації виробництва. Інтегрована система захисту сільськогосподарських тварин і рослин та необхідність її запровадження.

Біологічний напрям НТП і важливість його прискореного розвитку на сучасному етапі. Економічна ефективність застосування ентомофагів і ентомопатогенів. Ефективність застосування нових сортів, порід, гібридів, створених методом генної інженерії. Сучасні досягнення й ефективність біотехнологій у ветеринарії, створенні регуляторів росту і розвитку живих організмів, виведенні нових штамів мікроорганізмів тощо. Значення й економічна ефективність застосування вермикультури.

Технологічний напрям НТП. Необхідність і значення запровадження нових технологій для підвищення ефективності виробництва і конкурентоспроможності аграрних підприємств. Методичні підходи до визначення економічної ефективності запровадження нових технологій.

Методика визначення економічної ефективності окремих нововведень у рослинництві і тваринництві. Ефективність запровадження нових способів обробітку ґрунту і протиерозійних заходів. Методика визначення ефективності запровадження засобів механізації і автоматизації виробництва. Економічна оцінка різних типів годівлі тварин і заходів поліпшення племінної справи.

ТЕМА 19. ІНТЕНСИВНІСТЬ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Інтенсивність як економічна категорія та її трактування відповідно до сучасних тенденцій розвитку сільськогосподарського виробництва. Поняття типу розвитку підприємства. Економічна характеристика інтенсивного, екстенсивного, зрівноваженого, інтенсивно-екстенсивного і екстенсивно-інтенсивного типів розвитку та їх можливих модифікацій. Методика визначення типу розвитку аграрного підприємства на основі кількісного визначення впливу екстенсивного й інтенсивного факторів на результати виробництва.

Інтенсифікація як сукупність напрямів формування інтенсивного типу розвитку сільськогосподарського виробництва в цілому і окремих підприємств зокрема. Характеристика найважливі-

ших напрямів інтенсифікації на сучасному етапі. Двоїстий характер інтенсифікації і необхідність встановлення екологічно допустимих граничних меж використання її окремих напрямів. Основні ознаки екологічності інтенсивного типу розвитку аграрних підприємств. Вимоги Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» щодо забезпечення екологічності виробництва в народному господарстві країни.

Прискорення обороту сукупних авансованих ресурсів і його вплив на інтенсивність виробництва. Методика визначення швидкості обороту сукупних авансованих ресурсів і маси валового продукту з урахуванням величини даного показника. Поняття прирощеного ефекту, одержуваного підприємствами завдяки підвищенню швидкості обороту ресурсів, і методика його визначення. Реальний, потенційний і додатковий ефект. Реальні втрати підприємств від зниження коефіцієнта обороту ресурсів.

Розподіл валового продукту як знаряддя впливу на процес виробництва в його наступних циклах і формування інтенсивного типу розвитку. Сучасний механізм розподілу валового продукту аграрних підприємств. Фонд відшкодування, його структура і механізм формування. Госпрозрахунковий дохід (новостворена вартість) і його розподіл на фонди споживання, нагромадження і резервний фонд. Фактори, що впливають на їх співвідношення. Структура фонду споживання в сучасних умовах діяльності аграрних підприємств. Складові фонду нагромадження. Умови і мета створення резервного фонду. Методика визначення показників, що характеризують пропорції розподілу валового продукту підприємства і темпи відтворення.

ТЕМА 20. РОЗМІЩЕННЯ І СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА ТА ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Економічний зміст понять розміщення і спеціалізації виробництва. Дві тенденції в розвитку сільськогосподарського виробництва на всіх рівнях його організації: до поглиблення спеціалізації і до самозабезпечення. Фактори впливу на розміщення і спеціалізацію в умовах розвинутих ринкових відносин.

Розміщення сільськогосподарського виробництва в Україні. Зональний поділ України і характеристика природних зон за ґрунтово-кліматичними і територіальними ознаками. Домінуючі галузі сільськогосподарства в зональному розрізі. Можливість

поглиблення спеціалізації окремих зон на виробництві певних видів сільськогосподарської продукції.

Форми спеціалізації сільськогосподарського виробництва. Суть територіальної, галузевої, внутрішньогалузевої, міжгосподарської і внутрішньогосподарської спеціалізації. Методика визначення виробничого напрямку аграрних підприємств та коефіцієнта зосередженості галузей. Сучасні тенденції розвитку процесу спеціалізації сільськогосподарського виробництва в Україні.

Галузева структура сільськогосподарських підприємств. Поняття галузі і галузевої структури. Економічна характеристика головних, додаткових і підсобних галузей. Основний і додаткові показники галузевої структури підприємств. Необхідність встановлення раціонального співвідношення галузей. Економічна ефективність галузевої структури і методичні підходи до її визначення. Визначення ефекту від структурних зрушень у співвідношенні галузей аграрних підприємств.

Процедура вибору галузей і оцінка альтернатив при формуванні галузевої структури підприємств. Методика відбору конкуруючих культур за коефіцієнтом заміни і коефіцієнтом співвідношення цін (доходу). Поняття «чутливості» одержуваного від конкуруючих культур прибутку до зміни ціни і урожайності. Методика визначення рівнів ціни і урожайності для одержання однакового прибутку від конкуруючих виробництв. Врахування допоміжних факторів при формуванні галузевої структури підприємства.

Поняття концентрації виробництва і необхідність досягнення її раціонального рівня. Економічна концентрація.

ТЕМА 21. АГРОПРОМИСЛОВА ІНТЕГРАЦІЯ І ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ

Суть агропромислової інтеграції і закономірності її розвитку. Напрями розширення і поглиблення міжгосподарських і міжгалузевих зв'язків як умова виникнення та існування агропромислового виробництва. Особливості агропромислового виробництва і його переваги. Поняття синергійного ефекту. Соціально-економічне значення агропромислової інтеграції.

Організаційні форми агропромислової інтеграції на рівні підприємств. Агропромислові підприємства, їх галузева структура та ефективність функціонування. Агрофірми, їх характерні риси, типи та відмінність від агропромислових підприємств. Переваги і недоліки розвитку переробних виробництв в аграрних підприємствах.

Агроконсорціуми як особлива організаційна форма агропромислової інтеграції. Організаційно-економічні передумови та мета створення агроконсорціуму. Економічні взаємовідносини між засновниками агроконсорціуму. Показники економічної ефективності функціонування агроконсорціумів, методика їх визначення й аналізу. Фактори підвищення ефективності виробництва в агроконсорціумах.

Регіональні агропромислові формування та їх характеристика (агропромислові асоціації, агропромислові системи тощо).

Розвиток агропромислової інтеграції в процесі приватизації власності агропереробних підприємств. Можлива економічна модель поєднання економічних інтересів постачальників сировини і агропереробних підприємств через розподіл між ними грошового доходу від реалізації кінцевої продукції.

Зарубіжний досвід агропромислової інтеграції і можливості його використання в Україні.

ТЕМА 22. ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Економічна криза в Україні в 90-х роках і характеристика причин, що її зумовили. Відсутність ефективного державного управління народним господарством — одна з головних причин економічної кризи.

Необхідність державного регулювання розвитку ринкової економіки і його основна функція. Зв'язок між ступенем державного втручання в економіку і ступенем розвитку в країні конкурентного і антимонопольного середовища. Економічні важелі державного впливу на розвиток економіки і забезпечення їх домінуючої ролі. Необхідність застосування адміністративних важелів і методів втручання в окремі сфери функціонування народногосподарського комплексу в процесі становлення і розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки.

Причини, що зумовлюють необхідність дійового державного регулювання і підтримки сільського господарства. Прояв кризових явищ у цій галузі. Важливість здійснюваної державою системи економічних, фінансових, юридично-правових, організаційних і соціальних заходів для ефективного регулювання і підтримки сільського господарства.

Державне регулювання сільського господарства в умовах планово-централізованої економіки, оцінка такого регулювання і

можливість застосування в сучасних умовах його окремих ланок. Державне регулювання і підтримка сільського господарства на сучасному етапі та характеристика його складових. Фінансові і товарні інтервенції держави як засіб урівноваження попиту і пропозиції та підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Проблема дотування окремих видів сільськогосподарської продукції і механізм її розв'язання.

Досвід державного регулювання розвитку сільського господарства в країнах Західної Європи і в США. Підтримуючі та інтервенційні ціни як основний напрям державної підтримки фермерських господарств. Регулювання обсягу і структури сільськогосподарського виробництва, експорту та імпорту продукції. Позацінова державна фінансова підтримка фермерських господарств. Можливості використання зарубіжного досвіду регулювання розвитку і підтримки сільського господарства в Україні.

ТЕМА 1

ПРЕДМЕТ І МЕТОД КУРСУ «ЕКОНОМІКА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ»

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Засвоєння основних положень теми дає змогу створити повне уявлення про значення і особливості сільського господарства як галузі матеріального виробництва, його роль в економіці держави, а також про місце даної науки в системі інших економічних наук, насамперед з огляду на її важливість для підготовки майбутніх економістів аграрного профілю нової ринкової формації.

Коли стверджується, що в будь-якому суспільстві сільське господарство є життєво необхідною галуззю народного господарства, потрібно брати до уваги його винятково важливе значення у забезпеченні соціальної стабільності держави. По суті від рівня розвитку даної галузі й агропромислового виробництва в цілому залежать стійкість і стабільність не лише економічної, а й політичної системи суспільства. Особлива увага повинна бути звернута і на важливу роль сільського господарства як потужного каталізатора розвитку економіки держави.

Потрібно проаналізувати в динаміці основні кількісні параметри, які засвідчують місце та роль сільського господарства в економіці держави, з'ясувати причини зниження за роки економічної кризи частки галузі у валовому внутрішньому продукті.

Дуже важливо в комплексі розглянути об'єктивно існуючі обставини, які дають підстави стверджувати, що сільське господарство є висококонкурентною галуззю і які ставлять загрозу будь-якому монополізму в цій сфері матеріального виробництва. Водночас потрібно звернути увагу на потенційні можливості сільського господарства в нарощуванні експортного потенціалу сільськогосподарської продукції, а отже, і підвищенні ролі галузі у входженні України в світовий ринок.

При аналізі особливостей сільського господарства насамперед слід з'ясувати, як впливає іммобільність ресурсів цієї галузі на формування середньої норми прибутку між галузями і які специфічні проблеми виникають у зв'язку з тим, що земля у сільському господарстві є основним засобом виробництва. Важливо усвідомити, як саме відбиваються на економіці аграрних підприємств такі особливості сільського господарства, як взає-

мозалежність і взаємодоповнюваність галузей, наявність добрих, середніх і гірших ґрунтово-кліматичних умов, незбіг робочого періоду з періодом виробництва, високий ступінь ризику і зумовлена ним невизначеність одержання бажаних результатів господарської діяльності.

У процесі дослідження масштабів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції потрібно з'ясувати основні причини, що призвели до її істотного зменшення за роки економічної кризи. Увага при цьому має бути зосереджена не лише на несприятливому зовнішньому середовищі і його основних характеристиках, а й на погіршенні внутрішнього середовища функціонування аграрних підприємств. Обов'язково необхідно проаналізувати рівень споживання продовольства населенням і його тенденцію, зробити висновок, чи не є загрозливим для безпеки держави зростання частки споживання імпортованих продуктів харчування (критичним вважається рівень такого споживання, що становить 30% від загального обсягу споживання продовольства).

При вивченні предмета курсу «Економіка аграрних підприємств» важливо з'ясувати, що є спільного між цією наукою, з одного боку, і політичною економією та макроекономією — з іншого, а також який взаємозв'язок існує між економікою аграрних підприємств та мікроекономією. Це дасть змогу ґрунтовніше окреслити ті економічні проблеми, які вивчає дана дисципліна. Дуже важливо, щоб читач усвідомив, що ці проблеми тісно пов'язані між собою, а тому недостатнє засвоєння будь-якої з них не дасть змоги глибоко вивчити інші аспекти економіки аграрних підприємств.

Наука «Економіка аграрних підприємств» виробила власні категорії та економічні принципи (узагальнення). Їх вивчення і глибоке розуміння суті є вкрай необхідним для аналізу і правильної оцінки тих економічних процесів, які відбуваються в економіці агропромислового комплексу в цілому та окремих аграрних підприємств зокрема, а отже, і для прийняття обґрунтованих рішень як на поточний момент їх діяльності, так і на перспективу.

Важливо знати, що методологією науки «Економіка аграрних підприємств» є діалектика. Необхідно усвідомити сутність діалектики і важливість її застосування для пізнання економічних явищ і процесів. Особлива увага повинна бути зосереджена на вивченні інструментарію діалектики, тобто її загальних методів дослідження — індукції та дедукції. Потрібно добре засвоїти, як саме економісти використовують ці методи при формулюванні

теорій, концепцій, здійсненні економічних узагальнень, розробці методик і обґрунтуванні шляхів вирішення економічних проблем через реалізацію відповідної економічної політики. При цьому необхідно пам'ятати, що індукція та дедукція — це складні інструменти пізнання дійсності, тому слід мати чітке уявлення про їх відмінності, етапи і особливості застосування в процесі дослідження.

Кожна наука, в тому числі і «Економіка аграрних підприємств», крім описаних загальних методів, широко використовує і специфічні конкретні методи дослідження. Тому важливо добре засвоїти зміст саме тих методів, які набули найбільш широкого практичного використання у сфері агропромислового виробництва, а саме: економіко-статистичного, монографічного, розрахунково-конструктивного, балансового, нормативного, економіко-математичного, експериментального, абстрактно-логічного.

План семінарсько-практичного заняття

- 1. Значення сільського господарства для суспільства, його місце в економіці держави і роль у формуванні ринкового середовища.*
- 2. Особливості сільського господарства та їх вплив на економіку аграрних підприємств.*
- 3. Стан розвитку сільського господарства на сучасному етапі.*
- 4. Предмет науки «Економіка аграрних підприємств».*
- 5. Метод науки.*

Терміни і поняття

Період виробництва — час від початку виробництва до одержання готової продукції.

Робочий період — час безпосереднього використання живої і уречевленої праці в процесі виробництва продукції.

Сезонність виробництва — нерівномірне, переривчасте використання матеріальних ресурсів і робочої сили, зумовлене незбігом робочого періоду з періодом виробництва.

Індукція — це метод пізнання, що здійснюється від часткового до загального, від фактів до теоретичних концепцій, коли на основі дослідження цих фактів викристалізуються загальні принципи (закони, закономірності, концепції, економічні узагальнення тощо).

Дедукція — це метод пізнання, що здійснюється від загального до часткового, від теорії до конкретних фактів, коли висунутий на основі споглядання, інтуїції, випадкових спостережень, логіки загальний принцип (закони, закономірності і т. д.) має бути підтверджений або спростований систематичним і багатократним вивченням фактів, дійсності.

Подумайте над запитаннями

1. Чому сільське господарство в будь-якому суспільстві є життєво необхідною галуззю народного господарства і чому ця галузь є особливо важливою для України?
2. Яке значення має сільське господарство для становлення ринкової економіки в Україні і для входження нашої держави у світовий ринок?
3. Які ви знаєте особливості сільського господарства і як вони впливають на економіку аграрних підприємств?
4. Розкрийте причину, через яку сільське господарство не бере безпосередньої участі у формуванні середньої норми прибутку між галузями. Який ресурс сільського господарства не є іммобільним?
5. Назвіть ресурси, що беруть участь у процесі сільськогосподарського виробництва. Які проблеми виникають у зв'язку з використанням землі як основного засобу виробництва в сільському господарстві?
6. Через які причини аграрні підприємства працюють в умовах ризику і невизначеності?
7. Чому аграрні підприємства, що працюють у відносно гірших природних умовах, менш конкурентоспроможні і мають більшу вірогідність банкрутства порівняно з підприємствами, що працюють у відносно кращих природних умовах?
8. Що таке сезонність виробництва і які причини її виникнення?
9. Як ви розумієте твердження, що у сільському господарстві існують взаємозалежність і взаємодоповнюваність окремих галузей?
10. Дайте загальну характеристику стану розвитку сільського господарства на сучасному етапі і розкрийте тенденції виробництва основних видів сільськогосподарської продукції.
11. Які основні причини кризового стану галузі і в чому вони полягають? Назвіть основні шляхи виходу сільського господарства з економічної кризи.
12. Що є спільного між наукою «Економіка аграрних підприємств» і політичною економією та макроекономікою і які існують відмінності між цими науками?
13. Розкрийте взаємозв'язок між економікою аграрних підприємств і мікроекономікою.
14. Що є об'єктом дослідження науки «Економіка аграрних підприємств»?
15. В якому аспекті наука «Економіка аграрних підприємств» вивчає продуктивні сили і в чому полягає необхідність раціонального використання виробничих ресурсів?
16. Яке коло проблем, крім використання ресурсів, вивчає дана дисципліна?
17. Чому і відносно яких дисциплін наука «Економіка аграрних підприємств» виступає як методологічна основа?

18. З яких сторін діалектика як методологія науки передбачає вивчення економічних явищ і які загальні методи дослідження є її інструментарієм?

19. Розкрийте суть індуктивного методу дослідження і механізм його використання економістами при формулюванні ними економічних узагальнень, концепцій, теорій, розробці методик тощо.

20. Розкрийте суть дедуктивного методу дослідження і його відмінності від індуктивного.

21. Чи є взаємозамінними індуктивний і дедуктивний методи і що є результатом їх застосування в економічних дослідженнях?

22. Дайте загальну характеристику притаманним науці «Економіка аграрних підприємств» методам дослідження.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 1.1.

Визначити тенденції зміни за останні 8—10 років обсягу виробництва валової продукції сільського господарства у вартісному виразі (зіставних цінах 1996 р.), а також обсягів виробництва основних видів продукції (зерно, цукровий буряк, соняшник, овочі, молоко, м'ясо (в забійній масі), яйця) з наступним нанесенням одержаних результатів на ілюстративні графіки.

Вихідна інформація. Статистичний збірник України за відповідні роки (розділ «Сільське господарство»).

Методика виконання. Тенденції зміни обсягів виробництва продукції визначаються нанесенням на ілюстративні графіки емпіричних ліній рівнів виробництва за всі роки динамічного ряду і здійсненням аналітичного вирівнювання його даних за допомогою методу найменших квадратів.

Наприклад, за 1991—1998 рр. виробництво зерна в усіх категоріях господарств України становило, млн т:

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
38,7	38,5	45,6	35,5	33,9	24,6	35,5	26,5

Для того щоб здійснити аналітичне вирівнювання, за допомогою методу найменших квадратів будується система рівнянь і за фактичними даними здійснюється її розв'язання. В результаті отримують рівняння тренду. У формалізованому вигляді це рівняння можна записати так:

$$y = a_0 + a_1 \cdot t,$$

де y — виробництво зерна, млн т; t — порядковий номер року в динамічному ряду; a_0 і a_1 — параметри рівняння, які визначаються в процесі розв'язку системи рівнянь, що має вигляд:

$$\Sigma y = n \cdot a_0 + a_1 \cdot \Sigma t$$

$$\Sigma y \cdot t = a_0 \cdot \Sigma t + a_1 \cdot \Sigma t^2,$$

де n — кількість років у динамічному ряді.

З метою розрахунку даних, що необхідні для розв'язання системи рівнянь, будується допоміжна таблиця:

Роки	Валове виробництво зерна, млн т, y	Порядковий номер року, t	$y \cdot t$	t^2
1991	38,7	1	38,7	1
1992	38,5	2	77,0	4
1993	45,6	3	136,8	9
1994	35,5	4	142,0	16
1995	33,9	5	169,5	25
1996	24,6	6	147,6	36
1997	35,5	7	248,5	49
1998	26,5	8	212,0	64
	$\Sigma y = 278,8$	$\Sigma t = 36$	$\Sigma y \cdot t = 1172,1$	$\Sigma t^2 = 204$

Підставивши дані таблиці в систему рівнянь і розв'язавши її, одержимо, що $a_0 = 43,67$, $a_1 = -1,96$. Рівняння тренду валового виробництва зернових за 1991—1998 роки має вигляд:

$$y = 43,67 - 1,96t.$$

Параметр a_0 характеризує розрахунковий (теоретичний) рівень валового виробництва зерна в році, що передує першому року динамічного ряду. Параметр a_1 вказує на середньорічні темпи зниження валового збору зернових в абсолютному виразі і, як бачимо, вони становлять 1,96 млн т зерна на рік.

Тенденцію зміни валового виробництва зерна відобразимо на графіку.

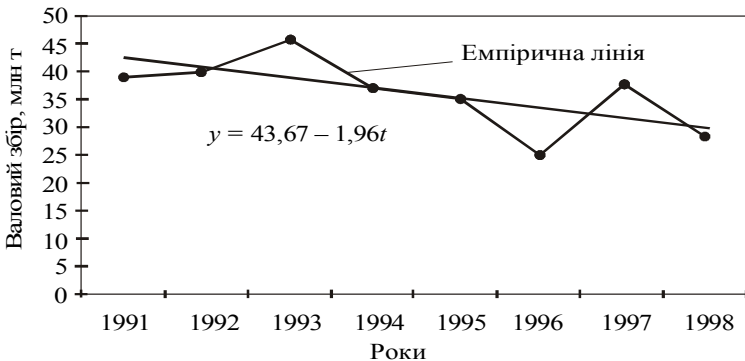

Рис. 1.1. Тренд валового виробництва зерна

Щоб нанести на графік вирівняну лінію валового виробництва зерна, досить розрахувати за допомогою рівняння тренду два теоретичних значення цього результативного показника: за перший і останній роки динамічного ряду. За перший рік $\tilde{y}_1 = 43,67 - 1,96 \cdot 1 = 41,47$, за останній рік $\tilde{y}_8 = 43,67 - 1,96 \cdot 8 = 27,99$. Відкладені в системі координат точки розрахункового значення \tilde{y} з'єднуються між собою прямою лінією.

Використовуючи дану методику, студенти самостійно визначають тенденції зміни обсягів виробництва валової продукції сільського господарства у вартісному виразі і одного з видів продукції в натуральному виразі (викладач визначає для кожного студента, по якому виду продукції він повинен здійснити необхідні розрахунки).

Оцінка одержаних результатів. Різкий спад обсягів виробництва зерна — це негативне явище в економіці країни, оскільки істотно звужує можливості виробництва продукції тваринництва і значно зменшує експортний потенціал галузі. Це також несе в собі загрозу зниження споживання населенням хліба і хлібопродуктів. Для поглиблення дослідження можна визначити, наскільки валове виробництво зерна змінилося в останньому році динамічного ряду за рахунок урожайності і наскільки — за рахунок посівної площі.

Завдання 1.2. Визначити за останні роки обсяг виробництва основних видів продукції сільського господарства в розрахунку на душу населення України. За базовий приймається 1990 рік.

Вихідна інформація. Необхідні дані для розрахунків беруться із Статистичного щорічника України за відповідні роки. Інформація про валове виробництво окремих видів продукції сільського господарства міститься в розділі «Сільське господарство», зокрема, в таблицях «Валовий збір сільськогосподарських культур» і «Виробництво продуктів тваринництва». Дані про кількість населення наводяться в таблиці «Кількість населення» розділу «Населення».

Методика виконання. Визначення показників виробництва сільськогосподарської продукції на душу населення здійснюється шляхом ділення обсягу виробництва окремого виду продукції за певний рік на кількість населення на початок наступного року, що слідує за роком виробництва даного виду продукції. Розрахунок потрібно здійснити за такими видами продукції: зерно, цукровий буряк, соняшник, картопля, овочі, м'ясо усіх видів (у забійній масі), молоко, яйця.

Оцінка одержаних результатів. Здійснюється за кожним видом продукції з погляду на те, яка тенденція зміни обсягу її виробництва на душу населення за досліджуваний період. Зниження даних показників розглядається як негативне явище в розвитку сільського господарства і економіки країни в цілому, оскільки за однакових інших умов це призводить до зменшення споживання населенням держави продуктів харчування. І навпаки, зростання цих показників оцінюється як позитивне явище, тому що дає змогу довести споживання населенням продуктів харчування до науково обґрунтованих норм, наростити експортний потенціал країни, підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва.

Для підтвердження того чи іншого висновку порівняйте одержані результати з даними про споживання продуктів харчування на душу населення, які містяться у Статистичному щорічнику України, розділ «Доходи населення», таблиця «Споживання продуктів харчування».

Література

Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 5—17.

Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / Ред. колегія: П. Т. Саблук, М. Я. Дем'яненко, О. М. Шпичак та ін. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 125—181.

Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва / За ред. П. Т. Саблука. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 3—11.

Статистичний щорічник України за ____ рік. — К.: Держ. комітет статистики України, ____ р. (розділ «Сільське господарство»).

Юрчишин В. В. Дестабілізаційні процеси і явища в сільському господарстві // Економіка АПК. — 1997. — № 2.

Юрчишин В. В. Сучасна аграрна політика в системі державотворення України // Економіка АПК. — 1999. — № 5.

Юрчишин В. В. Аграрні перетворення в Україні: Небезальтернативний погляд на проблему. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 13—50.

ТЕМА 2

ПОПИТ І ПРОПОЗИЦІЯ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ В УМОВАХ РИНКУ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Питання, що розглядаються в даній темі, опираються на категорійний апарат наук мікроекономіки і макроекономіки. Тому для глибокого засвоєння теми необхідно залучити набуті знання з цих дисциплін і, насамперед, ті, які стосуються розуміння таких понять, як попит, пропозиція, ціна рівноваги, цінова еластичність попиту, коефіцієнт еластичності та ін. Важливо також пам'ятати і про сутність одного з концептуальних положень цих наук: ринковий механізм має тенденцію до рівноваги, за якої не має бути ні надлишкового попиту, ні надлишкової пропозиції. Іншими словами, ціна в ринковій економіці рухається до рівня ринкового розпродажу товару.

У даній темі основи теорії попиту і пропозиції викладені в прикладному аспекті з врахуванням особливостей сільського господарства як галузі, що найменше відійшла від середовища чистої конкуренції. Тому на ринку сільськогосподарської продукції рельєфно виявляється зв'язок між попитом, пропозицією і ціною. Через порушення рівноваги на цьому ринку можуть створитися лишки сільськогосподарської продукції або її дефіцит. Саме на цю обставину потрібно звернути особливу увагу при вивченні теми. Пояснюється це тим, що порушення рівноваги на аграрному ринку відбувається відносно частіше через те, що сільське господарство, а отже й аграрні підприємства, працюють в умовах ризику і невизначеності.

Потрібно усвідомити, за яких обставин на ринку сільськогосподарської продукції може змінитися попит на окремі її види за незмінної пропозиції, а за яких — пропозиція за умови сталого попиту. Можливі й інші варіанти зміни співвідношення між попитом і пропозицією. Такі події є цілком реальними в сучасних умовах, тому важливо зрозуміти, до яких наслідків може призвести зміна попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію, насамперед з погляду економічних інтересів аграрних товаровиробників. Оскільки для останніх як суб'єктів ринку найважливіше одержати бажаний дохід від реалізації своєї продукції, то має стати очевидним висновок, про який завжди слід пам'ятати:

будь-яка зміна попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію, незалежно від факторів, які її спричинили, повинна бути в центрі уваги аграрних підприємств. Це дасть їм змогу своєчасно приймати рішення щодо збереження, а за сприятливих обставин, і зміцнення свого становища на ринку.

При вивченні даної теми особливу увагу необхідно звернути на питання цінової еластичності попиту на сільськогосподарську продукцію. Пояснюється це тим, що залежно від того, яку цінову еластичність попиту має товар, значною мірою може змінюватися економічне становище підприємства при одновекторній зміні ціни на нього: або в бік поліпшення, або ж навпаки, в бік погіршення через зменшення доходу від реалізації цього товару на ринку. Для більшості видів сільськогосподарської продукції характерний відносно нееластичний ціновий попит. Це вкрай важливо знати, оскільки за такого попиту зниження ціни на товар завжди призводить до зменшення грошової виручки від його реалізації і, навпаки, при підвищенні ціни — до її збільшення.

Необхідно також пам'ятати і про те, що відносна цінова нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію є наслідком дії кількох факторів. Із макро- і мікроекономіки відомо, що головним з них є фактор заміщення. Саме на цій обставині має бути сконцентрована увага, оскільки таке заміщення щодо продовольчих товарів надто обмежене через біологічні властивості людського організму.

Водночас потрібно усвідомити, що, хоча для сільськогосподарської продукції характерний відносно нееластичний ціновий попит, в той же час різні сільськогосподарські товари мають неоднаковий коефіцієнт еластичності. Більше того, по окремих товарах ціновий попит є навіть еластичним. Знання цього є дуже важливим для студентів — майбутніх менеджерів аграрних підприємств. Адже, скажімо, підвищення ціни на яловичину і баранину, що мають коефіцієнти еластичності 0,54 і 2,65, з однаковим темпом призведе до протилежних економічних наслідків для господарств, що спеціалізуються на виробництві одного з названих видів продукції. Підприємство, що реалізує яловичину, одержить при цьому більший грошовий дохід порівняно з його величиною до підвищення ціни, в той час як підприємство, що має вівчарський напрям спеціалізації, одержить менше грошової виручки. Ситуація зміниться на протилежну, якщо ціна на вказані види продукції знизиться. Отже, підприємства повинні будувати свою стратегію з обов'язковим урахуванням того, яка цінова еластичність попиту на товари, що ними виробляються.

Для доброго засвоєння питання про цінову еластичність попиту слід звернути увагу ще й на таку дуже важливу для аграрних підприємств обставину, пов'язану з відносно нееластичним попитом на сільськогосподарську продукцію, як можливість одержання ними у несприятливі за погодними умовами роки не меншого, а то й більшого доходу, ніж у роки з «нормальними» умовами господарювання. На практиці ця можливість не завжди стає реальною через вплив ряду інших чинників. Проте добре продумана система маркетингу на підприємстві спроможна забезпечити в умовах зниження обсягів виробництва одержання ним бажаного економічного результату.

Одним з основних питань теми є питання про сільськогосподарську проблему довгострокового періоду. Грунтовне засвоєння суті цієї проблеми є необхідною умовою розуміння читачем необхідності і важливості здійснення державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробника. Особливу увагу потрібно звернути на вивчення чинників, що зумовлюють виникнення проблеми довгострокового періоду, а також на механізм їх впливу.

Дуже важливо при вивченні цього питання простежити за особливостями прояву сільськогосподарської проблеми довгострокового періоду в умовах дефіциту сільськогосподарських товарів і в умовах насиченого ринку. Слід з'ясувати, як саме змінюється нахил кривої попиту до осі абсцис за значного дефіциту сільськогосподарської продукції і яке це має значення для розв'язання продовольчого питання. Потрібно також з'ясувати, за яких обставин нахил кривої попиту поступово змінюється в бік її нормального положення, що відповідає відносно нееластичному попиту на сільськогосподарські товари, і як впливає поступове насичення ринку цими товарами і зниження на них цін на доходи аграрних підприємств.

Набуті знання з цієї теми слід застосувати для аналізу ринку сільськогосподарських товарів в Україні.

При аналізі сільськогосподарської проблеми довгострокового періоду в умовах насиченого ринку дуже важливо усвідомити роль в її формуванні характерних зрушень, що відбулися в попиті і пропозиції під впливом науково-технічного прогресу. Водночас слід звернути увагу і на роль у формуванні цієї тенденції істотного зростання доходів населення, за якого знижується частка витрат у сімейному бюджеті на продукти харчування. При цьому темпи зростання витрат на придбання згаданих продуктів відстають від темпів зростання доходів споживачів, що дає підстави

стверджувати про відносну нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію щодо цих доходів.

Насамкінець потрібно чітко усвідомити, що існування сільськогосподарської проблеми довгострокового періоду не означає, що доходи аграрних підприємств обов'язково зменшуватимуться. Цьому протидіють інші фактори і, насамперед, державне втручання у механізм урівноваження попиту і пропозиції.

План семінарсько-практичного заняття

- 1. Зміна попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію та її наслідки.*
- 2. Цінова еластичність попиту на сільськогосподарську продукцію.*
- 3. Поняття сільськогосподарської проблеми довгострокового періоду та її аналіз в умовах дефіциту сільськогосподарських товарів.*
- 4. Сільськогосподарська проблема довгострокового періоду в умовах насиченого ринку.*

Терміни і поняття

Ціна рівноваги — ціна, за якої попит на товар не перевищує пропозиції і не менший за неї.

Цінова еластичність попиту — це кількісне відображення реакції споживачів на зміну ціни на товар.

Сільськогосподарська проблема довгострокового періоду — об'єктивно існуюча тенденція до зниження цін на сільськогосподарські продукти і доходів аграрних підприємств співвідносно до цін і доходів в економіці в цілому.

Подумайте над запитаннями

1. Що ви розумієте під ціною рівноваги і коли вона досягається на ринку сільськогосподарських товарів?
2. За якого співвідношення попиту і пропозиції виникає дефіцит продукції, а за якого — її лишки?
3. Які чинники впливають на зміну попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію? За допомогою графіків простежте, як змінюється ціна рівноваги під впливом природного фактора, а також зміни попиту.
4. Чому будь-яка зміна попиту і пропозиції на сільськогосподарську продукцію повинна бути в центрі уваги аграрних підприємств?

5. Розкрийте суть поняття «цінова еластичність попиту». Як проявляється на ринку дія закону попиту?
6. Що ви розумієте під поняттями «відносно нееластичний ціновий попит», «еластичний попит» та «одиничний попит»?
7. Який коефіцієнт еластичності цінового попиту на сільськогосподарську продукцію в цілому і на окремі її види?
8. Чому ступінь еластичності попиту на сільськогосподарські товари істотно впливає на економічний стан аграрних підприємств?
9. За допомогою графічного методу простежте, як змінюються доходи підприємств при зростанні і при зниженні ціни на товар за еластичного і одиничного цінового попиту на нього.
10. Доведіть, чому за нееластичного попиту на сільськогосподарські товари зниження ціни завжди призводить до зменшення грошової виручки від їх реалізації, а при зростанні ціни — до її збільшення?
11. Яку роль відіграє фактор заміщення у формуванні нееластичного попиту на сільськогосподарську продукцію? Наведіть приклади важко заміщуваних продовольчих товарів. Як змінюватиметься обсяг їх продажу при зміні ціни на ці товари?
12. На конкретних прикладах за допомогою графічного методу доведіть, чому аграрним підприємствам потрібно обов'язково враховувати коефіцієнт еластичності на сільськогосподарські продукти, які вони виробляють.
13. Як може вплинути на доходи аграрних підприємств нееластичність попиту на сільськогосподарську продукцію у несприятливі за погодними умовами роки її виробництва?
14. Розкрийте суть сільськогосподарської проблеми довгострокового періоду і назвіть основні чинники, що зумовлюють її виникнення.
15. Як змінюється еластичність попиту на сільськогосподарську продукцію в умовах її дефіциту і які позитивні наслідки це може мати?
16. Доведіть, чому без зміни характеру кривої попиту в бік підвищення коефіцієнта еластичності сільськогосподарської продукції в умовах її дефіциту неможливо було б розв'язати продовольчу проблему.
17. Що ви розумієте під ажіотажним попитом і які чинники зумовили його на продовольчі товари в період гіперінфляції?
18. За допомогою графічного методу доведіть, чому знизилася доходи аграрних підприємств при державному стримуванні цін на сільськогосподарську продукцію в умовах її дефіциту і виникнення ажіотажного попиту.
19. Які зрушення під впливом НТП відбулися в попиті і пропозиції на сільськогосподарську продукцію і яку роль вони відіграють в існуванні сільськогосподарської проблеми довгострокового періоду в умовах насиченого ринку?
20. Які чинники зумовлюють відставання попиту на сільськогосподарську продукцію від істотного збільшення її пропозиції в розвинутих країнах?

21. Здійсніть графічне зображення сільськогосподарської проблеми довгострокового періоду і поясніть, через який основний чинник доходи аграрних товаровиробників у реальному житті не знижуються.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 2.1. Визначити надлишок або дефіцит сільськогосподарського товару — кавунів — у кожному з періодів і зробити висновок, в якому з них встановлюється ціна рівноваги. Вкажіть рівень цієї ціни.

Вихідна інформація. Весь сезон, протягом якого здійснюється роздрібний продаж кавунів на регіональному ринку, умовно можна розбити на 5 періодів. Попит і пропозицію кавунів у цих періодах та ціну 100 кг їх ваги наведено в таблиці:

Період	Ціна 100 кг, грн.	Попит, тис.шт.	Пропозиція, тис.шт.
0	40,0	5000	6500
1	25,0	6500	5750
2	32,5	5750	6125
3	28,75	6125	5937
4	30,62	5937	6031
5	30,0	6000	6000

Методика виконання. Надлишок або дефіцит товару визначається як різниця між пропозицією і попитом. Період, в якому встановлюється ціна рівноваги, визначається в даному випадку відповідно до загальних засад функціонування ринкової економіки.

Відповідь. Ціна рівноваги, грн.: 25,0; 30; 32,5.

Завдання 2.2. Визначити, на скільки процентів може знизитися ціна на яловичину за умови збільшення обсягу її продажу на регіональному ринку на 5%. Розрахуйте рівень цієї ціни.

Вихідна інформація. Коефіцієнт еластичності цінового попиту на яловичину становить 0,54. Умови реалізації даного товару залишилися незмінними (пакування, сортова розкладка, умови вибору тощо). Яловичина продавалася по 9 грн. за 1 кг.

Методика виконання. Визначення процента зниження ціни на яловичину здійснюється на основі формули розрахунку коефіцієнта еластичності, в чисельнику якої береться процентна зміна обсягу реалізації продукції, а в знаменнику — процентна зміна

ціни на неї. При визначенні нового рівня ціни за 100% береться базова ціна (9 грн. за 1 кг).

Відповідь. Ціна на яловичину знизиться на, %: 10,25; 9,84; 9,26; 8,91.

Ціна 1 кг яловичини становить, грн.: 6,91; 7,00; 7,50; 8,17 грн.

Завдання 2.3. Визначити, на скільки процентів може знизитися обсяг продажу яєць за умови підвищення ціни на цей продукт на 10%. Розрахуйте рівень цієї ціни.

Вихідна інформація. Коефіцієнт еластичності цінового попиту на яйця становить 0,32. Умови реалізації даного товару залишаються незмінними. Ціна реалізації становить 1,5 грн. за 10 шт. яєць.

Методика виконання. Визначення процента зниження обсягу продажу яєць також здійснюється на основі формули розрахунку коефіцієнта еластичності. При визначенні нового рівня ціни за 100% береться базова ціна 10 яєць (1,5 грн.).

Відповідь. Обсяг продажу яєць знизиться на, %: 4,0; 4,5; 3,7; 3,4; 3,2.

Ціна за 10 шт. яєць становитиме, грн.: 1,65; 1,70; 1,75; 1,85; 1,90.

Література

- Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 17—30.
- Андрійчук В., Бауер Л. Менеджмент: прийняття рішень і ризик. — К.: КНЕУ, 1998. — С. 7—25.
- Ворст Й., Ревентлоу П. Економіка фірми. — М.: Высш. шк., 1994. — С. 85—104.
- Кемпбелл Р. Макконнелл, Стенли Л. Брю. Економіка: В 2 т. — М.: Республика, 1992. — Т. 2. — С. 238—249.
- Шокун В., Пилипенко Л. Платоспроможний попит в економічній системі України // Економіка України. — 1999. — № 5.
- Чапко І. П. Визначення конкурентоспроможності аграрної продукції // Економіка АПК. — 1998. — № 12.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Вивчення даної теми доцільно розпочати із засвоєння основних положень тих законів України, що визначають економічні і організаційні засади функціонування різних типів підприємств аграрного сектора. Такими законами є: «Про підприємства в Україні» (1991 р.), «Про колективне сільськогосподарське підприємство» (1992 р.), «Про господарські товариства» (1992 р.), «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» (1993 р.), «Про сільськогосподарську кооперацію» (1998 р.).

Насамперед слід добре засвоїти поняття підприємства як самостійного суб'єкта господарювання і усвідомити мету його діяльності в ринковій економіці, а також роль у розв'язанні проблеми зайнятості, формуванні трудових навичок людей, задоволенні соціальних потреб працівників, формуванні державного і місцевих бюджетів. Необхідно також осмислити умови ефективної роботи підприємства в ринковій економіці, зробивши наголос на таких із них, як економічна свобода у виборі видів діяльності і ринків збуту своєї продукції та наймання робочої сили, конкуренція, автономність дій підприємства, факторна мобільність, поінформованість про ринкове середовище.

Важливо пам'ятати, що успіхів у своїй діяльності досягають передусім ті підприємства, які створили всі необхідні структурні ланки для реалізації ринкових функцій. З погляду сказаного потрібно знати, які саме ланки повинно мати підприємство, які їх функції і взаємодія. Увага перш за все звертається на такі структурні ланки, як виробництво (центральна ланка), кадровий персонал, інноваційна, фінансова і маркетингова ланки. Для вітчизняних підприємств, у тому числі аграрних, відносно новою ланкою є маркетингова. Тому важливо добре засвоїти функції цієї ланки, її координуючу роль у спрямуванні роботи усіх інших ланок підприємства на задоволення потреб споживачів.

Менеджери при прийнятті рішень обов'язково мають враховувати правовий статус підприємства, його організаційну форму господарювання. У зв'язку з цим необхідно знати, які види під-

приємств можуть створюватися і діяти в нашій державі згідно з чинним законодавством. Критерієм виділення підприємств в окремі види є форма власності. Отже, при вивченні характерних ознак окремих видів підприємства насамперед потрібно звернути увагу на те, на якій саме формі власності вони засновані.

З розвитком ринкових відносин стали виникати нові типи підприємств, які не були раніше передбачені Законом України «Про підприємства в Україні». Так, у зв'язку з приватизацією державної власності виникли такі види підприємств, як корпоративні державні підприємства, в яких не менше 51% акцій належить державі, а також корпоративні підприємства, в яких державна частка статутного капіталу менше за 50%.

Майбутнім економістам-аграрникам при вивченні цієї теми потрібно знати, що за останні роки в сільському господарстві виник такий тип підприємств, як приватне підприємство з орендними відносинами. Поки що відбувається процес становлення цих підприємств, вже одержано перші позитивні результати їх діяльності, що засвідчують життєвість і перспективність цієї організаційної форми господарювання на селі. Дуже важливо засвоїти умови заснування та організаційно-економічні засади діяльності приватних підприємств з орендними відносинами. Після прийняття Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» нового імпульсу набув процес створення сільськогосподарських кооперативів. Читачу потрібно пам'ятати, що в даний час у вітчизняному сільському господарстві функціонують майже всі види підприємств, що передбачені законодавством. Реальна економічна рівноправність цих підприємств є необхідною умовою формування конкурентного середовища в аграрному секторі, яке зумовить прискорений розвиток тих форм власності і господарювання, які виявляться життєздатнішими.

При вивченні теми слід звернути увагу на існування такого поняття, як мале підприємство. Важливо знати критерії віднесення підприємств до категорії малих, а також усвідомити їх роль у розвитку багатуокладної соціально орієнтованої ринкової економіки та зростання середнього і великого бізнесу.

З метою підвищення ефективності виробництва підприємства можуть на добровільних засадах створювати об'єднання з правом юридичної особи. Тому необхідно знати, які об'єднання підприємств можуть створюватися в Україні згідно з чинним законодавством і яка суть цих об'єднань. Особливу увагу при цьому доцільно звернути на такі об'єднання, як асоціації, оскільки вони набули найбільшого поширення в сільському господарстві України.

Вивчення даної теми передбачає ґрунтовне оволодіння знаннями, що стосуються економічних засад функціонування окремих видів сільськогосподарських підприємств. Економічні, організаційні та соціальні засади функціонування колективних сільськогосподарських підприємств регулюються Законом України «Про колективне сільськогосподарське підприємство», який був прийнятий у березні 1992 р.

За роки перехідного періоду до ринку абсолютна більшість цих підприємств (КСП) стали збитковими. Тому виникла потреба в їх трансформації в інші організаційні форми господарювання на селі — товариства з обмеженою відповідальністю, кооперативи, командитні товариства, приватно-орендні підприємства, фермерські господарства тощо.

Для обґрунтованого прийняття рішень щодо КСП необхідно добре засвоїти методику паювання майна і землі, опанувати механізм розподілу між суб'єктами пайових відносин примноженої власності підприємства і методикою матеріального стимулювання його членів через виплату їм дивідендів за кінцевими результатами діяльності. Важливість ґрунтового вивчення цих питань зумовлюється тим, що через інфляцію та гіперінфляцію у 1991—1995 рр., неодноразову індексацію основних засобів, високий ступінь їх зношення та інтенсивне вибуття, втрату КСП значної частини ліквідних активів постала необхідність у здійсненні перерахунку майнових паїв з урахуванням сучасного стану основних фондів та інших складових авансованого капіталу. Крім того, необхідність перерахунку майнових паїв пов'язана з необхідністю практичної реалізації Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» (грудень 1999 р.), яким передбачено здійснити реформування протягом грудня 1999 — квітня 2000 року колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності на землю та майно. Для всебічного засвоєння методики паювання майна читачу пропонується виконати завдання 3.2 і 3.3.

Вивчення економічних засад функціонування селянських (фермерських) господарств доцільно розпочати з опанування Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» та «Земельного кодексу України», якими регламентуються розміри цих господарств та деякі інші аспекти організації в них землекористування.

Основними питаннями, на які насамперед потрібно звернути увагу при засвоєнні цього розділу теми, є порядок створення се-

лянських (фермерських) господарств, статус їх голови і членів, гранична площа сільськогосподарських угідь та усієї землі, що може бути у постійному користуванні чи у приватній власності цих підприємств, економічна свобода у виборі виробничої діяльності, партнерів, встановлення цін, каналів реалізації, розподілу доходів тощо.

Важливо знати, що фермерські (селянські) господарства зараз мають можливість істотно збільшувати масштаби виробництва завдяки оренді земельних паїв у колишніх членів колективних сільськогосподарських підприємств або у самих КСП, скориставшись при цьому правом найму на роботу інших громадян за трудовим договором, що укладається відповідно до вимог законодавства України про працю. Слід також пам'ятати, що для забезпечення безперервності виробництва, зміцнення матеріально-технічної бази ці підприємства мають право брати коротко- і довготермінові кредити безпосередньо або під заставу майна, виробленої продукції, землі, що знаходиться у приватній власності, поручительства та інші види забезпечення зобов'язань.

Потрібно проаналізувати, як змінюються за останні роки кількість фермерських господарств, їх середні розміри, забезпеченість технікою, оцінити результати діяльності цих підприємств, усвідомити причини, що гальмують їх подальший розвиток. Зокрема, слід з'ясувати, чому в багатьох регіонах України призупинилось зростання селянських (фермерських) господарств, а в окремих навіть спостерігається зворотна тенденція, чому ці господарства не розвивають у достатніх масштабах тваринницькі галузі і майже не займаються переробкою сільськогосподарської продукції.

Особливу увагу при вивченні цього розділу слід звернути на повільне зростання розміру землекористування селянських (фермерських) господарств. Якщо на 01.01.96 площа сільськогосподарських угідь на одне господарство становила 23 га, то на 01.01.98 — 26 га, в т. ч. ріллі відповідно 21 і 24 га. На таких малих за розмірами фермах важко організувати сучасне високоефективне виробництво (за рекомендаціями раціональний розмір селянських (фермерських) господарств повинен становити залежно від зони і спеціалізації 200—350 га сільськогосподарських угідь). Очевидно, існує нагальна необхідність змінити законодавчу норму щодо граничних меж землекористування цих підприємств, довівши їх до оптимальних розмірів.

Для ґрунтового засвоєння економічних засад функціонування господарських товариств необхідно детально ознайоми-

тися з ключовими положеннями Закону України «Про господарські товариства» (жовтень 1991 р.) з врахуванням внесених змін і доповнень до нього в наступні роки. Насамперед потрібно засвоїти суть, загальні принципи організації та функціонування господарських товариств, а також глибоко вивчити особливості створення і діяльності усіх їх видів. Це зумовлено тим, що в процесі реструктуризації КСП нерідко на базі одного з них виникає декілька господарських товариств, як правило, у формі товариств з обмеженою відповідальністю, повного або командитного товариства. В той же час у процесі приватизації ряд колгоспів було перетворено не в КСП, а в акціонерні товариства закритого типу (ЗАТ). Мали місце і випадки, коли колективне сільськогосподарське підприємство перетворювалося у ВАТ.

Отже, ця організаційна форма господарювання на селі набула певного поширення. Тому слід звернути увагу на порядок формування і мінімальні розміри статутного фонду кожного виду товариства, характер відповідальності членів товариства за його зобов'язаннями, особливості управління кожним видом товариства, відмінності у правилах виходу членів товариства з його складу і в юридичних нормах поступлення членів товариства своїм вкладом або його частиною на користь інших учасників чи третіх осіб тощо.

При вивченні питання про господарські товариства в сільському господарстві важливо врахувати наступну істотну обставину, яка стосується створення в цій галузі акціонерних товариств. Члени таких товариств за частку належного їм майна отримують акції. Відповідно до юридичного статусу цього типу підприємств члени товариства при виході з його складу не можуть розраховувати на повернення їм майна чи компенсацію його вартості в грошовій формі. Акціонер може лише реалізувати свої акції бажаним (якщо такі є) за принципом: лише іншим членам товариства (якщо це ЗАТ) або будь-яким громадянам (якщо це відкрите акціонерне товариство) за ціною, що може значно відхилитися від номінальної вартості цих акцій. В сучасних умовах через втрату аграрними підприємствами, в тому числі й акціонерними, ліквідних ресурсів, низьку купівельну спроможність населення акції знецінились.

Стає очевидним, що вихід акціонерів з акціонерного товариства ускладнюється. Якщо до статутного фонду таких товариств будуть включені і земельні паї взамін на акції, то вилучення таких земельних ділянок акціонерам при їх виході з членів товари-

ства виявиться практично неможливим. Тому мову про доцільність створення акціонерних товариств у сільському господарстві без внесення відповідних змін до законодавства про господарські товариства вести було б передчасно.

Питання про економічні засади функціонування сільськогосподарських кооперативів доцільно розпочати з опрацювання Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію». Потрібно, зокрема, усвідомити сутність і принципи діяльності сільськогосподарських кооперативів як специфічної форми господарювання на селі, а також мету, особливості створення і функціонування таких їх типів, як сільськогосподарський виробничий кооператив і сільськогосподарський обслуговуючий кооператив та його різновиди (переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні, багатофункціональні).

Не повинні пройти повз увагу такі важливі питання членства в кооперативі, як умови вступу до кооперативу, існуючі відмінності в юридичному статусі між членами кооперативу, що мають право ухвалювати голосу, і асоційованими членами, умови здійснення вступного і майнового внесків до кооперативу, мінімальна його чисельність, порядок виходу з кооперативу та ін.

Водночас потрібно добре усвідомити суть, порядок формування і використання доходу кооперативу.

План семінарсько-практичного заняття

- 1. Поняття підприємства, його роль і умови ефективної роботи в ринковій економіці.*
- 2. Складові ланки підприємства та їх взаємодія.*
- 3. Види підприємств та їх характеристика. Поняття малих підприємств (малого бізнесу).*
- 4. Об'єднання підприємств, мета їх створення та характеристика основних видів.*
- 5. Поняття колективного сільськогосподарського підприємства, його відмінність від колишніх колгоспів та методика паювання майна і розподілу примноженої власності.*
- 6. Економічні засади функціонування КСП. Реструктуризація КСП.*
- 7. Економічні засади функціонування селянських (фермерських) господарств.*
- 8. Економічні засади функціонування господарських товариств.*
- 9. Проблеми функціонування акціонерних товариств у сільському господарстві України*
- 10. Економічні засади функціонування сільськогосподарських кооперативів.*

Терміни і поняття

Підприємство — це самостійний суб'єкт господарювання, який має право юридичної особи і здійснює свою діяльність (виробничу, комерційну, науково-дослідну) з метою одержання прибутку.

Колективне сільськогосподарське підприємство — це добровільне об'єднання громадян у самостійне підприємство для спільного виробництва сільськогосподарської продукції та товарів, яке діє на засадах підприємництва і самоврядування.

Базова пайова ставка — частка від ділення пайового фонду майна підприємства на трудовий внесок працівників, взятий за весь період їх трудової участі і проіндексований відповідно до зростання продуктивності праці і темпів інфляції.

Приростна пайова ставка — частка від ділення примноженої власності підприємства за звітний період на сукупний фонд оплати праці членів підприємства в цьому періоді.

Селянське (фермерське) господарство — форма підприємництва громадян України, які виявили бажання переважно особистою працею членів цього господарства виробляти товарну продукцію сільськогосподарства, займатися її переробкою і реалізацією. Це підприємство є юридичною особою, має назву, печатку і штамп.

Господарські товариства — це підприємства (установи, організації), які створені юридичними і фізичними особами на засадах угоди шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку, є власниками переданого їм засновниками майна, виробленої продукції і одержаних доходів.

Акціонерне товариство — це таке товариство, статутний фонд якого поділений на визначену кількість акцій однакової номінальної вартості і яке несе відповідальність за зобов'язаннями майном товариства, а власники акцій відповідають за зобов'язаннями товариства лише в межах належних їм акцій.

Товариство з обмеженою відповідальністю — це товариство, статутний фонд якого поділений на зазначені в установчих документах частки і учасники якого несуть відповідальність по зобов'язаннях лише в межах їх вкладів (часток).

Товариство з додатковою відповідальністю — це товариство, статутний фонд якого поділений на зазначені в установчих документах частки і учасники якого відповідають не лише в межах їх вкладів, а й додатково належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до їх внеску.

Повне товариство — це товариство, учасники якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства усім майном.

Командитне товариство — це товариство, яке включає в себе, поряд з учасниками, які несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, також учасників (учасника), відповідальність яких обмежується їх внеском у майно цього товариства.

Сільськогосподарський кооператив — це добровільне об'єднання фізичних і юридичних осіб в іншу юридичну особу на засадах членства,

об'єднання пайових внесків, участі в спільній сільськогосподарській діяльності та обслуговування переважно членів кооперативу.

Сільськогосподарський виробничий кооператив — це підприємство, створене для спільного виробництва продукції сільського господарства, лісового і рибного господарства з обов'язковою трудовою участю його членів, яке функціонує на засадах підприємництва з метою отримання прибутку.

Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив — це підприємство, створене для здійснення обслуговування переважно членів кооперативу на засадах взаємодопомоги і економічного співробітництва. При здійсненні обслуговування членів кооперативу не ставиться мета отримання прибутку.

Член сільськогосподарського кооперативу — це фізична або юридична особа, яка зробила вступний і пайовий внески у розмірах, передбачених статутом, визнає принципи і цілі кооперативу, його статут і користується правом ухвального голосу.

Асоційований член сільськогосподарського кооперативу — фізична або юридична особа, яка зробила лише пайовий внесок і користується правом дорадчого голосу.

Подумайте над запитаннями

1. Що ви розумієте під поняттям «підприємство»? Якими законами України регулюється діяльність підприємств і чому підприємства розглядаються як основна ланка ринкової економіки?
2. Розкрийте умови ефективної роботи підприємства в ринковій економіці. Чи можна вважати, що економічна свобода є головною, визначальною умовою забезпечення такої роботи?
3. В чому полягають роль і значення підприємств у ринковій економіці? Чи вважаєте ви, що на перспективу буде зростати соціальне значення підприємств і за якими саме напрямками?
4. Які структурні ланки має створити підприємство, щоб забезпечити стабільність і ефективність своєї діяльності? Яка ланка є провідною і чому?
5. Охарактеризуйте функції всіх структурних ланок підприємства. Яка ланка спрямовує роботу всіх інших ланок підприємства на задоволення потреб споживачів?
6. Яка мета діяльності підприємства і за яких умов вона досягається?
7. Які види підприємств передбачені вітчизняним законодавством? Дайте їх коротку характеристику.
8. Які види сільськогосподарських підприємств функціонують у даний час в сільському господарстві України? Наведіть приклади світового досвіду різноманітності організаційних форм господарювання на селі і зробіть відповідні зіставлення з вітчизняною практикою.

9. Що ви розумієте під поняттям «мале підприємство»? Які існують критерії (вітчизняні і світові) віднесення підприємств до категорії малих? Яке значення малого бізнесу для розвитку ринкової економіки?
10. Яка мета створення підприємствами об'єднань і які їх види ви знаєте?
11. Дайте визначення колективного сільськогосподарського підприємства і обґрунтуйте основоположну ознаку, за якою КСП істотно відрізняються від колишніх колгоспів.
12. Яка роль КСП у виробництві сільськогосподарської продукції, які їх розміри?
13. Розкрийте методику паювання майна, визначення пайового фонду господарства, базової і приростної пайової ставок та проіндексованого трудового внеску працівників. Чому виникає необхідність у повторному здійсненні паювання майна?
14. Охарактеризуйте економічні засади діяльності КСП відповідно до Закону України «Про колективне сільськогосподарське підприємство».
15. Що ви розумієте під реструктуризацією КСП і які чинники впливають на цей процес? Чи вважаєте ви, що КСП повністю вичерпали свій потенціал і повинні бути трансформовані в інші організаційні структури господарювання на селі?
16. Які особливості перетворення державних сільськогосподарських підприємств у колективні підприємства?
17. Розкрийте сутність поняття «селянське (фермерське) господарство». Якими законодавчими актами регулюється діяльність цих підприємств?
18. Який порядок створення селянських (фермерських) господарств і який граничний розмір землекористування для них законодавчо встановлено?
19. Охарактеризуйте економічні засади функціонування селянських (фермерських) господарств щодо можливостей здійснення ними виробничої, збутової і фінансової діяльності.
20. Які середні розміри селянських (фермерських) господарств і яка забезпеченість їх технікою? Ваша оцінка цих параметрів з урахуванням оптимальних розмірів цих підприємств.
21. Обґрунтуйте причини, що гальмують розвиток селянських (фермерських) господарств на сучасному етапі. Чому в ряді регіонів держави відбувається скорочення кількості цих підприємств?
22. Селянські (фермерські) господарства спеціалізуються в основному на виробництві продукції рослинництва і майже не займаються переробкою. В чому ви вбачаєте причини такого однобічного розвитку?
23. Яких, на ваш погляд, потрібно було б вжити заходів на державному рівні, щоб істотно поліпшити умови функціонування селянських (фермерських) господарств?
24. Дайте визначення поняття «господарські товариства» і розкрийте загальні підходи до їх організації і функціонування. Які

ви знаєте види господарських товариств і які процеси зумовлюють їх виникнення в сільському господарстві України?

25. Що ви розумієте під поняттям «акціонерне товариство» і яке значення має ця організаційна форма господарювання для розвитку ринкових відносин і забезпечення соціальної стабільності в суспільстві?

26. Розкрийте механізм створення акціонерних товариств відкритого і закритого типу. Які існують істотні відмінності між цими видами товариств?

27. З яких причин акціонерні товариства не набули великого поширення в сільському господарстві України?

28. Охарактеризуйте організаційно-економічні засади діяльності товариств з обмеженою відповідальністю. Що є спільного і які існують відмінності між цими товариствами і товариствами з додатковою відповідальністю?

29. Розкрийте суть понять «повне товариство» і «командитне товариство», назвіть їх спільні ознаки і відмінності.

30. Що ви розумієте під поняттям «сільськогосподарський кооператив» і які види цього типу підприємств ви знаєте?

31. Яка мета створення сільськогосподарських виробничих кооперативів і сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів? Якого поширення набули сільськогосподарські кооперативи в Україні? Ваша оцінка розвитку цього процесу.

32. Обґрунтуйте основні принципи діяльності сільськогосподарських кооперативів. Виділіть серед них найбільш важливі.

33. Які умови набуття членства в кооперативі з правом ухвалюючого голосу і з правом дорадчого голосу? В якій формі здійснюються вступний внесок і пайовий внесок до кооперативу?

34. Як здійснюється управління сільськогосподарським кооперативом і які умови виходу з його членів?

35. Розкрийте методику формування і розподілу доходу сільськогосподарського кооперативу.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 3.1. За даними річного бухгалтерського звіту визначити розміри аграрного підприємства за такими параметрами: площа сільськогосподарських угідь, в тому числі ріллі, авансований капітал, власний капітал, обсяг виробництва валової продукції в порівнянних цінах 1996 р., обсяг продажу продукції, балансовий прибуток, кількість працюючих.

Вихідна інформація. Вказані параметри беруться з бухгалтерського звіту сільськогосподарського підприємства за відповідний рік (надалі звіт). Зокрема, інформація про площу сільськогосподарських угідь і ріллі міститься у формі № 9-АПК «Виробництво і собівартість продукції рослинництва», коди 0880 і 0881; про авансований капітал — у формі № 1 «Баланс», код 280, графа 4;

про власний капітал — у цій же формі, код 380, графа 4. Дані про обсяг виробництва валової продукції в порівнянних цінах 1996 р. і середньорічна чисельність працівників беруться з форми № 6-АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці» відповідно код 010, графа 1 і код 040, графа 1. Обсяг продажу наведено у формі № 7-АПК «Реалізація сільськогосподарської продукції», код 0510, графа 3, а чистий прибуток — у формі № 2, код 220, графа 3 (за умови, що підприємство отримує збитки, інформація береться з коду 225).

Методика виконання. Всі параметри розміру підприємства наведено у звіті в готових для використання значеннях, тому немає необхідності у здійсненні додаткових розрахунків.

Оцінка одержаних результатів. Параметри розміру підприємства дають перше уявлення про його солідність як суб'єкта ринку. Проте ці параметри самі по собі недостатньо інформативні, якщо їх розглядати ізольовано, без порівняння з аналогічними за змістом параметрами іншого (інших) однопрофільного підприємства, що має міцний економічний стан і досить високі виробничі показники діяльності. Водночас таке порівняння бажано здійснити і з середніми даними по підприємствах відповідного регіону, де розташоване досліджуване господарство.

Чим більші показники розміру підприємства, тим більші у нього масштаби операцій, потужніша виробнича база, кращі можливості для утримання і зміцнення своєї позиції на ринку. Важливо також проаналізувати динаміку розміру підприємства. Якщо такі показники, як розмір авансованого і власного капіталу, обсяг виробництва продукції і обсяг продажу, маса прибутку, мають тенденцію до зростання, то це є свідченням зміцнення економіки підприємства, збільшення його потенційних можливостей.

Завдання 3.2.

Загальними зборами КСП прийнято рішення про перерахунок майнових паїв за станом на кінець звітного року. Згідно із затвердженою на зборах методикою, паюванню підлягає цілісний майновий комплекс за винятком частини майна для створення резервного фонду. До його складу вирішено включати основні невиробничі фонди, основні виробничі фонди загального призначення, швидколіквідні активи і готову продукцію.

Необхідно визначити: пайовий фонд підприємства, базову пайову ставку, прирістну пайову ставку, розмір індивідуальних майнових паїв працівників.

Вихідна інформація. Вартість майна підприємства становить 6,8 млн грн., а його короткострокові і довгострокові борги —

1 млн грн. Вартість основних невиробничих фондів, які не передано на баланс сільської ради, становить 455 тис. грн, основні виробничі фонди загального призначення — 310 тис. грн., швидколіквідні активи і готова продукція — 410 тис. грн. Проіндексований трудовий внесок усіх працівників КСП, що мають право на майновий пай, становить 27,15 млн грошових одиниць (до 1996 р. розрахунок трудового внеску ведеться в карбованцях, а з 1996 р. — у гривнях). Трудовий внесок першого працівника за всі роки його роботи становить 30 350, другого працівника — 40 122 і третього — 12 687 грошових одиниць.

Після завершення паювання минув господарський рік. За його результатами вартість майна, що за прийнятою структурою відноситься до пайового фонду (примножена власність), зросла на 80 тис. грн. Фонд заробітної плати працівників підприємства в цьому році становив 400 тис. грн. Оплата праці першого працівника дорівнювала 740 грн., другий член КСП через похилий вік не працював зовсім, оплата праці третього працівника становила 984 гривні.

Методика виконання. Пайовий фонд визначається відніманням від вартості майна (активів) підприємства всіх його боргів та вартості усіх складових резервного фонду. Базову пайову ставку розраховують діленням вартості пайового фонду на проіндексований трудовий внесок усіх працівників підприємства, що мають право на майновий пай. Індивідуальні базові майнові паї визначають як добуток базової пайової ставки на проіндексований трудовий внесок відповідного працівника, взятий за всі роки його роботи на підприємстві. Прирістна пайова ставка розраховується як частка від ділення примноженої власності на річний фонд заробітної плати членів підприємства, а приріст їх індивідуальних паїв — як добуток цієї прирістної ставки на річний заробіток кожного працівника зокрема.

Відповідь.

Базова пайова ставка: 0,115; 0,161; 0,170; 0,271; 0,398.

Базовий майновий пай першого працівника: 5160, 5199, 5243, 5288, 5300; другого працівника: 6745, 6820, 6877, 6900, 7010; третього працівника: 2057, 2081, 2105, 2145, 2157.

Прирістна майнова ставка: 0,120; 0,146; 0,200; 0,295; 0,315.

Сукупний майновий пай (базовий і прирістний) першого працівника: 5308, 5397, 5433, 5441, 5650; другого працівника: 6808, 6816, 6820, 6891, 6990; третього працівника: 1250, 2353, 2601, 3100.

Завдання 3.3.

Визначити коефіцієнти індексації річного фонду оплати праці працівників підприємства за 1966—1998 рр. відповідно до темпів зростання продуктивності праці в даному періоді. Проіндексувати фонд оплати праці працівника, який почав працювати в господарстві з 1975 р., і визначити його загальний трудовий внесок.

Вихідна інформація. Трудовий внесок працівників господарства визначається з 1945 р., тобто з часу, з якого збереглася фактична інформація про оплату праці колгоспників. До 1965 р. включно їх трудовий внесок визначався виходячи з відпрацьованих ними трудовнів і грошової оцінки одного трудовдня, визначеної розрахунковим способом. Тому в цьому періоді коефіцієнти індексації не визначалися. За період з 1966 по 1990 рік включно здійснювалась грошова оплата праці в умовах стабільної економіки. В цьому періоді виділяються підперіоди, по кожному з яких визначається коефіцієнт індексації фактичного фонду оплати праці. Інформацію для такого визначення наведено в таблиці:

Періоди	Фактичний річний фонд оплати праці одного працівника, крб.	Валова продукція на одного середньорічного працівника, крб.	Продуктивність праці у 1986—1990 рр. до її рівня у відповідному періоді, разів	Розрахунковий річний фонд оплати праці одного працівника, крб.	Коефіцієнт індексації фонду оплати праці
1996—1970	780	4950	2,500	967	1,240
1971—1975	889	5364			
1976—1980	1193	6711			
1981—1985	1560	8260			
1986—1990	2418	12375			

У 1990 р. фонд оплати праці в цілому по господарству становив 987 тис. крб. У наступні роки (1991—1995) у зв'язку з інфляцією та гіперінфляцією фонд оплати праці по підприємству зростав надзвичайно високими темпами і становив по цих роках, тис. крб.:

1991	1992	1993	1994	1995
1936	21 456	446 606	7 250 909	23 223 529

У 1996—1998 рр. в умовах грошової стабілізації фонд оплати праці визначався у гривнях і становив: у 1996 р. — 1027 тис. грн., 1997 — 910 і в 1998 р. — 805 тис. гривень.

Річний фонд оплати праці працівника за період 1975—1998 рр. становив по роках, крб. (з 1996 р. — гривень):

1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
1090	1110	1289	1340	1397	1460	1588	1643
1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
1700	1788	1920	2000	2310	2507	2614	2691
1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
5294	58 695	1 021 719	6 818 180	50 529 412	1600	805	630

Методика виконання. Спочатку потрібно розрахувати коефіцієнт індексації фонду оплати праці за кожний виділений період. Послідовність розрахунку наступна. Спочатку визначаються темпи зростання продуктивності праці в кожному періоді діленням річної продуктивності праці у базовому періоді (1986—1990 рр.) на річну продуктивність праці у відповідному періоді. Наприклад, у періоді 1996—1970 рр. цей показник становить $12\,375 : 4950 = 2,5$. Ця цифра ставиться у колонку 4 наведеної раніше таблиці проти вказаного періоду. Економічний зміст цього показника полягає в тому, що він показує, у скільки разів продуктивність праці була вищою в базовому періоді порівняно з її рівнем у будь-якому іншому періоді.

Далі визначається розрахунковий річний фонд оплати праці одного працівника в кожному з періодів діленням річного фонду оплати праці у базовому періоді (1986—1990 рр.) на темп зростання продуктивності праці, що визначений для будь-якого іншого періоду. Для періоду 1966—1970 рр. розрахунковий фонд оплати праці одного працівника становить $2418 : 2,5 = 967$ крб. Коефіцієнт індексації для даного періоду розраховується діленням розрахункового фонду оплати праці одного працівника в цьому періоді на фактичний фонд оплати праці одного працівника в даному періоді. У нашому прикладі цей коефіцієнт становить $967 : 780 = 1,24$.

Коефіцієнти індексації річного фонду оплати праці в інфляційні роки визначаються діленням річного фонду оплати праці по

господарству в 1990 р. на річний фонд оплати праці по господарству в будь-якому році інфляційного періоду. Наприклад, у 1992 р. фонд оплати праці по господарству становив 21 456 тис. крб., а у 1990 р. — 987 тис. крб. Коефіцієнт індексації дорівнюватиме $987 : 21\,456 = 0,046$.

Індексація фонду оплати праці працівників підприємства здійснюється множенням фонду оплати праці в певному році на коефіцієнт індексації, визначений для періоду, до якого входить даний рік. Для зменшення розрахунків доцільно в кожному періоді визначити сумарний фонд оплати праці працівників і помножити його на коефіцієнт індексації, визначений для даного періоду. У 1996—1998 рр. річний фонд оплати праці не індексується.

Загальний трудовий внесок працівників визначається підсумовуванням проіндексованого фонду оплати праці за всі роки його роботи на підприємстві.

Відповідь. Коефіцієнти індексації фонду оплати праці по періодах за 1996—1990 рр.:

1996—1970	1,240				
1971—1975	1,239	1,198	1,179	1,163	1,105
1976—1980	1,105	1,099	1,036	1,030	1,019
1981—1985	1,018	1,022	1,027	1,031	1,035
1986—1990	1,0				

Коефіцієнти індексації фонду оплати праці в роки інфляції:

1991	0,51	0,55	0,59	0,61	0,73
1992	0,021	0,028	0,033	0,046	0,051
1993	0,00279	0,00243	0,00231	0,00221	0,00115
1994	0,0010	0,00095	0,000275	0,000193	0,000091
1995	0,0000425	0,0000813	0,000099	0,000155	0,000246

Сумарний проіндексований фонд оплати праці працівника за 1975—1988 роки становив, грошових одиниць: 40 122, 41 333, 42 915, 43 799, 45 367.

Література

- Закон України «Про підприємства в Українській РСР» // Голос України. — 1991. — 6 травня. — № 86.
- Закон України «Про колективне сільськогосподарське підприємство» // Голос України. — 1992. — 20 березня. — № 51.
- Закон України «Про господарські товариства» // Голос України. — 1992. — 11 жовтня. — № 198.
- Закон України «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про селянське (фермерське) господарство» // Урядовий кур'єр. — 1993. — 29 липня. — № 103—104.
- Закон України «Про кооперацію» // Урядовий кур'єр. — 1997. — 14 серпня. — № 148—149.
- Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» // Урядовий кур'єр. — 1999. — 8 грудня. — № 230.
- Андрійчук В. Г.* Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 30—67.
- Андрійчук В. Г.* Реформування АПК: подальші кроки. — У кн.: Соціально-економічна ситуація та шляхи подолання кризового стану в агропромисловому комплексі України / За ред. М. Й. Маліка. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 33—41.
- Луценко Ю.* Акціонерні товариства АПК. — К.: ІАЕ УААН, 1997. — 185 с.
- Онущенко О. М.* Сільськогосподарські виробничі кооперативи: оцінка положень реформування і функціонування // Економіка України. — 1999. — № 1.
- Рекомендації щодо створення приватного сільськогосподарського підприємства з орендними відносинами та організації їх розвитку / За ред. П. Т. Саблука та В. В. Юрчишина. — К.: ІАЕ УААН, 1998. — 127 с.
- Сільськогосподарська кооперація: суть та проблеми розвитку в Україні / За ред. М. Й. Маліка. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — 163 с.

ТЕМА 4

ЗОВНІШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ У РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Вивчення даної теми потрібно почати з усвідомлення тієї істини, що аграрні підприємства, як і підприємства інших галузей, здійснюють свою діяльність під впливом зовнішніх сил, які хоч і мають різний характер дії на підприємство, проте всі вони можуть призвести до небажаних результатів, якщо підприємство не буде враховувати їх у процесі своєї діяльності.

Потрібно також знати, що зовнішнє середовище за своєю структурою неоднорідне і поділяється на мікро- і макросередовище. Характеризуючи суть мікросередовища, слід звернути увагу на дві обставини. Перша: мікросередовище – це партнерське середовище і представлене воно тими суб'єктами ринку, які вступають у безпосередні ділові відносини з підприємством; друга — підприємство не лише знаходиться під впливом мікросередовища, але й саме активно впливає на суб'єкти цього середовища — своїх ділових партнерів. Отже, результати господарської діяльності підприємства значною мірою залежать від того, наскільки вдало для себе воно укладе ділові угоди зі своїми партнерами.

Важливо добре засвоїти, які саме суб'єкти ринку входять до складу мікросередовища. Адже будь-який із таких суб'єктів-партнерів є важливим для підприємства, оскільки за певних обставин може істотно вплинути на його економічний стан. Скажімо, завдяки добре налагодженому маркетингу підприємство може знайти вигідніших партнерів для збуту своєї продукції і в результаті одержати більший прибуток. В той же час розміщення підприємством своєї готівки в комерційному банку з нестабільним фінансово-економічним станом може призвести до істотних втрат у разі банкрутства цієї установи. Тому кожна угода, що укладається підприємством з тим чи іншим суб'єктом мікросередовища, повинна бути ретельно опрацьована.

При вивченні мікросередовища аграрних підприємств потрібно обов'язково враховувати його динамічність, яка зумовлена подальшим становленням ринкових відносин у державі і появою в зв'язку з цим нових партнерів. Це посилює конкуренцію між суб'єктами мікросередовища і водночас розширює можливості вибору аграрними підприємствами саме тих партнерів, які пропонують більш прийнятні умови ділового співробітництва. Так, серед постачальників в АПК України з'явилися за останні роки досить потужні приватні структури, що постачають селу відповідні ресурси. Серед них можна відзначити акціонерне товариство Укragрохімцентр, акціонерне товариство Укragробізнес, яке контролює 50% ринку гербіцидів в Україні, спільне підприємство «Райз-інвест», серед постійних клієнтів якого нараховується більше трьох тисяч аграрних підприємств. Це підприємство постачає якісне насіння, гербіциди, новітні технології і техніку, забезпечує післяпродажний сервіс. Його частка у поставці засобів захисту рослин на ринку України становила у 1998 році більше 20 відсотків.

Істотні зрушення намітилися у постачанні аграрних підприємств технікою на умовах лізингу. Зокрема, у 1997 році створено

Державний лізинговий фонд (у 1999 р. його реорганізовано у Державну лізингову компанію) з метою забезпечення сільськогосподарських виробників вітчизняною технікою на умовах фінансового лізингу — довгострокової оренди техніки з наступним її викупом лізингоодержувачами — аграрними підприємствами. Застосування цієї форми інвестицій дає змогу частково вирішити проблему технічного оснащення аграрних підприємств в умовах гострої нестачі в них обігових коштів, здійснити оновлення виробництва на якісно новій основі.

Проте можливості широкого застосування фінансового лізингу через брак коштів у Державній лізинговій компанії поки що обмежені. Тому потрібно звернути увагу і на якісні зміни, що відбуваються в такій важливій ланці мікросередовища, як агросервісне обслуговування аграрних підприємств. Через тривалу економічну кризу сталося виснаження машинно-тракторного парку як за кількісними, так і за якісними характеристиками. Зважаючи на звужені можливості придбання аграрними підприємствами техніки за рахунок власних коштів і на умовах фінансового лізингу, проблема забезпеченості їх технічними засобами може бути розв'язана шляхом подальшого створення регіональних приватних та державних машинно-технологічних станцій (МТС) чи інших аналогічних структур. Вони здійснюють на договірних засадах комплексне агротехсервісне обслуговування аграрних підприємств шляхом надання їм допомоги у виконанні найбільш трудомістких і складних робіт (оранка, збирання зернових і коренеплодів, внесення добрив, боротьба із шкідниками тощо), а також надання техніки напрокат і в оренду, проведення ремонтів, складних видів технічного обслуговування тощо.

Особливо важливо розвивати на сучасному етапі державні МТС. На кінець 1999 р. їх уже було створено 86 (бажано мати в кожному районі як мінімум одну таку станцію) у складі державного підприємства з матеріально-технічного і сервісного забезпечення «Укראгротех». Ці підприємства стали реально впливати на зниження цін на механізовані сільськогосподарські роботи, беручи плату за їх виконання майже вдвічі меншу порівняно з аналогічними комерційними структурами (наприклад, за 1 га оранки державні МТС встановили плату 100—120 грн., а комерційні — 200 грн. і більше).

Необхідно намагатися формувати оптимальні за розмірами МТС. За рекомендаціями вчених пріоритетними є машинно-технологічні станції, оснащені кращими зразками техніки світового рівня в такій кількості (в розрахунку на одну МТС): трактори —

16—20 од., ґрунтообробне і посівне обладнання та машини — 30—34, техніка для захисту рослин і внесення добрив — 11, збиральна техніка — 17—21, автомобілі — 26 одиниць. Така машинно-технологічна станція спроможна виконувати весь комплекс робіт на 7000—10000 га сівозмінної площі орендованих земель з паралельним наданням послуг аграрним підприємствам на договірних засадах.

Вивчаючи партнерське середовище, слід обов'язково відстежувати зміни, що відбуваються в інших його ланках, насамперед серед споживачів сільськогосподарської продукції. По-перше, за останні роки з'явилося багато різних суто посередницьких структур, що закуповують в аграрних підприємств сільськогосподарську продукцію, яку потім від свого імені і на своїх умовах продають іншим споживачам, нерідко закордонним, маючи на цій посередницькій операції значний зиск. Аграрні підприємства на таких операціях втрачають значну частину свого прибутку, тому їх зусилля мають бути спрямовані на пошук таких покупців, які б були кінцевими споживачами їх продукції.

По-друге, аграрним підприємствам з розвитком ринкових відносин доцільно здійснювати просування багатьох своїх товарів на ринки через аграрні біржі, які через механізм «попит-пропозиція» забезпечують паритет інтересів покупців і продавців. Розвитку біржової торгівлі сільськогосподарськими товарами значною мірою сприятиме організація в адміністративних районах торгових будинків, які будуть формувати лоти цих товарів для реалізації їх на аграрних товарних біржах.

При вивченні макросередовища потрібно пам'ятати, що його ланки щодо аграрних підприємств є неконтрольованими зовнішніми силами, які можуть відкривати для них нові можливості або створювати нові загрози. Необхідно ґрунтовно засвоїти усі складові макросередовища: економічне, природно-технологічне, інформаційне, науково-технічне, політико-правове і соціально-культурне середовище. Кожна з названих ланок є важливою, оскільки за певних обставин може істотно вплинути на економічний стан аграрного підприємства. Проте в роки економічної кризи, яка тривала і в 2000 році, частоті зміни законодавчої бази, що регулює економічні відносини між суб'єктами ринку, особливу увагу треба звернути на економічне і політико-правове середовище як найбільш динамічні ланки макросередовища на сучасному етапі.

Наведемо такий приклад. У серпні 1998 р. в Російській Федерації розвинулася гостра фінансова криза, яка, зважаючи на тісні економічні відносини України з цією державою, не могла негати-

вно не вплинути на стабільність національної валюти — гривні, а також на стан економіки України в цілому та економіки кожного підприємства зокрема. В цих умовах ті підприємства, які своєчасно аналізували і правильно оцінювали наслідки цієї кризи, мали змогу запобігти значним втратам завдяки завчасному придбанню енергоносіїв (з часом вони подорожчали вдвічі), використанню своєї готівки для нагромадження виробничих запасів, скороченню або повній відмові від експорту своєї продукції у РФ до стабілізації рубля тощо.

Для підприємств несе загрозу і часте внесення змін та доповнень до законодавчих актів, особливо до законів «Про податок на додану вартість» і «Про оподаткування прибутку підприємств». Через несвоєчасне врахування цих змін у процесі своєї діяльності підприємства можуть понести серйозні втрати, в тому числі і внаслідок накладання на них податковими органами штрафних санкцій. Уникнути таких втрат можуть ті підприємства, менеджери яких спроможні не лише постійно стежити за змінами в законодавстві, а й правильно оцінювати їх і кваліфіковано застосовувати на практиці.

Вивчення питання про банкрутство підприємств та їх санацію потрібно розпочати з ґрунтовного ознайомлення із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про банкрутство». Особливо ретельно слід опрацювати ст. 44 цього закону, в якій йдеться про особливості банкрутства сільськогосподарських підприємств. Необхідно добре засвоїти зміст таких термінів, як «неплатоспроможність», «боржник», «банкрутство», «банкрут», «санація».

При вивченні суті санації боржника і умов її здійснення потрібно звернути увагу на можливість проведення досудової санації як системи заходів щодо відновлення платоспроможності платника, які може здійснювати власник майна боржника, інвестор з метою запобігання банкрутству боржника шляхом реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до початку порушення провадження справи про банкрутство.

Обов'язково потрібно знати чинний порядок (черговість) задоволення претензій кредиторів, а також правила, яких потрібно дотримуватись при виконанні цього порядку. Важливо вивчити зарубіжний досвід оцінки передбанкрутного стану підприємств. Доцільно, зокрема, ознайомитись з методикою К. Альтмана, якою передбачається визначення інтегрального індексу на основі показників, що є індикаторами фінансового стану підприємства. Детальніше це питання читач у змозі вивчити, виконавши завдання 4.2.

План семінарсько-практичного заняття

1. *Поняття зовнішнього середовища і загальна характеристика його складових — мікро- і макросередовища.*
2. *Складові мікросередовища, їх значення, функціональна роль і динамізм розвитку.*
3. *Характеристика основних ланок макросередовища діяльності аграрних підприємств.*
4. *Банкрутство підприємств та їх санація.*
5. *Методичні підходи до оцінки і прогнозу передбанкрутного стану підприємств.*

Терміни і поняття

Зовнішнє середовище діяльності підприємств — це сукупність зовнішніх сил, які з різним ступенем активності, безпосередньо або опосередковано, швидко або повільно, передбачувано або непередбачувано впливають на господарську діяльність підприємства, зачіпають його інтереси.

Мікросередовище — це сукупність зовнішніх сил (суб'єктів господарювання), які безпосередньо впливають на діяльність підприємства і які, в свою чергу, перебувають під впливом цієї діяльності. Іншими словами, мікросередовище — це партнерське середовище, суб'єктами якого є юридичні особи, з якими підприємство вступає в певні виробничі, економічні, фінансові і організаційно-господарські відносини.

Споживачі — суб'єкти ринку, які придбавають в аграрних підприємств сільськогосподарську продукцію для подальшого виробничого або особистого споживання або для наступного перепродажу іншим споживачам з метою одержання на цій операції «купівлі-продажу» прибутку.

Посередники — це такі підприємства, організації, установи чи підприємці — ділові особи (наприклад агенти, брокери), які за дорученням аграрних підприємств продають їх продукцію або знаходять клієнтів для такого продажу.

Постачальники — це підприємства, окремі ділові особи, які постачають аграрним підприємствам необхідні для них матеріальні ресурси (паливо-мастильні матеріали, добрива, отрутохімікати, техніку, запасні частини тощо) відповідно до укладених між ними угод.

Агросервісні підприємства і організації — суб'єкти ринку (юридичні особи), які надають аграрним підприємствам необхідні виробничі послуги (ремонт техніки, агрохімічне обслуговування, транспортні послуги тощо) за відповідну плату.

Фінансово-кредитні установи — банки, страхові компанії, кредитні та інші установи, з якими аграрні підприємства вступають у ділові відносини при збереженні готівки, фінансуванні своїх угод, страхуванні від ризиків, одержанні кредитів.

Найближчі конкуренти — сільськогосподарські виробники, що виробляють на продаж однакову з підприємством сільськогосподарську продукцію і які реалізують свою продукцію тим самим споживачам та посередникам, входячи з даним підприємством в одну і ту ж сировинну зону.

Макросередовище — це сукупність зовнішніх сил, що не є контрольованими з боку підприємства, можуть відкривати для нього нові сприятливі можливості розвитку або створювати нові загрози.

Неплатоспроможність — неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності виконати після настання встановленого строку їх сплати грошові зобов'язання перед кредитором, в тому числі по заробітній платі, а також виконати зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) не інакше як через відновлення платоспроможності*.

Боржник — суб'єкт підприємницької діяльності, неспроможний виконати свої грошові зобов'язання перед кредитором, у тому числі зобов'язання щодо сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) протягом трьох місяців після настання встановленого строку їх оплати.

Банкрут — боржник, неспроможність якого виконати грошові зобов'язання встановлена арбітражним судом*.

Банкрутство — це визнана арбітражним судом неспроможність суб'єкта підприємницької діяльності відновити свою платоспроможність та задовольнити визнані ним вимоги кредиторів не інакше як через застосування ліквідаційної процедури*.

Санация боржника — система заходів, що здійснюється під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнанню боржника банкрутом та його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського становища боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів, шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника*.

Подумайте над запитаннями

1. Що ви розумієте під поняттям «зовнішнє середовище діяльності аграрних підприємств» і які знаєте його складові?
2. Дайте визначення поняття «мікросередовище». Чому мікросередовище називають партнерським середовищем?
3. Назвіть основні складові мікросередовища. Які, на ваш погляд, складові є найбільш важливими в даний час для аграрних підприємств і чому?
4. Чим пояснюється динамічний розвиток основних ланок мікросередовища і яке це має значення для аграрних підприємств?
5. Розкрийте суть терміна «споживачі сільськогосподарської продукції». Назвіть головних споживачів рослинницької і тваринницької продукції. Які можливі зміни у складі споживачів?
6. Дайте визначення терміна «посередники», розкрийте роль посередників в організації збуту сільськогосподарської продукції.

* Визначення термінів наведено відповідно до ст. 1 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про банкрутство»».

кції. Назвіть основних посередників на ринку сільськогосподарської продукції.

7. Яку головну функцію виконують товарні аграрні біржі і які існують чинники, що стримують їх діяльність в Україні?

8. Що ви розумієте під поняттям «постачальники» і які якісні зміни відбулися за останні роки в їх складі?

9. Дайте характеристику новим постачальницьким структурам, які постачають аграрним підприємствам добрива, отрутохімікати, техніку.

10. Яка роль Державного лізингового фонду в забезпеченні аграрних підприємств новою вітчизняною технікою?

11. Чому аграрні підприємства повинні постійно стежити за динамікою цін на матеріально-технічні ресурси?

12. Розкрийте поняття «агросервісні підприємства і організації» та їх роль в організації виробничої діяльності аграрних підприємств.

13. Які якісні зміни відбулися за останні роки у складі агросервісних підприємств та організацій і чому? Яка роль відводиться машинно-технологічним станціям у виробничому обслуговуванні аграрних підприємств?

14. Якими критеріями потрібно керуватися при вирішенні питання про доцільність використання послуг агросервісних підприємств?

15. Яка роль фінансово-кредитних і юридичних установ у діяльності підприємств? Чому з цими партнерами підприємства повинні встановлювати міцні ділові зв'язки?

16. Дайте визначення поняття «найближчі конкуренти». Як змінюється їх вплив на підприємство в умовах дефіциту продукції і за насиченого ринку?

17. Що ви розумієте під макросередовищем функціонування аграрних підприємств і чому підприємство повинно стежити за його змінами і відповідним чином реагувати на них?

18. Назвіть складові макросередовища і обґрунтуйте, на котрі з них повинна бути звернута особлива увага аграрних підприємств у сучасний період.

19. Охарактеризуйте решту складових макросередовища і спробуйте спрогнозувати їх розвиток на перспективу.

20. Розкрийте суть понять «неплатоспроможність», «боржник» і «банкрутство суб'єкта підприємницької діяльності». Якими нормативними актами керуються при визнанні юридичних осіб банкрутами і провадженні процедури банкрутства?

21. Що є підставою для порушення в Україні справи про банкрутство і яка роль відводиться при цьому арбітражному суду?

22. Що таке санація і які умови її здійснення згідно з вимогами вітчизняного законодавства?

23. Який порядок здійснення процедури банкрутства і яка роль при цьому відводиться ліквідаційній комісії? Розкрийте черговість задоволення потреб кредиторів.

24. Яких правил потрібно дотримуватись при задоволенні потреб кредиторів? Коли і який орган припиняє справу про банкрутство і які можливі наслідки такого припинення?

25. Розкрийте особливості провадження справи про банкрутство колективних сільськогосподарських підприємств і селянських (фермерських) господарств.

26. Обґрунтуйте важливість визначення і оцінки фінансово-економічного стану підприємств для прогнозування банкрутства.

27. Розкрийте методичні підходи до визначення індексу Альтмана і обґрунтуйте його економічний зміст.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 4.1.

За даними річного бухгалтерського звіту аграрного підприємства здійснити порівняння в динаміці показників господарської та фінансово-економічної діяльності, які є результатом взаємодії підприємства із суб'єктами зовнішнього середовища: споживачами, банківськими та іншими кредитними установами, державними органами.

Вихідна інформація. Результатом взаємодії підприємства із споживачами є обсяг реалізованої продукції, який відображається у формі № 7-АПК «Реалізація сільськогосподарської продукції», коди 0010-0462, графа 1 (кількість реалізованих центнерів окремих видів продукції) і графа 3 (грошова виручка від реалізації продукції). Сума взятих підприємством довгострокових банківських кредитів відображається у пасиві форми № 1 «Баланс», розділ III пасиву, код 440, графа 4, а короткострокових банківських кредитів — по розділу IV пасиву, код 500, графа 4 цієї ж форми.

Взаємовідносини з державними органами (бюджетом) виникають у зв'язку із сплатою підприємством податків. З 1999 року аграрні підприємства сплачуватимуть до 2001 року лише два податкових збори — відрахування на соціальне забезпечення і на соціальне страхування. Інформація про поточні зобов'язання підприємства перед бюджетом на початок і на кінець звітного періоду міститься у пасиві форми № 1, код 550, графи відповідно 3 і 4.

Проміжними результатами взаємодії підприємства зі споживачами є його дебіторська і кредиторська заборгованість. Дані про дебіторську заборгованість беруть з активу форми № 1 «Баланс», коди 050, 160, 170—210, графа 4, а про кредиторську заборгованість за товари, роботи, послуги — з пасиву цієї ж форми, код 530, графа 4.

Методика виконання. Показники господарської діяльності беруть за базовий і звітний роки, здійснюють їх порівняння і роблять відповідні висновки. Наприклад, результати взаємодії підприємства зі споживачами можна розмістити у такій таблиці:

Вид продукції	Реалізовано продукції, ц			Грошова виручка від реалізації продукції, тис. грн.		
	у базовому році	у звітному році	дані звітнього року у процентах до даних базового року	у базовому році	у звітному році	дані звітнього року у процентах до даних базового року
Зерно Цукровий буряк Соняшник М'ясо великої рогатої худоби в живій масі Молоко						

Аналізувати насамперед потрібно основні види продукції, грошова виручка від реалізації яких має найбільшу питому вагу в загальній грошовій виручці підприємства.

Взаємодію підприємства з банками, кредитними установами оцінюють, визначаючи частку банківських довго- і короткострокових кредитів в активах підприємства (сума відповідних кредитів ділиться на активи підприємства).

Оцінка одержаних результатів. Збільшення обсягу реалізації продукції розглядається як позитивне зрушення в діяльності підприємства. Потрібно порівняти темпи зростання (зниження) обсягу реалізації окремих видів продукції в натуральному і вартісному виразах, розрахувати для цієї мети коефіцієнт випередження (темп зростання обсягу продажу у вартісному виразі ділиться на темп зростання обсягу продажу в натурі). Якщо цей коефіцієнт більше одиниці, то це свідчить про зростання попиту на товар і ціни реалізації. Але щоб такий висновок був об'єктивним, потрібно враховувати темпи інфляції, що мали місце у досліджуваному періоді.

Якщо підприємство зовсім не залучає короткострокового кредиту або ж залучає його в невеликій сумі (до 5% від суми активів і до 10% від суми оборотних засобів), то це розглядається як негативне явище, оскільки в такого підприємства можуть бути складнощі із забезпеченням безперервності виробництва. Незалучення підприємствами довгострокових кредитів звужує їх можливості щодо оновлення і збільшення до оптимальних розмірів основного капіталу.

Оцінка взаємодії підприємства з державними органами здійснюється виходячи з того, чи не має підприємство заборгованості перед цими органами по сплаті податкових зборів і яка величина цих зборів по відношенню до грошової виручки підприємства

(податкові збори діляться на грошову виручку). Чим менша ця величина, тим за однакових інших умов в кращому стані знаходиться підприємство, і навпаки.

Дебіторську заборгованість потрібно порівняти з поточними зобов'язаннями. За однакових інших умов в кращому стані знаходяться підприємства, в яких дебіторська заборгованість перевищує поточні зобов'язання, і навпаки.

Завдання 4.2. Здійснити оцінку стану підприємства за допомогою індексу Альтмана з погляду можливості його банкрутства. Розрахунок даного індексу здійснюється на основі таких п'яти показників, що є індикаторами фінансово-економічного стану підприємства: 1) норма прибутку на авансований капітал; 2) віддача авансованого капіталу за товарною продукцією; 3) коефіцієнт фінансового лівериджу; 4) питома вага власних оборотних засобів в авансованому капіталі; 5) величина реінвестованого прибутку на одиницю вартості авансованого капіталу.

Вихідна інформація. Дані для розрахунку індексу Альтмана містяться у формах № 1 «Баланс», № 2 «Звіт про фінансові результати» і № 7-АПК «Реалізація сільськогосподарської продукції». Зокрема, інформація про авансований капітал підприємства (активи) відображається у формі № 1, код 280, графа 4; про виручку від реалізації продукції — у формі №7-АПК, код 0510, графа 3; про прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування — у формі № 2, довідці 1 «Фінансові результати», код 170, графа 3 або код 175 (збиток); про реінвестований прибуток — у формі № 4 «Звіт про власний капітал як сума кодів» 150, 160 і 255, графи 3 і 7. Дані про власний капітал містяться у формі №1, код 380, графа 4, про позичковий капітал — у цій же формі як сума кодів 480 і 620 графи 4.

Методика виконання. Індекс Альтмана (Z) розраховується за формулою:

$$Z = 3,3K_1 + 1,0K_2 + 0,6K_3 + 1,4K_4 + 1,2K_5,$$

де K_1 — норма прибутку на авансований капітал. Визначається діленням прибутку від звичайної діяльності до оподаткування на авансований капітал підприємства; K_2 — віддача авансованого капіталу за товарною продукцією. Розраховується діленням цієї продукції на величину цього капіталу (активи); K_3 — коефіцієнт фінансового лівериджу. Визначається діленням позичкового капіталу на власний капітал; K_4 — величина реінвестованого прибутку на авансований капітал. Розраховується діленням прибутку підприємства, що направлений на збільшення статутного капіта-

лу підприємства, а також його резервного капіталу на активи підприємства; K_5 — питома вага власних оборотних засобів в авансованому капіталі. Визначається діленням цих засобів на авансований капітал підприємства. Сума власних оборотних засобів розраховується відніманням від оборотних активів (II розділ активу балансу, що відображається по формі № 1, код 260, графа 4) усіх короткострокових (поточних) зобов'язань підприємства (код 620, графа 4, форма № 1).

Коефіцієнти 3,3; 1,0; 0,6; 1,4; 1,2 є коефіцієнтами зважування, що відображають «вагу» (значущість) кожного з показників у формуванні величини показника Z .

Оцінка одержаних результатів. Фактичне значення індексу Альтмана порівнюють з його критичним значенням, яке становить 2,675. Якщо $Z_{\text{факт.}} < 2,675$, то є реальна загроза банкрутства підприємства. За умови, що $Z_{\text{факт.}} \geq Z_{\text{крит.}}$, фінансово-економічний стан підприємства задовільний. Слід зазначити, що така оцінка є орієнтовною, оскільки коефіцієнти при економічних показниках індексу розраховані Альтманом в іншому ринковому середовищі і для інших типів підприємств.

Література

- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про банкрутство» // Урядовий кур'єр. — 1999. — 15 вересня. — №172.
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про створення державного лізингового фонду для технічного переоснащення сільського господарства» // Урядовий кур'єр. — 1997. — 25 вересня. — № 177—178.
- Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 67—83.
- Гайдуцький П. І., Лобас М. Г. Відродження МТС. — К.: НВАТ «Агроінком», 1997. — С. 10—49, 75—179.
- Товарні біржі в Україні: аналіз діяльності, законодавче поле, перспективи розвитку / За ред. О. М. Шпичака. — К.: ІАЕ УААН. — 1997. — С. 7—65.
- Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва / За ред. П. Т. Саблука. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 61—63.

**ВИТРАТИ ВИРОБНИЦТВА І СОБІВАРТІСТЬ
ПРОДУКЦІЇ (РОБІТ, ПОСЛУГ)
АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Вивчення даної теми доцільно розпочати із з'ясування суті собівартості як економічної категорії, її значення і ролі у здійсненні глибокого аналізу економічного стану підприємства та виявленні резервів підвищення ефективності виробництва. Важливо знати, що в сільському господарстві розрізняють декілька видів собівартості, які мають різне цільове призначення та особливості визначення. Щоб добре оволодіти цим питанням, необхідно засвоїти критерії, за якими виділяють собівартість індивідуальну і суспільну, виробничу і повну (комерційну), а також планову, фактичну і очікувану.

Одним з вузлових питань даної теми є *питання про склад витрат виробництва і обігу*, що включаються у собівартість продукції. Його вивчення доцільно розпочати з опрацювання Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» (червень 1997 р.) та «Типового положення з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств» (Київ, 1996). В цих нормативних документах даються перелік і характеристика витрат, які несуть підприємства у процесі їх господарської діяльності.

При опрацюванні згаданого закону потрібно звернути увагу на те, що в ньому було введено нове для вітчизняної економічної науки поняття «валові витрати виробництва і обігу». Основним елементом цих витрат є будь-які витрати, понесені протягом року, які пов'язані з підготовкою, організацією, веденням виробництва, реалізацією продукції і охороною праці.

Проте необхідно знати, що валові витрати розглядаються з точки зору платника податку, тому до їх складу включають і такі окремі види витрат, що не мають нічого спільного з продуктивними (корисними) витратами, передбаченими технологією і організацією виробництва відповідного виду продукції. Прикладом таких витрат можуть бути суми безнадійної заборгованості у разі, коли відповідні заходи щодо стягнення цих боргів не дали ре-

зультату, а також суми заборгованості, по яких закінчився строк позовної давності. Як бачимо, це непродуктивні витрати, але вони включаються у валові витрати і тим самим зменшують валовий дохід підприємства, а отже, і об'єкт його оподаткування — прибуток.

Важливо усвідомити доцільність включення до складу валових витрат тих сум витрат, що пов'язані з поліпшенням основних фондів, у межах, що не перевищують 5% сукупної балансової вартості груп основних фондів на початок звітного року, а також суми перевищення балансової вартості цих фондів і нематеріальних активів над вартістю їх реалізації. Очевидно, що витрати на поліпшення основних фондів пов'язані безпосередньо з їх поточним і капітальним ремонтом, а отже, їх включення до валових витрат є цілком виправданим, оскільки в іншому разі не можна було б своєчасно виконати весь комплекс робіт, передбачених технологією виробництва. Крім того, таке включення підвищує собівартість продукції і зменшує об'єкт оподаткування. Завдяки цьому підприємство менше витрачає коштів на сплату податків*.

Економічно виправданим є включення до складу валових витрат сум перевищення балансової вартості основних фондів і нематеріальних активів над вартістю їх реалізації. Пояснюється це тим, що за описаного випадку виручка від реалізації не відшкодовує певної частини вартості цих ресурсів, на придбання або виготовлення яких підприємство в свій час понесло витрати. Ці витрати повинні бути відшкодовані або завдяки нарахуванню амортизації, або через продаж цих фондів чи нематеріальних активів. Якщо цих двох джерел за певних обставин (продаж до завершення строку амортизації) недостатньо для відшкодування їх балансової вартості, то логічно частину невідшкодованої вартості відносити на збитки підприємства, що рівноцінно їх включенню до валових витрат, оскільки це призводить до зменшення прибутку підприємства.

При опрацюванні «Типового положення з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств» потрібно звернути увагу на ту обставину, що тут витрати розглядаються з позиції виробника, тобто ті, які безпосередньо включаються у собівартість продукції. Слід пам'ятати, що ці витрати за своїм економічним змістом неоднорідні, а тому їх доцільно вивчати за такими п'ятьма елементами:

* У зв'язку із введенням для аграрних підприємств єдиного фіксованого податку і звільненням їх від його сплати до 2001 року ця економічна норма не є для них актуальною.

1) матеріальні витрати; 2) витрати на оплату праці; 3) відрахування на соціальні заходи; 4) амортизація основних засобів і нематеріальних активів; 5) інші витрати.

Необхідно враховувати те, що кожний з названих елементів складається з декількох видів витрат, які хоч і мають спільні істотні ознаки, але в той же час відрізняються між собою. Наприклад, до матеріальних витрат відносять витрати на насіння, корми, запасні частини, добрива, отрутохімікати, пально-мастильні матеріали, на поточний ремонт основних засобів, підвищені витрати на виробництво нових видів продукції, на винахідництво і раціоналізаторство тощо.

При вивченні такого елементу витрат, як відрахування на соціальні заходи, потрібно звернути увагу на ту обставину, що починаючи з 1999 року, у зв'язку з введенням для аграрних підприємств єдиного фіксованого податку і звільненням їх від його сплати до 2001 року ці підприємства будуть сплачувати лише збір на обов'язкове пенсійне страхування в розмірі 32% від фонду оплати праці, збір на обов'язкове соціальне страхування в розмірі 4,0% від названого об'єкта оподаткування і збір у фонд зайнятості — 1,5 відсотка.

Розглядаючи це питання, не можна залишити поза увагою ту обставину, що в процесі виробничої діяльності підприємства можуть нести непродуктивні витрати (втрати), які не включають у собівартість продукції. Саме тут проявляються відмінності між валовими витратами і витратами, що формують собівартість продукції. Якщо, скажімо, згадані нами раніше суми безнадійної заборгованості є складовою валових витрат, то в собівартість продукції вони не включаються, а відносяться на збитки підприємства.

Для глибокого засвоєння теми важливо вивчити *питання класифікації витрат*. Лише за цієї умови можна правильно визначити собівартість продукції, здійснити її кількісний і якісний аналіз, розкрити невикористані резерви скорочення витрат, досконало розробити стратегію розвитку підприємства в коротко- і довгостроковому періодах. Насамперед потрібно знати, що витрати класифікуються за декількома ознаками і що кожна класифікаційна ознака відіграє лише її притаманну роль у розв'язанні зазначених раніше завдань. Необхідно з'ясувати, як саме здійснюється розподіл витрат за кожною ознакою (за роллю і значенням у створенні продукції, за способом включення у собівартість тощо) і як це впливає на обґрунтованість визначення рівня собівартості продукції.

Вивчаючи дане питання, слід усвідомити, що з погляду на значущість економічних завдань, які можуть бути раціонально розв'язані на основі класифікації витрат, найбільше значення має поділ їх на постійні і змінні. Саме на основі вказаного поділу витрат розв'язуються такі складні економічні задачі, як пошук точки беззбитковості виробництва окремих видів продукції, визначення економічної доцільності заміни живої праці капіталом, розв'язання альтернатив: купівля техніки чи її взяття на підряд, купівля техніки чи її оренда та ін. Тому дуже важливо добре засвоїти економічні підходи до поділу витрат на постійні і змінні, оскільки в кожному окремому випадку одні й ті самі за економічним змістом витрати можуть бути віднесені до постійних або до змінних.

Для поглибленого аналізу витрат потрібно добре знати їх групування за статтями, що передбачене «Типовим положенням з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств». Причому слід звернути увагу на деякі відмінності в статтях витрат, що характерні для рослинництва, тваринництва, допоміжних виробництв і підсобних промислових виробництв.

Одним з найважливіших питань даної теми є *питання аналізу співвідношення «фактор-продукт»*. Для розуміння суті даного співвідношення потрібно глибоко засвоїти такі поняття, як граничний (маржинальний) продукт, повний продукт, середній продукт, граничні витрати. Водночас треба усвідомити, що співвідношення «фактор-продукт» ґрунтується на залежності між змінними витратами та обсягом виробництва продукції і що характер цієї залежності істотно змінюється під дією закону спадної доходності. Дану залежність слід зобразити графічно і проаналізувати характер зв'язку між змінними витратами та обсягом виробництва продукції в кожній з трьох зон господарювання. Потрібно виробити чітке уявлення про те, де починається і де закінчується кожна зона і який тип залежності характерний для неї. Найважливішим результатом аналізу співвідношення «фактор-продукт» стане усвідомлення того, що лише в другій зоні підприємство може досягти найбільшої ефективності виробництва. Такий висновок повинен ґрунтуватися на розумінні закономірностей формування повного, середнього і граничного (маржинального) продукту. Завдяки такому розумінню для читача стане очевидним, що додаткові вкладення в другій зоні будуть ефективними доти, доки грошова виручка, яку отримує підприємство від маржинального продукту, перевищує витрати ресурсу (у гро-

шовій формі) на одержання цього продукту. Отже, максимальний прибуток формується тоді, коли вартість маржинального продукту дорівнює вартості додатково витраченого ресурсу. Для одержання практичних навичок визначення максимального прибутку читачу пропонується виконати завдання 5.3.

Грунтовне засвоєння методики аналізу співвідношення «фактор-продукт» дасть змогу читачеві без труднощів оволодіти і *методикою визначення максимального прибутку*. Важливо при цьому пам'ятати, що, оскільки характер взаємозв'язку між виробництвом продукції і змінним ресурсом змінюється залежно від кількості його використання, то підприємство може змінювати тактику відповідно до поставленої мети і ступеня забезпеченості цим ресурсом. Потрібно зокрема знати, яку тактику може обрати підприємство за обмеженого змінного ресурсу і за умови достатнього рівня забезпеченості ним.

При вивченні цього питання потрібно звернути увагу і на те, що величина максимального прибутку на 1 га або на одну голову худоби формується під впливом характеру зміни відносної величини як змінних, так і постійних витрат. Тому необхідно чітко уявляти, як змінюється із зростанням урожайності (продуктивності) величина змінних витрат на одиницю продукції і як змінюється величина постійних витрат на цю ж продукцію. Правильне розуміння цього питання дасть змогу усвідомлено зробити висновки про те, що прибуток зростатиме доти, доки вартість приросту виробництва продукції буде перевищувати величину приросту сукупних витрат, і що максимальний прибуток досягається, коли названі прирости будуть однаковими.

Для правильного визначення показників собівартості дуже важливо ґрунтовно засвоїти *питання про послідовність і методи розрахунку собівартості сільськогосподарської продукції*. Насамперед потрібно детально вивчити послідовність визначення собівартості продукції, що зумовлена специфікою аграрного виробництва, в процесі якого продукція і послуги одних виробництв виробничо споживаються іншими. Саме цією обставиною диктується необхідність розпочинати калькулювання собівартості з допоміжних і обслуговуючих виробництв з наступним розподілом витрат цих виробництв за об'єктами планування і обліку пропорційно наданим їм послугам і виконаним роботам. Важливо дотримуватися і подальшої послідовності визначення собівартості, оскільки допущене відхилення від загальноприйнятого порядку на будь-якому етапі калькулювання обов'язково призведе до неправильного визначення рівня цього показника, а отже, і до

можливого прийняття не до кінця обґрунтованих рішень щодо управління витратами на підприємстві.

При вивченні даного питання необхідно добре засвоїти методи визначення собівартості сільськогосподарської продукції, оскільки в іншому разі, якщо порушуватиметься механізм використання будь-якого з них, обов'язково буде допущена помилка у рівнях цього показника з усіма негативними наслідками, що звідси випливають. Необхідно також знати, для яких саме видів продукції може бути застосований той чи інший метод. Це гарантуватиме об'єктивність одержаних результатів, а отже, відкриватиме можливості для прийняття обґрунтованих рішень по управлінню витратами.

Одним із центральних питань теми, яке заслуговує на особливу увагу, є питання *методики визначення собівартості сільськогосподарської продукції*. Його вивчення доцільно розпочати з методики визначення собівартості продукції рослинництва, оскільки вона значною мірою споживається у тваринницьких галузях. При цьому необхідно враховувати особливості, характерні для окремих культур, а також послідовність застосування відповідних методів визначення собівартості. Для ґрунтового засвоєння цього питання читачу пропонується виконати практичне завдання 5.4.

Вивчення методики визначення собівартості продукції тваринництва доцільно розпочати з ознайомлення з об'єктами такого визначення в кожній галузі — скотарстві, свинарстві, птахівництві і вівчарстві. У молочному скотарстві, наприклад, визначають собівартість 1 ц молока, однієї голови приплоду, нормативну собівартість 1 т гною. Особливістю застосування в цій галузі методики, про яку важливо пам'ятати, є те, що витрати на приплід визначаються до зменшення загальної суми витрат на нормативну собівартість усього гною, одержаного у звітному періоді. Отже, при визначенні собівартості молока спочатку розраховують собівартість приплоду, а потім використовують метод виключення із загальної суми витрат вартості не лише побічної продукції — гною, але й приплоду. На останній стадії використовують простий метод, коли відносять решту витрат на молоко.

При опрацюванні методики визначення собівартості продукції по молодняку великої рогатої худоби і худоби на відгодівлі особливо важливо добре засвоїти методику розрахунку приросту живої маси тварин за звітний рік і живої маси поголів'я, що калькулюється. Водночас потрібно звернути увагу на особливості виз-

начення загальної суми витрат, яку відносять на живу масу тварин, а також на умови включення до собівартості витрат від загибелі молодняка і дорослої худоби на відгодівлі. Важливо усвідомити, чому 1 ц приросту живої маси і 1 ц живої маси тварин у звітному році не збігаються за своїм рівнем і яке економічне значення мають ці обидва показники.

Для детального відпрацювання методики визначення собівартості продукції тваринництва читачу пропонується виконати завдання 5.5.

Останній підрозділ теми присвячений *факторам зниження собівартості продукції*. При вивченні цього питання потрібно насамперед простежити досягнутий рівень собівартості 1 ц основних видів продукції, тенденцію його зміни в динаміці, з'ясувати, які причини об'єктивного і суб'єктивного характеру вплинули на підвищення або зниження даного показника, а також за яких обставин може формуватися інфляційна собівартість.

Для виявлення резервів скорочення витрат на виробництво продукції важливо навчитися правильно визначати і аналізувати структуру собівартості у відносному і абсолютному виразі та усвідомити ту істину, що рівень собівартості продукції в кінцевому підсумку залежить від двох агрегованих факторів: урожайності культури з 1 га посіву (продуктивність однієї голови худоби) і загальної суми витрат на одержання цієї продукції. Потрібно, по-перше, навчитися аналізувати за допомогою індексного методу вплив цих факторів на собівартість продукції і, по-друге, виробити вміння правильно оцінювати одержаний результат аналізу. Виконавши завдання 5.1, читач матиме можливість на фактичних матеріалах закріпити набуті теоретичні знання з цього питання.

Крім того, розуміння значущості вказаних факторів у формуванні рівня собівартості продукції дасть змогу усвідомити другий ключовий момент в обґрунтуванні шляхів зниження собівартості продукції — ними будуть саме ті заходи, які спрямовані на підвищення врожайності культур (продуктивності тварин) і економію витрат. При вивченні цього питання є необхідність звернути увагу на ще одну обставину: розглянуті напрями зниження собівартості є загальними, тому в кожному конкретному випадку потрібно передбачити конкретні заходи щодо підвищення врожайності (продуктивності) і економії витрат з урахуванням місцевих природно-економічних і організаційних умов.

План семінарсько-практичного заняття

1. Суть собівартості продукції і характеристика її видів.
2. Склад витрат виробництва та обігу, що включаються у собівартість продукції.
3. Класифікація витрат та її значення для обґрунтованого визначення і аналізу собівартості продукції.
4. Грошова оцінка витрат. Характеристика статей витрат.
5. Поділ витрат на постійні та змінні, їх характеристика у рослинництві і тваринництві. Значення такого поділу для розв'язання ряду економічних проблем.
6. Аналіз співвідношення «фактор-продукт».
7. Визначення максимального прибутку. Поняття неявних витрат.
8. Послідовність і методи визначення собівартості сільсько-господарської продукції.
9. Методика визначення собівартості продукції рослинництва.
10. Методика визначення собівартості продукції тваринництва.
11. Досягнутий рівень собівартості, методика її аналізу і шляхи подальшого зниження.

Терміни і поняття

Собівартість — це грошовий вираз витрат підприємства на виробництво і реалізацію продукції (робіт, послуг).

Виробнича собівартість — грошовий вираз витрат, що пов'язані з виробництвом і доробкою продукції, її транспортуванням до франко-місця зберігання.

Повна собівартість — відповідає поняттю «собівартість», отже, включає в себе виробничу собівартість і витрати на реалізацію продукції.

Валові витрати виробництва і обігу — сума будь-яких витрат платника податку у грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, здійснюваних як компенсація вартості товарів (послуг), які придбаваються (виробляються) таким підприємством для їх подальшого використання у господарській діяльності.

Основні витрати — це витрати, що безпосередньо пов'язані з технологічним процесом, без яких виробництво відповідного виду продукції неможливе.

Витрати з організації виробництва та управління — це витрати на управління та організацію виробництва на рівні підприємства разом з витратами на організацію і управління виробництвом у бригадах (фермах), цехах та інших підрозділах.

Прямі витрати — ті, які в момент виникнення можна безпосередньо віднести на об'єкт планування і обліку (певну культуру, вид тварин тощо).

Непрямі витрати — ті, що пов'язані з виробництвом кількох видів продукції і не можуть бути безпосередньо віднесені на певний об'єкт планування і обліку.

Готівкові витрати — це витрати, що формуються і покриваються за рахунок готівки.

Безготівкові витрати — це витрати, що не вимагають для їх покриття вільних грошових коштів.

Постійні витрати — це такі витрати, що безпосередньо не змінюються при збільшенні або зменшенні масштабів виробництва у короткостроковому періоді.

Змінні витрати — ті, величина яких безпосередньо залежить від масштабів виробництва продукції.

Граничний (маржинальний) ресурс — додаткові витрати ресурсу, використані для виробництва додаткової продукції. Визначається відніманням від кожного наступного обсягу витрачання ресурсу його попереднього обсягу.

Граничний (маржинальний) продукт — це приріст продукції від додатково спожитого (граничного) ресурсу. Визначається відніманням від кожного наступного рівня виробництва продукції його попереднього значення.

Граничні витрати — це приріст витрат, що необхідний для виробництва однієї додаткової одиниці продукції.

Повний продукт (загальний фізичний продукт) — це загальний обсяг виробництва продукції, одержаний за певного рівня витрачання ресурсу.

Середній продукт — частка від ділення повного продукту на загальний обсяг ресурсу, що використаний для його одержання.

Неявні витрати — це умовний прибуток, який могло б одержати підприємство, вклавши ті самі ресурси (живу і уречевлену працю, фінансові кошти) в альтернативний вид діяльності.

Структура собівартості продукції у відносному виразі — процентне відношення витрат за окремими статтями до їх загальної суми.

Структура собівартості продукції в абсолютному виразі — відношення загальної суми витрат за відповідною статтею до загального обсягу продукції, що калькулюється.

Подумайте над запитаннями

1. Розкрийте суть категорії собівартості і обґрунтуйте, чому цей показник є одним з найголовніших показників діяльності підприємств.
2. Які завдання можуть вирішувати підприємства, використовуючи показник собівартості?
3. Що є спільного і які існують відмінності між індивідуальною і суспільною собівартістю? Назвіть різновиди суспільної собівартості.
4. Розкрийте економічний зміст понять «виробнича собівартість» і «повна собівартість» та їх значення для визначення ефективності виробництва.
5. Які види собівартості визначають залежно від поставленої мети і строків такого визначення? Розкрийте їх суть і значення.

6. Чому необхідно добре знати склад витрат виробництва та обігу і якими нормативними документами вони регламентуються?
7. Дайте визначення поняття «валові витрати». Які економічні наслідки випливають з тієї обставини, що ці витрати розглядаються і використовуються в економічній роботі з точки зору платника податку?
8. Охарактеризуйте склад валових витрат. Наведіть аргументи доцільності включення окремих видів витрат до валових.
9. Яка існує необхідність розглядати склад витрат з позиції виробника? Назвіть елементи витрат, що виділені за критерієм економічного змісту кожного виду витрат.
10. Що ви розумієте під матеріальними витратами? Охарактеризуйте складові цих витрат.
11. Які відрахування і в якому розмірі здійснюють аграрні підприємства на соціальні заходи?
12. Розкрийте значення елементу витрат на оплату праці. Які ви знаєте складові цього виду витрат? Оплата праці яких працівників не включається у собівартість продукції, а покривається за рахунок прибутку підприємства?
13. Як формується елемент витрат «амортизація основних фондів і нематеріальних активів»?
14. Які витрати включаються в елемент «інші витрати»? Назвіть найбільш важливі складові цього елементу.
15. Що ви розумієте під непродуктивними витратами? Яке їх місце у розмежуванні валових витрат від витрат, що включаються у собівартість продукції?
16. Для чого необхідна класифікація витрат і за якими ознаками вона здійснюється?
17. Розкрийте суть основних витрат і витрат з організації виробництва та управління. Охарактеризуйте їх складові. Як розподіляються між об'єктами планування і обліку витрати з організації виробництва та управління?
18. Що ви розумієте під поняттями «прямі витрати» і «непрямі витрати»? Назвіть найбільш важливі складові цих витрат.
19. Чи всі витрати поточного року включають у собівартість виробленої продукції у звітному році? Які витрати минулих років включають у собівартість продукції звітного року?
20. Яке значення має поділ витрат на готівкові та безготівкові? Назвіть складові цих витрат.
21. Розкрийте суть змінних і постійних витрат та охарактеризуйте їх складові. Які важливі економічні задачі можна раціонально розв'язати на основі такого поділу витрат?
22. З якою метою здійснюється групування витрат за статтями і які саме статті витрат виділяють у рослинництві, тваринництві, у допоміжних виробництвах і в підсобних промислових виробництвах?
23. Дайте визначення таких понять, як «граничний (маржинальний) ресурс», «граничний (маржинальний) продукт», «граничні витрати», «повний продукт» і «середній продукт».

24. Що ви розумієте під співвідношенням «фактор-продукт» і які три типи залежності характерні для нього? Зобразіть графічно це співвідношення.
25. Які зони господарювання можна виділити при аналізі співвідношення «фактор-продукт»? Чому за такого аналізу потрібно обов'язково брати до уваги закономірності формування повного, середнього і граничного продукту?
26. Доведіть, чому друга зона є зоною ефективного господарювання? За якого рівня додаткових вкладень у цій зоні досягається найбільший прибуток?
27. Яку тактику підприємство може вибрати при використанні змінного ресурсу залежно від ступеня забезпеченості ним і поставленої мети?
28. За допомогою графічного методу розкрийте методику визначення обсягу змінного ресурсу, за якого досягається максимальний прибуток. Від чого залежить нахил лінії вартості повних змінних витрат до осі абсцис даного графіка?
29. Розкрийте механізм формування максимального прибутку під впливом характеру зміни відносної величини як змінних, так і постійних витрат (витрати в розрахунку на одиницю продукції). Зобразіть на графіку криву відносних змінних, відносних постійних і відносних сукупних витрат.
30. Коли досягається максимальний прибуток при врахуванні постійних і змінних витрат? Чому неможливо досягти максимального прибутку за мінімальної собівартості одиниці продукції?
31. Що ви розумієте під неявними витратами і яке вони мають значення?
32. Яка послідовність визначення собівартості сільськогосподарської продукції і чому важливо її дотримуватися?
33. Охарактеризуйте методи визначення собівартості сільськогосподарської продукції.
34. Які показники собівартості розраховують в аграрних підприємствах? Що ви розумієте під поняттям «об'єкт калькулювання собівартості» і терміном «франко», що застосовується в процесі такого калькулювання?
35. Розкрийте методику визначення собівартості продукції зернових культур і цукрового буряку. Які методи використовують при такому визначенні і в якій послідовності?
36. Які існують методичні підходи до визначення собівартості інших видів сільськогосподарської продукції?
37. Що є об'єктом визначення собівартості у тваринництві? Розкрийте методику визначення собівартості продукції молочного стада.
38. Які особливості методики визначення собівартості 1 ц приросту живої маси тварин і 1 ц їх живої маси? Чому у звітному році собівартість 1 ц живої маси реалізованих тварин може бути меншою (більшою) за собівартість 1 ц приросту живої маси?
39. Розкрийте методику визначення собівартості продукції птахівництва і вівчарства.

40. Охарактеризуйте досягнутий рівень собівартості продукції і його динаміку. За яких умов формується інфляційна собівартість і як вона впливає на результати господарської діяльності?
41. Як розраховується структура собівартості у відносному та абсолютному виразі і для якої мети?
42. Від яких двох агрегованих факторів залежить у кінцевому підсумку рівень собівартості продукції? Який узагальнюючий висновок можна зробити на основі оцінки цих факторів щодо обґрунтування шляхів подальшого зниження собівартості продукції?
43. Обґрунтуйте основні напрями зниження собівартості продукції в сучасних умовах.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 5.1. Визначити за даними річного бухгалтерського звіту підприємства динаміку і тенденцію зміни виробничої і повної собівартості одного з основних видів сільськогосподарської продукції і кількісний вплив агрегованих факторів на формування її рівня.

Вихідна інформація. Дані про виробничу собівартість 1 ц продукції містяться у формі № 9-АПК «Виробництво і собівартість продукції рослинництва», графа 4, і формі № 13-АПК «Виробництво і собівартість продукції тваринництва», графа 3. Інформацію для розрахунку повної собівартості беруть із форми № 7-АПК «Реалізація сільськогосподарської продукції», графи 1 і 2. Враховуючи, що до 1995 р. включно рівень собівартості формувався під впливом сильної інфляції та гіперінфляції, динамічний ряд собівартості доцільно аналізувати починаючи з 1996 року.

Методика виконання. Насамперед потрібно визначити повну (комерційну) собівартість за кожний рік динамічного ряду. Для цього собівартість усієї реалізованої продукції відповідного виду (зерно, цукровий буряк, молоко тощо) ділять на кількість реалізованих центнерів цієї продукції (дані графи 2 ділять на дані графи 1 форми № 7-АПК). За кожний рік динамічного ряду слід порівняти повну собівартість 1 ц продукції з виробничою собівартістю і визначити відхилення у відносному виразі. Для цього різницю між повною і виробничою собівартістю за певний рік потрібно поділити на виробничу собівартість і результат помножити на 100.

Тенденцію зміни виробничої і повної собівартості, а також середньорічних темпів її зростання (зменшення) можна визначити за допомогою аналітичного вирівнювання. З цієї метою потрібно визначити (окремо для повної і виробничої собівартості) параметри рівняння $y = a + bt$, де y — собівартість 1 ц продукції,

a і b — параметри рівняння, перший з яких відображає абсолютне значення початкової точки вирівняної лінії в системі координат (теоретичне значення рівня собівартості в році, що передує початковому року динамічного ряду), а другий — середньорічні темпи зміни собівартості в абсолютному вимірі; t — порядковий номер року. Вказані параметри розраховують за методикою, що описана в завданні 1.1.

Методику визначення кількісного впливу факторів на рівень собівартості розглянемо на прикладі цукробурякового виробництва. Спочатку потрібно визначити виробничі витрати на 1 га посіву цукрового буряку. Для цього слід собівартість 1 ц коренеплодів помножити на їх урожайність з 1 га. Такі розрахунки здійснюють по базовому і звітному роках. Тоді зміну рівня собівартості 1 ц коренеплодів під впливом урожайності і суми витрат в розрахунку на 1 га посіву культури можна визначити з виразу

$$\frac{C_1}{C_0} = \frac{B_1 : Y_1}{B_0 : Y_0} \times \frac{B_0 : Y_1}{B_0 : Y_0},$$

де C_1 і C_0 — собівартість 1 ц коренеплодів цукрового буряку відповідно у звітному і базовому роках, грн.; B_1 і B_0 — виробничі витрати на 1 га посіву цукрового буряку відповідно у звітному і базовому роках, грн.; Y_1 і Y_0 — урожайність цукрового буряку в цих роках, ц/га.

Оцінка одержаних результатів. Ефективність виробництва певного виду продукції за інших однакових умов зростає, якщо собівартість має тенденцію до зниження. При цьому параметр b матиме від'ємне значення. Зі зростанням собівартості параметр b матиме плюсове значення і це свідчатиме про тенденцію до підвищення собівартості продукції, а отже, і до зниження ефективності виробництва.

Різниця між повною і виробничою собівартістю вказує на величину витрат, понесених на реалізацію продукції в розрахунку на 1 ц. Якщо ці витрати зростають не лише в абсолютному, а й у відносному виразі за незмінної ціни реалізації або її зниженні, то це свідчить про недоліки в маркетинговій діяльності підприємства, що призводять до зниження ефективності виробництва продукції. Така ситуація може скластися і при зниженні кон'юнктури ринку на відповідну продукцію. Збільшення витрат на реалізацію продукції виправдане, якщо одночасно зростає ціна продажу такими темпами, які дають змогу як мінімум покрити додаткові витрати на реалізацію продукції.

При аналізі й оцінці агрегованих факторів, що впливають на зміну рівня собівартості, потрібно виходити з наступного. Перший множник формули описує кількісний вплив на собівартість виробничих витрат, а другий — урожайності. Якщо частковий індекс дорівнює одиниці, то це свідчить про те, що даний фактор не вплинув на зміну рівня собівартості. Якщо він менше одиниці, то забезпечив зниження собівартості, а якщо більше одиниці — сприяв підвищенню даного показника. Різниця між чисельником і знаменником будь-якого із співмножників формули вказує на кількісний (абсолютний) вплив фактора на досліджуваний результативний показник.

Завдання 5.2. За даними річного звіту розрахувати структуру витрат на основне виробництво в цілому по підприємству і окремо по рослинництву і тваринництву в абсолютному та відносному виразі. Визначити, за рахунок яких елементів витрат відбулися зміни в собівартості валової продукції підприємства у звітному періоді порівняно з базовим.

Вихідна інформація. Необхідні дані для розрахунку структури витрат у відносному виразі беруться із форми № 6-АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці», довідка 2 «Затрати на основне виробництво», графи 1, 2 і 3. Для визначення структури витрат в абсолютному виразі, крім того, залучають дані по кодах 010, 011 і 014 цієї ж форми, де наводяться дані про обсяг виробництва валової продукції у вартісному виразі.

Методика виконання. Структуру витрат у відносному виразі визначають із процентного відношення суми витрат по кожному їх елементу до всієї суми витрат (в цілому по підприємству чи окремо по рослинництву і тваринництву).

Структуру витрат в абсолютному виразі визначають діленням суми витрат по їх певному елементу (оплата праці, матеріальні витрати, амортизація тощо) на обсяг виробництва валової продукції у вартісному виразі (у порівнянних цінах 1996 р.). Такий же результат можна отримати, якщо здійснити розрахунок за формулою

$$V_j = \frac{C \cdot P_j}{100},$$

де V_j — виробничі витрати j -го елемента на 1 грн. валової продукції; P_j — питома вага j -го елемента витрат в структурі собівартості у відносному виразі, %.

Щоб виявити, за рахунок яких елементів витрат змінилася собівартість однієї грошової одиниці валової продукції (в цілому по

господарству чи валової продукції рослинництва або тваринництва), потрібно від абсолютного розміру витрат по j -му елементу звітнього року відняти абсолютний розмір цього ж елементу витрат у базовому році. При цьому має витримуватись рівність

$$\sum_{j=1}^n (B_{1j} - B_{0j}) = C_1 - C_0 = \pm \Delta \tilde{C},$$

де B_{1j} і B_{0j} — виробничі витрати j -го елементу на 1 грн. валової продукції відповідно у звітньому і базовому роках; $\Delta \tilde{C}$ — кількісна зміна собівартості у звітньому році порівняно з базовим.

Оцінка одержаних результатів. З підвищенням частки відповідного елементу витрат у структурі собівартості зростає роль цих витрат у формуванні рівня собівартості валової продукції. Тому резерви подальшого зниження витрат потрібно шукати насамперед по тих елементах, питома вага яких у загальній сумі витрат найвища.

При оцінці структури собівартості в абсолютному виразі бажано виявити причини високих (низьких) витрат по відповідному елементу в розрахунку на 1 грн. валової продукції. Наприклад, великі витрати на корми можуть бути спричинені не лише їх перевитратою, але й високою собівартістю 1 ц кормових одиниць. Потрібно звернути увагу на такий елемент витрат, як витрати на оплату праці. За останні роки у зв'язку з погіршенням фінансово-економічного стану аграрних підприємств питома вага цього елементу витрат істотно знизилася, що не можна вважати нормальним явищем, в той час як частка нафтопродуктів через їх подорожчання істотно зросла. Проте в підприємствах, які економно витрачають пально-мастильні матеріали, частка цього елементу витрат зросла значно менше. Тому важливо здійснити порівняльний аналіз структури собівартості у звітньому та базовому роках і за його результатами зробити відповідні висновки. Для більшої їх обґрунтованості бажано залучити інформацію про структуру витрат кращого господарства регіону.

Завдання 5.3. Визначити граничний ресурс, граничний продукт і середній продукт за різних норм висіву насіння озимої пшениці. Розрахувати вартість граничного продукту та граничну вартість фактора і зробити висновок, за якої норми висіву насіння досягається максимальний прибуток на 1 га посіву.

Вихідна інформація. Для розрахунку граничного ресурсу, граничного продукту і середнього продукту використовуються дослідні дані по 18 варіантах різних норм висіву насіння і одержаної урожайності озимої пшениці по кожному з таких варіантів:

Номер варіанта	Норма висі- ву насіння, тис. зерен	Урожай- ність, ц/га	Номер варіанта	Норма висі- ву насіння, тис. зерен	Урожай- ність, ц/га
1	0	0,0	10	3000	50,3
2	333	4,0	11	3333	55,7
3	666	8,5	12	3666	60,4
4	1000	13,9	13	4000	64,0
5	1333	19,6	14	4333	66,5
6	1666	25,7	15	4666	67,9
7	2000	32,2	16	5000	68,3
8	2333	38,5	17	5333	67,0
9	2666	44,6	18	5666	65,0

Ринкова ціна 1 ц товарного зерна озимої пшениці II класу становить 25 грн., а 1 ц сортового насіння першої репродукції — 200 грн., абсолютна вага 1000 зерен становить 40 г.

Методика виконання. Граничний ресурс визначається відніманням від кожного наступного обсягу витрачання ресурсу його попереднього обсягу. Якщо, наприклад, у третьому варіанті висівалося 666 тис. зерен, а в другому 333 тис., то граничний (маржинальний) ресурс становитиме 333 тис. зерен ($666 - 333 = 333$).

Граничний продукт визначається відніманням від кожного наступного рівня виробництва продукції його попереднього значення. Так, у третьому варіанті за норми висіву насіння 666 тис. зерен граничний продукт становить 4,5 ц/га ($8,5 - 4,0 = 4,5$), а в четвертому — 5,4 ц ($13,9 - 8,5$).

Середній продукт визначається діленням досягнутого в кожному варіанті рівня врожайності на норму висіву насіння, обчислену у мільйонах штук зерен. Наприклад, у третьому варіанті середній продукт дорівнює 12,76 ц/га ($8,5 \cdot 0,666$), а, скажімо, в п'ятому — 14,7 ц/га ($19,6 \cdot 1,333$).

Вартість граничного продукту визначається множенням граничного продукту по відповідному варіанту на ринкову ціну 1 ц озимої пшениці. По третьому варіанту, наприклад, вартість граничного продукту становить 112,5 грн. ($4,5 \cdot 25$), а, скажімо, по сьомому — 162,5 грн. ($6,5 \cdot 25$).

Гранична вартість фактора визначається множенням граничного ресурсу на його ринкову ціну. Розрахунок граничної вартості фактора в нашому прикладі здійснюється в такій послідовності. Спочатку потрібно перевести граничний ресурс із мільйонів штук зерен в його ваговий еквівалент (кілограми). Для цього його

величину в натурі множать на абсолютну вагу 1000 зерен і результат ділять на 1000. Потім одержаний ваговий еквівалент множать на ринкову ціну насіння.

Результати обчислень доцільно розмістити в такій таблиці:

Номер варіанта	Норма висіву насіння, тис. зерен	Урожайність, ц/га	Граничний ресурс, тис. зерен	Граничний продукт, ц	Середній продукт, ц	Гранична вартість фактора (насіння), грн.	Вартість граничного продукту, грн.
1	0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
2	333	4,0					
3	666	8,5	333	4,5	12,76	26,64	112,5
4	1000	13,9		5,4			
5	1333	19,6			14,7		
6	1666	25,7					
7	2000	32,2					162,5
8	2333	38,5					
9	2666	44,6					
10	3000	50,3					
11	3333	55,7					
12	3666	60,4					
13	4000	64,0					
14	4333	66,5				26,64	
15	4666	67,9					
16	5000	68,3	333				
17	5333	67,0					
18	5666	65,0					

Оцінка одержаних результатів. Щоб визначити найбільш ефективний варіант висіву насіння, за якого досягається найбільший прибуток на 1 га посіву, потрібно по кожному варіанту порівняти вартість граничного продукту з граничною вартістю фактора. При такому порівнянні потрібно дотримуватись правила: збільшуйте витрачання ресурсу на додаткову одиницю доти, поки вартість граничного продукту від додатково одержаної продукції перевищує граничну вартість фактора від додатково спожитого ресурсу і поки середні змінні витрати не перевищують граничний дохід на одиницю продукції.

Відповідь: Найбільший прибуток досягається за норми висіву насіння, тис. зерен: 3333, 4000, 4333, 4666, 5000.

Завдання 5.4.

Визначити собівартість продукції рослинництва на прикладі зернових і цукрового буряку.

Вихідна інформація.

1. Для розрахунку собівартості продукції зернових культур: урожайність з 1 га посіву — 30 ц зерна після доробки, одержано зерновідходів 1,2 ц з концентрацією зерна 40%. Вихід соломи з 1 га посіву — 32 ц. Нормативна собівартість 1 ц соломи — 1,2 грн. Витрати на 1 га — 480 грн.

2. Для розрахунку повної собівартості 1 ц коренеплодів цукрового буряку: урожайність — 288 ц коренеплодів з 1 га, гички — 160 ц. Нормативна собівартість 1 ц гички — 0,5 грн. Виробничі витрати на 1 га посіву — 1090 грн. Витрати на транспортування коренеплодів до цукрового заводу — 90 грн.

Методика виконання.

1. *Визначення собівартості 1 ц зерна і 1 ц зерновідходів.* Спочатку розраховують нормативну собівартість усього обсягу одержаної соломи. Для цього потрібно її вихід з 1 га помножити на нормативну собівартість 1 ц даного виду продукції. Потім загальну суму витрат на 1 га посіву зменшують на нормативну собівартість побічної продукції (соломи). Далі визначають вагу повноцінного зерна підсумовуванням одержаного врожаю після доробки із зерном, що міститься у зерновідходах (вагу зерновідходів множать на процентний вміст у них зерна). Наступним кроком методики є визначення частки повноцінного зерна в зерновідходах у загальному обсязі повноцінного зерна. На одержаний урожай після доробки і на зерновідходи відносять таку питому вагу витрат, яка дорівнює питомій вазі цих видів продукції у загальному обсязі повноцінного зерна. Тоді собівартість зерна після доробки і зерновідходів можна розрахувати як частку від ділення віднесених на них витрат на фізичну масу цих видів продукції.

2. *Визначення собівартості 1 ц коренеплодів цукрового буряку.* Спочатку нормативну собівартість 1 ц гички множать на її вихід з 1 га. В результаті одержують суму витрат, на яку зменшують виробничі витрати, що понесені на 1 га посіву цукрового буряку. До зменшених виробничих витрат додають витрати на транспортування цукрового буряку до цукрового заводу і одержаний результат ділять на врожайність коренеплодів з 1 га. Це і буде повна собівартість 1 ц цукрового буряку.

Відповідь:

Собівартість 1 ц зерна, грн.: 13,0; 14,1; 14,49; 15,7; 16,11.

Собівартість 1 ц зерновідходів, грн.: 4,6; 5,1; 5,5; 5,8; 6,3.

Собівартість 1 ц цукрового буряку, грн.: 2,98; 3,21; 3,51; 3,82; 4,1.

Завдання 5.5.

Визначити собівартість продукції тваринництва на прикладі молочно-м'ясного скотарства і вівчарства.

Вихідна інформація.

1. Для розрахунку собівартості 1 ц молока і однієї голови приплоду: середньорічне поголів'я корів — 500 голів, річна продуктивність — 3000 кг. Отримано приплоду — 450 голів, гною — 5000 т. Нормативна собівартість 1 т гною — 4 грн. Витрати по молочній фермі становлять 400 тис. грн.

2. Для розрахунку собівартості 1 ц приросту і 1 ц живої маси великої рогатої худоби: одержано приросту живої маси за рік — 450 ц, гною — 1725 т. Нормативна собівартість 1 т гною — 4 грн. Витрати на утримання молодняка на дорощуванні та відгодівлі становлять 118 тис. грн. Підприємство реалізувало 400 ц живої маси великої рогатої худоби. Повна собівартість реалізованої продукції — 108 тис. грн.

3. Для розрахунку собівартості 1 ц вовни і 1 ц приросту живої маси овець романівського напрямку: одержано вовни 16 ц, приросту живої маси 180 ц. Витрати на утримання овець становлять 59000 грн. Вартість побічної продукції (гній, шкури загиблих тварин) дорівнює 500 грн. На собівартість приплоду (ягнят) у романівському вівчарстві відносять 12% від загальних витрат. Витрати на утримання стригального пункту, стрижку овець, пакування, маркування вовни і її транспортування до пункту реалізації становлять 900 грн.

Методика виконання.

1. *Визначення собівартості 1 ц молока і однієї голови приплоду.* Спочатку розраховують собівартість одного кормо-дня у молочному скотарстві діленням всієї суми витрат у цій галузі на кількість кормо-днів (поголів'я тварин множиться на 365). Нормативно вважають, що собівартість однієї голови приплоду становить 60 кормо-днів. Множенням одержаного приплоду на 60 кормо-днів і собівартість одного кормо-дня визначають суму витрат, що відноситься на приплід. Загальна сума витрат по молочному скотарству зменшується на витрати, віднесені на приплід, і на загальну нормативну собівартість гною. Останню розраховують множенням нормативної собівартості 1 т цієї побічної продукції на її загальний обсяг, одержаний протягом звітного року. Залишок витрат відносять на молоко. Собівартість однієї голови приплоду розраховують діленням витрат, що віднесені на приплід, на його поголів'я.

2. *Визначення собівартості 1 ц приросту живої маси і 1 ц живої маси великої рогатої худоби.* Собівартість 1 ц приросту живої

маси визначають методом вирахування із загальної суми витрат, що понесені на утримання молодняка великої рогатої худоби на доорощуванні і дорослої худоби на відгодівлі, вартості побічної продукції (гною). Решту витрат ділять на одержаний приріст живої маси. Якщо у звітному періоді були випадки загибелі вказаного поголів'я, то втрати від такої загибелі відносять на собівартість приросту живої маси, за винятком втрат, що відшкодовуються за рахунок винних осіб і що сталися за рахунок епізоотії та стихійного лиха.

Для визначення приросту живої маси необхідно до живої маси тварин на кінець року додати живу масу вибулого за рік поголів'я і від одержаного результату відняти живу масу поголів'я худоби на початок року, живу масу поголів'я, що надійшло протягом року, і живу масу приплоду.

У цьому завданні визначається собівартість 1 ц живої маси худоби, що була реалізована. Тут використовується простий метод калькулювання, тобто повна собівартість реалізованої продукції (у нашому прикладі продана худоба на м'ясо у живій масі) ділиться на кількість реалізованої продукції в центнерах.

3. *Визначення собівартості 1 ц вовни і 1 ц приросту живої маси овець романівського виробничого напрямку.* Спочатку загальну суму витрат зменшують на вартість побічної продукції (гній оцінюють за нормативною вартістю, а молоко і шкури загиблих тварин — за реалізаційними цінами). На собівартість приплоду в романівському вівчарстві відносять 12% всіх витрат, тому їх загальна сума також зменшується на цю величину. Решту витрат (без вартості побічної продукції і витрат, що віднесені на приплід) розподіляють між вовною і приростом живої маси за допомогою коефіцієнтного методу. При цьому 1 ц вовни прирівнюють до 5 ц приросту живої маси. Отже, коефіцієнти переведення приросту живої маси овець і вовни в умовну продукцію відповідно становлять 1 і 5. На приріст живої маси і вовну відносять таку питому вагу витрат, що дорівнює питомій вазі цих видів продукції в загальному обсязі умовної продукції.

Відповідь:

Собівартість 1 ц молока: 15,71; 18,11; 19,50; 20,53; 21,39.

Собівартість 1 голови приплоду: 97,5; 110,4; 120,6; 131,4; 140,0.

Собівартість 1 ц приросту живої маси: 246,9; 270,1; 299,0; 308,0; 315,2.

Собівартість 1 ц живої маси реалізованої худоби: 260,8; 270,0; 299,9; 318,3; 344,7.

Собівартість 1 ц вовни: 998,9; 1070,6; 1100,1; 1102,5; 1200,0.

Собівартість 1 ц приросту овець: 198,0; 210,6; 238,5; 244,3; 250,0.

Завдання 5.6.

На прикладі озимої пшениці скласти виробничий бюджет у розрахунку на 1 га посівної площі за умови, що товарність цієї культури в розрахунках береться на рівні 100%.

Вихідна інформація. Площа посіву озимої пшениці — 500 га, валовий збір 22500 ц у первісно оприбуткованій масі, зерновідходи — 5% від валового збору зерна з концентрацією зерна 50%. Ціна реалізації 1 ц зерна — 25 грн., 1 ц зерновідходів — 10 грн. Оплата праці (основна і додаткова) на виробництво продукції становила 19,5 тис. грн., нарахування на оплату праці — 37,5%. Висіяно насіння 1000 ц, ціна 1 ц — 25 грн. Витрати на мінеральні добрива становили 26 тис. грн., органічні — 20,0 тис. грн., хімічні засоби захисту — 10,65 тис. грн., поточний ремонт техніки — 14,0 тис. грн., пально-мастильні матеріали — 35,0 тис. грн., послуги автопарку — 14,35 тис. грн., інші витрати — 10,0 тис. грн., накладні витрати — 9,55 тис. грн., страхування посівів — 0,0 тис. грн., страхування майна — 0,0 тис. грн., податкові платежі (у зв'язку з податковими канікулами, що введені до 2000 року включно) — 0,0 тис. грн., орендна плата за майнові паї — 8,0 тис. грн., амортизація — 16,95 тис. грн., віддача на землю — 12,0 тис. грн.

Методика виконання. Складання виробничого бюджету передбачає розрахунок усіх видів витрат (змінних і постійних), а також доходів у розрахунку на одиницю посівної площі з метою визначення прибутковості. Віддача на землю — це елемент витрат, який використовується в практиці високорозвинутих країн з ринковою економікою і означає, що кожне сільськогосподарське виробництво повинне одержувати дохід, достатній для відшкодування не лише виробничих витрат, а й витрат, пов'язаних з використанням землі. Віддача на землю за умови, що вона є товаром, може бути визначена як добуток процентної ставки за довгостроковими вкладками на ринкову вартість 1 га землі або може бути розрахована з орієнтацією на величину орендної плати за землю.

Усі витрати і доходи ділять на посівну площу. Потім підраховують величину постійних і змінних витрат, додають до них віддачу на землю і отримують, таким чином, всю суму витрат. Прибутковість галузі визначається як різниця між сукупним доходом (обсяг продукції, помножений на ціну) і загальною сумою витрат. Одержаний результат у західній економічній практиці функціонування приватних та фермерських господарств називають віддачею на менеджмент. Якщо підприємство бере землю в оренду, то віддача на землю в даному випадку є реальними витратами, що дорівнюють сумі орендної плати за цей ресурс. За умови, що

підприємство не купує і не орендує землю, вказана віддача переходить у категорію альтернативних (умовних) витрат.

Проведені розрахунки по складанню виробничого бюджету доцільно розмістити у такій формі:

ВИРОБНИЧИЙ БЮДЖЕТ ВИРОБНИЦТВА ОЗИМОЇ ПШЕНИЦІ

№ п/п	Статті бюджету	Загальна сума, грн.	Сума на 1 га посіву, грн.
1	Грошовий дохід Зерно Зерновідходи Разом		
2	Змінні витрати Оплата праці Відрахування на оплату праці Насіння Мінеральні добрива Органічні добрива Отрутохімікати Електроенергія Поточний ремонт Пально-мастильні матеріали Послуги автопарку Оренда машин і обладнання Послуги інших організацій Витрати на реалізацію Інші витрати Разом змінних витрат	19500,0 26000,0 50000,0 10650,0 0,0 14000,0 35000,0 14350,0 0,0 0,0 0,0 10000	
3	Валовий прибуток		
4	Постійні витрати Накладні витрати Страховання посівів Страховання майна Податкові платежі Орендна плата за майнові паї Амортизація Разом постійних витрат	9550,0 0,0 0,0 0,0 8000,0 16950,0	
5	Віддача на землю	12000,0	
6	Разом усіх витрат		
7	Очікуваний прибуток (віддача на менеджмент)		

Оцінка одержаних результатів. Виробничий бюджет дає змогу реально оцінити, яка галузь є прибутковою (збитковою) і який рівень ефективності виробництва продукції по кожній з них. Отже, з'являється можливість більш обґрунтовано визначати пріоритети удосконалення структури виробництва на перспективу. Крім того, виробничий бюджет дає змогу вичленити з усієї суми витрат ті, які мають для підприємства умовний характер. Це, насамперед, амортизація і за відомих обставин — віддача на землю. Для підприємства реальним є той дохід, який називають *грошовим потоком*: сума прибутку, амортизації і віддачі на землю (за відомих обставин). Інформація, що міститься у виробничих бюджетах, є достатньою для визначення точки беззбитковості виробництва. Цьому питанню буде присвячено окреме завдання у темі 15.

Відповідь:

Грошовий дохід, тис. грн.: 922,3; 1041,6; 1100,0; 1138,1; 1147,5.

Разом усіх витрат, тис. грн.: 652,8; 689,0; 701,6; 722,9; 773,5.

Очікуваний прибуток, тис. грн.: 480,3; 494,7; 501,3; 524,6; 550,0.

Література

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» (стаття 5) // Урядовий кур'єр. — 1997. — 12 червня. — № 105—106.

Типове положення з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств. — К.: Міністерство сільського господарства і продовольства України. — 1996. — 101 с.

Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 83—113.

Андрійчук В., Бауер Л. Менеджмент: прийняття рішень і ризик. — К.: КНЕУ, 1998. — С. 41—54.

Ворст Й., Ревентлоу П. Економіка фірми. — М.: Высш. шк., 1994. — С. 50—83.

Голов С. Ф., Сфіменко В. І. Фінансовий та управлінський облік. — К.: Автоінтерсервіс, 1996. — С. 288—347.

Дем'яненко С. І. Менеджмент виробничих витрат. — К.: КНЕУ, 1998. — С. 32—64.

Черевко Г. До оптимізації рішень у сільському господарстві // Економіка України. — 1998. — № 12.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Дана тема є однією з вузлових тем курсу «Економіка аграрних підприємств», оскільки викладений в ній матеріал використовується для розкриття ряду важливих питань економіки, що пов'язані з ефективністю функціонування факторів виробництва, обґрунтуванням інвестиційних проектів, оцінкою позиції підприємств на ринку, вивченням їх типу розвитку, визначенням і аналізом показників рентабельності виробництва окремих видів продукції тощо. Тому ґрунтовне вивчення даного розділу є запорукою доброго засвоєння ряду інших розділів курсу, а отже, й економіки підприємства в цілому.

Розпочати засвоєння даної теми потрібно із з'ясування суті валової продукції сільського господарства як первісного кінцевого результату і вивчення її натурального складу. При цьому важливо встановити обставини, які зумовлюють необхідність точного визначення обсягу валової продукції за окремими її видами. Водночас потрібно усвідомити важливість визначення валової продукції у вартісному виразі за порівнянними цінами і засвоїти її складові, звернувши увагу на ті з них, які не притаманні для натурального складу цього виду ефекту.*

Необхідно пам'ятати, що в аграрних підприємствах валова продукція у вартісному виразі визначається не лише в порівнянних цінах, але й за собівартістю виробництва. Читачу варто знати мету такого визначення, переваги й недоліки цього показника та механізм його використання в процесі аналізу економічного стану підприємства.

Обсяг виробництва валової продукції є важливим кількісним параметром, що характеризує розміри підприємства і потенційні можливості зміцнення його економіки. Тому доцільно визначити динаміку виробництва валової продукції в розрахунку на одне підприємство і з'ясувати причини, що зумовили відповідну тен-

* З 1996 року вартість валової продукції сільського господарства визначається за порівнянними цінами 1996 року. Коефіцієнт переведення вартості валової продукції у порівнянних цінах 1983 року у вартість валової продукції в порівнянних цінах 1996 року становить 0,98499.

денцію зміни даного показника за останні роки. Враховуючи також, що органічна структура валової продукції (питома вага в ній валової продукції рослинництва і тваринництва) є якісним показником, що характеризує певною мірою ступінь розвитку сільського господарства, необхідно простежити динаміку цього показника, визначеного за всіма категоріями господарств України, і зробити відповідні висновки з урахуванням того факту, що впродовж останніх років, включаючи і 1999 рік, частка тваринницької продукції постійно знижується. Виконавши завдання 6.1, читач матиме змогу оволодіти методикою такого аналізу на мікрорівні — в конкретному підприємстві.

При з'ясуванні суті валової продукції обов'язково слід враховувати і ту обставину, що цей кінцевий результат включає повторний рахунок, а тому за економічним змістом являє собою валовий оборот аграрного підприємства. Потрібно знати, від чого залежить розмір повторного рахунку і як це впливає на ефективність виробництва. Важливо також добре засвоїти світову статистичну практику визначення показників валової продукції, що використовується в системі національних рахунків країн з розвинутою ринковою економікою та міжнародними організаціями, зокрема продовольчою і сільськогосподарською організацією ООН — ФАО, а також сферу їх застосування.

При розгляді цього питання потрібно брати до уваги ту обставину, що аграрні підприємства можуть виробляти багато видів продукції, а тому кожне з них повинне прийняти рішення типу «продукт-продукт», тобто визначити комбінацію видів продукції (які види продукції і в яких обсягах воно буде виробляти за наявних обмежених ресурсів і за відповідної кон'юнктури ринку). Для розв'язання цього складного завдання необхідно знати, що всі види сільськогосподарської продукції залежно від технологічної сумісності і взаємозв'язку їх виробництва поділяються на взаємодоповнюючі, неконкуруючі і конкуруючі. Важливо засвоїти зміст цих термінів, а також те, які саме види продукції можна віднести до кожної з названих груп і чому. Необхідно при цьому усвідомити, за яких умов неконкуруючі види продукції можуть стати конкуруючими і яким видам конкуруючої продукції віддається пріоритет.

Важливим питанням даної теми є товарна продукція і вплив обсягу її пропозиції на доходність аграрних підприємств. Насамперед слід з'ясувати суть товарної продукції і розглянути основні канали її збуту в сучасних умовах. Оскільки вартість товарної продукції визначається за поточними цінами її реалізації, то особ-

ливу увагу потрібно звернути на фактори, які впливають на зростання грошових надходжень від реалізації окремих видів продукції рослинництва і тваринництва в умовах ринку, і на те, як таке зростання відбивається на прибутковості виробництва.

Для аналізу стану економіки підприємства та його окремих галузей визначають відносну і абсолютну товарність виробництва. Тому важливо засвоїти методику визначення рівня товарності за окремими видами продукції і в цілому по підприємству, а також особливості розрахунку абсолютної товарності в рослинницьких і тваринницьких галузях. При цьому особливу увагу слід звернути на існування математичної залежності між обсягом товарної продукції, з одного боку, і рівнем товарності та обсягом виробництва валової продукції — з іншого. Потрібно навчитися аналізувати цю залежність з огляду на необхідність забезпечення нормальних умов для наступного циклу відтворення. Для поглибленого засвоєння методики визначення показників товарності читачу пропонується виконати практичне завдання 6.3.

Особливу увагу слід сконцентрувати на вивченні причин існування короткострокової сільськогосподарської проблеми, яка проявляється в нестабільності доходів аграрних підприємств. Для глибшого засвоєння цього питання доцільно самостійно побудувати і проаналізувати графік впливу зміни обсягу пропозиції товарної продукції на її ціну і доходи аграрних підприємств. Головне при цьому з'ясувати, чому відносно незначне збільшення або зменшення пропозиції товарної продукції призводить до істотного зниження або збільшення цін на неї і доходів аграрних підприємств.

Необхідно пам'ятати, що нестабільність доходів аграрних підприємств посилюється в умовах насиченого ринку можливими зрушеннями кривої попиту на сільськогосподарські продукти. Щоб переконатися в цьому і глибше зрозуміти механізм впливу таких зрушень на доходи підприємств за стабільного виробництва і пропозиції продукції, важливо самостійно побудувати і проаналізувати графік, на якому простежити наслідки описаної економічної ситуації за двома варіантами: коли попит на сільськогосподарську продукцію є нееластичним і коли він є еластичним. Це дасть змогу переконатися в тому, як цей істотний фактор впливає на гостроту проблеми короткострокового періоду для аграрних підприємств.

З метою об'єктивної оцінки виробничої діяльності аграрних, агропромислових підприємств і АПК в цілому доцільно використовувати такий вид кінцевого результату, як кінцева продукція. Важливо з'ясувати економічну суть цього поняття та усвідомити

принципові відмінності кінцевої продукції від валової і товарної продукції. Особливу увагу слід сконцентрувати на засвоєнні методики визначення кінцевої продукції по окремих підприємствах і по АПК в цілому. Для глибшого розуміння цієї методики визначення кінцевої продукції АПК доцільно проаналізувати механізм формування вказаного кінцевого результату в процесі перетворення сільськогосподарської продукції в продовольчі товари, скориставшись умовним прикладом, в якому передбачено три або більше стадій руху цієї продукції до кінцевого споживача. Необхідно навчитися визначати величину кінцевої продукції в розрізі виділених стадій виробництва, а отже, оцінювати вклад кожного виду діяльності в кінцевий результат агропромислового виробництва. Водночас слід засвоїти методичний підхід до визначення валового продукту по цих видах діяльності (стадіях) і по всьому технологічному циклу створення кінцевого продукту, а також до обчислення величини повторного рахунку. Засвоєння кола цих питань дасть можливість читачу більш обґрунтовано оцінити ступінь еквівалентності обміну між другою і третьою сферами АПК.

Одним із найбільш важливих кінцевих результатів діяльності аграрних підприємств є чиста продукція, що є головною складовою виробленого сукупного продукту (валової продукції) підприємства*. При вивченні цього питання, крім з'ясування суті чистої продукції, дуже важливо глибоко засвоїти механізм впливу кола істотних факторів на величину цього кінцевого результату і, насамперед, таких, як обсяг виробництва валової продукції, рівень товарності, ціна реалізації і частка фонду відшкодування в структурі валової продукції. Водночас необхідно добре оволодіти методикою визначення новоствореної вартості. Першою ланкою цієї методики є визначення валової продукції за собівартістю її виробництва. Потрібно засвоїти, як саме здійснюється розрахунок цього вартісного показника і як реалізуються наступні ланки методики. Читач має змогу досконало оволодіти цією методикою, виконавши завдання 6.4.

Вкрай важливо з'ясувати і такий аспект цього питання, як економічне значення чистої продукції для економіки аграрного підприємства, і, передусім, для здійснення розширеного відтво-

* В Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» введено категорію валового доходу, яка за своїм економічним змістом зовсім не збігається з давно усталеною категорією валового доходу як новоствореної вартості. Щоб запобігти плутанині в категорійному апараті, надалі валовий дохід як кінцевий результат і складову валового продукту будемо називати чистою продукцією.

рення усіх факторів виробництва і для простого відтворення робочої сили. Водночас потрібно ґрунтовно вивчити коло чинників, які впливають на рішення щодо встановлення в кожному конкретному випадку відповідного співвідношення між фондами нагромадження і споживання. Врахування цих чинників дає змогу встановлювати такі пропорції між вказаними фондами, які найбільш відповідають як інтересам трудового колективу на сьогодні, так і розвитку підприємства у майбутньому.

Потрібно усвідомити, що в умовах ринкової економіки найважливішим кінцевим результатом діяльності підприємств, у тому числі і аграрних, є прибуток. Вивчення цього питання доцільно розпочати з опрацювання Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» і, зокрема, статті 4 закону «Валовий дохід», оскільки саме на базі валового доходу визначається прибуток підприємства, що підлягає оподаткуванню. Тому дуже важливо з'ясувати сутність цієї нової для нашої економічної науки категорії з погляду на її сучасне трактування. Водночас слід вивчити склад валового доходу та механізм його формування на підприємствах. Зокрема, необхідно знати, як визначаються такі складові валового доходу, як доходи від реалізації продукції, цінних паперів, здійснення товарообмінних операцій, надання фінансових послуг, прибуток від продажу основних фондів і торгівлі цінними паперами та деривативами та ін. Особливу увагу потрібно звернути на засвоєння методики визначення валового і операційного прибутку, прибутку від звичайної діяльності до оподаткування і після оподаткування, а також чистого прибутку. Допоможе читачу в такому засвоєнні самостійне виконання завдання 6.5.

Крім зазначеного закону, для глибшого засвоєння даного питання потрібно опрацювати «Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів», затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1999 р. № 632. У процесі опрацювання слід з'ясувати сутність таких понять, як базовий актив, дериватив, початкова маржа, форвардний контракт, ф'ючерсний контракт, опціон.

При вивченні даного підрозділу теми особливу увагу треба звернути на методику безпосереднього визначення прибутку для оподаткування. Зокрема, слід знати, на які саме складові валового доходу зменшується його величина (суми податку на додану вартість, акцизного збору, що отримані в складі ціни реалізації, суми емісійного доходу тощо). Крім того, потрібно знати величину валових витрат, на які зменшують валовий дохід при визначенні прибутку.

При опрацюванні методики визначення прибутку потрібно врахувати і ту обставину, що кількісно прибуток для оподаткування може не збігатися з фактичною величиною прибутку підприємства. Необхідно з'ясувати причини цього, а також те, як вказана обставина відбивається на економічному стані господарства. Водночас слід усвідомити, яке велике значення для економіки підприємств має прибуток в умовах ринкових відносин. Глибоке розуміння цього має логічно підвести читача до висновку, що прибуток є головним критерієм оцінки ефективності діяльності підприємства в умовах ринку.

План семінарсько-практичного заняття

- 1. Валова продукція сільського господарства та методика її визначення.*
- 2. Світова практика визначення показників валової продукції та їх застосування.*
- 3. Взаємодоповнюючі, конкуруючі та неконкуруючі види продукції.*
- 4. Товарна продукція та методика її визначення. Відносна та абсолютна товарність.*
- 5. Вплив обсягу пропозиції товарної продукції на доходи аграрних підприємств. Короткострокова сільськогосподарська проблема.*
- 6. Кінцева продукція сільськогосподарських і агропромислових підприємств та АПК.*
- 7. Чиста продукція аграрних підприємств, методика її розрахунку і значення для забезпечення простого і розширеного відтворення.*
- 8. Поняття і склад валового доходу відповідно до статті 4 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» та його використання для визначення прибутку для оподаткування.*
- 9. Прибуток — головний критерій діяльності аграрних підприємств у ринковій економіці. Методика визначення прибутку на різних стадіях його формування.*

Терміни і поняття

Валова продукція сільського господарства — це первісний результат взаємодії факторів виробництва, матеріальна і вартісна основа інших кінцевих результатів, що в натуральній формі представлений усіма виробленими протягом року первинними продуктами рослинництва і тваринництва, а у вартісній — оцінений за порівнянними цінами відповідного року.

Загальний обсяг виробництва валової продукції — кінцевий результат, що визначається у світовій статистичній практиці і за своїм економіч-

ним змістом збігається з вітчизняним показником валової продукції. Крім того, оцінюється в поточних цінах реалізації і розглядається при цьому як складова частина внутрішнього валового продукту держави.

Валове виробництво сільськогосподарської продукції — кінцевий результат, що визначається у світовій статистичній практиці шляхом віднімання від загального обсягу виробництва цієї продукції повторного рахунку — тієї частини валової продукції, яка використана на виробниче споживання (насіння, корми, гній тощо).

Рішення «продукт-продукт» — рішення, в процесі прийняття якого визначається, які види сільськогосподарської продукції і в яких обсягах підприємство буде виробляти за наявних обмежених ресурсів і за відповідної кон'юнктури, що склалась на ринку сільськогосподарських товарів, для одержання максимального за даних умов економічного ефекту.

Взаємодоповнюючі (комплементарні) види продукції — такі, коли збільшення виробництва одного з них супроводжується зростанням виробництва іншого виду продукції за однакових інших умов.

Неконкуруючі (взаємодоповнюючі) види продукції — такі, коли зміна обсягу виробництва одного з них (у певних межах) не призводить до зміни обсягу виробництва іншого.

Конкуруючі види продукції — такі, між якими існує технологічна несумісність через збіг у часі робочих технологічних циклів їх виробництва і через потребу в одних і тих самих факторах (ресурсах) для одержання кінцевого результату.

Товарна продукція — це частина валової продукції, яка реалізована за межі підприємства різним споживачам.

Показники товарності (методику визначення наведено в завданні 6.3):

— *рівень товарності;*

— *абсолютна товарність.*

Кінцева продукція підприємства — це частина валової продукції, що направлена на особисте споживання населення в межах і за межі підприємства, а також на виробниче споживання або для перепродажу за його межі.

Чиста продукція — це новостворена вартість, що являє собою частину валової продукції, представлену фондом оплати праці і прибутком підприємства. Визначається відніманням від вартості валової продукції (нетоварна її частина оцінюється за собівартістю виробництва, а товарна — за поточними цінами реалізації) виробничо спожитих засобів виробництва. В умовах збиткового виробництва може набувати від'ємного значення.

Валовий прибуток — економічний результат діяльності суб'єктів господарської діяльності, що визначається як різниця між чистою виручкою від реалізації продукції, робіт, послуг і виробничою собівартістю (без включення до неї адміністративних витрат).

Чиста виручка від реалізації продукції, робіт, послуг — кінцевий результат діяльності підприємства, що визначається вирахуванням із загальної виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) наданих знижок, повернення продуктів товарів, податку на додану вартість, акцизного збору.

Операційний прибуток — фінансовий результат від операційної діяльності, що визначається відніманням від валового прибутку операційних витрат (адміністративні витрати, витрати по збуту, собівартість реалізованих виробничих запасів, визнані економічні санкції тощо) і додаванням до

одержаного результату інших операційних доходів (доходів від операційної оренди активів, від реалізації оборотних активів тощо).

Операційна діяльність — основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю.

Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування — фінансовий результат від звичайної діяльності, що визначається додаванням до операційного прибутку доходу від участі в капіталі, доходів від фінансових інвестицій, доходів від реалізації фінансових інвестицій і необоротних активів та інших доходів, які не пов'язані з операційною діяльністю, і відніманням від одержаного результату витрат від участі в капіталі, фінансових та інших витрат (витрати, що пов'язані із залученням позичкового капіталу, собівартість реалізації фінансових інвестицій і необоротних активів тощо).

Звичайна діяльність — будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що її забезпечують або виникають внаслідок її проведення.

Прибуток від звичайної діяльності після оподаткування — фінансовий результат, що є різницею між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування та сумою податків на прибуток.

Чистий прибуток — фінансовий результат, що визначається додаванням до прибутку після оподаткування надзвичайних доходів і відніманням від одержаного результату податку на ці доходи і надзвичайних збитків.

Звичайна (індикативна) ціна — ціна, що застосовується на товари в податкових та митних цілях і встановлюється органом Державної статистики на підставі статистичної оцінки різних цін реалізації таких товарів на внутрішньому ринку України.

Роялті — винагорода, яку одержує підприємство за надання дозволу на використання нематеріальних активів промислової або інтелектуальної власності, інших аналогічних майнових прав, що визнаються об'єктом права власності даного підприємства.

Дериватив — стандартний документ, що засвідчує право та/або зобов'язання придбати або продати базовий актив на визначених ним умовах у майбутньому. Деривативами є форвардний контракт, ф'ючерсний контракт і опціон.

Базовий актив — товари, цінні папери, кошти та їх характеристики, що є предметом виконання зобов'язань за деривативом.

Ціна виконання — ціна базового активу, за якою під час виконання зобов'язань за деривативом здійснюються розрахунки.

Форвардний контракт — двостороння угода за типовою формою, яка засвідчує зобов'язання особи придбати (продати) базовий актив у визначений час та на визначених умовах в майбутньому, з фіксацією цін такого продажу під час укладення цього контракту.

Ф'ючерсний контракт — стандартний документ, який засвідчує зобов'язання придбати (продати) базовий актив у визначений час та на визначених умовах в майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту.

Опціон — стандартний документ, що засвідчує право придбати (продати) базовий актив на визначених умовах в майбутньому, з фіксацією ціни на час укладення такого контракту або на час такого придбання за рішенням сторін контракту.

Подумайте над запитаннями

1. Дайте визначення поняття «валова продукція сільського господарства» і охарактеризуйте її натуральний склад.
2. Для якої мети необхідно знати точні обсяги виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції в натуральному виразі?
3. У чому полягає необхідність визначення валової продукції у вартісному виразі і яка методика такого визначення?
4. Для яких кінцевих результатів аграрних підприємств валова продукція є матеріальною та вартісною основою і чому?
5. Які показники валової продукції сільського господарства розраховуються у світовій практиці? Розкрийте зміст цих показників і можливості їх використання у звітності вітчизняних підприємств.
6. Які складові включає такий вид кінцевого результату, як валова продукція за всіма видами діяльності аграрних підприємств?
7. Розкрийте суть рішення «продукт-продукт» і обґрунтуйте необхідність його прийняття у процесі діяльності кожного аграрного підприємства.
8. Що ви розумієте під взаємодоповнюючими (комплементарними), конкуруючими і неконкуруючими видами продукції? Які існують підходи до вибору комбінації цих видів продукції?
9. За якими напрямками аграрні підприємства здійснюють розподіл виробленої валової продукції?
10. Розкрийте суть поняття «товарна продукція». За якими можливими каналами здійснюється її збут в сучасних умовах? Як здійснюється вартісна оцінка товарної продукції і яке значення має цей кінцевий результат для економіки підприємства?
11. Яка методика визначення показника рівня товарності і яке його орієнтовне значення, притаманне для окремих видів продукції рослинництва і тваринництва? Які фактори впливають на величину цього показника?
12. Як визначається абсолютна товарність за окремими видами рослинницької і тваринницької продукції і як розраховується цей показник в цілому по господарству?
13. Проаналізуйте математичну залежність обсягів товарної продукції від факторів, що визначають її величину. Дайте економічну інтерпретацію цієї залежності.
14. Що ви розумієте під короткостроковою сільськогосподарською проблемою і які причини її зумовлюють?
15. Самостійно за допомогою графічного методу проаналізуйте вплив зміни пропозиції товарної продукції на доходи аграрних підприємств в умовах нееластичного цінового попиту.

16. Чому можливі зрушення в попиту на сільськогосподарську продукцію посилюють нестабільність доходів аграрних підприємств? За допомогою графічного методу простежте вплив на рівень ціни і доходів цих підприємств можливих зрушень у попиту за умов його нееластичності та еластичності.
17. Розкрийте економічну суть кінцевої продукції та її відмінності від валової і товарної продукції. Яке значення має кінцева продукція для оцінки діяльності підприємств і АПК в цілому?
18. Який методологічний підхід доцільно використовувати для визначення кінцевої продукції у вартісному виразі по окремих підприємствах і по АПК в цілому і чому?
19. Проаналізуйте на самостійно вибраному прикладі механізм формування кінцевої продукції у процесі перетворення сільськогосподарської продукції в продовольчі товари, виділивши при цьому три або більше стадій руху цієї продукції до кінцевого споживача.
20. Який методичний підхід можна використати для визначення валового обороту і повторного рахунку по регіональному АПК і АПК загальнодержавного рівня? Яке це має значення для оцінки сучасних міжгалузевих зв'язків?
21. У формалізованому вигляді опишіть методику визначення кінцевої продукції по сільськогосподарському виробництву, агропереробній промисловості, торгівлі і підприємствах громадського харчування.
22. Що ви розумієте під поняттям «чиста продукція» і чим цей кінцевий результат відрізняється від інших кінцевих результатів підприємства?
23. Розкрийте суть методики вартісної оцінки валової продукції підприємства, на основі якої здійснюється розрахунок чистої продукції.
24. Які фактори впливають на величину чистої продукції (новоствореної вартості)? Розкрийте механізм цього впливу.
25. опишіть у формалізованому вигляді методику визначення на підприємстві новоствореної вартості.
26. В яких випадках новостворена вартість може набувати від'ємного значення? Дайте оцінку цього явища.
27. Яке економічне значення має чиста продукція для підприємства?
28. На які фонди розподіляється новостворена вартість і який методологічний підхід повинен витримуватись при встановленні співвідношення між цими фондами?
29. Розкрийте економічний зміст понять «валовий прибуток» і «операційний прибуток». Чим відрізняється прибуток від інших кінцевих результатів?
30. Обґрунтуйте сутність і методику визначення прибутку від звичайної діяльності до і після оподаткування і чистого прибутку.

31. Що ви розумієте під поняттям «валовий дохід» відповідно до його трактування в Законі України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств»? Які ви знаєте складові валового доходу?
32. Яка методика визначення прибутку до оподаткування? Чому цей прибуток кількісно може не збігатися з фактичним прибутком підприємства?
33. Розкрийте методику визначення прибутку від реалізації продукції (робіт, послуг), одержаної від основного виробництва аграрних підприємств.
34. Яка методика визначення прибутку від інших можливих видів діяльності аграрних підприємств (продажу основних фондів, торгівлі цінними паперами, надання фінансових послуг, здачі в оренду майна тощо)?
35. Як визначається прибуток від товарообмінних операцій і в яких випадках використовується при цьому звичайна ціна?
36. Що ви розумієте під поняттям «роялті»?
37. Який економічний зміст ви вкладаєте в поняття «дериватив» і які його види ви знаєте?
38. Чому прибуток розглядається як основний критерій діяльності підприємств в умовах ринку?

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 6.1. За даними бухгалтерського звіту сільськогосподарського підприємства визначити зміни в обсязі і структурі валової продукції сільського господарства, а також рівень її виробництва на одиницю земельної площі.

Вихідна інформація. Завдання виконується за даними базового і звітного років. Необхідні дані для розрахунку містяться у формі № 6-АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці» річного бухгалтерського звіту сільськогосподарського підприємства.

Методика виконання. Органічну структуру валової продукції визначають діленням валової продукції рослинництва і окремо валової продукції тваринництва на весь обсяг валової продукції сільського господарства, що вироблена підприємством у відповідному році. Цей показник визначають за базовий та звітний роки і на підставі одержаних результатів роблять відповідні висновки.

Рівень виробництва валової продукції на одиницю земельної площі розраховують діленням її загального обсягу на площу сільськогосподарських угідь підприємства. Вихідні дані і результати розрахунків доцільно розмістити в таблиці:

ОБСЯГ І СТРУКТУРА ВИРОБНИЦТВА ВАЛОВОЇ ПРОДУКЦІЇ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ПІДПРИЄМСТВА У БАЗОВОМУ І ЗВІТНОМУ РОКАХ (ВІДПОВІДНО ЗА _____ РОКИ)

Продукція	Базовий рік		Звітний рік		Валова продукція звітного року в процентах до валової продукції базового року
	тис. грн.	%	тис. грн.	%	
Валова продукція сільського господарства — всього в тому числі валова продукція рослинництва валова продукція тваринництва		100		100	
Виробництво валової продукції сільського господарства на 1 га сільськогосподарських угідь		×		×	

Оцінка одержаних результатів. Обсяг виробництва валової продукції значною мірою впливає на ефективність виробництва та економічний стан будь-якого суб'єкта господарювання в аграрній сфері. Тому збільшення загального обсягу виробництва валової продукції в динаміці розцінюється як позитивне явище в діяльності підприємства. Якщо землекористування підприємства за досліджувані роки не змінилося, то відносні (в процентах) зміни в загальному обсязі продукції і рівні її виробництва на 1 га угідь будуть однаковими.

Показник виробництва валової продукції на 1 га сільськогосподарських угідь характеризує рівень ефективності використання землі, а тому його зростання засвідчує поліпшення господарської діяльності підприємства. Для об'єктивної оцінки цього показника доцільно порівняти його з аналогічним показником кращого по досліджуваній сукупності підприємства і з середніми по цій сукупності даними.

Органічна структура валової продукції за агрегованим показником характеризує внесок кожного з комплексів галузей у загальний обсяг її виробництва. До відомого ступеня цей показник характеризує і стан розвитку сільськогосподарського виробництва на підприємствах рослинницько-тваринницького напрямку. Підвищення в таких підприємствах частки продукції тваринництва в загальному обсязі валової продукції є свідченням зростання (за однакових інших умов) інтенсивності виробництва на підприємстві, а отже, і збільшення потенційних можливостей для подальшого зміцнення його економіки.

Завдання 6.2.

Визначити кількісний вплив факторів на обсяг виробництва окремих видів продукції тваринництва в розрахунку на 1 га відповідних земельних угідь (продукції скотарства і вівчарства — на 1 га сільськогосподарських угідь, продукції свинарства — на 1 га ріллі, птахівництва — на 1 га посіву зернових). Кількісний аналіз здійснюється за такими факторами: поголів'я відповідного виду тварин, продуктивність тварин і площа земельних угідь, на яку ведеться розрахунок обсягу виробництва продукції. Кожний студент здійснює розрахунок по одному виду тваринницької продукції згідно з вказівками викладача.

Вихідна інформація. Дані про обсяг виробництва окремих видів продукції тваринництва містяться у формі №13-АПК «Виробництво і собівартість продукції тваринництва», графа 1, коди 230 — виробництво молока, 250 — приріст живої маси великої рогатої худоби, 340 — приріст відлучених поросят, 360 — приріст свиней на вирощуванні і відгодівлі, 400 — приріст овець на вирощуванні і відгодівлі, 401 — вовна, 470 — яйця, 480 — приріст молодняка птиці на вирощуванні і відгодівлі.

Інформацію про середньорічне поголів'я тварин наведено у цій же формі, графа 1, коди: 010 — основне стадо молочної худоби; 020 — велика рогата худоба на вирощуванні і відгодівлі; 052 — свині на вирощуванні та відгодівлі; 061 — основне стадо овець; 062 — вівці на вирощуванні і відгодівлі; 080 — кури дорослі; 090 — молодняк птиці на вирощуванні.

Дані про площу відповідних видів сільськогосподарських угідь беруть із довідки 7 «Землекористування на 1 січня ____ року» (за даними державного обліку земель) форми № 9-АПК «Виробництво і собівартість продукції рослинництва».

Методика виконання. Кількісний вплив факторів на обсяг виробництва тваринницької продукції в розрахунок на 1 га відповідних земельних угідь визначається за формулою

$$\frac{Pr_1 \cdot \Pi_1 : S_1}{Pr_0 \cdot \Pi_0 : S_0} = \frac{Pr_1 \cdot \Pi_0 : S_0}{Pr_0 \cdot \Pi_0 : S_0} \times \frac{Pr_1 \cdot \Pi_1 : S_0}{Pr_1 \cdot \Pi_0 : S_0} \times \frac{Pr_1 \cdot \Pi_1 : S_1}{Pr_1 \cdot \Pi_1 : S_0},$$

де Pr_1 і Pr_0 — річна продуктивність тварин (надій на одну корову, ц; річний приріст живої маси на одну середньорічну голову тварин на вирощуванні і відгодівлі, ц; несучість однієї курки-несучки тощо) відповідно у звітному і базовому роках; Π_1 і Π_0 — середньорічне поголів'я тварин відповідно у звітному і базовому роках; S_1 і S_0 — площа певного виду земельних угідь у звітному і базовому роках.

Продуктивність корів визначається діленням обсягу надосного молока за відповідний рік (код 230, графа 1) на поголів'я основного стада молочної худоби (код 010, графа 1 форми № 13-АПК).

Продуктивність великої рогатої худоби на вирощуванні і відгодівлі розраховують як частку від ділення всього приросту живої маси цих тварин (код 260, графа 1) на їх середньорічне поголів'я (код 020, графа 1). Річна продуктивність свиней визначається діленням усього приросту свиней на вирощуванні і відгодівлі (код 350, графа 1) на середньорічне поголів'я цього виду тварин (код 052, графа 1). Аналогічно визначається м'ясна продуктивність овець і птиці.

Настриг вовни на одну вівцю розраховують діленням одержаного по господарству всього обсягу цієї продукції (код 401, графа 1) на середньорічне поголів'я основного стада овець, взятого разом з поголів'ям овець на вирощуванні і відгодівлі. Несучість курей визначають діленням одержаних протягом року яєць по птахофермі (код 470, графа 1) на середньорічне поголів'я курей.

Для більш повного відображення обсягу виробництва живої маси тварин на одиницю земельної площі можна в розрахунках до одержаного приросту свиней на вирощуванні і відгодівлі додати приріст відлучених поросят (код 340, графа 1), а до приросту овець — масу ягнят при відбивці (код 360, графа 1).

Оцінка одержаних результатів. Перший частковий індекс формули відображає вплив на обсяг виробництва тваринницької продукції в розрахунку на 1 га угідь поголів'я тварин, другий — річної продуктивності тварин, третій — зміни у площі землекористування підприємства. Якщо виявилось, що будь-який з перших двох часткових індексів має значення більше одиниці, то це засвідчує його позитивний вплив на досліджуваний результативний показник, а якщо їх значення менше одиниці — про негативний вплив, тобто ці фактори зумовили зниження виробництва продукції. Дія останнього фактора — протилежна зазначеним.

Абсолютний вплив кожного фактора на зміну обсягу виробництва тваринницької продукції на 1 га угідь визначають відніманням знаменників часткових індексів від їх чисельників. У кожному конкретному випадку спрямованість і співвідношення розглянутих факторів можуть бути різними. Тому важливо з'ясувати причини, які зумовили зміни в поголів'ї тварин, їх продуктивності та в землекористуванні.

Завдання 6.3.

Визначити відносну і абсолютну товарність основних видів сільськогосподарської продукції та здійснити кількісний аналіз абсолютної товарності в цілому по підприємству з врахуванням таких факторів, як обсяг реалізації відповідного виду продукції, середня ціна її продажу і площа сільськогосподарських угідь.

Вихідна інформація. Дані про обсяг виробництва продукції рослинництва містяться у формі № 9-АПК «Виробництво і собівартість продукції рослинництва», а продукції тваринництва — у формі № 13-АПК «Виробництво і собівартість продукції тваринництва». Інформацію про обсяг реалізованої (товарної) продукції усіх видів наведено у формі № 7-АПК «Реалізація сільськогосподарської продукції». Дані про площу сільськогосподарських угідь підприємства беруть із попереднього завдання.

Методика виконання. Рівень товарності визначається діленням обсягу реалізованої продукції за всіма каналами її збуту на обсяг виробництва цієї продукції. Наприклад, при визначенні рівня товарності зерна інформацію про обсяг його реалізації беруть по коду 0010, графа 1 форми № 7-АПК, а про обсяг виробництва — по коду 0258 «Зерно у фізичній масі після доробки (очистка і сушка)», графа 1 форми № 9-АПК. До цієї маси зерна колосових культур потрібно додати зерно кукурудзи в перерахунку на сухе (код 0290, графа 1 цієї ж форми).

Показник рівня товарності живої маси великої рогатої худоби втрачає свою первинну сутність через незіставність обсягу виробництва продукції (одержаний за рік приріст живої маси) з обсягом реалізованої продукції, оскільки в останньому через довгий виробничий цикл (більше року) відображається не весь приріст живої маси, одержаний у звітному році, і в той же час до нього включено приріст живої маси, одержаний у минулому році (роках). Крім того, в реалізованій живій масі відображається і постановочна маса поголів'я (маса молодняка при народженні, вага придбаних тварин для подальшого вирощування і відгодівлі). Саме з цієї причини розглянутий показник може мати значення більше одиниці, що не є логічним з точки зору об'єктивно можливого співвідношення між обсягами товарної і валової продукції. Проте він є певним індикатором оцінки можливостей підприємства щодо реалізації живої маси тварин у майбутньому періоді.

Абсолютна товарність у рослинницьких галузях визначається діленням обсягу реалізованої продукції на площу посіву відповідної культури. У тваринницьких галузях визначають два показники абсолютної товарності: перший — діленням товарної продукції на поголів'я тварин, від якого цю продукцію одержано, другий — діленням товарної продукції на площу відповідних земельних угідь.

Абсолютна товарність у цілому по підприємству визначається лише у вартісному виразі діленням грошової виручки від реалізації продукції рослинництва і тваринництва (коди 0210 і 0450 форми

№ 7-АПК) на площу сільськогосподарських угідь підприємства. Кількісний аналіз цього показника здійснюється за формулою

$$\frac{\Sigma q_1 \cdot \Pi_1 : S_1}{\Sigma q_0 \cdot \Pi_0 : S_0} = \frac{\Sigma q_1 \cdot \Pi_0 : S_0}{\Sigma q_0 \cdot \Pi_0 : S_0} \times \frac{\Sigma q_1 \cdot \Pi_1 : S_0}{\Sigma q_1 \cdot \Pi_0 : S_0} \times \frac{\Sigma q_1 \cdot \Pi_1 : S_1}{\Sigma q_1 \cdot \Pi_1 : S_0},$$

де q_1 і q_0 — обсяг реалізації відповідного виду продукції відповідно у звітному і базовому роках, ц; Π_1 і Π_0 — середня ціна реалізації відповідного виду продукції у вказаних роках, грн. Визначається діленням грошової виручки від реалізації певного виду продукції (графа 3 форми № 7-АПК) на обсяг реалізованої продукції (графа 1 цієї ж форми); S_1 і S_0 — площа сільськогосподарських угідь у звітному і базовому роках, га.

Абсолютна товарність може визначатись не лише за продукцією рослинництва і тваринництва, а й з урахуванням реалізованої продукції від промислових виробництв. Обсяг всієї товарної продукції, включаючи і цей вид діяльності, відображається у формі № 7-АПК, код 0510, графа 3.

Оцінка одержаних результатів. Показники рівня товарності окремих видів продукції можуть відрізнятись між собою досить істотно. Зробіть спробу пояснити, чому, наприклад, рівень товарності зерна, картоплі значно нижчий від рівня товарності цукрового буряку, а рівень товарності молока — від рівня товарності вовни. На прикладі галузі зерновиробництва простежте в динаміці взаємозв'язок між обсягом виробництва зерна і рівнем його товарності.

Якщо показник рівня товарності живої маси великої рогатої худоби, свиней нижче одиниці, то це засвідчуватиме, що в майбутньому періоді підприємство має можливість наростити обсяг реалізації цього виду продукції. І навпаки, якщо цей показник більше одиниці, і особливо коли таке перевищення значне, то перспективні можливості підприємства звужуються.

Зростання абсолютної товарності (за умови забезпечення внутрішньогосподарських потреб) розглядається як позитивне явище в діяльності підприємства. Чим вищий рівень абсолютної товарності в цілому по підприємству, тим воно, за однакових інших умов, може більше отримати прибутку і завдяки цьому раціональніше вирішувати проблеми розширеного відтворення факторів виробництва. При оцінці результатів факторного аналізу абсолютної товарності потрібно знати, що перший частковий індекс формули кількісно відображає вплив на обсяг товарної продукції в розрахунку на 1 га угідь обсягу реалізації окремих видів продукції

ції в натуральному вимірі, другий — середньої ціни реалізації 1 ц продукції, третій — зміни в площі землекористування підприємства. Перші два фактори тоді позитивно впливають на показник абсолютної товарності, коли визначені по них індекси мають значення більше одиниці, і навпаки. Дія фактора землекористування є протилежною зазначеним.

Завдання 6.4. За даними річного бухгалтерського звіту підприємства відпрацювати методику визначення чистої продукції підприємства. Визначити питому вагу оплати праці і відрахувань на соціальні заходи в загальній сумі цього кінцевого результату і його питому вагу у вартості валового продукту.

Вихідна інформація. Дані про чисту продукцію підприємства містяться у формі №6-АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці» і, зокрема, у довідці 1 цієї форми «Валовий дохід сільгосп підприємства». По кодах 110—160 довідки наведено вихідні дані для розрахунку новоствореної вартості, а по коду 170 — її загальну суму. Інформація про оплату праці і відрахування на соціальні заходи відображена по кодах 180—200.

Методика виконання. Для визначення чистої продукції потрібно до валової продукції за собівартістю (код 110 довідки 1) додати суму перевищення (прибуток) грошової виручки від реалізації продукції у звітному році над собівартістю цієї продукції (код 120), відняти збиток від реалізації продукції, по якій грошова виручка була меншою від її собівартості (код 130), і відняти всі витрати звітного року, крім оплати праці і відрахувань на соціальні заходи (код 160).

Питома вага оплати праці і відрахувань на соціальні заходи у загальній сумі новоствореної вартості визначається так: до основної і додаткової оплати праці працівників підприємства (код 180) додається оплата праці найнятих і залучених осіб (код 190) та відрахування на соціальні заходи (код 200). Одержаний результат ділять на чисту продукцію (валовий дохід, код 170).

Частку (питому вагу) новоствореної вартості (чистої продукції) у вартості валової продукції визначають діленням новоствореної вартості на кінцевий результат, що відображений по коду 150 довідки 1. Останній являє собою вартість валової продукції (продукту), в якій нетоварна частина продукції представлена собівартістю її виробництва, а товарна — за поточними цінами реалізації. Кількісно за річним звітом цей кінцевий результат визначають так: дані коду 110 плюс дані коду 120 і мінус дані коду 130.

Оцінка одержаних результатів. Одержані результати з визначення чистої продукції звіряються з даними річного бухгал-

терського звіту. За умови правильного розрахунку ці дані повинні збігатися. Чим більша величина новоствореної вартості і чим більша частка її у вартості валового продукту, тим, за однакових інших умов, є більше підстав стверджувати про поліпшення результатів господарської діяльності підприємства. Значну інформативність має і показник питомої ваги оплати праці та відрахувань на соціальні заходи у загальній сумі новоствореної вартості. Чим гірше працює підприємство, тим більшим буде цей показник, а отже, тим меншою буде частка прибутку як основного власного джерела розширеного відтворення. В разі якщо підприємство не отримує ні прибутку, ні збитку (нульова рентабельність виробництва), вказаний показник питомої ваги становитиме 100%. За умов збиткової діяльності підприємства новостворена вартість зменшується. Коли сума збитку досягає суми нарахованої оплати праці з відрахуваннями на соціальні заходи, то чиста продукція буде дорівнювати нулю, а при подальшому збільшенні суми збитку цей кінцевий результат набуватиме від'ємного значення. Зрозуміло, що за таких результатів господарської діяльності необхідні кардинальні заходи щодо ліквідації збитковості виробництва. В іншому разі підприємство може стати банкрутом.

Завдання 6.5. За даними річного бухгалтерського звіту відпрацювати методику визначення прибутку (збитку) підприємства на різних етапах його формування. Проаналізувати використання прибутку, одержаного у звітному році і в минулому періоді.

Вихідна інформація. Дані про прибуток (збиток) підприємства на різних етапах його формування містяться у формі № 2 «Звіт про фінансові результати», довідка 1 «Фінансові результати». Канали, за якими використовується прибуток звітного року, відображаються у формі № 4 «Звіт про власний капітал».

Методика виконання. Визначення прибутку (збитку) підприємства доцільно здійснювати у декілька етапів. На першому розраховується валовий прибуток (збиток). Для цього спочатку потрібно визначити чисту грошову виручку (чистий дохід), віднявши від одержаної підприємством загальної виручки (доходу) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (код 010) податок на додану вартість (код 015), акцизний збір (код 020), інші вирахування (надані знижки, повернення товарів) (код 030). Одержаний результат відображається по коду 035. Якщо від чистої грошової виручки відняти виробничу собівартість реалізованої продукції (код 040), то одержимо валовий прибуток (код 050) або валовий збиток (код 055).

На другому етапі визначають прибуток (збиток) від операційної (основної) діяльності (код 100 — прибуток, код 105 — збиток). Для цього валовий прибуток (збиток) збільшується на інші операційні доходи, джерелом яких можуть бути доходи від операційної оренди активів та операційних курсових різниць, відшкодування раніше списаних активів, дохід від реалізації оборотних активів тощо, і зменшується на адміністративні (загальногосподарські) витрати (код 070), витрати на збут (код 080) та інші операційні витрати (код 090). Такими витратами можуть бути собівартість реалізованих виробничих запасів, сумнівні (безнадійні) борги та втрати від знецінення запасів, визнані економічні санкції, втрати від операційних курсових різниць.

На третьому етапі визначають прибуток (код 170) або збиток (код 175) від звичайної діяльності до оподаткування. Для цього спочатку до прибутку (збитку) від операційної діяльності додають дохід від участі в капіталі (код 110), що отримують підприємства від інвестицій в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких ведеться методом участі в капіталі, фінансові доходи в формі дивідендів, відсотків, отриманих від фінансових інвестицій (код 120) та інші доходи від реалізації фінансових інвестицій, необоротних активів і майнових комплексів, дохід від неопераційних курсових різниць (код 130). Потім від одержаного результату віднімають фінансові витрати у формі процентів та інших витрат підприємства, пов'язаних із залученням позичкового капіталу (код 140), втрат (збитків) від участі в капіталі, що спричинені інвестиціями в асоційовані, дочірні або спільні підприємства (код 150), та інших витрат, якими можуть бути собівартість фінансових інвестицій, необоротних активів, майнових комплексів, втрати від неопераційних курсових різниць, втрати від уцінки фінансових інвестицій і необоротних активів.

На четвертому етапі розраховують прибуток (збиток) від звичайної діяльності після оподаткування (код 190 або 195) як різницю між прибутком від звичайної діяльності до оподаткування та сумою податків на прибуток (код 180).

На п'ятому етапі розраховують чистий прибуток (код 220) або чистий збиток (код 225) як алгебраїчну суму прибутку (збитку) від звичайної діяльності після оподаткування та надзвичайного прибутку, надзвичайного збитку і податків з надзвичайного прибутку.

Для того щоб проаналізувати використання прибутку, потрібно визначити питому вагу кожного каналу (напряму) його розподілу в загальній сумі цього кінцевого результату, отриманого у звітному році і окремо в минулому періоді. Питома вага кожного

каналу розподілу прибутку визначається діленням суми коштів, що використана за відповідним каналом, на загальну суму прибутку і одержаний результат множиться на 100.

Оцінка одержаних результатів. Одержані результати по визначенню прибутку (збитку) підприємства порівнюються з даними річного бухгалтерського звіту. Ці дані мають збігатися.

Підприємство може існувати як юридична особа тоді, коли воно отримує прибуток. Збитковість виробництва веде до банкрутства підприємства. Чим більший прибуток отримує підприємство, тим, за однакових інших умов, міцніший його економічний стан. Тому важливо відстежити, як змінюється величина прибутку в динаміці і яка тенденція цієї зміни.

При аналізі розподілу прибутку потрібно знати, що за станом на 2000 рік аграрні підприємства згідно з чинним законодавством сплачували платежі до бюджету лише у формі прибуткового податку, оскільки від податку на прибуток їх звільнено. Ті аграрні підприємства, які мають організаційну форму господарського товариства, частину прибутку направляють до резервного фонду, в той час як КСП цих відрахувань можуть не здійснювати. Прибуток, що використаний на виробничий розвиток і на поповнення оборотних коштів, дає змогу підприємству здійснювати розширене відтворення, темпи якого залежать від абсолютної величини цього каналу розподілу. Прибуток, направлений на соціальний розвиток, матеріальне заохочування, виплату дивідендів, поліпшує соціальні умови діяльності колективу підприємства, підвищує матеріальну винагороду працівників, заохочує їх до більш продуктивної праці. Співвідношення між цими двома узагальненими напрямками розподілу прибутку кожне підприємство встановлює самостійно залежно від стану внутрішнього середовища його діяльності.

Література

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» (стаття 4) // Урядовий кур'єр. — 1997. — 12 червня. — № 105—106.

Положення про вимоги до стандартної (типової) форми деривативів. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1999 р. № 632 // Урядовий кур'єр. — 1999. — 29 квітня.

Стандарти бухгалтерського обліку в Україні // Все про бухгалтерський облік. — 1999. — № 88. — С. 2—25.

Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 113—132.

Андрійчук В. Г., Вихор М. В. Підвищення ефективності агропромислового виробництва. — К.: Урожай, 1990. — С. 73—94.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Даною темою започатковується вивчення важливого аспекту економіки аграрних підприємств, присвяченого дослідженню рівня забезпеченості виробництва ресурсами, аналізу їх кількісного та якісного складу, методичним питанням ефективності використання і обґрунтуванню факторів її підвищення.

Вивчення земельних ресурсів потрібно розпочати із з'ясування ролі землі в різних галузях народного господарства, з'ясування питання, чому саме завдяки властивості родючості земля є головним засобом виробництва в сільському господарстві. Важливо усвідомити сутність природної, штучної і економічної родючості ґрунту, встановити, чому вимірником останньої є абсолютна і відносна родючість. Особливу увагу потрібно звернути на питання впливу родючості землі на доходність аграрних підприємств, простежити дію механізму такого впливу. Водночас треба знати, що на доходність аграрних підприємств істотно впливає і місцеположення земельних ділянок. При цьому важливо зрозуміти, як саме на її рівень впливає, з одного боку, транспортний фактор, а з іншого — ціновий фактор, зумовлений різницею в цінах на сільськогосподарські товари на центральних і місцевих ринках.

Для ґрунтового засвоєння всіх питань теми необхідно знати сутність терміна «сільськогосподарські угіддя», складові цих угідь, їх кількісні характеристики, сутність терміна «трансформація земельного фонду», тенденції в розподілі сільськогосподарських угідь серед землекористувачів, народногосподарське значення і методіку визначення показника землезабезпеченості та можливі зрушення в його рівні на перспективу.

Одним із центральних питань теми є питання земельних відносин. Їх реформування розпочалося в Україні на початку 90-х років. Для досконалого засвоєння даного питання потрібно опрацювати ряд законодавчих і нормативно-правових актів. З огляду на їх сутність, строки прийняття і значення для реформування земельних відносин можна виділити три етапи такого реформування, відповідно до яких доцільно і вивчати дану проблему. *Перший етап* земельної реформи в Україні було започатковано за-

вдяки прийняттю у 1990 році Земельного кодексу та постанови Верховної Ради, згідно з якими здійснено інвентаризацію земель та їх перерозподіл між землекористувачами, частину сільськогосподарських угідь було передано сільським радам як землі запасу для їх подальшого перерозподілу.

Другий етап земельної реформи розпочався з прийняттям у січні 1992 року Закону України «Про форми власності на землю» і в травні цього ж року — нової редакції Земельного кодексу України, який і до сьогодні є основним документом земельного законодавства нашої держави. Його вивченню повинна бути приділена особлива увага. Найголовніше, що цим законом передбачено три рівноправні форми власності на землю — державну, колективну і приватну. Оскільки по ряду положень Земельного кодексу не було передбачено механізмів їх практичного втілення, то важливо опрацювати постанову Верховної Ради «Про прискорення земельної реформи та приватизації землі» (1992 р.) та Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» (листопад 1994 р.). Цими документами забезпечувалась реалізація на практиці вимог Земельного кодексу щодо роздержавлення землі. Зокрема земля, яка була у державній власності, передавалась КСП у колективну власність. Було також виділено землі резервного фонду, які хоч і залишались у державній власності, але передавались КСП у постійне користування.

Третій етап земельної реформи пов'язаний із прийняттям Указів Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям» (серпень 1995 р.) та «Про оренду землі» (1997 р.), прийняттям з аналогічною назвою Закону України у 1998 році. Ці правові документи повинні бути ретельно опрацьовані. Необхідно добре засвоїти методику паювання землі. Зокрема, потрібно знати, хто має право на земельний пай, який механізм визначення величини земельного паю у вартісному виразі, як визначається розмір земельного паю в натурі, які проблеми виникають при практичному розв'язанні цього питання. Крім того, важливо мати правильне уявлення про ті права, які надаються власникам земельних паїв і засвідчуються «Сертифікатом на право на земельний пай», і про права громадян, які одержали «Державний акт на приватну власність на землю». Читач має змогу поглибити свої знання з питань паювання землі, виконавши завдання 7.4.

Проте не всі важливі питання земельних відносин були відрегульовані на розглянутих трьох етапах їх реформування. Це на-

самперед питання законодавчого забезпечення інституту спільної часткової власності на землю, оренди землі, що знаходиться у колективній власності, застави земельних ділянок, захисту прав власників земельних паїв у разі банкрутства колективного підприємства, купівлі-продажу землі.

Слід сподіватися, що ці аспекти земельних відносин знайдуть своє розв'язання на *четвертому етапі земельної реформи*, початком якого можна вважати середину 1999 року, коли було прийнято Указ Президента України «Про іпотеку» (червень 1999 р.). Важливо ґрунтовно опрацювати цей нормативно-правовий документ, зокрема статті 14—21, що присвячені заставі земельних ділянок. Особливу увагу при цьому слід звернути на те, що передача в іпотеку земель сільськогосподарського призначення (крім земельних ділянок для ведення особистого підсобного господарства та індивідуального садівництва, які належать громадянам на праві власності) може проводитися лише для забезпечення виконання заставодавцем зобов'язань за кредитними угодами, укладеними з метою придбання сільськогосподарської техніки, племінної худоби, елітного насіння, спорудження будівель і споруд виробничого призначення. Важливо також глибоко засвоїти зміст договору про іпотеку землі, а також умови її продажу в разі невиконання заставодавцем своїх зобов'язань.

Подальше поглиблення аграрної реформи на її четвертому етапі пов'язано з прийняттям Указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» (грудень 1999 р.), яким передбачено реформування колективних сільськогосподарських підприємств на засадах приватної власності на землю шляхом забезпечення всім членам цих господарств права вільного виходу з них із земельними частками (паями) і майновими паями та створення на їх основі приватних (приватно-орендних) підприємств, селянських (фермерських) господарств, господарських товариств, сільськогосподарських кооперативів, інших суб'єктів господарювання, заснованих на приватній власності. Указом поставлена вимога, що плата за оренду земельних часток (паю) має бути не меншою одного відсотка вартості орендованої землі. Громадянам та селянським (фермерським) господарствам надано право вільного викупу земельних ділянок, що надані їм у користування (понад норму, що приватизується безкоштовно).

Для підтримки розвитку особистих підсобних господарств громадянам надана можливість розширювати такі господарства без створення юридичної особи за рахунок належних їм земель-

них та майнових паїв. Протягом 2000—2002 років мають бути видані державні акти на право приватної власності на землю усім бажаючим власникам сертифікатів на право на земельну частку (пай). Водночас останній документ, як передбачено Указом, є правовстановлюючим документом, що засвідчує право володіти, користуватися та розпоряджатися земельним паєм.

Інші питання земельних відносин може бути кардинально відрегульовано лише через внесення відповідних змін до Земельного кодексу України.

Одним із важливих питань даної теми є питання охорони земельних ресурсів та ефективності їх використання. При його вивченні слід усвідомити сутність поняття «охорона землі», а також опрацювати законодавчо-нормативні акти, в яких ставляться вимоги до раціонального використання землі та її охорони. Особливу увагу потрібно звернути на забезпечення охоронних заходів у процесі антропологічної діяльності. Необхідно знати, що з метою екологічнобезпечного використання земельних ресурсів встановлено нормативи гранично допустимих концентрацій хімічних, радіоактивних та інших шкідливих речовин у ґрунті.

Вивчення проблеми ефективності використання земельних ресурсів доцільно починати із засвоєння методики визначення показників інтенсивності і з'ясування підходів до обґрунтованої оцінки їх досягнутого рівня, оскільки вихід за раціональні межі будь-якого з таких показників призводить до зниження родючості землі, погіршення її якісних характеристик.

Майбутнім економістам-аграрникам необхідно знати, що ефективність використання земельних ресурсів доцільно визначати за натуральними і вартісними показниками. Важливо засвоїти методику їх визначення двома способами з урахуванням і без урахування якості землі. Читачам пропонується виконати завдання 7.2 і 7.3. Це дасть їм змогу на конкретних даних підприємства досконало оволодіти методикою визначення і аналізу показників інтенсивності та ефективності використання землі. Для повнішого засвоєння цього питання необхідно вивчити основні шляхи подальшого підвищення ефективності використання земельних ресурсів.

Слід пам'ятати, що одним з таких радикальних шляхів є меліорація. Тому при вивченні цього розділу теми потрібно з'ясувати сутність меліорації, її значення для підвищення доходності аграрних підприємств, розширення їх можливостей щодо вибору виробничих альтернатив, більш повного використання ресурсів та підвищення інтенсивності виробництва. Водночас потрібно звернути увагу і на ту обставину, що меліорація вимагає додаткового

залучення капіталу і робочої сили нової кваліфікації, породжує проблему збуту додатково одержаної продукції тощо.

Серед напрямів меліорації провідне місце займають зрошення та осушення. У зв'язку з цим акцент потрібно зробити на вивченні кількісних параметрів цих напрямів меліорації і на причинах, що призвели в умовах кризи до значного скорочення площ і погіршення використання зрошуваних і осушених земель. Потрібно усвідомити, що зрошувальна вода є важливим виробничим ресурсом, який має вартість і раціональні межі використання, тому важливо засвоїти методику визначення потреби підприємства у зрошувальній воді і забезпечити її економне використання. Оскільки меліорація вимагає значних витрат — капітальних і поточних, то потрібно знати їх відмінність і умови виникнення. Особливу увагу слід звернути на складові елементи поточних витрат на меліорацію і на економічний підхід до їх поділу на постійні та змінні. Це дасть змогу усвідомити ту важливу істину, що висока ефективність зрошення досягається за умови раціонального формування всіх змінних витрат і достатності грошових надходжень від приросту продукції для компенсації постійних витрат і підвищення змінних витрат на величину, що забезпечує достатню прибутковість.

Вивчаючи дане питання, обов'язково слід оволодіти методикою визначення показників інтенсивності та ефективності використання меліорованих земель і ґрунтовно засвоїти основні шляхи підвищення ефективності їх використання.

Одним з основних напрямів удосконалення земельних відносин на сучасному етапі є оренда землі. Це вимагає детального вивчення даного питання. Розпочати таке вивчення доцільно з опрацювання Закону України «Про оренду землі» (жовтень 1998 р.), звернувши при цьому особливу увагу на засвоєння таких питань, як сутність оренди землі, об'єкт оренди, суб'єкти орендних відносин (орендодавці і орендарі землі), сутність і складові договору оренди землі, умови його зміни, припинення, розірвання і поновлення, права і обов'язки орендодавців і орендарів землі.

Потрібно детально опрацювати питання орендної плати за землю, зокрема засвоїти, які форми орендної плати передбачені згаданим законом, умови перегляду розміру орендної плати, практику її встановлення в процесі розвитку орендних відносин в Україні. Доцільно ознайомитися з досвідом орендних відносин у країнах з високорозвинутим сільським господарством і зробити висновок про можливість його використання в Україні.

Важливо також знати діючі нормативно-правові вимоги щодо організації орендних земельних відносин. Зокрема, слід ознайомитися з Порядком державної реєстрації договорів оренди землі. Така реєстрація здійснюється за місцем розташування земель виконкомом сільських, селищних або міських рад, а також Київською та Севастопольською міськдержадміністраціями. Порядком визначені умови, що мають бути зазначені у договорі оренди. Відсутність однієї з таких умов є підставою для визнання договору недійсним (об'єкт оренди, термін договору, орендна плата, цільове призначення земель, відповідальність сторін та ін. згідно з вимогами Закону України «Про оренду землі»). За нотаріальне посвідчення договорів оренди (суборенди) земельних ділянок справляється державне мито в розмірі 0,01% грошової оцінки земельної ділянки, встановленої за методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України.

Для повного засвоєння даної теми необхідно детально вивчити питання організації ведення земельного кадастру. Насамперед слід опрацювати статті Земельного кодексу України, присвячені цій проблемі. Важливо з'ясувати сутність поняття «земельний кадастр», необхідність і мету організації його ведення, вивчити складові кадастру. Особливу увагу при цьому слід звернути на таку головну його складову, як економічна оцінка землі, з огляду на її важливість для регулювання земельних відносин. Потрібно розрізняти загальну і часткову економічну оцінку землі, а також ґрунтовно засвоїти критерії здійснення цих видів оцінок. Важливо знати, що дані економічної оцінки землі за критерієм диференціального доходу використовуються для грошової оцінки ріллі та інших видів сільськогосподарських угідь. Для вивчення цього питання насамперед необхідно опрацювати «Методику грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів», що затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.95 № 213. Основну увагу при цьому доцільно зосередити на ключових питаннях методики.

Передусім потрібно знати, що грошова оцінка землі здійснюється за сукупним рентним доходом, що є сумою диференціального і абсолютного рентного доходу. Читач має змогу ґрунтовно оволодіти методикою такої оцінки, виконавши завдання 7.5. Важливо пам'ятати, що величина грошової оцінки землі залежить від того, який рівень ціни 1 ц зерна береться при її визначенні. Наприклад, у 1999 році Кабінетом Міністрів України було рекомендовано використовувати в таких розрахунках ціну 1 ц зерна на рівні 22 грн. з наступною корекцією (множенням) грошової

оцінки землі на коефіцієнт 2,07 з метою врахування знецінення гривні до американського долара.

Дані грошової оцінки землі використовуються для визначення розміру фіксованого сільськогосподарського податку з 1 га відповідних сільськогосподарських угідь, який сплачується сільськогосподарськими товаровиробниками у грошовій формі або ж у вигляді поставок сільськогосподарської продукції. Для з'ясування цього питання перш за все слід ґрунтовно опрацювати Закони України «Про фіксований сільськогосподарський податок» (грудень 1998 р.), а також «Про внесення змін до Закону України «Про фіксований сільськогосподарський податок» (березень 1999 р.).

Головна мета введення даного податку — істотне зниження податкового тиску на сільськогосподарських товаровиробників і спрощення процедури оподаткування. Адже фіксований сільськогосподарський податок замінив собою більше десяти різних податків і зборів (податок на прибуток, податок (плата) за землю, податок з власників транспортних засобів, комунальний податок, збір до фонду для здійснення заходів щодо ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, збір на обов'язкове соціальне страхування, збір на обов'язкове державне пенсійне страхування та деякі інші). Важливо знати, що платниками фіксованого сільськогосподарського податку є сільськогосподарські підприємства, в яких сума від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продукції переробки за попередній звітний рік перевищує 50% загальної суми валового доходу підприємства.

Об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь, переданих сільськогосподарському товаровиробнику у власність або наданих йому в користування, в тому числі на умовах оренди. Ставка фіксованого сільськогосподарського податку з 1 га сільськогосподарських угідь встановлюється у відсотках до її грошової оцінки, проведеної відповідно до раніше згадуваної методики. Необхідно пам'ятати, що згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про фіксований сільськогосподарський податок» було знижено ставки даного податку, і їх рівень тепер становить для ріллі, сіножатей і пасовищ — 0,5 і багаторічних насаджень 0,3%, а для платників податків, які здійснюють діяльність у гірських зонах та на поліських територіях, — відповідно 0,3 і 0,1 відсотка.

Аграрні підприємства звільнені від сплати фіксованого сільськогосподарського податку до 2001 року, проте вони зобов'язані сплачувати збір на обов'язкове соціальне страхування та на обов'язкове державне пенсійне страхування в розмірі, що становить 70% від су-

ми цього податку. Для відпрацювання методики визначення розміру земельного податку читачу пропонується виконати завдання 7.6.

Вивчення даної теми доцільно завершити з'ясуванням суті ринку землі і оцінкою можливостей створення його в Україні. Важливо поняття ринку землі трактувати в широкому розумінні слова, а не зводити його лише до купівлі-продажу земельних ділянок. Тому необхідно знати, що складовими ринку землі, крім її купівлі-продажу, є обмін земельними ділянками, їх спадкування, оренда, застава землі, дарування. Причому, як засвідчує світова практика країн з розвинутою ринковою економікою і сільським господарством, купується і продається приблизно 1—2% сільськогосподарських угідь від їх загальної площі, тобто ця складова ринку землі не є домінуючою. Важливо також усвідомити, що ринок землі в Україні має розвиватися поступово в міру збільшення кількості власників землі і створення необхідної інфраструктури. Читачеві слід також визначитися, які саме, на його думку, складові ринку землі набудуть на сучасному етапі пріоритетного розвитку.

План семінарсько-практичного заняття

1. Земля — головний засіб виробництва в сільському господарстві. Механізм впливу родючості і місцеположення землі на економіку аграрних підприємств.
2. Кількісна та якісна характеристика земельних ресурсів України і сучасний розподіл сільськогосподарських угідь між землекористувачами.
3. Основи Земельного кодексу України.
4. Етапи земельної реформи в Україні і можливі напрями її подальшого розвитку. Методичні підходи до визначення розміру земельних паїв у грошовому і натуральному виразі.
5. Охорона земельних ресурсів.
6. Методика визначення показників інтенсивності та ефективності використання землі в аграрних підприємствах. Шляхи подальшого підвищення ефективності використання земельних ресурсів.
7. Ефективність меліорації землі.
8. Зміст Закону України «Про оренду землі». Сучасний стан орендних земельних відносин у нашій державі і можливі напрями їх подальшого розвитку.
9. Земельний кадастр: суть, мета ведення і характеристика його складових.
10. Методика грошової оцінки землі.
11. Зміст фіксованого сільськогосподарського податку, його значення для зменшення податкового тиску та методика визначення розміру.
12. Поняття ринку землі, його складові і проблеми організації в Україні.

Терміни і поняття

Природна родючість ґрунту — здатність ґрунту забезпечувати рослини вологою, необхідними поживними речовинами і здійснювати аерацію за рахунок властивостей, набутих у процесі ґрунтоутворення і дії кліматичного фактора.

Штучна родючість — це родючість, що перевищує природну родючість ґрунту завдяки поліпшенню людиною його фізико-хімічних і біологічних властивостей з метою одержання вищого і стабільного врожаю сільськогосподарських культур.

Економічна родючість — органічне поєднання природної і штучної родючості.

Абсолютна родючість — вимірник економічної родючості; визначається врожайністю культур з 1 га посіву.

Відносна родючість — вимірник економічної родючості; визначається кількісним співвідношенням врожаю до виробничих витрат на його одержання.

Сільськогосподарські угіддя — земельні угіддя у складі ріллі, багаторічних культурних насаджень, сіножатей і пасовищ, на яких виробляється сільськогосподарська продукція.

Структура сільськогосподарських угідь — процентне відношення окремих складових цих угідь до їх загальної площі.

Трансформація земельного фонду — перехід одних видів земельних угідь у категорію інших земельних угідь.

Землезабезпеченість — показник, що визначається діленням площі сільськогосподарських угідь і окремо ріллі на кількість населення країни (області, району).

Охорона земельних ресурсів — система правових, організаційних і економічних заходів, спрямованих на раціональне використання землі, запобігання необґрунтованому вилученню її з сільськогосподарського обороту, захист від шкідливих антропологічних впливів, а також на відтворення і підвищення родючості ґрунтів, продуктивності земель лісового фонду, забезпечення режиму земель природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення.

Показники інтенсивності використання землі:

- ступінь господарського використання;
- ступінь розораності;
- ступінь меліорованості;
- коефіцієнт повторного використання;
- питома вага інтенсивних культур у посівній площі господарства.

Сутність і методику визначення цих показників викладено в завданні 7.2.

Показники ефективності використання землі:

- натуральні;
- вартісні.

Методику їх визначення викладено в завданні 7.2.

Меліорація — докорінне поліпшення землі шляхом її зрошення, осушення, обводнення, вапнування, гіпсування, боротьби з ерозією ґрунту.

Ступінь господарського використання меліорованих земель — показник, що визначається відношенням фактично використаних у сільсько-

господарському виробництві земель зі зрошувальною чи осушувальною мережею до їх загальної площі.

Водомісткість виробництва — показник, що визначається в натуральній формі відношенням витраченої зрошувальної води на 1 га певної культури в м³ до одержаного врожаю з цієї площі, а у вартісній формі — як витрати води на 1000 грн. валової продукції, оціненої в порівнянних цінах.

Водовіддача — обернений показник водомісткості.

Приріст врожаю від меліорації — визначається відніманням від урожайності культури на меліорованих землях рівня врожайності цієї ж культури на богарних землях за інших однакових умов її вирощування.

Ступінь освоєння меліоративної системи — показник, що розраховується відношенням фактичної урожайності на меліорованих землях до проектної урожайності, що мала бути досягнута завдяки будівництву меліоративної системи.

Приріст прибутку від меліорації земель — визначається відніманням від приросту продукції у вартісній формі, одержаного завдяки меліорації, поточних постійних і змінних витрат на меліорацію.

Рівень рентабельності поточних витрат на меліорацію — показник, що визначається діленням приросту прибутку від меліорації землі на поточні постійні і змінні витрати на меліорацію з наступним множенням одержаного результату на 100.

Оренда землі — передача її власником у тимчасове користування юридичним і фізичним особам за відповідну плату для здійснення ними підприємницької та іншої діяльності.

Орендна плата за землю — це платіж у грошовій або натуральній чи відробітковій формі, який орендар вносить орендодавцеві за тимчасове користування земельною ділянкою.

Земельний кадастр — це система відомостей і документів щодо правового режиму земель, їх розподілу між власниками землі і землекористувачами за категоріями земель, їх якісною характеристикою і народногосподарською цінністю.

Бонітування землі — це якісна оцінка землі як природного тіла в балах за її найбільш важливими природними властивостями (вміст гумусу, поживних елементів, кислотність, глибина залягання ґрунтових вод тощо), які корелюють з урожайністю.

Економічна оцінка землі — це її оцінка як засобу виробництва за критеріями виходу продукції, окупності витрат і диференціального доходу.

Диференціальний рентний дохід — це дохід, який створюється на кращих і середніх за якістю та місцеположенням землях і являє собою надлишок доходу над «нормальним» доходом, що формується за нормативної рентабельності поточних витрат (на рівні 35%).

Абсолютний рентний дохід — це дохід, що формується на гірших за родючістю землях і прийнятий у розмірі 1,6 ц зерна з 1 га (згідно з офіційною методикою грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення).

Іпотека землі — це застава земельної ділянки, що залишається у заставодавця (власника землі) або третьої особи (майнового поручителя), а заставодержатель набуває право на задоволення забезпеченого іпотекою зобов'язання, яке не виконане, за рахунок предмета іпотеки (заставної земельної ділянки).

Фіксований сільськогосподарський податок — це податок, який не змінюється протягом визначеного законодавством терміну за нормативами з одиниці земельної площі.

Ринок землі — це сукупність правових та економічних відносин, що виникають між суб'єктами (фізичними і юридичними особами) в процесі оренди земельних ділянок, їх обміну, купівлі-продажу, застави, дарування і спадкування.

Подумайте над запитаннями

1. Яка роль землі в різних галузях народного господарства і чому в сільському господарстві вона є головним засобом виробництва?
2. Розкрийте сутність природної, штучної і економічної родючості землі. Якими видами родючості вимірюється економічна родючість і як вона визначається?
3. Чому і яким чином родючість землі та її місцезонавання щодо ринків збуту сільськогосподарської продукції впливають на доходність аграрних підприємств?
4. Що ви розумієте під терміном «сільськогосподарські угіддя» і як визначається їх структура? Які бажані зміни доцільно здійснити в структурі сільськогосподарських угідь більшості аграрних підприємств України?
5. Дайте кількісну і якісну характеристику земельних ресурсів України і розкрийте значення та методику визначення показника землезабезпеченості.
6. Охарактеризуйте сучасний розподіл сільськогосподарських угідь серед землекористувачів. Які зрушення відбуваються в такому розподілі і чому?
7. Коли розпочалася земельна реформа в Україні і які етапи в її здійсненні можна виділити? Охарактеризуйте особливості кожного етапу.
8. Дайте характеристику Земельного кодексу України. Чи є, на ваш погляд, потреба внесення змін до цього кодексу з метою подальшого розвитку земельних відносин?
9. Розкрийте зміст Указів Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва» та «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям».
10. Охарактеризуйте організаційні засади паювання землі та методику його здійснення. Які проблеми виникають у процесі такого паювання і виділення земельних паїв у природі?
11. Що ви розумієте під іпотекою землі і яка необхідність її запровадження в Україні? Охарактеризуйте правові та економічні засади застави землі.

12. Дайте визначення поняття «охорона земельних ресурсів» і розкрийте основні напрями її здійснення. Які завдання ставить земельне законодавство щодо охорони земельних ресурсів та їх раціонального використання?
13. Яке значення для виробництва сільськогосподарської продукції має досягнутий рівень інтенсивності використання земельних ресурсів? Розкрийте методику визначення показників інтенсивності.
14. Чому інтенсивність використання земельних ресурсів повинна бути в раціональних межах? Які підходи ви знаєте для визначення таких меж?
15. За якими натуральними і вартісними показниками визначається ефективність використання земельних ресурсів? Розкрийте методику визначення цих показників.
16. В чому ви вбачаєте необхідність визначення ефективності використання землі також за показником, що враховує її якість? Яка методика визначення такого показника?
17. Обґрунтуйте в концептуальному плані основні шляхи подальшого підвищення ефективності використання земель сільськогосподарського призначення.
18. Розкрийте зміст поняття «меліорація землі» та її значення для підвищення дохідності аграрних підприємств і розширення їх виробничих альтернатив. Які сучасні масштаби меліорації землі та їх тенденції?
19. Чому зрошувальна вода є важливим виробничим ресурсом? Розкрийте методику визначення потреби підприємств у зрошувальній воді.
20. Які джерела виникнення капітальних і поточних витрат на меліорацію? Розкрийте економічний підхід до поділу поточних витрат, у тому числі витрат на зрошувальну воду, на постійні та змінні. За яких умов досягається висока ефективність витрат на меліорацію?
21. Розкрийте методику визначення і економічний зміст показників інтенсивності та економічної ефективності використання меліорованих земель.
22. Обґрунтуйте основні шляхи підвищення ефективності використання меліорованих земель.
23. Дайте визначення поняття «оренда землі». В чому ви вбачаєте необхідність прискореного розвитку орендних земельних відносин в Україні?
24. Розкрийте основні положення Закону України «Про оренду землі». Який сучасний стан орендних земельних відносин і які складнощі існують на шляху подальшого їх розвитку?
25. Що ви розумієте під орендною платою за землю, які ви знаєте її форми і умови перегляду? Охарактеризуйте існуючу в Україні практику встановлення орендної плати, дайте її оцінку.
26. Узагальніть досвід розвинутих країн Заходу щодо організації орендних земельних відносин. Які ланки (елементи) цих відносин ви вважаєте за доцільне запровадити в Україні?

27. Дайте визначення поняття «земельний кадастр», обґрунтуйте мету його ведення, назвіть основні складові цього документа і його значення для організації земельних відносин.
28. Розкрийте суть понять «бонітування землі» та «економічна оцінка землі». Які ви знаєте види економічної оцінки землі і які критерії використовуються при її здійсненні?
29. В чому ви бачите необхідність грошової оцінки землі і за якими вихідними даними вона здійснюється в Україні?
30. На основі якого нормативного документа проводиться грошова оцінка землі в Україні? Розкрийте сутність понять «диференціальний рентний дохід» і «абсолютний рентний дохід». Яка методика їх визначення?
31. За якою формулою визначається грошова оцінка землі і для якої мети використовуються її дані на сучасному етапі? Узгаляніть досвід грошової оцінки землі за рубежом.
32. Що ви розумієте під фіксованим сільськогосподарським податком, яке його значення і хто є його платниками?
33. Що є об'єктом оподаткування вказаним податком і яка методика визначення його розміру відповідно до вимог Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про фіксований сільськогосподарський податок»?
34. Розкрийте сутність ринку землі, охарактеризуйте його складові. Які з них набувають зараз пріоритетного значення і чому?
35. Ваша оцінка можливостей організації ринку землі в Україні на перспективу.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 7.1.

За даними річного бухгалтерського звіту підприємства визначити в динаміці загальну структуру земельного фонду господарства, структуру сільськогосподарських угідь, а також показник землезабезпеченості. На основі одержаних результатів про структуру земельних угідь простежити їх трансформацію і зробити відповідні висновки.

Вихідна інформація. Необхідні дані для виконання завдання містяться у формі № 9-АПК «Виробництво і собівартість продукції рослинництва». Зокрема, у частині 6 цієї форми «Площа садів, виноградників та інших багаторічних насаджень, валовий збір продукції» по графі 2 відповідних кодів є дані про площу насаджень на кінець року, а в частині 7 вказаної форми по кодах 0870—0900 — про загальну земельну площу підприємства та площу окремих видів земельних угідь, що є в його власності. Інформацію про середньорічну чисельність працівників беруть з форми № 6-АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці», код 040, графа 1.

Методика виконання. Необхідні розрахунки по визначенню структури земельних угідь підприємства доцільно здійснювати за наступною формою:

СКЛАД І СТРУКТУРА ЗЕМЕЛЬНИХ УГІДЬ ПІДПРИЄМСТВА

Земельні угіддя	Базовий рік				Звітний рік			
	Загальна структура земельного фонду		Структура сільськогосподарських угідь		Загальна структура земельного фонду		Структура сільськогосподарських угідь	
	Площа, га	%	Площа, га	%	Площа, га	%	Площа, га	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Загальна земельна площа		100	×	×		100	×	×
у тому числі сільськогосподарські угіддя				100				100
з них: рілля сінокоси пасовища культурні багаторічні насадження								
ліс			×	×			×	×
ставки та водойми			×	×			×	×
інші земельні угіддя (болота, чагарники)			×	×			×	×

Площу інших земельних угідь визначають як різницю між загальною земельною площею і площею сільськогосподарських угідь, ставків, водойм і лісу. Загальну структуру земельних угідь розраховують як частку від ділення кожного виду земельних угідь на загальну земельну площу господарства з наступним множенням одержаного результату на 100. Аналогічно визначають структуру сільськогосподарських угідь. При цьому за 100% беруть їх загальну площу. Показник землезабезпеченості підприємства визначають діленням площі сільськогосподарських угідь і окремо ріллі на середньорічну чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві.

Оцінка одержаних результатів. За однакових інших умов з підвищенням питомої ваги сільськогосподарських угідь у загальній структурі земельного фонду збільшується загальне виробництво сільськогосподарської продукції на підприємстві. Разом з тим сільськогосподарські угіддя за своїм складом і продуктивністю неоднорідні. Найбільшу цінність мають рілля і багаторічні культурні насадження (сади, ягідники, хмільники, виноградники). На них виробляється переважна частка валової продукції сільського господарства. Але це не означає, що підприємство може підвищувати їх питому вагу без обмежень. Рациональною верхньою межею можна вважати таку питому вагу цих складових сільськогосподарських угідь в їх структурі, за якої не допускається водна і вітрова ерозія ґрунту, річки та водойми захищаються від замулювання.

У процесі аналізу фактичних даних потрібно виявити кількісні зміни в землекористуванні підприємства і встановити, площа яких саме земельних угідь збільшилася чи зменшилася, за рахунок чого проведено ці зміни, а також зробити висновки про характер трансформації земельного фонду. Збільшення площі більш продуктивних земельних угідь за рахунок менш продуктивних, наприклад, пасовищ за рахунок чагарників і боліт, а сіножатей — за рахунок пасовищ, засвідчуватиме, що в господарстві трансформація земельного фонду має позитивний характер.

Показник землезабезпеченості не завжди можна оцінити однозначно. Адже обернений йому показник є показником трудобезпе́ченості підприємства. Отже, якщо землезабезпеченість підприємства висока, то за недостатньої оснащеності технікою воно може відчувати нестачу в трудових ресурсах, що негативно відбивається на кінцевих результатах. Крім того, це зужує можливості для нарощування масштабів інтенсивних виробництв, які вимагають значних затрат живої праці. З іншого боку, підприємство може вирішити цю проблему за рахунок найму робочої сили і придбання нової техніки (за умови наявності джерел фінансування), що забезпечить йому подальше зростання обсягів виробництва.

Завдання 7.2. За даними річного бухгалтерського звіту визначити показники інтенсивності використання земельних ресурсів та здійснити їх порівняльну оцінку. Інформація, що міститься у річному звіті, дає змогу визначити такі показники інтенсивності: 1) ступінь господарського використання землі; 2) ступінь розораності; 3) ступінь меліорованості; 4) частка інтенсивних культур у загальній посівній площі підприємства.

Вихідна інформація. Дані для виконання цього завдання містяться у формі № 9-АПК «Виробництво і собівартість продукції»

рослинництва». Зокрема, для розрахунку перших трьох показників інтенсивності використовується інформація, що відображена у розділі 7 цієї форми «Землекористування на 1 січня відповідного року (за даними державного обліку земель)». Розрахунок останнього показника інтенсивності здійснюється за даними кодів 0010—0190 графа 1.

Методика виконання. Ступінь господарського використання землі розраховується діленням площі сільськогосподарських угідь (код 0880, графа 1) на загальну земельну площу господарства (код 0870, графа 1). Показник ступеня розораності беруть із попереднього завдання. Ступінь меліорованості визначають діленням площі меліорованих земель (код 0930 «Наявність зрошуваних земель» плюс код 0940 «Наявність осушених земель») на загальну площу сільськогосподарських угідь.

Для визначення частки інтенсивних культур у загальній посівній площі доцільно розрахувати структуру останньої діленням площі посіву відповідної культури на загальну посівну площу господарства. До інтенсивних культур відносять ті, які вимагають значних затрат уречевленої і нерідко живої праці для вирощування, але в той же час забезпечують великий обсяг виробництва валової продукції з кожного гектара посіву (цукровий буряк, льон, картопля, овочі, коноплі, кормовий буряк, соняшник, зернова кукурудза, тютюн). Загальну посівну площу розраховують підсумовуванням посівної площі всіх культур, що вирощуються на підприємстві. Структуру посівної площі доцільно визначити за такою формою:

СТРУКТУРА ПОСІВНОЇ ПЛОЩІ ПІДПРИЄМСТВА

Культура	Код	Зібрана площа (графа 1)	%
Зернові і бобові без кукурудзи	0010	2412	49,9
Кукурудза на зерно	0020	200	4,1
Цукровий буряк	0040	60	1,2
Льон-довгунець	0050	90	1,9
Картопля	0090	439	9,1
Овочі відкритого ґрунту	0110	43	0,9
Кормові коренеплоди	0150	55	1,1
Багаторічні трави	0160	699	14,5
Однорічні трави	0170	510	10,5
Кукурудза на силос і зелений корм	0880	330	6,8
Загальна посівна площа	×	4834	100,0

В даному прикладі частка інтенсивних культур становить 18,3% (4,1 + 1,2 + 1,9 + 9,1 + 0,9 + 1,1). Цей показник можна розрахувати також іншим способом: підсумувати площу всіх інтенсивних культур і поділити одержаний результат на всю посівну площу, тобто $200 + 60 + 90 + 439 + 43 + 55 = 887$ га, $887 : 4838 = 0,183$, або 18,3%.

Оцінка одержаних результатів. Порівняльну оцінку показників інтенсивності доцільно здійснювати в динаміці по досліджуваному підприємству з одночасним зіставленням його даних за звітний рік з даними кращого господарства відповідного району, а також із середніми даними всіх аграрних підприємств цього району.

При аналізі й оцінці показників інтенсивності слід пам'ятати, що кожний з них має свій раціональний рівень, який може бути неоднаковим для підприємств через відмінності в якійсь характеристиці їх ґрунтів і спеціалізації. З наближенням цього рівня до оптимального зростають можливості підприємства щодо збільшення обсягу виробництва продукції і підвищення його доходності. У завданні 7.1 ми вже звертали увагу на раціональні межі показника ступеня розораності. Що ж стосується показника ступеня господарського використання землі, то його величина залежить насамперед від природних умов (ландшафту території, крутизни схилів, наявності заболоченої місцевості, ярів, балок, річок, що протікають через територію господарства, тощо). Підприємство, наприклад, може підвищити рівень цього показника завдяки осушенню боліт, але це не повинно призвести до порушення водного балансу території.

Із зростанням ступеня меліорованості, як правило, зростають врожайність культур, продуктивність пасовищ і сінокосів. Верхньою межею цього показника щодо зрошення є недопущення водної ерозії і повторного засолення ґрунту, а щодо осушення — недопущення порушення водного балансу території і вітрової ерозії. Верхню межу показника питомої ваги інтенсивних культур можуть зумовлювати такі фактори, як вимоги сівозміни, забезпеченість трудовими ресурсами, характеристика ґрунтового покриву.

При аналізі структури посівних площ потрібно знати, що вона залежить не лише від природних умов, але й від виробничого напрямку підприємства, а також від рівня спеціалізації на виробництві головного виду продукції.

Завдання 7.3.

За даними річного бухгалтерського звіту підприємства визначити ефективність використання земельних ресурсів за натуральними і вартісними показниками: натуральними — урожай-

ність основних сільськогосподарських культур, ц/га; виробництво продукції тваринництва на 100 га відповідних земельних угідь, ц; вартісними (в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь) — валова продукція в порівнянних цінах 1996 р.; товарна продукція в поточних цінах реалізації; маса чистої продукції; маса прибутку.

Для визначення ефективності використання землі з врахуванням її родючості розраховується вартісний показник землевіддачі, на основі даних грошової оцінки землі. На підставі наведеної в наступному підпункті інформації потрібно буде визначити, яке підприємство краще використовує землю.

Вихідна інформація. Дані про площу сільськогосподарських угідь і ріллю беруть із завдання 7.1, про урожайність основних культур — із форми № 9-АПК «Виробництво і собівартість продукції рослинництва». Основними вважаються ті культури, які мають у посівній площі господарства найбільшу питому вагу. Наприклад, урожайність зернових у первісно оприбуткованій масі відображається по коду 0255, графа 2, урожайність кукурудзи в перерахунку на сухе зерно — по коду 0290, цукрового буряку — 0310, картоплі — 0090 цієї ж графи і т. д.

Обсяг виробництва тваринницької продукції відображається у формі № 13-АПК «Виробництво і собівартість продукції тваринництва». Зокрема, по коду 230, графа 1, наведено валовий надій молока, по коду 260 — приріст великої рогатої худоби, а по коду 240 — живу масу народженого приплоду (телят). Сума даних по цих кодах дає обсяг вирощеної (виробленої) живої маси даного виду тварин. Вирощена жива маса свиней визначається як сума кодів 320 (маса поросят при народженні), 340 (приріст відлучених поросят) і 350 (приріст свиней на вирощуванні і відгодівлі) графи 1.

Обсяг виробництва вовни наведено по коду 401, а вирощену живу масу овець розраховують як суму даних кодів 360 (маса ягнят при відбивці) і 400 (вівці на вирощуванні і відгодівлі). Виробництво яєць відображається по коду 470, графа 1, а приріст птиці — по кодах 480 і 500 тієї ж графи.

Дані про вартість валової продукції в порівнянних цінах 1996 р., товарної продукції, чистої продукції і про масу прибутку (збитку) беруть із практичних завдань теми 6.

Вихідна інформація для визначення рівня ефективності використання землі з врахуванням її економічної родючості по двох підприємствах (за приблизно однакових інших умов господарювання):

Показник	Підприємство №1	Підприємство №2
Площа сільськогосподарських угідь, га	3000	3000
Вартісна оцінка 1 га сільськогосподарських угідь, грн.	4500	5200
Вироблено валової продукції сільського господарства в порівнянних цінах 1996 р., млн грн.	3,0	3,3

На основі одержаних результатів розв'язку зробити висновок, яке господарство використовує землю краще.

Методика виконання. Урожайність зернових, насіння соняшнику розраховується у первісно оприбуткованій масі, цукрового буряку і картоплі — у заліковій масі діленням валового збору продукції відповідної культури на її посівну площу. Дані про врожайність наводяться у річному звіті в готовому вигляді. Виробництво молока, вирощеної живої маси великої рогатої худоби і овець розраховується на 100 га сільськогосподарських угідь, вирощеної живої маси свиней — на 100 га ріллі, а яєць та м'яса птиці — на 100 га посіву зернових культур. Цей показник можна визначити за формулою

$$Ж_{ij} = \frac{Q_i}{S_j : 100},$$

де $Ж_{ij}$ — виробництво тваринницької продукції i -го виду на 100 га j -го виду земельних угідь, ц; Q_i — обсяг виробництва тваринницької продукції i -го виду по підприємству, ц; S_j — площа земельних угідь j -го виду, га.

Вартісні показники ефективності використання землі в цілому по підприємству визначають діленням відповідно обсягу виробленої продукції, товарної продукції, маси новоствореної вартості і прибутку на площу сільськогосподарських угідь.

Для визначення ефективності використання землі з врахуванням її якості розраховують показник землевіддачі діленням обсягу виробленої продукції в порівнянних цінах на грошову оцінку землі підприємства. У нашому прикладі, щоб зробити всебічний аналіз рівня використання землі в підприємствах, потрібно також розрахувати показник виробництва валової продукції на 1 га фізичної площі сільськогосподарських угідь.

Оцінка одержаних результатів. Із зростанням урожайності сільськогосподарських культур і виробництва продукції тваринництва, збільшенням обсягу виробленої валової і товарної продукції, одержаної маси чистої продукції і прибутку на одиницю

площі підвищується ефективність використання землі. Важливо, щоб спостерігалася чітка тенденція до такого підвищення. Обґрунтований висновок про досягнутий рівень ефективності використання землі в господарстві можна зробити, порівнявши одержані результати з аналогічними даними кращого по району господарства і з середніми даними по господарствах району.

Щодо оцінки ефективності використання землі з врахуванням її якості, то з економічної точки зору краще використовує землю те підприємство, в якого вищий показник землевіддачі, незважаючи навіть на те, що воно може менше виробити продукції на 1 га фізичної площі сільськогосподарських угідь.

Відповідь по цій частині завдання: обидва підприємства використовують землю з однаковим рівнем ефективності; перше підприємство краще використовує землю; друге підприємство краще використовує землю. Рівень землевіддачі по першому підприємству: 0,399; 0,208; 0,222; по другому підприємству: 0,200; 0,211; 0,233.

Завдання 7.4. Визначити розмір паю в грошовому виразі і в натурі на місцевості з урахуванням якості земельної ділянки, що відводиться для передачі у приватну власність власникам сертифікатів на право на земельний пай.

Вихідна інформація. У КСП право на земельний пай (працюючі працівники та непрацюючі пенсіонери) мають 610 осіб. Площа сільськогосподарських угідь КСП, що підлягає паюванню, становить 2135 га, грошова оцінка цих угідь — 11102 тис. грн. Грошова оцінка 1 га земельної ділянки, що відводиться під виділення земельних паїв у натурі на місцевості, — 4550 грн.

Методика виконання. Спочатку потрібно визначити вартість земельного паю, що належить кожному суб'єкту земельних пайових відносин. Для цього грошову оцінку сільськогосподарських угідь підприємства, що підлягають паюванню, слід поділити на кількість осіб, які мають право на земельний пай.

Для визначення розміру земельного паю у фізичних гектарах на виділеній ділянці слід вартість (грошову оцінку) земельного паю поділити на грошову оцінку 1 га земельної ділянки, що відводиться для виділення земельних паїв у натурі. Щоб зробити достатньо повний висновок по одержаних результатах, потрібно визначити розмір земельного паю у фізичних гектарах (фізична площа сільськогосподарських угідь ділиться на кількість осіб, які мають право на земельний пай) і порівняти його з розміром земельного паю, визначеного з урахуванням якості землі.

Відповідь. Розмір земельного паю у фізичних гектарах на ділянці, що відводиться для виділення земельних паїв у натурі, га: 3,1; 3,5; 4,0; 4,5; 5,0. Середня величина земельного паю у фізичних гектарах: 3,0 ; 3,5; 4,0; 4,5; 5,5.

Завдання 7.5. Відпрацювати методику грошової оцінки землі на прикладі підприємства, що має площу ріллі 2400 га, у тому числі площу першої агровиробничої групи ґрунтів 800 га, другої — 1100 і третьої — 500. Визначити грошову оцінку 1 га кожної агровиробничої групи ґрунтів і середню грошову оцінку 1 га ріллі по підприємству.

Вихідна інформація. Диференціальний рентний дохід по кадастровому району, до якого належить дане підприємство, становить 10 ц зерна, бал оцінки орних земель по цьому кадастровому району — 64. Бал економічної оцінки кожної агровиробничої групи ґрунтів підприємства становить: першої — 30 балів, другої — 45 і третьої — 50. Ціна 1 ц зерна — 22 грн., поправочний коефіцієнт до ціни у зв'язку із зростанням курсу долара до гривні — 2,01.

Методика виконання. Спочатку потрібно поділити диференціальний рентний дохід по кадастровому району на бал родючості орної землі цього району. В результаті одержують величину вказаного доходу на 1 бал родючості. Далі розраховують сукупний рентний дохід по кожній агровиробничій групі ґрунтів за формулою

$$СРД_j = ДР_\delta \cdot B_j + АРД,$$

де $СРД_j$ — сукупний рентний дохід — диференціальний і абсолютний — по j -й агровиробничій групі ґрунтів; $ДР_\delta$ — величина диференціального рентного доходу на 1 бал економічної родючості землі; B_j — бал економічної родючості землі по j -й агровиробничій групі ґрунтів; $АРД$ — абсолютний рентний дохід (1,6 ц зерна).

Грошова оцінка 1 га орних земель відповідної агрогрупи здійснюється за формулою

$$Ц_3 = СРД_j \cdot Ц \cdot 2,01 \cdot T,$$

де $Ц$ — ціна 1 ц зерна; T — строк капіталізації рентного доходу (33 роки); 2,01 — поправочний коефіцієнт до ціни у зв'язку із зростанням курсу долара до гривні.

Після цього грошову оцінку 1 га відповідної агрогрупи потрібно помножити на її фізичну площу, підсумувати одержані результати і поділити на площу ріллі підприємства. В результаті одержують середню грошову оцінку 1 га ріллі підприємства.

Відповідь. Середня грошова оцінка 1 га ріллі по підприємству, грн.: 15 230; 16 193; 17 307; 18 041; 20 112.

Завдання 7.6.

На підставі даних про обсяг товарної продукції та її структури визначити, які з трьох підприємств — «Прогрес», «Перемога», «Вишеньківське» — є платниками фіксованого сільськогосподарського податку. Розрахувати по таких підприємствах суму цього податку виходячи з того, що вони є географічними сусідами, але одне з них розташоване в зоні Лісостепу, а інше — в зоні Полісся.

Вихідна інформація. У минулому році вказані господарства за окремими видами діяльності одержали таку суму валового доходу:

Товарна продукція	«Прогрес»	«Перемога»	«Вишеньківське»
Товарна продукція від усіх видів діяльності, тис. грн. у тому числі:	3300	6200	2830
— сільськогосподарська продукція власного виробництва	2605	2790	2109
— продукція, одержана від промислової переробки сільськогосподарської продукції власного виробництва	200	—	155
— продукція промислових виробництв і промислів (крім продукції переробки сільгосппродукції)	495	3410	566
Інші доходи підприємств	95	180	60
Валовий дохід	3395	6380	2890

Підприємства — платники фіксованого сільськогосподарського податку відрізняються площею сільськогосподарських угідь, їх структурою та якістю землі.

Площа сільськогосподарських угідь та їх грошова оцінка	Підприємство зони Лісостепу	Підприємство зони Полісся
1	2	3
Загальна площа сільськогосподарських угідь, га	2570	2580
у тому числі:		
— рілля	2125	1548
— культурні багаторічні насадження	70	60
— сіножаті	125	400
— пасовища	250	572
Грошова оцінка 1 га сільськогосподарських угідь, грн.:		
— ріллі	6200	4500
— культурних багаторічних насаджень	10 540	7650
— сіножатей	2950	3080
— пасовищ	2100	1900

Методика виконання. Для того щоб встановити, які підприємства можуть бути платниками фіксованого сільськогосподарського податку, потрібно визначити питому вагу реалізованої сільськогосподарської продукції власного виробництва і продукції, що одержана від її промислової переробки, в загальному обсязі валового доходу, одержаного від усіх видів діяльності підприємства. Платниками даного податку будуть ті підприємства, в яких цей показник дорівнює або перевищує нормативне значення, передбачене Законом України «Про фіксований сільськогосподарський податок».

Для визначення суми фіксованого сільськогосподарського податку спочатку потрібно здійснити грошову оцінку всіх сільськогосподарських угідь підприємства множенням площі окремого їх виду (ріллі, сіножатей і т. д.) на вартісну оцінку 1 га цього виду угідь. Оскільки ставка податку є єдиною для ріллі, сіножатей і пасовищ, то грошову оцінку всієї площі цих угідь підсумовують. Потім одержану суму слід помножити на цю ставку і результат поділити на 100. Аналогічно розрахунок здійснюється при визначенні фіксованого податку з багаторічних культурних насаджень. В обох випадках необхідно пам'ятати, що в зоні Полісся застосовуються понижені ставки податку.

Загальна по підприємству сума фіксованого сільськогосподарського податку розраховується додаванням визначених сум цього податку з ріллі, пасовищ, сінокосів і багаторічних культурних насаджень. Для аналізу одержаних результатів доцільно розрахувати величину податку на 1 га фізичної площі сільськогосподарських угідь по обох підприємствах, здійснити порівняння цих величин і зробити висновок, за рахунок яких факторів сума єдиного фіксованого сільськогосподарського податку в першому підприємстві є більшою (меншою) в розрахунку на 1 га фізичної площі сільськогосподарських угідь порівняно з другим підприємством.

Відповідь. Варіанти відповіді по першій частині завдання: платниками податку можуть бути: 1) всі три підприємства; 2) «Прогрес» і «Перемога»; 3) «Прогрес» і «Вишеньківське»; 4) «Перемога» і «Вишеньківське». Загальна сума фіксованого сільськогосподарського податку, грн.: по підприємствах зони Лісостепу — 61288,6; 70522,0; 73088,4; 75132,9; 80344,1; по підприємству зони Полісся — 21429,3; 24983,0; 25166,6; 28313,4; 30111,3.

Література

- Закон України «Про внесення змін і доповнень до Земельного кодексу Української РСР (Земельний кодекс України)»: Практик. посіб. з питань земельної реформи (Зб. документів). — К., 1996. — 283 с.
- Закон України «Про оренду землі» // Урядовий кур'єр. — 1998. — 22 жовтня. — №203. — 204 с.
- Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» // Урядовий кур'єр. — 1998. — 6 січня. — № 2—3.
- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про фіксований сільськогосподарський податок» // Урядовий кур'єр. — 1999. — 30 березня. — №18.
- Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення земельної реформи у сфері сільськогосподарського виробництва»: Практик. посіб. з питань земельної реформи (Зб. документів). — К., 1996. — 283 с.
- Указ Президента України «Про порядок паювання земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам і організаціям»: Практик. посіб. з питань земельної реформи (Зб. документів). — К., 1996. — 283 с.
- Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» // Урядовий кур'єр. — 1999. — 8 грудня. — № 230.
- Постанова Кабінету Міністрів України від 25 березня 1995 р. № 231 «Про методику грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення та населених пунктів» // Урядовий кур'єр. — 1995. — 4 квітня. — № 50.
- Андрійчук В. Г.* Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 132—165.
- Дем'яненко М. Я.* Основи податкових відносин. — К.: ІАЕ УААН, 1998. — 263 с.
- Пасхавер Б. Й.* Питання формування земельного ринку // Вісник аграрної науки. — 1997. — № 5.
- Федоров М. М.* Економічні проблеми земельних відносин. — К.: ІАЕ УААН, 1998, — 263 с.
- Шиян Д.* Грошова оцінка земель: методика і методологія // Економіка України. — 1998. — № 11.

ТРУДОВІ РЕСУРСИ І ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Вивчення даної теми потрібно розпочати із засвоєння поняття «трудові ресурси аграрних підприємств» та визначення їх складу. При цьому важливо знати особливості формування складу трудових ресурсів у різних організаційних формах господарювання на селі — КСП, фермерських господарствах, приватних підприємствах з орендними відносинами та ін.

Для здійснення аналізу використання трудових ресурсів на підприємстві необхідно ґрунтовно вивчити критерії, за якими вони класифікуються. Одним з найважливіших таких критеріїв є правовий статус працівників. Цей критерій тісно пов'язаний з критерієм умов їх найму на роботу (без визначення або з визначенням строку зарахування працівника до складу трудового колективу). За цими критеріями виділяються такі категорії працівників, як постійні, тимчасові і сезонні.

Потрібно мати чітке уявлення про те, до якої з названих категорій відносять тих чи інших працівників у різних за юридичним статусом аграрних підприємств. У КСП, фермерських господарствах, товариствах з обмеженою відповідальністю, командитних товариствах, кооперативах усі члени підприємств розглядаються як постійні працівники, а наймані працівники можуть бути не тільки тимчасовими або сезонними, а й найнятими на постійній основі. На державних аграрних підприємствах усі працівники є найманими, але залежно від умов найму вони можуть бути віднесені до категорії постійних, тимчасових або сезонних.

Важливо також знати, що на вказаних (державних) підприємствах застосовуються два способи обчислення середньооблікової чисельності працівників. Зокрема, визначають середньооблікову чисельність штатних працівників і середньооблікову чисельність усього персоналу в еквіваленті повної зайнятості. В державних аграрних підприємствах залежно від сфери використання працівників поділяють на такі групи персоналу: персонал, зайнятий у сільськогосподарському виробництві (персонал основної діяльності), персонал, зайнятий у підсобних промислових виробництвах, і персонал, зайнятий в обслуговуючих виробництвах (працівники складів, матеріально-технічного постачання та ін.).

Для визначення ефективності використання трудових ресурсів аграрних підприємств потрібно знати суть терміна «обліковий склад працівників», а також методику визначення середньооблікової чисельності працівників. Слід пам'ятати, що в аграрних підприємствах, крім цього показника, визначають і середньорічну чисельність працівників, які зайняті безпосередньо в сільськогосподарському виробництві. Необхідно також засвоїти методику визначення та економічний зміст показника середньоявочної кількості працівників, усвідомити його значення для аналізу використання трудових ресурсів підприємства.

Читачу необхідно звернути особливу увагу на питання забезпеченості аграрних підприємств трудовими ресурсами і методики визначення потреби в найманій праці. При його вивченні слід простежити тенденцію розвитку демографічних процесів у світі і в Україні щодо співвідношення між міським і сільським населенням. Важливо при цьому визначитися зі своїм ставленням до істотного скорочення працюючих у сільськогосподарському виробництві. Необхідно засвоїти методику визначення трудобезпеженості підприємства. Спробуйте оцінити цей показник за умови його розрахунку в одному випадку за середньообліковою чисельністю працівників, а в іншому — за середньорічною кількістю працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Водночас усвідомте, яке значення для підприємства мають рівень його забезпеченості трудовими ресурсами та їх якісний склад.

Важливо пам'ятати, що раціонально вести виробництво, підвищувати його ефективність кожне підприємство спроможне лише тоді, коли тут точно визначено, коли, скільки і якої кваліфікації працівників потрібно, щоб своєчасно і якісно виконати необхідний обсяг робіт. Для розв'язання цієї проблеми треба засвоїти методичні підходи до складання календарного графіка робіт. Спробуйте самостійно на умовному прикладі побудувати такий графік і визначити потребу в найманій праці. Для такого визначення треба знати місячний фонд робочого часу одного працівника, який можна розрахувати множенням кількості робочих днів у відповідному місяці на 6,83 години.

Необхідно звернути увагу і на те, що календарний графік дає можливість побачити масштаби недовикористання робочої сили, яке і є наслідком сезонності сільськогосподарського виробництва. Важливо знати, до яких негативних наслідків призводить сезонність, засвоїти методику визначення її показників, а також усвідомити, які саме фактори спроможні пом'якшити сезонність.

Витрати на оплату праці є однією з основних статей витрат у структурі собівартості сільськогосподарської продукції. Тому при вивченні цього питання потрібно звернути увагу на такі три обставини. *По-перше*, питома вага витрат на оплату праці в структурі собівартості різна, причому по окремих видах продукції цей показник може відрізнятись в два і більше разів. У зв'язку з цим важливо визначити причини такої диференціації. *По-друге*, витрати на оплату праці породжують відповідно до сучасного законодавства значні соціальні виплати (на початку 2000 року аграрні підприємства справляли такі нарахування на фонд оплати праці, як на державне пенсійне забезпечення і на обов'язкове соціальне страхування, в розмірі відповідно 32 і 4%), а це підвищує собівартість продукції. І, *по-третє*, витрати на оплату праці мають різний характер зв'язку з кінцевими результатами виробництва. Тому важливо з'ясувати, в яких випадках витрати на оплату праці розглядаються як постійні, а в яких — як змінні, а також усвідомити значення такого поділу для аналізу ефективності виробництва.

Значна увага при вивченні даної теми повинна бути приділена засвоєнню методики визначення показників ефективності використання трудових ресурсів, зокрема таких, як коефіцієнт використання запасу праці, трудова активність працівників, ступінь виконання норм виробітку, коефіцієнт використання робочого часу зміни. Для ґрунтовного оволодіння методикою розрахунку цих показників читачу пропонується виконати завдання 8.1. При визначенні коефіцієнта використання запасу праці доцільно виходити з того, що запас праці по підприємству може бути розрахований на основі ефективного річного фонду робочого часу одного працівника. Останній визначають так: від 365 днів віднімають 60 святкових і вихідних днів, а також 29 днів відпустки і невиходів на роботу по хворобі. В результаті отримують явочний фонд робочого часу в кількості 276 днів. Множенням цієї кількості днів на середню тривалість робочого дня (6,83 год) отримують ефективний річний фонд робочого часу одного працівника — 1885 годин.

Узагальнюючим показником ефективності використання трудових ресурсів є продуктивність праці. Тому на вивченні цього питання повинна бути зосереджена особлива увага. Насамперед потрібно ґрунтовно засвоїти поняття «продуктивність праці» і усвідомити, яку роль відіграє маса праці і продуктивність праці у збільшенні обсягу виробництва сільськогосподарської продукції. Допоможе в такому усвідомленні ознайомлення з наступною схемою.

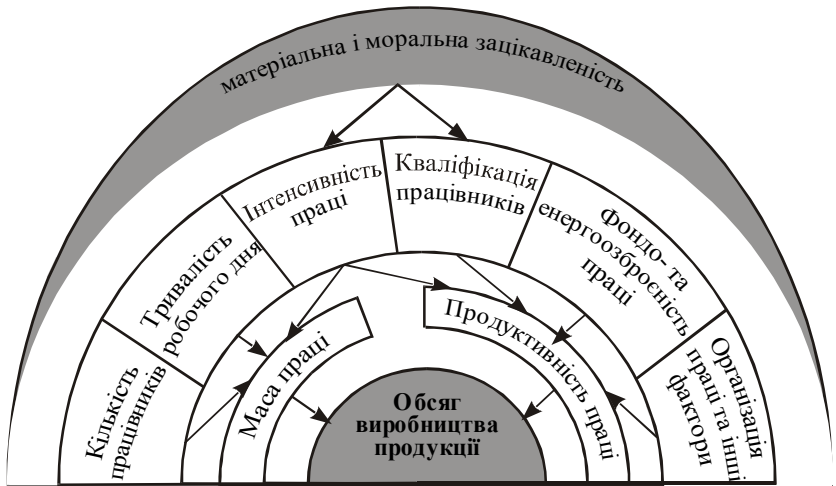

Рис. 8.1. Фактори збільшення обсягу виробництва продукції

Вивчаючи сутність категорії продуктивності праці, необхідно добре усвідомити, що її підвищення в кінцевому підсумку зводиться до економії робочого часу і що така економія має велике значення для зміцнення економіки підприємств і розв'язання ряду соціальних проблем. Для глибокого засвоєння цього питання потрібно ґрунтовно оволодіти методикою визначення системи показників продуктивності праці в сільському господарстві, зрозуміти їх економічний зміст і значення для оцінки ефективності використання трудових ресурсів і виробничої діяльності підприємства в цілому. Насамперед потрібно знати, що є прямі (повні) показники продуктивності праці, при розрахунку яких беруться до уваги затрати живої праці і обсяг виробленої продукції, та проміжні (неповні), які визначають до одержання продукції в процесі її виробництва.

При засвоєнні методики визначення повних показників продуктивності праці важливо зрозуміти особливості розрахунку показників трудомісткості продукції, усвідомити їх переваги і обмеженість використання, а також відмінності від інших повних показників. Доцільно переконатися в необхідності визначення таких вартісних показників продуктивності праці, як погодинна, денна і річна продуктивність. Потрібно навчитися кількісно аналізувати взаємозв'язок між річною і погодинною (денною) продуктивністю праці і оволодіти методикою розрахунку неповних показників (абсолютних і відносних) продуктивності праці.

Існує настійна необхідність у засвоєнні механізму впливу продуктивності праці на рівень собівартості продукції. У зв'язку з цим потрібно навчитися аналізувати співвідношення між темпами зростання продуктивності і темпами зростання оплати праці, чітко розуміти, в яких випадках це співвідношення призводить до зниження собівартості за рахунок скорочення витрат по статті оплати праці, а в яких — до її підвищення. Для ґрунтового засвоєння цього питання читачу пропонується виконати завдання 8.4.

Щоб мати вірне уявлення про досягнутий рівень продуктивності праці в аграрних підприємствах, доцільно простежити тенденції його зміни за досить тривалий час, порівняти показники трудомісткості виробництва окремих видів продукції з аналогічними показниками розвинутих країн, а також проаналізувати причини низьких темпів зростання продуктивності праці у вітчизняному сільському господарстві до 1990 року та істотного зниження її рівня за роки глибокої економічної кризи.

Для пошуку на кожному підприємстві резервів зростання продуктивності праці потрібно навчитись аналізувати її рівень. Зокрема, слід оволодіти методикою визначення приросту річної продуктивності праці завдяки вивільненню працівників і збільшенню обсягу виробництва продукції. Крім того, важливо усвідомити, що трудомісткість 1 ц продукції залежить від двох узагальнених факторів: урожайності культур (продуктивності тварин) і затрат живої праці на 1 га посіву (одну голову тварин). Зміна співвідношення між цими факторами веде до зміни трудомісткості продукції. Необхідно знати, які існують можливі варіанти такого співвідношення і котрі з них є прийнятними або неприйнятними для підприємств, а які найбільш бажаними. Щоб ґрунтовно оволодіти методикою визначення кількісного впливу згаданих факторів на трудомісткість продукції, читачу пропонується виконати завдання 8.2.

В ринковій економіці будь-яке аграрне підприємство може ефективно працювати і забезпечувати конкурентоспроможність своєї продукції за умови підвищення продуктивності праці. У зв'язку з цим майбутній економіст-менеджер повинен добре знати, які існують шляхи такого підвищення. Для кращого засвоєння даного аспекту теми усі шляхи (фактори) підвищення продуктивності праці доцільно розглядати за трьома групами: 1) фактори, що сприяють збільшенню виробництва продукції; 2) фактори, які сприяють скороченню затрат живої праці; 3) соціально-економічні фактори, що спонукають працівників до кращої праці. Кожну групу слід деталізувати, що дасть змогу читачу одержати певне

уявлення про широкі можливості аграрних підприємств щодо підвищення продуктивності праці.

Одним з найбільш важливих і складних питань теми, на яке повинна бути звернута особлива увага, є питання заміни живої праці капіталом. Головне, що повинен вирішити економіст-менеджер при такій заміні, — це визначити, яку суму інвестицій підприємство може дозволити собі вкласти у виробництво (придбання техніки, обладнання, механізмів тощо), щоб заощадити такі кошти на вивільненні живої праці, завдяки яким можна досягти вищої ефективності виробництва.

При безпосередньому вивченні методики визначення доцільності заміни живої праці капіталом читачу необхідно добре засвоїти вимоги і методичні підходи до підготовки вихідної інформації, що передбачає розрахунок річної суми витрат на 1000 грн. капіталовкладень і витрат на робочу силу, яка вивільняється в процесі здійснюваних капіталовкладень.

Ключовим моментом методики є визначення суми зрівноважених капіталовкладень, за яких витрати на механізацію чи автоматизацію виробництва збігаються з витратами на робочу силу, що вивільняється. Вкрай важливо усвідомити економічну сутність зрівноважених капіталовкладень, а отже, навчитись робити правильні висновки про те, в яких випадках доцільно здійснювати капіталовкладення, а в яких — ні. Читач має змогу детально засвоїти дану методику, виконавши завдання 8.5.

План семінарсько-практичного заняття

- 1. Поняття трудових ресурсів аграрних підприємств та їх класифікація.*
- 2. Обліковий склад працівників підприємства і методика визначення їх середньооблікової та середньорічної чисельності.*
- 3. Забезпеченість аграрних підприємств трудовими ресурсами і методика визначення потреби у найманій праці.*
- 4. Сезонність сільськогосподарського виробництва, показники її вимірювання і шляхи пом'якшення.*
- 5. Витрати на оплату праці трудових ресурсів і методика визначення показників ефективності їх використання.*
- 6. Поняття продуктивності праці та її значення для зростання обсягу виробництва продукції. Діалектика співвідношення між живою і уречевленою працею.*
- 7. Методика визначення системи показників продуктивності праці в аграрних підприємствах та їх економічний зміст.*
- 8. Аналіз співвідношення між темпами зростання продуктивності і оплати праці. Коефіцієнт випередження.*

9. *Досягнутий рівень продуктивності праці, його оцінка, аналіз і фактори підвищення.*
10. *Заміна живої праці капіталом.*

Терміни і поняття

Трудові ресурси аграрних підприємств — сукупність працівників, які мають необхідний фізичний розвиток, знання і практичні навички для якісного і своєчасного виконання передбачених технологією робіт у сфері сільськогосподарського виробництва.

Постійні працівники — ті, які є членами підприємства або прийняті на роботу по найму на тривалий термін без його точного визначення.

Тимчасові працівники — ті, яких зараховують до складу трудового колективу тимчасово на термін до двох місяців.

Сезонні працівники — ті, яких зараховують до складу трудового колективу на термін до 6 місяців для виконання сезонних робіт.

Обліковий склад працівників — це загальна кількість постійних, тимчасових і сезонних працівників на відповідну дату, прийнятих на роботу на один і більше днів незалежно від того, де вони знаходяться (на роботі, у відпустці, на лікарняному, у відрядженні тощо).

Середньооблікова чисельність працівників — визначається за кожний місяць підсумовуванням облікового складу працівників за всі дні місяця і діленням одержаного результату на кількість календарних днів у місяці.

Середньорічна кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, — показник, що визначається множенням середньооблікової чисельності працівників за рік на питому вагу затрат живої праці в сільському господарстві в усіх затратах живої праці підприємства.

Середньоявочна кількість працівників — це середня кількість виходів на роботу за добу в певному звітному періоді.

Трудозабезпеченість виробництва — частка від ділення середньорічної кількості працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, на площу сільськогосподарських угідь підприємства.

Помісячний розподіл затрат живої праці — показник сезонності, що визначається діленням затрат живої праці в кожному місяці на річні затрати праці з наступним множенням одержаного результату на 100.

Розмах сезонності — показник, що розраховується діленням відпрацьованих людино-годин у місяці їх максимальних затрат на відпрацьовані людино-дні в місяці мінімальних затрат.

Сезонне навантаження — показник сезонності, що визначається як частка від ділення відпрацьованих людино-годин у місяці їх максимальних затрат на середньомісячну кількість відпрацьованих людино-годин.

Коефіцієнт використання запасу праці — частка від ділення фактичної кількості відпрацьованих постійними працівниками людино-годин на запас праці, що визначається множенням чисельності постійних працівників на ефективний річний фонд робочого часу одного працівника.

Трудова активність працівників — частка від ділення відпрацьованих постійними працівниками людино-годин на їх кількість.

Ступінь виконання норм виробітку — частка від ділення фактичного обсягу виконаних робіт (виробленої продукції) на змінну норму виробітку.

Коефіцієнт використання робочого часу зміни — частка від ділення фактичного чистого робочого часу зміни на її нормативну тривалість.

Продуктивність праці — здатність конкретної праці (праці конкретних працівників) за одиницю робочого часу виробляти певну кількість продукції або виконувати відповідний обсяг роботи.

Річна продуктивність праці — показник, що визначається діленням обсягу виробленої сільськогосподарської продукції в порівнянних цінах на середньорічну кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві.

Погодинна (денна) продуктивність праці — показник, визначений діленням обсягу виробленої сільськогосподарської продукції, оціненої в порівнянних цінах, на кількість відпрацьованих людино-годин (людино-днів) у сільськогосподарському виробництві.

Трудомісткість продукції — обернений показник продуктивності праці, що визначається діленням прямих затрат людино-годин на обсяг виробленої продукції у фізичному вимірі.

Трудомісткість виробництва — затрати живої праці на 1 га відповідної культури або на 1 голову тварин.

Коефіцієнт випередження — відношення темпів зростання продуктивності праці до темпів зростання валової продукції за відповідний період часу.

Зрівноважені капіталовкладення — це сума капіталовкладень, за яких витрати на механізацію і автоматизацію виробництва збігаються з витратами на робочу силу, що вивільняється в процесі їх здійснення.

Подумайте над запитаннями

1. Дайте визначення поняття «трудові ресурси аграрних підприємств» і охарактеризуйте їх склад. Які існують особливості формування складу працівників в аграрних підприємствах з різним юридичним статусом?
2. На які категорії працівників класифікуються трудові ресурси аграрних підприємств за критерієм їх правового статусу і умовами найму на роботу?
3. За яким критерієм і як саме класифікуються трудові ресурси державних аграрних підприємств?
4. Як визначається в державних підприємствах середньооблікова чисельність персоналу в еквіваленті повної зайнятості?
5. Працівників яких сфер діяльності державних аграрних підприємств відносять до персоналу, зайнятого в сільськогосподарському виробництві, у підсобних промислових виробництвах і в обслуговуючих виробництвах?
6. Що ви розумієте під поняттям «обліковий склад працівників підприємства» і для якої мети та яким чином визначається середньооблікова чисельність працівників за місяць і рік?

7. Для якої мети і як саме визначається середньорічна кількість працівників, які зайняті в сільськогосподарському виробництві? Які висновки можна зробити на основі інформації про середньоявочну кількість працівників?
8. Яка тенденція спостерігається у співвідношенні сільського та міського населення? Яке ваше ставлення до істотного скорочення працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві?
9. Якими показниками характеризується трудовий потенціал аграрних підприємств і як вони визначаються? Яку роль для економіки підприємства відіграють рівень його забезпеченості трудовими ресурсами та їх якісний склад?
10. Для досягнення яких цілей складається календарний графік робіт і яка інформація відображається в ньому?
11. Розкрийте методiku визначення потреби в найманій праці, користуючись даними календарного графіка робіт. Чому час розглядається як особливий ресурс у сільськогосподарському виробництві?
12. Які ви знаєте показники сезонності і яка методика їх визначення?
13. До яких негативних наслідків призводить сезонність виробництва і які існують шляхи її пом'якшення? Чи є такі аграрні підприємства, де сезонність виробництва не проявляється?
14. Чи є витрати на оплату праці однією з основних статей витрат у структурі собівартості продукції і яка їх питома вага в різних галузях сільськогосподарського виробництва? Які додаткові витрати породжують витрати на оплату праці згідно з чинним законодавством?
15. Які витрати на оплату праці можна віднести до постійних, а які до змінних? Яке значення має такий поділ для аналізу ефективності виробництва?
16. За якими показниками здійснюється оцінка ефективності використання трудових ресурсів? Розкрийте методiku визначення цих показників та їх економічний зміст.
17. Чому на даному етапі розвитку продуктивних сил для збільшення обсягу виробництва сільськогосподарської продукції вирішальне значення надається не масі праці, а її продуктивності? Які чинники обмежують масу праці?
18. Дайте визначення поняття «продуктивність праці». Яке економічне та соціальне значення має підвищення продуктивності праці в сільському господарстві?
19. Яка існує тенденція зміни співвідношення між живою і уречевленою працею і в яких випадках досягається підвищення продуктивності праці для суспільства в широкому розумінні цього поняття?
20. Які чинники зумовлюють необхідність визначення в сільському господарстві системи показників продуктивності праці? Яка принципова різниця між повними і неповними показниками продуктивності праці?

21. Розкрийте методику визначення трудомісткості продукції. Які існують переваги цього показника і в яких випадках проявляється його обмеженість?
22. Які ви знаєте вартісні показники продуктивності праці і чому є необхідність у їх визначенні? Розкрийте методику розрахунку цих показників і взаємозв'язок між річною та погодинною (денною) продуктивністю праці.
23. Яка мета визначення неповних (проміжних) показників продуктивності праці та які існують підходи до їх розрахунку?
24. Чому для підприємства важливо, щоб темпи зростання продуктивності праці перевищували темпи зростання її оплати? Наведіть аргументи на користь цього твердження і розкрийте економічний зміст коефіцієнта випередження.
25. Дайте характеристику досягнутого рівня продуктивності праці в сільському господарстві і обґрунтуйте причини її повільного зростання до 1990 року та істотного зниження в 90-ті роки.
26. Розкрийте методику визначення приросту річної продуктивності праці завдяки вивільненню працівників і збільшенню виробництва сільськогосподарської продукції.
27. Проаналізуйте можливі варіанти співвідношення двох узгаєльнених факторів: урожайності культур (продуктивності тварин) і затрат живої праці на 1 га посіву (одну голову тварин). Які з варіантів є прийнятними і неприйнятними для підприємства і чому?
28. Обґрунтуйте методику визначення кількісного впливу факторів на трудомісткість виробництва.
29. Назвіть три групи факторів підвищення продуктивності праці та здійсніть детальний якісний аналіз кожної групи. Які з факторів мають пріоритетне значення на сучасному етапі?
30. Яке головне питання вирішують економісти-менеджери, коли постає необхідність заміни живої праці капіталом? Розкрийте теоретичне підґрунтя розв'язання даної проблеми.
31. Яка сутність і методика визначення зрівноважених капіталовкладень? Користуючись цим параметром, обґрунтуйте, в яких випадках підприємству економічно вигідно здійснювати заміну живої праці капіталом, а в яких ні.
32. Розкрийте методичні підходи до визначення суми економії коштів завдяки заміні живої праці капіталом.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 8.1. За даними річного бухгалтерського звіту підприємства визначити трудозабезпеченість підприємства, співвідношення між середньорічними працівниками рослинництва і тваринництва, а також можливі показники використання трудових ресурсів (без показників продуктивності праці) — коефіцієнт використання запасу праці і трудову активність працівників.

Вихідна інформація. Для виконання цього завдання слід скористатися даними форми № 6-АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці», коди 040—042, по яких відображається інформація про середньорічну чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Для визначення трудової активності працівників і коефіцієнта використання запасу праці інформація береться з форми № 9-АПК «Виробництво і собівартість продукції рослинництва», графа 5, в якій відображаються прямі затрати праці в рослинницьких галузях по відповідних кодах, і з форми № 13-АПК «Виробництво і собівартість продукції тваринництва», графа 4, де містяться дані про прямі затрати праці у тваринницьких галузях.

Методика виконання. В завданні 7.1 зазначалось, що оберненим показником землезабезпеченості є показник трудозабезпеченості. Тому для визначення останнього немає необхідності шукати вихідні дані, потрібно лише одиницю поділити на землезабезпеченість підприємства.

Співвідношення між середньорічною чисельністю працівників рослинництва і тваринництва встановлюється через визначення їх питомої ваги в загальній кількості працівників підприємства. Тобто потрібно дані по коду 041 (працівники рослинництва) і окремо по коду 042 (працівники тваринництва) поділити на дані коду 040 (середньорічна чисельність працівників по підприємству) і одержаний результат помножити на 100.

Для визначення коефіцієнта використання запасу праці для сільськогосподарського виробництва спочатку потрібно розрахувати нормативний запас праці підприємства множенням середньорічної чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві (код 040), на ефективний річний фонд робочого часу одного працівника (1885 людино-годин). Фактична кількість відпрацьованих у господарстві людино-годин визначається як сума відпрацьованих людино-годин у рослинництві (форма № 9-АПК, код 0650, графа 5) і в тваринництві (форма № 13-АПК, код 630, графа 4). Якщо одержану суму людино-годин поділити на нормативний запас праці, то одержимо необхідний показник.

Трудову активність працівників доцільно визначати як в цілому по підприємству, так і окремо по галузях рослинництва і тваринництва. В цілому по підприємству цей показник розраховується діленням одержаної суми людино-годин на середньорічну чисельність усіх працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві (код 040); трудову активність працівників рослин-

ництва — діленням даних форми № 9-АПК, код 630, графа 4, на дані форми № 6-АПК, код 041, графа 1; працівників тваринництва — діленням даних форми № 13-АПК, код 0630, графа 4, на дані форми № 6-АПК, код 042, графа 1.

Оцінка одержаних результатів. Визначені показники в цьому завданні слід порівняти з даними кращих господарств і з середніми даними аграрних підприємств відповідного адміністративного району. Це дасть змогу виявити місце досліджуваного підприємства серед інших господарств, а отже, зробити більш обґрунтовані висновки. Бажано також показники досліджуваного господарства розрахувати в динаміці і завдяки цьому побачити та оцінити тенденції в забезпеченості підприємства трудовими ресурсами та рівні їх використання. Наприклад, при зниженні показника трудобезпеченості виникає необхідність у підвищенні рівня механізації і автоматизації виробництва, а можливо, і в скороченні трудомістких галузей.

За оптимальних умов використання трудових ресурсів коефіцієнт використання запасу праці повинен дорівнювати одиниці або незначно відхилятися від неї. Проте, оцінюючи фактичне значення цього показника, слід брати до уваги, що при його розрахунку допускається певна умовність, оскільки в чисельнику показника взято не всі людино-години, відпрацьовані працівниками, зайнятими в сільськогосподарському виробництві (такі дані у бухгалтерському звіті відсутні), а тільки прямі затрати праці. Проте ця похибка не є істотною і не може вплинути на остаточний висновок. Зрозуміло, що чим більше коефіцієнт використання запасу праці відхиляється вниз від одиниці, тим більше недовикористовуються на підприємстві трудові ресурси. В окремих випадках цей коефіцієнт може перевищувати одиницю. Причиною цього може бути недостатня забезпеченість підприємства робочою силою. Різниця між нормативним і фактичним запасом праці вказує на той резерв праці (якщо коефіцієнт запасу праці менше одиниці), який є у підприємства і може бути використаний для подальшого нарощування масштабів виробництва та його диверсифікації.

Показник трудової активності працівників тісно пов'язаний з показником використання запасу праці. За найбільш сприятливих умов використання трудових ресурсів цей показник повинен бути близьким до ефективного річного фонду робочого часу одного працівника. Відповідно до цього і оцінюється фактична трудова активність працівників підприємства. Необхідно порівняти трудову активність працівників рослинництва і тваринництва. Зробіть висновок, чому трудова активність працівників тваринництва вища порівняно з цим показником працівників рослинництва.

Завдання 8.2.

За даними річного бухгалтерського звіту визначити трудомісткість 1 ц основних видів продукції і трудомісткість виробництва зернових та цукрового буряку (льону, овочів або іншої інтенсивної культури) і зробити відповідні висновки. Розрахувати кількісний вплив на трудомісткість 1 ц зерна урожайності зернових і затрат живої праці на 1 га їх посіву. Визначити варіант співвідношення цих агрегованих факторів і дати йому оцінку.

Вихідна інформація. Дані для визначення трудомісткості продукції рослинництва і трудомісткості виробництва в цій галузі містяться у формі № 9-АПК «Виробництво і собівартість продукції рослинництва». Зокрема, дані про обсяг виробництва окремих видів рослинницької продукції відображаються по кодах: 0258 — зерно колосових у фізичній масі після доробки; 0290 — зерно кукурудзи в перерахунку на сухе; 0310 — цукровий буряк і т. д. По цих же кодах у графі 5 наведено дані про прямі затрати праці в тисячах людино-годин. Для визначення трудомісткості виробництва потрібна інформація про площу посіву відповідних культур. Вона міститься в цій формі, зокрема по зернових (без кукурудзи) — по коду 0010, по цукровому буряку — по коду 0040, графа 1.

Для визначення трудомісткості продукції тваринництва використовують дані форми № 13-АПК «Виробництво і собівартість продукції тваринництва». Так, дані про обсяг виробництва молока містяться по коду 230, графа 1, про приріст живої маси великої рогатої худоби — по коду 260 цієї ж графи і т. д. По вказаних кодах у графі 4 наведено дані про прямі затрати праці в тисячах людино-годин. Для визначення кількісного впливу агрегованих факторів на трудомісткість 1 ц зерна потрібно використовувати дані за базовий і за звітний роки.

Методика виконання. Для визначення трудомісткості 1 ц продукції потрібно прямі затрати праці по відповідному її виду збільшити на три нулі і одержаний результат поділити на обсяг виробленої продукції. Щоб визначити трудомісткість виробництва зернових і цукрового буряку, слід прямі затрати праці по цих культурах поділити на площу їх посіву.

Для визначення кількісного впливу на трудомісткість зерна урожайності зернових і затрат живої праці на 1 га їх посіву можна скористатися індексним способом дослідження. Загальний індекс трудомісткості розчленовується на два часткових індекси:

$$\frac{T_{M_0}}{T_{M_1}} = \frac{ЖП_0 : Y_0}{ЖП_1 : Y_1} = \frac{ЖП_0 : Y_0}{ЖП_1 : Y_0} \times \frac{ЖП_1 : Y_0}{ЖП_1 : Y_1}$$

де T_{m_0} і T_{m_1} — трудомісткість 1 ц зерна відповідно в базовому і звітному роках; $ЖП_0$ і $ЖП_1$ — затрати живої праці на 1 га посіву зернових; $У_1$ і $У_0$ — урожайність зернових у цих роках.

За допомогою першого часткового індексу визначається кількісний вплив на трудомісткість продукції затрат живої праці на 1 га, а за допомогою другого — урожайності.

Відомо, що теоретично можливі 10 варіантів співвідношення між зміною в динаміці урожайності культури і затрат живої праці на 1 га посіву. Щоб визначити, який саме варіант такого співвідношення характерний для досліджуваного господарства, потрібно зіставити урожайність і затрати праці на 1 га звітного року з аналогічними даними базового року, визначити темп їх зміни і зробити відповідний висновок.

Оцінка одержаних результатів. Чим менше значення мають показники трудомісткості продукції, тим вища продуктивність праці на її виробництві, а отже, за однакових інших умов буде і нижчою собівартість продукції. Для більш ґрунтовної оцінки даного показника доцільно порівняти його з трудомісткістю продукції кращих господарств і середнім показником по аграрних підприємствах відповідного регіону. Зрозуміло, що за високої трудомісткості продукції можливості підприємства щодо забезпечення доходності виробництва звужуються.

Трудомісткість виробництва в певних галузях рослинництва і тваринництва тим вища, чим більше витрачається живої праці на 1 га посіву відповідної культури або ж на 1 голову відповідного виду тварин. Отже, високий рівень трудомісткості 1 ц продукції ще не є свідченням того, що ця галузь є трудомісткою, рівноцінно як низький рівень трудомісткості не означає, що галузь вимагає малих витрат живої праці. Про трудомісткість виробництва свідчить і показник питомої ваги затрат на оплату праці в усіх витратах на виробництво продукції. Розрахуйте цей показник по зернових та цукровому буряку і зробіть остаточний висновок, яка з цих двох культур є більш трудомісткою і наскільки. Подумайте, яке значення має для менеджерів точна оцінка трудомісткості виробництва в окремих галузях.

При оцінці результатів кількісного впливу факторів на трудомісткість продукції потрібно мати на увазі наступне. Якщо часткові індекси більше одиниці (обидва чи один із двох), то це засвідчує, що такі фактори позитивно вплинули на зростання продуктивності праці, і навпаки. Щоб визначити абсолютний вплив цих факторів на досліджуваний результат, потрібно від чисельників індексів відняти їх знаменники і одержаний результат по часткових індек-

сах підсумувати. Він повинен дорівнювати різниці між чисельником і знаменником загального індексу трудомісткості продукції.

Завдання 8.3. За даними річного бухгалтерського звіту підприємства визначити вартісні показники продуктивності праці в цілому по підприємству і окремо в рослинництві і тваринництві. За базовими та звітними даними річного звіту розрахувати вплив зміни кількості середньорічних працівників і обсягу виробництва сільськогосподарської продукції в порівнянних цінах на показник річної продуктивності праці. Розрахуйте коефіцієнт випередження і дайте його оцінку.

Вихідна інформація. Завдання виконується за інформацією, що міститься у формі № 6-АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці». Зокрема, дані про обсяг виробництва продукції в порівнянних цінах відображаються по коду 010, у т. ч. продукції рослинництва — по коду 011, тваринництва — по коду 014. Інформація про чисельність працівників береться із завдання 8.1 або із цієї ж форми — коди 040—042, графа 1. Дані про прямі затрати праці по підприємству окремо по рослинництву і тваринництву беруть із завдання 8.1.

Методика виконання. Інформація, що міститься у річних звітах, дає змогу визначити два вартісних показники продуктивності праці — річну і годинну. Для повноти аналізу і формування ґрунтовніших висновків доцільно ці показники визначити не лише в цілому по господарству, але й окремо по рослинництву і тваринництву. Так, річна продуктивність праці в цілому по господарству визначається діленням виробленої по підприємству валової продукції сільського господарства на середньорічну чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві. Річну продуктивність праці в рослинництві розраховують діленням валової продукції рослинництва на середньорічну чисельність працівників, зайнятих у цьому комплексі галузей. Аналогічно визначається річна продуктивність праці у тваринництві. Тут лише оперують валовою продукцією тваринництва і працівниками, які зайняті в цій сфері виробництва.

Погодинна продуктивність праці по господарству і окремо в рослинництві і тваринництві визначається за загальною методикою (див. визначення термінів і понять). Наприклад, погодинна продуктивність праці в рослинництві розраховується як частка від ділення продукції рослинництва у порівнянних цінах на прямі затрати праці в цій галузі (форма № 9-АПК, код 0630, графа 5).

Кількісний вплив факторів — середньорічної чисельності працівників і обсягу виробництва продукції — на річну продуктивність праці можна визначити індексним способом з виразу:

$$\frac{РП_1}{РП_0} = \frac{ВП_1 : СР_1}{ВП_0 : СР_0} = \frac{ВП_1 : СР_1}{ВП_0 : СР_1} \times \frac{ВП_0 : СР_1}{ВП_0 : СР_0},$$

де $ВП_1$ і $ВП_0$ — валова продукція сільського господарства в порівнянних цінах відповідно у звітному і базовому роках; $СР_1$ і $СР_0$ — середньорічна чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві в цих періодах. Перший частковий індекс кількісно відображає вплив на річну продуктивність праці обсягу виробництва продукції, другий — кількості середньорічних працівників.

Для розрахунку коефіцієнта випередження доцільно брати усереднені дані за три останні роки звітного періоду і усереднені базові дані за три роки, що передують останнім трьом. Діленням валової продукції звітного періоду на валову продукцію базового періоду і множенням одержаних результатів на 100 визначають темп зростання цього кінцевого результату. Аналогічним чином потрібно розрахувати темп зростання річної продуктивності праці. Діленням цього останнього показника на перший визначають коефіцієнт випередження.

Оцінка одержаних результатів. Чим вище значення показників річної і погодинної продуктивності праці, тим, за однакових інших умов, буде вищою економічна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції. Як і в попередньому завданні, ці показники доцільно порівняти з аналогічними показниками кращого господарства та в середньому по сукупності господарств і зробити відповідні висновки щодо місця досліджуваного підприємства серед інших. Необхідно порівняти річну і погодинну продуктивність праці в рослинництві з цими показниками в тваринництві. Спробуйте з'ясувати, з яких причин в тому чи іншому комплексі галузей продуктивність праці вища (нижча) порівняно з іншим. Причиною цього може бути низька (висока) урожайність культур або продуктивність тварин, низький (високий) рівень фондоозброєності праці тощо.

Оцінюючи результати кількісного впливу факторів на річну продуктивність праці, важливо знати, що коли часткові індекси більше одиниці, то це означає, що такі фактори (фактор) сприяють підвищенню продуктивності праці, а якщо менше одиниці, то навпаки — зумовили зниження цього показника. Кількісно цей вплив вимірюється величиною (в процентах), що перевищує або є меншою одиниці. Абсолютний вплив цих факторів визначається аналогічно до завдання 8.2.

Завдання 8.4.

Розрахувати темпи зростання продуктивності і оплати праці, коефіцієнт співвідношення між ними і його вплив на собівартість продукції за рахунок зміни витрат по статті «Оплата праці».

Вихідна інформація. Підприємство зони Полісся спеціалізується на вирощуванні картоплі. У базовому і звітному роках воно досягло таких виробничих і економічних показників діяльності в цій галузі:

Показник	Базовий рік	Звітний рік
Урожайність картоплі, ц/га	200	270
Прямі затрати праці на 1 га, людино-годин	360	378
Трудомісткість 1 ц картоплі		
Темпи зростання продуктивності праці, %	100	
Оплата однієї людино-години в картоплярстві, грн.	1,1	1,3
Темпи зростання оплати праці, %	100	
Коефіцієнт співвідношення темпів зростання продуктивності праці і оплати праці	×	

За цих же вихідних даних, лише за винятком того, що оплата праці у звітному році становила не 1,3 грн., а 1,6 грн., визначити коефіцієнт співвідношення темпів зростання продуктивності і оплати праці і розрахувати, який вплив це справить на собівартість продукції.

Методика виконання. Насамперед потрібно розрахувати трудомісткість 1 ц картоплі у базовому і звітному роках. Після цього необхідно визначити темпи зростання продуктивності праці діленням трудомісткості 1 ц картоплі у базовому році на цей показник у звітному році і множенням одержаного результату на 100. Далі слід розрахувати темпи зростання оплати праці як процентне відношення оплати 1 людино-години у звітному році до цього ж показника у базовому році. Тепер є можливість визначити коефіцієнт співвідношення діленням першого одержаного показника на другий.

Щоб визначити, як одержане співвідношення між темпами зростання продуктивності праці і темпами зростання її оплати вплинуло на собівартість продукції, потрібно спочатку визначити суму оплати праці в собівартості продукції у базовому і звітному роках. Для цього необхідно помножити у кожному році оплату 1 людино-години на трудомісткість 1 ц. Відніманням від суми оплати праці у звітному році цього ж показника у базовому році одержують необхідний результат. Якщо результат зі знаком «мінус», то собівартість продукції за рахунок статті «Оплата праці» зменшиться (за однакових інших умов) на цю величину, і навпаки.

Оцінка одержаних результатів. Коефіцієнт співвідношення між темпами зростання продуктивності праці і темпами зростання оплати праці дає змогу робити обґрунтований висновок про створення умов для подальшого підвищення ефективності виробництва або про звуження таких можливостей під дією даного фактора. Якщо коефіцієнт співвідношення (K_c) більше одиниці ($K_c > 1$), то в підприємстві створюються сприятливі умови для розширеного відтворення, оскільки при цьому знижується собівартість продукції за рахунок статті «Оплата праці». І навпаки, якщо $K_c < 1$, то за цих умов буде зростати собівартість продукції за рахунок збільшення витрат на оплату праці в розрахунку на 1 ц продукції, а отже, звужуватимуться можливості для розширеного відтворення. За умови, що $K_c = 1$, собівартість продукції за рахунок оплати праці не зміниться. Цей варіант співвідношення може бути прийнятним для підприємства за умови, що є настійна потреба підвищення матеріального стимулювання працівників.

В обґрунтованості викладеного можна переконатися, розрахувавши коефіцієнт співвідношення за оплати 1 людино-години в розмірі 1,6 грн. Спробуйте зробити необхідні розрахунки за $K_c = 1$. Простежте, до якої міри викладене характерне для досліджуваного підприємства, за вихідними даними якого виконувалися завдання 8.1—8.3. Зробіть відповідні висновки.

Відповідь. Коефіцієнт співвідношення між темпами зростання продуктивності праці і темпами зростання оплати праці: 0,95; 1,01; 1,1; 1,15; 1,25. Зміна собівартості 1 ц картоплі за рахунок статті «Оплата праці» за оплати 1 людино-години у звітному році 1,3 грн.: 15; 9; -16; -29; -30.

Зміна собівартості 1 ц картоплі за оплати 1 людино-години у звітному році 1,6 грн.: -20; -5; 15; 22; 26; 39.

Завдання 8.5. Визначити, чи доцільно підприємству здійснювати заміну живої праці капіталом на приготуванні кормів. Підприємство може модернізувати кормоцех і вивільнити завдяки цьому двох працівників.

Вихідна інформація. Заробітна плата із соціальними нарахуваннями двох працівників, які можуть бути вивільнені завдяки модернізації кормоцеху, становить 3600 грн. у рік. Вартість і установка нового обладнання обійдеться підприємству 20 тис. грн. Строк експлуатації обладнання — 15 років. Залишкова його вартість становить 10% від початкової вартості. Податок на майно і страхування — 320 грн. у рік. Витрати на ремонт і технічний огляд приймаються нормативно 6,0% від балансової вартості, ви-

трати на енергію становлять 1500 грн. у рік. При розрахунку процента на вкладений капітал ставка береться на рівні 9.

Методика виконання. Усі витрати, пов'язані з використанням обладнання, потрібно розрахувати на 1000 грн. інвестицій. Витрати на амортизацію визначаються за формулою

$$A = \frac{1000 - 3В}{T},$$

де 3В — залишкова вартість основного засобу в розрахунку на 1000 грн. інвестицій. Якщо, скажімо, залишкова вартість становить 15% від балансової вартості основного засобу, то 3В = 150 грн.; T — строк експлуатації засобу праці.

Процент на вкладений капітал відповідно до методики його визначення в країнах з ринковою економікою розраховують з виразу

$$Пвк = \left(\frac{1000 + 3В}{2} \right) Пс,$$

де Пс — процентна ставка (коефіцієнт).

Витрати на сплату податку і на страхування за рік ділять на кількість тисяч інвестицій (у даному прикладі це 20) і отримують суму цих витрат на 1000 грн. інвестицій. Розраховані витрати — на амортизацію, процент на вкладений капітал і на оплату податку та страхування — є постійними.

Загальну суму витрат на ремонт і технічний догляд визначають множенням прийнятого нормативу (6,5%) на вартість обладнання і одержаний результат ділять на 100. Величину цих витрат на 1000 грн., витрат на енергію визначають таким же чином, як і величину витрат на сплату податку і страхування. Вказані два види витрат є змінними.

Далі потрібно підсумувати всі витрати — і постійні, і змінні — в розрахунку на 1000 грн. інвестицій. Висновок про доцільність заміни живої праці капіталом здійснюється на основі «зрівноважених» капіталовкладень. Вони визначаються за формулою

$$КВз = \frac{Врс}{СВ} \times 1000,$$

де Врс — витрати на заробітну плату з соціальними нарахуваннями працівників, які вивільняються; СВ — сукупні витрати (постійні і змінні) на 1000 грн. інвестицій.

Підприємству тоді вигідно здійснювати заміну живої праці капіталом, коли капіталовкладення на придбання техніки (обладнання) менші від «зрівноважених» капіталовкладень.

Відповідь. «Зрівноважені» капіталовкладення, грн.: 12105; 13820; 18901; 20503; 26211.

Література

- Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 165—188.
- Бугуцький О. А. Повышение производительности труда — ключевая проблема аграрной экономики. — К.: Урожай, 1986. — 216 с.
- Бугуцький О. А. Демографічна ситуація та використання людських ресурсів на селі. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — 238 с.
- Малік М. Й. Соціально-економічні проблеми мотивації підприємницької діяльності. // Підприємництво в аграрній сфері економіки. — К.: ІАЕ УААН, 1998. — С. 155—182.
- Онищенко О. М., Юрчишин В. В. Сучасна аграрна політика: особливості формування і здійснення // Економіка України. — 1995. — № 14. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва / За ред. П. Т. Саблука. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 319—327.
- Соціально-трудова потенціал аграрної економіки / За ред. О. А. Бугуцького. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 159—209.
- Юрчишин В. В. До проблеми кадрового забезпечення реформування аграрних відносин // Економіка АПК. — 1998. — № 6.
- Юрчишин В. В. Селянське питання в сучасних аграрних відносинах // Вісник аграрної науки. — 1999. — № 9.
- Юрчишин В. В. Чому праця на власній землі забезпечує високу віддачу? // Агроінком. — 1997. — № 8—9.

ТЕМА 9

ОСНОВНІ ФОНДИ І ВИРОБНИЧІ ПОТУЖНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Засвоєння даної теми вимагає залучення окремих знань, набутих при вивченні економічної теорії, зокрема правильного розуміння понять «засоби праці», «предмети праці», «засоби виробництва». Це дасть змогу добре засвоїти суть поняття виробничих фондів і економічні підходи до їх поділу на основні та оборотні, а також на застосовувані і виробничо спожиті, правильно оцінити роль знарядь і предметів праці у формуванні собівартості продукції.

Для глибокого розуміння основних положень теми важливо з'ясувати і такі загальні питання, як економічне значення основних фондів, вимоги діючого положення щодо віднесення тих чи інших засобів виробництва до складу цього ресурсу (на початок

2000 р. до основних фондів відносили засоби виробництва, які служать більше року і вартість яких становить більше 500 грн.), критерії класифікації основних фондів.

Необхідно також засвоїти методику визначення показників фондооснащеності виробництва і фондоозброєності праці, усвідомити їх зміст і вплив на економіку підприємств, навчитись визначати структуру основних виробничих фондів і здійснювати її оцінку з урахуванням тієї обставини, що окремі елементи цих фондів відрізняються за функціональною роллю в процесі виробництва, а тому не з однаковою активністю впливають на кінцеві результати господарювання. У цьому зв'язку слід знати, які складові основних фондів справляють на них найбільш істотний вплив і чому між силовими і робочими машинами, між будівлями, спорудами і продуктивною худобою, між площею багаторічних насаджень і потрібними складськими приміщеннями та холодильними установками має бути встановлене раціональне співвідношення.

Одним з важливих питань теми є грошова оцінка і амортизація основних засобів. Необхідно знати, з якою метою здійснюється така оцінка, і засвоїти суть таких видів вартісної оцінки цього ресурсу, як початкова вартість, відновна вартість, оціночна (справедлива) вартість, залишкова вартість, ліквідаційна вартість. Існує й таке поняття, як балансова вартість, за якою основні засоби обліковуються на балансі підприємств. У 2000 році по активу балансу основні засоби відображались за первісною (початковою або відновною) вартістю і за залишковою вартістю. Проте у підсумок (валюту) балансу основні засоби включаються за залишковою вартістю. Необхідно знати, що в ринковій економіці основні засоби оцінюються і за оціночною (справедливою) вартістю, яка максимально наближена до ринкової вартості, але нетотожна їй. Оціночною вона називається тому, що основні засоби оцінюються за цінами, які присутні на ринку при купівлі-продажу аналогічних екземплярів цих засобів. Але все ж таки це не ринкова ціна, оскільки остання є такою лише за реального здійснення акту купівлі-продажу. В практиці аграрних підприємств оціночна вартість використовується при реструктуризації КСП в інші організаційні форми господарювання.

Оскільки основні засоби зношуються фізично і морально, то для розуміння процесу їх відтворення потрібно засвоїти форми і механізм дії фізичного і морального зношування, а також сутність поняття «амортизація основних засобів». До 2000 року підприємства України нараховували амортизацію відповідно до ви-

мог статті 8 Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств». Законом передбачене групування основних засобів у три групи для цілей нарахування амортизації. Зокрема, до першої групи основних фондів відносять будівлі, споруди та їх структурні компоненти, передавальні пристрої; до другої — транспортні засоби, меблі, ЕОМ, електромеханічні прилади та інструменти; до третьої — основні засоби, що не увійшли в перші дві групи. Амортизація нараховується щоквартально. Причому по основних засобах першої групи вона визначається як добуток балансової вартості окремих основних засобів цієї групи на початок звітного кварталу на встановлену в межах від 1 до 5 % норму амортизації, розраховану лінійним способом. Сума амортизації для другої і третьої груп визначається як добуток первісної (балансової) вартості основних засобів відповідної групи на початок звітного кварталу на норму амортизації, яка встановлена для другої групи в межах 2—25%, для третьої — 3—15%.

Починаючи з 2000 року, згідно введеного в дію нового Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», передбачено застосування таких методів нарахування амортизації: лінійного (прямолінійного), зменшуваного залишку (прискореного зменшення залишкової вартості), яким передбачено використання коефіцієнта прискорення, що дорівнює 2; кумулятивного і виробничого. За останнім методом річна сума амортизації визначається множенням річного обсягу продукції (робіт, послуг) на виробничу ставку амортизації. Ця ставка обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) цим об'єктом.

Метод амортизації основних засобів обирається підприємством самостійно. Нарухування амортизації починається з місяця, наступного за місяцем, в якому об'єкт основних засобів визнано активом.

Для опанування методики нарахування амортизації читачу пропонується виконати завдання 9.3.

Важливо пам'ятати, що амортизаційні відрахування як елемент виробничих витрат, що включається в собівартість продукції, є досить значними. Наприклад, за економічної ситуації та технології виробництва 1998 року їх сума на 1 га озимої пшениці знаходиться в межах 85—90 грн., цукрового буряку — 170—175, на одну корову — 170—180, одну голову молодняка великої рогатої худоби — 18—20 грн. Цим зумовлюється необхідність раціонального використання основних фондів.

При вивченні цього питання насамперед потрібно засвоїти методику визначення показників стану і руху основних фондів, оскільки від їх рівня значною мірою залежать темпи відтворення цього ресурсу і кінцеві результати виробництва. Зокрема слід пам'ятати, що про стан основних засобів підприємства можна судити за визначеними показниками: коефіцієнтом зношення і коефіцієнтом придатності, а про особливості їх руху — за показниками швидкості обороту, коефіцієнтами зростання, вибуття і оновлення. Важливо знати, що для поглибленого аналізу процесу відтворення основних фондів, крім названих показників, доцільно визначити і коефіцієнт їх сукупного відтворення — простого і розширеного. Цей показник тісно пов'язаний з показниками вибуття і приросту основних засобів і дає змогу судити про те, яка частка нововведених основних засобів використана на просте відтворення, а яка — на розширене. Детально це питання читач у змозі засвоїти, виконавши завдання 9.1.

Для кожного підприємства в ринкових умовах особливої ваги набуває питання ефективності використання основних виробничих фондів. Тому важливо ґрунтовно засвоїти методику визначення показників її вимірювання. Читачу пропонується виконати завдання 9.2. Це дасть йому змогу на фактичних матеріалах підприємства детально опанувати вказану методику, набутти навичок кваліфікованої оцінки одержаних результатів, створити чітке уявлення про пріоритетні шляхи поліпшення використання даного ресурсу.

Значну увагу слід приділити вивченню питання сутності виробничої потужності аграрних підприємств, методам її визначення і показникам використання. Опановуючи теоретичну частину цього питання, зокрема поняття виробничої потужності, потрібно з'ясувати особливості її визначення в багатогалузевих аграрних підприємствах. Крім того, необхідно засвоїти методику визначення виробничої потужності вузькоспеціалізованих аграрних підприємств: птахофабрик, свинокомплексів, скотовідгодівельних комплексів. Це питання досить складне, і щоб його засвоїти, бажано детально опрацювати приклади визначення потужності по цих підприємствах, виконавши завдання 9.4 і 9.5.

Насамкінець необхідно опанувати методику визначення ступеня використання виробничої потужності. Крім узагальнюючого показника (відношення фактичного обсягу виробленої продукції до нормативного), слід особливу увагу звернути на засвоєння методики розрахунку маси прибутку на одне головомісце, 1м^2 корисної площі закритого ґрунту тощо.

План семінарсько-практичного заняття

1. Характеристика виробничих фондів, їх поділ на застосовувані і виробничо спожиті.
2. Класифікація і структура основних фондів.
3. Грошова оцінка основних засобів, характеристика їх фізичного та морального зношування.
4. Амортизація основних засобів: вітчизняна практика та світовий досвід.
5. Методика визначення та економічний зміст показників стану і руху основних фондів підприємства та їх використання для характеристики відтворювального процесу.
6. Методика визначення економічної ефективності використання основних виробничих фондів і шляхи її підвищення.
7. Поняття виробничої потужності підприємств і методичні підходи до її визначення в багатогалузевих сільськогосподарських підприємствах.
8. Методика визначення виробничої потужності вузькоспеціалізованих аграрних підприємств: птахофабрик, бройлерних фабрик, свиновідгодівельних і скотовідгодівельних комплексів.
9. Методика визначення і оцінки показників використання виробничої потужності аграрних підприємств.

Терміни і поняття

Виробничі фонди підприємства — це вартісний вираз знарядь і предметів праці, взятих у сукупності з грошовими ресурсами, що обслуговують процес виробництва.

Основні виробничі фонди — знаряддя праці, виражені у вартісній формі, що беруть участь у процесі виробництва тривалий час, зберігаючи при цьому натурально-речову форму, а свою вартість передають частинами на заново створений продукт.

Оборотні фонди — предмети праці, виражені у вартісній формі, які беруть участь у процесі виробництва протягом лише одного виробничого циклу, втрачають при цьому свою натурально-речову форму і повністю передають свою вартість на заново створений продукт.

Застосовувані основні фонди — представлені їх первісною вартістю, що відображається в балансі підприємства.

Спожиті основні фонди — частина вартості основних фондів, що представлена річною сумою їх амортизації. Вони завжди менші від застосовуваних основних фондів на строк їх експлуатації.

Застосовувані оборотні фонди — ті, що представлені вартістю їх середньомісячного залишку.

Спожиті оборотні фонди — це витрати, що виникли в процесі виробничого споживання предметів праці, величина яких є результатом від добутку середньорічної вартості оборотних фондів на коефіцієнт їх обороту.

Основні виробничі фонди — ті основні фонди, які безпосередньо беруть участь у процесі виробництва і формуванні собівартості та вартості продукції.

Основні невиробничі фонди — та частина основних фондів, яка не бере участі в процесі виробництва і головною функцією якої є створення соціальних умов життя людей.

Фондооснащеність виробництва — показник, що визначається відношенням первісної вартості основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення до площі сільськогосподарських угідь.

Фондоозбросність праці — частка від ділення вартості основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення на середньорічну кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві.

Структура основних виробничих фондів — процентне співвідношення окремих складових елементів цих фондів у їх загальній первісній вартості.

Початкова вартість основних засобів — це вартість їх придбання, доставки і монтажу; витрати на будівництво будівель, споруд, витрати на вирощування чи закупівлю продуктивної і робочої худоби, на закладання і вирощування багаторічних культурних насаджень.

Відновна вартість — це вартість відтворення основних засобів у нових (на момент їх переоцінки) умовах за сучасних способів виробництва і вартості ресурсів з урахуванням інфляційних процесів.

Первісна вартість — вартість, за якою основні засоби обліковуються на балансі (за початковою, а після переоцінки — за відновною вартістю). Її ще називають балансовою вартістю.

Залишкова вартість — це первісна (балансова) вартість за мінусом суми зношення основного засобу виробництва.

Ліквідаційна вартість — це вартість можливої реалізації основного засобу після завершення строку його корисного використання.

Оціночна (справедлива) вартість — це вартість, що визначена за цінами, які присутні на ринку на аналогічні засоби праці, без здійснення акту їх купівлі-продажу. Іншими словами, це вартість, за якою може бути здійснений обмін основного засобу або оплата зобов'язання в результаті операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами.

Ринкова вартість — це вартість, що формується при реальному здійсненні акту купівлі-продажу основного засобу.

Строк корисного використання основного засобу — очікуваний період часу, протягом якого основні засоби будуть використовуватися підприємством, або обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує отримати від їх використання.

Амортизація — економічний процес, що кількісно відображує втрату знаряддями праці своєї вартості і поступове перенесення її на заново створений продукт (виконану роботу) з метою нагромадження коштів для відтворення цих знарядь праці. На підприємствах країн з ринковою економікою амортизація нерідко розглядається лише як засіб зменшення бази оподаткування (прибутку), а відтворення основних засобів здійснюється з різних джерел у міру потреби.

Знос основних засобів — сума амортизації об'єкта основних засобів, накопичена з початку строку його корисного використання.

Показники стану і руху основних фондів (методику визначення викладено у завданні 9.1) :

- швидкість обороту основних фондів;
- коефіцієнт зростання;

- коефіцієнт вибуття;
- коефіцієнт оновлення;
- коефіцієнт сукупного відтворення;
- коефіцієнт зношення;
- коефіцієнт придатності.

Показники ефективності використання основних фондів (методику визначення див. у завданні 9.2):

- фондівдача;
- фондомісткість;
- умовний строк окупності;
- інтегральний показник фондівдачі.

Виробнича потужність — максимально можливий випуск продукції (переробки сировини) за рік (добу, зміну) в натуральних показниках за заданого асортименту і якості та раціонального використання землі, техніки, обладнання, виробничої площі.

Коефіцієнт використання виробничої потужності — показник, що визначається як частка від ділення фактичного обсягу виробленої продукції (за рік, добу, зміну) на її нормативний обсяг виробництва.

Подумайте над запитаннями

1. Дайте визначення понять «виробничі фонди», «основні виробничі фонди» і «оборотні фонди» підприємства. Які критерії застосовуються в сільському господарстві для віднесення тих чи інших засобів виробництва до основних і оборотних фондів?
2. В чому проявляються необхідність і значення розмежування основних і оборотних фондів на застосовувані і виробничо спожиті? Як кількісно можна їх визначити?
3. Як класифікуються основні фонди залежно від цільового призначення? Дайте детальну характеристику виділеним групам фондів.
4. Розкрийте методику визначення показників фондооснащеності виробництва і фондоозброєності праці? Чому на результати господарювання впливає їх досягнутий рівень?
5. Що ви розумієте під структурою основних виробничих фондів? Проаналізуйте її і обґрунтуйте, за якими складовими цих фондів має витримуватися раціональне співвідношення.
6. Яка мета грошової оцінки основних фондів і які ви знаєте її види? Обґрунтуйте їх суть і цільове призначення.
7. Охарактеризуйте форми фізичного і морального зношення основних засобів і обґрунтуйте необхідність їх відновлення.
8. Розкрийте суть поняття «амортизація» основних засобів. Згідно з якими нормативними документами здійснюють нарахування амортизації вітчизняні підприємства?

9. На які групи поділяють основні засоби з метою нарахування на них амортизації і яка норма амортизації встановлена по кожній з виділених груп?
10. Яка методика визначення балансової вартості основних засобів, що використовується як база для нарахування амортизації?
11. Розкрийте методику нарахування амортизації пропорційним методом. На які основні засоби нараховується амортизація цим методом?
12. По яких основних засобах може застосовуватися прискорена амортизація? Розкрийте її переваги і механізм застосування у вітчизняній практиці.
13. Порівняйте міжнародну практику застосування прискореної амортизації з вітчизняною і зробіть висновки.
14. Як визначаються показники руху основних фондів і який існує між ними взаємозв'язок? Розкрийте сутність цих показників з погляду використання їх для оцінки процесу відтворення основних засобів.
15. Яка методика визначення показників стану основних фондів підприємства і який їх економічний зміст? Поясніть, чому від рівня цих показників залежать до відомого ступеня результати виробництва?
16. Розкрийте методику визначення показників ефективності використання основних фондів і обґрунтуйте основні шляхи її подальшого підвищення
17. Проаналізуйте залежність між фондооснащеністю виробництва, обсягом виробництва валової продукції, фондівіддачею, фондоозброєністю і річною продуктивністю праці. Зробіть висновки, що впливають з цієї залежності.
18. Дайте визначення поняття «виробнича потужність підприємства». Обґрунтуйте методику визначення виробничої потужності багатогалузевих аграрних підприємств.
19. Який методичний підхід, крім класичного, використовується для визначення виробничої потужності вузькоспеціалізованих аграрних підприємств? Опишіть методику визначення потужності скотовідгодівельного комплексу (спеціалізованого підприємства).
20. Обґрунтуйте методику визначення виробничої потужності свинівідгодівельного спеціалізованого підприємства. За якого середньодобового приросту живої маси свиней комплекс виходить на проектну потужність?
21. Яка методика визначення виробничої потужності бройлерної фабрики і птахофабрики яєчного напрямку?
22. Як визначається коефіцієнт використання виробничої потужності? Розкрийте його економічний зміст і основні напрями поліпшення використання виробничої потужності.
23. Розкрийте методику максимізації прибутку на одиницю виробничої потужності (одне головомісце) у свинівідгодівельному підприємстві.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 9.1.

За даними річного бухгалтерського звіту визначити фондооснащеність виробництва і фондоозброєність праці та показники руху і стану основних фондів. Порівняти одержані результати з аналогічними результатами кращого підприємства і з середніми даними по аграрних підприємствах району.

Оскільки в річному звіті немає інформації про вартість основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення, а є лише дані про вартість усіх основних фондів, то результати розв'язку завдань, що передбачають використання перших з названих фондів, будуть мати певну похибку.

Вихідна інформація. Дані про середньорічну вартість основних фондів беруть по коду 475 розділу 4 «Наявність та рух основних засобів» форми № 3 «Звіт про фінансово-майновий стан». По кодах 430 і 440 цієї ж форми у графах 3—6 міститься необхідна інформація для розрахунку показників руху і стану основних фондів. Дані про середньорічну кількість працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, беруть із завдання 8.1, а про площу сільськогосподарських угідь — із завдання 7.1.

Методика виконання. Показники фондооснащеності виробництва і фондоозброєності праці визначаються за методикою, що викладена в розділі «Терміни і поняття» даної теми.

Показник швидкості обороту основних фондів розраховується діленням нарахованої за рік амортизації (код 440, графа 4) на їх середньорічну вартість (код 475) форми № 3. Коефіцієнт зростання визначають відношенням первісної вартості основних фондів на кінець року (код 430, графа 6) до первісної вартості цих фондів на початок року (код 430, графа 3). Щоб визначити коефіцієнт вибуття, потрібно вартість вибулих за рік основних фондів (код 430, графа 5) поділити на первісну вартість цих фондів на початок року. Коефіцієнт оновлення розраховують відношенням вартості основних фондів, що надійшли протягом року (код 430, графа 4) до первісної вартості цих фондів на кінець року.

Для визначення коефіцієнта сукупного відтворення потрібно вартість основних фондів, що надійшли протягом року, поділити на первісну вартість цих фондів на початок року. Щоб розрахувати коефіцієнт зношення, слід суму зношення на кінець року (код 440, графа 6) поділити на первісну вартість основних фондів на кінець року. З метою визначення коефіцієнта придатності (K_p) можна скористатися формулою

$$K_p = \frac{B_v - \sum Z_n}{B_v} \text{ або } K_p = 1 - K_z,$$

де Бв — балансова (первісна) вартість основних засобів на кінець року; ΣZ_n — сума зношення на кінець року, взята за весь період експлуатації основних фондів; Кз — коефіцієнт зношення. Очевидно, що $K_p + K_z = 1$.

Оцінка одержаних результатів. З підвищенням рівня фондооснащеності виробництва і фондоозброєності праці до раціонального підвищується продуктивність праці, зростає ефективність усього сільськогосподарського виробництва. Щоб зробити обґрунтований висновок про ступінь відповідності величини цих показників необхідному їх значенню, потрібно порівняти фактичний рівень цих показників з ідентичними показниками інших господарств, а також з нормативними (за їх наявності) для підприємств даного виробничого типу.

Чим менший коефіцієнт зношення і вищий коефіцієнт придатності, тим більшу насиченість найновішими засобами праці має підприємство, а отже, за інших однакових умов, і кращі можливості для виробництва продукції з меншими витратами. Коефіцієнти зростання, вибуття, оновлення і сукупного відтворення характеризують темпи підвищення фондооснащеності виробництва і якісного вдосконалення матеріально-технічної бази підприємства. Абсолютне значення коефіцієнта зростання повинно бути вищим по тих підприємствах, в яких недостатній рівень забезпеченості засобами праці. Бажано, щоб коефіцієнти оновлення і вибуття мали тенденцію до підвищення в господарствах, де низький коефіцієнт придатності основних фондів і високий коефіцієнт їх зношення.

Важливо детально проаналізувати коефіцієнт сукупного відтворення основних фондів (Кс.в.), що акумулює в собі значення коефіцієнтів вибуття (Кв) і приросту (Кпр.). У формалізованому вигляді зв'язок між цими коефіцієнтами можна подати так:

$$K_{c.v.} = K_v + K_{pr.}; \quad (1)$$

$$K_{pr.} = \frac{O_{фк.р.} - O_{фп.р.}}{O_{фп.р.}}, \quad (2)$$

де $O_{фк.р.}$ і $O_{фп.р.}$ — основні фонди відповідно на початок і на кінець року. Щоб переконатися в існуванні такого зв'язку, розглянемо випадок, коли основні фонди, що надійшли протягом року ($O_{фн}$), більші за основні фонди, що вибули протягом року ($O_{фв}$). Оскільки $O_{фн} > O_{фв}$, то $O_{фк.р.} > O_{фп.р.}$. Отже, виходячи з формули визначення $K_{п.р.}$, цей показник буде більшим нуля.

Звідси

$$K_v + K_{пp} = \frac{O_{фв}}{O_{п.р}} + \frac{C_{фкр} - O_{п.р.}}{O_{п.р}}. \quad (3)$$

Оскільки $O_{фк.р.}$ можна записати виразом $O_{фк.р.} = O_{п.р.} + O_{фн} - O_{фв}$, то вираз (3) набуде вигляду

$$K_v + K_{пp} = \frac{O_{фв}}{O_{п.р.}} + \frac{O_{п.р.} + O_{фн} - O_{фв} - O_{п.р.}}{O_{п.р.}} = \frac{O_{фн}}{O_{п.р.}}.$$

Отже,

$$K_v + K_{пp} = \frac{O_{фн}}{O_{п.р.}} = K_{с.в.}$$

За умови, що $O_{фн} = O_{фв}$, коли забезпечується лише просте відтворення основних фондів, то $O_{фк.р.} = O_{п.р.}$, а $K_{пp} = 0$.

Таким чином,

$$K_v + K_{пp} = \frac{O_{фв}}{O_{п.р.}} + 0 = \frac{O_{фв}}{O_{п.р.}} = \frac{O_{фн}}{O_{п.р.}} = K_{с.в.}$$

Математичний аналіз випадку, коли відбувається звужене відтворення основних фондів, також підтверджує існування даної залежності*.

Таким чином, при аналізі коефіцієнта $K_{с.в.}$ потрібно брати до уваги, що в умовах розширеного відтворення, коли $K_{п.р.} > 0$, коефіцієнт вибуття характеризує рівень оновлення основних фондів, а коефіцієнт приросту — рівень їх розширеного відтворення. За умов звуженого відтворення основних засобів $K_{с.в.}$ акумулює в собі негативний вплив коефіцієнта приросту і відображає фактичний рівень оновлення основних засобів. Різниця між K_v і $K_{с.в.}$ покаже на відносну потребу в основних фондах, за якої буде досягнуто їх просте відтворення. Якщо на підприємстві забезпечується лише просте відтворення, то $K_{с.в.} = K_v$ і, таким чином, коефіцієнт сукупного відтворення буде відображати лише рівень оновлення основних засобів.

Завдання 9.2.

За даними річного бухгалтерського звіту визначити ефективність використання основних фондів за такими показниками: фондівіддача, фондомісткість, умовний строк окупності, віддача спожитих основних виробничих фондів. Проаналізувати залежність між фондооснащеністю, фондоозброєністю, виробництвом валової продукції, фондівіддачею і річною продуктивністю праці. На підставі одержаних результатів зробити відповідні висновки.

* Детальніше про це див.: Андрійчук В. Г., Боброва О. Г. Обґрунтування методи оцінки процесу відтворення основних фондів // Агроінком. — 1999. — № 7.

Вихідна інформація. Дані про обсяг валової продукції містяться у формі № 6-АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці» (код 010), про річну продуктивність праці — у цій же формі (код 080), про одержаний чистий прибуток — у формі № 2 «Звіт про фінансові результати», код 220, графа 3. Інформація про спожиті основні виробничі фонди сільськогосподарського призначення міститься у формі № 6-АПК, довідка 2 «Затрати на основне виробництво», код 300, графа 1. Середньорічну вартість основних фондів беруть із попереднього завдання.

Методика виконання. Фондовіддачу основних фондів визначають як частку від ділення вартості валової продукції у порівнянних цінах на їх середньорічну вартість. Фондомісткість продукції розраховується діленням одиниці на показник фондovіддачі (її обернений показник). Для поглибленого аналізу ефективності використання основних фондів фондovіддачу можна визначити також по товарній продукції і прибутку.

Умовний строк окупності розраховують діленням середньорічної вартості основних фондів на отриманий прибуток. Якщо підприємство веде виробництво збитково, то цей показник не розраховують. Коефіцієнт віддачі спожитих основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення визначають відношенням вартості валової продукції до річної суми амортизації.

Щоб проаналізувати залежність між вказаними у завданні показниками, потрібно кожний з них визначити у базовому і звітному роках і на основі цих даних розрахувати їх індекси (значення показника звітного року ділиться на його значення у базовому році). Далі здійснюється зіставлення показників: індексу валової продукції (Ів.п.) з індексом фондооснащеності (Іф.ос.), індексу фондоозброєності (Іф.оз.) з індексом річної продуктивності праці (Іп.п.). Потім аналізується взаємозв'язок індексів за формулою

$$\text{Іп.п.} = \text{Іф.оз.} \times \text{Іф.від.},$$

де Іф.від. — індекс фондovіддачі (Іф.від. = Іп.п.: Іф.оз.).

Оцінка одержаних результатів. Економічна ефективність використання основних фондів зростає з підвищенням фондovіддачі і зниженням фондомісткості виробництва продукції. Фондовіддача знижується, а фондомісткість зростає тоді, коли темпи зростання продукції нижчі від темпів зростання фондооснащеності виробництва, тобто $\text{Ів.п.} < \text{Іф.ос.}$. При цьому зниження фондovіддачі завжди супроводжується перевищенням темпів зростання фондоозброєності над темпами зростання річної продуктивності праці, тобто коли $\text{Іф.оз.} > \text{Іп.п.}$ Ця закономірність є наслідком ма-

тематичної залежності, відповідно до якої $I_{п.п} = I_{ф.оз} \times I_{ф.від}$. З цього виразу визначається $I_{ф.від}$, що дорівнює частці від ділення індексу продуктивності праці на індекс фондоозброєності праці. Висновки з аналізу цих залежностей повинні бути зроблені відповідно до того, яке фактичне співвідношення склалося між даними показниками.

Коефіцієнт віддачі спожитих основних фондів характеризує ефективність їх використання з урахуванням швидкості обороту цих фондів. Чим вищий цей показник, тим, за однакових інших умов, буде нижчою собівартість валової продукції, і навпаки. Із зменшенням умовного строку окупності фондів зростає ефективність їх використання. Вважається, що коли цей показник знаходиться в межах 6—6,5 років, то підприємство має сприятливі економічні умови для розширеного відтворення основних фондів і ефективного ведення виробництва в цілому.

Завдання 9.3. Визначити за вихідними даними суму амортизації за кожний рік експлуатації зернового комбайна лінійним методом і двома методами прискореної амортизації: методом зменшеного залишку і кумулятивним методом.

Вихідна інформація. Вартість придбаного зернового комбайна становить 230 тис. грн. Нормативний строк його експлуатації — 8 років. При застосуванні методу зменшеного залишку коефіцієнт прискорення взято 2.

Методика виконання. Згідно з чинним законодавством прискорена амортизація застосовується при її нарахуванні на техніку, до якої відноситься і зерновий комбайн. Проте підприємство може використати і лінійний метод нарахування амортизації. Норма амортизації відповідно до цього методу визначається за формулою

$$N_a = \frac{ПВ - ЛВ}{ПВ \cdot T} \cdot 100,$$

де ПВ — первісна вартість основного засобу; ЛВ — ліквідаційна вартість основного засобу; T — строк корисного використання основного засобу, років.

Нарахування амортизації методом зменшеного залишку здійснюється множенням лінійної норми амортизації, розрахованої пропорційним методом (у нашому прикладі 12,5%), на встановлений коефіцієнт прискорення. Суму амортизації за кожний рік розраховують за залишковою вартістю. Якщо ліквідаційна вартість основного засобу не передбачається, то його залишкову вартість на початок передостаннього року (в нашому прикладі

7-го) розподіляють порівну між передостаннім і останнім роками. Досліджуване підприємство передбачає ліквідаційну вартість у сумі 20 тис. грн. В цьому разі річна сума амортизації визначається на останній рік експлуатації основного засобу як різниця між його залишковою вартістю на початок вказаного року і ліквідаційною вартістю. Розрахунок доцільно вести за такою формою:

Роки	Залишкова вартість на початок року, тис. грн.	Норма амортизації, % (12,5x2)	Річна сума амортизації, тис. грн.	Залишкова вартість на кінець року, тис. грн.
1	230	25	57,5	172,5
2	187,5			
.....				
7				
8		x		20,0

Щоб нарахувати амортизацію кумулятивним методом, потрібно спочатку визначити кумулятивне число (К) як суму натурального ряду чисел строку експлуатації основного засобу ($K = 1 + 2 + \dots + n$). Норму амортизації за цим методом розраховують з виразу

$$Na = \frac{T+1-i}{K} \cdot 100,$$

де T — строк експлуатації основного засобу; i — рік, на який нараховується амортизація. Нарахування амортизації здійснюють з первісної вартості за мінусом ліквідаційної вартості. Форма розрахунку може бути наступною:

Роки	Первісна вартість за мінусом ліквідаційної, тис. грн.	Норма амортизації, тис. грн.	Сума амортизації, тис. грн.	Залишкова вартість, тис. грн.
1	230			
2	230			
.....				
7				
8				80

Відповідь. Нараховані суми амортизації відповідними методами, тис. грн.:

Роки	Лінійним методом			Методом зменшеного залишку			Кумулятивним методом		
	Варіанти відповіді			Варіанти відповіді			Варіанти відповіді		
	1	2	3	1	2	3	1	2	3
1	31,5	32,5	28,75	56,5	57,5	57,5	46,7	46,7	46,0
2	63,0	65,0	28,75	42,9	43,1	43,1	41,8	40,8	40,8
3	42,0	40,0	28,75	33,3	32,3	32,3	34,0	35,0	35,7
4	31,5	32,5	28,75	24,3	25,3	24,3	28,3	29,3	30,0
5	21,0	20,0	28,75	17,6	17,2	18,2	24,3	23,4	22,7
6	10,5	10,0	28,75	14,6	12,6	13,6	17,7	17,6	16,9
7	10,5	10,0	28,75	10,3	11,3	10,3	11,7	11,7	12,3
8	×	×	28,75	10,5	10,7	10,7	5,8	5,8	5,9

Обґрунтуйте, який метод нарахування амортизації краще реалізує переваги прискореної амортизації.

Завдання 9.4. Розрахувати виробничу потужність скотовідгодівельного комплексу підприємства за двома варіантами: 1) коли постановка молодняка на дорошування і відгодівлю здійснюється у місячному віці; 2) у шестимісячному віці. Визначити, наскільки зміниться виробничу потужність у другому варіанті порівняно з першим за рахунок середньодобових приростів живої маси і за рахунок постановочної маси молодняка.

Вихідна інформація. Скотовідгодівельний комплекс налічує 1400 скотомісць (Ск). Коефіцієнт використання потужності комплексу (Кп) становить 0,85; середньодобовий приріст живої маси тварин у середньому по стаду (Сп) сягає 820 г, а період відгодівлі до заданої маси (То) становить 1,5 року за умови постановки молодняка на дорошування і відгодівлю в місячному віці живою масою 46 кг. За другого варіанта жива маса однієї голови в шестимісячному віці при постановці на комплекс сягала 105 кг, а період відгодівлі скоротився до 1,31 року.

Методика виконання. Для визначення виробничої потужності комплексу (Впк) використовується формула

$$Впк = Ск \cdot Кп \cdot Сп \cdot 365 \cdot 10^{-5} + \left(\frac{Ск \cdot Кп}{Т_0} \right) \cdot Ж.м.,$$

де 10^{-5} — коефіцієнт для переведення грамів у центнери; Ж.м. — жива маса однієї голови молодняка при постановці на дорошування і відгодівлю, ц. Потужність комплексу також вимірюється в центнерах.

За цією формулою потрібно розрахувати виробничу потужність комплексу за двома варіантами. Результат за кожним варіантом розв'язку має дві складові. Перша складова, що визначається за першим доданком формули, вказує на ту величину виробничої потужності, яка формується завдяки приросту живої маси тварин у процесі їх вирощування і відгодівлі. Друга складова формули відображує формування потужності за рахунок живої маси постановочного молодняка

Зіставивши ці дві складові потужності за двома варіантами, легко встановити, за рахунок чого змінилась виробнича потужність комплексу в другому варіанті порівняно з першим. Подумайте, чи буде зростати виробнича потужність комплексу при подальшому збільшенні живої маси постановочного поголів'я тварин? Чи економічно вигідно це господарству? Яка середня маса 1 голови при реалізації?

Відповідь. Виробнича потужність за першим варіантом становитиме, ц: 3050; 3739; 3926; 4010; 4100; за другим варіантом, ц: 3701; 3944; 4191; 4523; 4650.

Середня жива маса 1 голови худоби за першим варіантом, кг: 430; 445,3; 470,6; 495,0; 500,4; за другим варіантом: 445,4; 463,0; 495,0; 500,0; 520,0.

Завдання 9.5.

Визначити фактичну виробничу потужність свиного комплексу, який має проектну потужність 24 тис. голів свиней реалізації в рік. Встановити, як зміниться потужність комплексу, якщо середньодобовий приріст зросте на 10%.

Вихідна інформація. Проектна потужність комплексу — реалізація 24 тис. голів свиней у рік. Коефіцієнт використання станкомісць становить 0,87 і зумовлюється технологічними і санітарними розривами. Середньорічне поголів'я свиней комплексу відповідно до проектної структури стада (без хряків, основних і ремонтних свиноматок) становить 18 000 голів. Період відгодівлі свиней до здавальної маси — 11 міс. за середньодобового приросту свиней 300 г. Жива маса 1 голови свиней при реалізації дорівнює 100 кг.

Методика визначення. Виробнича потужність свиного комплексу (Впс) визначається за формулою

$$\text{Впс} = \text{Пп} \cdot \text{Кс} \cdot \text{Кк} \cdot \text{Ж.м.},$$

де Пп — проектна потужність комплексу, тис. голів; Кс — коефіцієнт використання станкомісць; Кк — коефіцієнт коригування проектної потужності. Визначається відношенням фактичного планового коефіцієнта обороту поголів'я до проектного. У свою

чергу, проектний коефіцієнт обороту поголів'я розраховується діленням проектної потужності комплексу на середньорічне поголів'я свиней комплексу відповідно до проектної структури стада. Фактичний плановий коефіцієнт обороту визначається діленням 12 міс. на період вирощування і відгодівлі свиней до здавальної маси (в місяцях); Ж.м. — жива маса однієї голови свиней при реалізації, ц.

Щоб визначити, як зросте виробнича потужність комплексу при підвищенні продуктивності свиней, потрібно спочатку визначити їх середньодобовий приріст (в даному прикладі 300 г потрібно помножити на 1,1), а потім для такої продуктивності розрахувати фактичний плановий коефіцієнт обороту. Для такого визначення необхідно розрахувати період відгодівлі свиней при більш високій їх продуктивності діленням здавальної маси в грамах на заплановану продуктивність у грамах і на кількість днів у місяці.

Відповідь. Виробнича потужність комплексу за продуктивності свиней 300 г становить, ц: 14 661; 15 305; 16 913; 20 122.

При підвищенні середньодобових приростів живої маси свиней на 10% потужність комплексу зросте відповідно на 3549; 2800; 4100; 4900 ц.

Література

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» (стаття 8) // Урядовий кур'єр. — 1997. — 12 червня. — № 105—106.

Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 188—215.

Андрійчук В. Г., Боброва О. Г. Методичне обґрунтування системи показників відтворення основних засобів // Агроінком. — 1999. — № 6.

Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / Ред. колегія: П. Т. Саблук, М. Я. Дем'яненко, О. М. Шпичак та ін. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 85—99.

Методичні рекомендації по експертній оцінці основних засобів в АПК. — К.: ІАЕ УААН, 1995. — 65 с.

Основні виробничі фонди сільського господарства: ефективність, оновлення, оцінка / За ред. Ч. М. Підлісецького. — К.: Урожай, 1995. — 189 с.

Хмелевський Є. Амортизаційна політика і оновлення промислово-виробничих основних фондів // Економіка України. — 1999. — № 3.

Хом'яков В., Белінська В. Методика оцінки впливу амортизаційної політики на окупність капітальних вкладень // Економіка України. — 1999. — № 2.

ТЕМА 10

МАТЕРІАЛЬНО-РЕЧОВІ ЕЛЕМЕНТИ ОСНОВНИХ ВИРОБНИЧИХ ФОНДІВ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Засоби праці за своєю функціональною роллю при створенні матеріальних благ істотно відрізняються. Тому важливо знати їх класифікацію за цією ознакою. Детальне ознайомлення зі складом основних засобів, що відносяться до відповідної класифікаційної групи, дасть можливість глибше зрозуміти характер їх впливу на результати виробництва і обґрунтованіше вирішувати питання щодо пошуку резервів поліпшення використання цього ресурсу.

При вивченні даного питання особливу увагу потрібно звернути на ті засоби праці, які мають енергетичну потужність, оскільки саме вони формують енергетичні ресурси підприємства, від забезпеченості якими значною мірою залежать результати господарювання. В зв'язку зі сказаним слід добре засвоїти методiku визначення таких показників, як енергозабезпеченість виробництва і енергоозброєність праці, електрооснащеність виробництва і електроозброєність праці, енергомісткість виробництва та енерговіддача.

Для майбутніх економістів-менеджерів вкрай важливо досконало засвоїти питання про витрати на утримання техніки та економічні підходи до обґрунтування вигідності її купівлі порівняно з підрядом і до заміни старої техніки новою. Ці питання набувають особливої ваги зараз, коли підряд техніки набув великого поширення, а власний машинно-тракторний парк підприємств істотно зношений.

Щоб мінімізувати витрати на техніку, важливо чітко уявляти механізм формування окремих елементів цих витрат і завдяки цьому здійснювати адекватний умовам підприємства режим економії. Ключовим моментом у вивченні цього питання є розуміння того, що всі витрати на утримання техніки поділяють на постійні та змінні і що ці дві групи витрат мають свою специфіку і механізм формування. Знання цього дасть можливість глибоко вивчити методiku визначення собівартості механізованих робіт, усвідомити, які саме фактори впливають на її рівень, який механізм

такого впливу і, що дуже важливо, — обґрунтовано вирішити питання: чи продовжувати брати техніку на підряд, користуючись послугами підрядної форми, чи придбати власну техніку для виконання заданого обсягу робіт. Відповідь на це питання читач одержить, якщо засвоїть методику визначення критичного обсягу робіт, з орієнтацією на який менеджер може прийняти правильне рішення. Читач має змогу досконало засвоїти це питання, виконавши завдання 10.1.

Поділ витрат на постійні і змінні дає змогу обґрунтовано вирішувати питання про заміну старої техніки новою. Тут важливо знати, що зростання сукупних витрат на утримання техніки починається тоді, коли зниження постійних витрат не може компенсувати зростання змінних витрат, пов'язаних з експлуатацією техніки. Це і є сигналом для порушення питання про заміну старої техніки на нову.

Для ґрунтового засвоєння теми потрібно навчитися правильно вирішувати і такі питання: купувати нову техніку чи потриману, придбавати техніку чи її орендувати. При опануванні першої альтернативи необхідно знати, з одного боку, які існують переваги купівлі нової техніки і які втрати від її придбання, а з іншого — які переваги купівлі потриманої техніки і які є загрози та втрати від її придбання. Порівняння переваг і витрат зводиться, кінець-кінцем, до визначення обсягу річних витрат на експлуатацію нової і потриманої техніки на одиницю роботи. Перевага віддається тому варіанту купівлі техніки, за якого досягаються менші річні витрати на її утримання. Тут важливо не пропустити повз увагу і такий варіант, коли різниця у витратах неістотна. В цьому разі рішення про купівлю нової чи потриманої техніки приймаються з урахуванням інших чинників. Необхідно знати, зокрема, які з них спонукають підприємство до купівлі нової техніки, а які — до потриманої.

При опануванні другої альтернативи потрібно знати, в яких саме випадках віддають перевагу оренді техніки порівняно з її купівлею і який економічний критерій використовується при прийнятті рішення щодо придбання чи оренди техніки.

Для економіки підприємства надзвичайно велике значення має ефективне використання техніки, інших засобів праці. Тому при вивченні даної теми увага повинна бути сконцентрована на методиці і шляхах підвищення ефективності використання таких найбільш важливих матеріально-речових елементів основних фондів, як тракторний і комбайновий парк, транспортні засоби, будівлі і споруди аграрних підприємств.

При вивченні, зокрема, тракторного парку та ефективності його використання необхідно спочатку ознайомитися із сучасним кількісним та якісним станом машинно-тракторного парку України, а також з проблемами забезпечення аграрних підприємств сучасними тракторами і машинами та організацією раціонального використання техніки. Дуже важливо оволодіти методикою визначення потреби підприємства в тракторах. Це дасть можливість об'єктивно оцінювати фактичну забезпеченість тракторним парком, вести обґрунтовану політику щодо своєчасного придбання техніки та її заміни. Необхідно вивчити проблему забезпечення аграрних підприємств тракторами вітчизняного і зарубіжного виробництва з орієнтацією на трактори сучасних марок (наприклад гусеничних тракторів з гумоармованими гусеницями).

Засвоєння методики визначення ефективності використання тракторного парку потрібно розпочати з вивчення методики визначення умовно-еталонних тракторів і умовно-еталонних гектарів. Це дасть змогу усвідомити економічний зміст показників раціональності (ефективності) використання тракторного парку. Зокрема, потрібно знати, що виділяють три групи таких показників: інтенсивності використання тракторного парку, продуктивності його використання та економічності використання. Важливо добре засвоїти методику визначення показників кожної групи, усвідомити існуючий між ними взаємозв'язок, навчитись аналізувати їх досягнутий рівень. Допоможе читачу в цьому виконання завдання 10.2. Постарайтесь самостійно оцінити доцільність застосування повною мірою визначеної в завданні системи показників для характеристики ефективності використання тракторного парку фермерських господарств.

Серед напрямів її підвищення в усіх типах аграрних підприємств потрібно особливу увагу звернути на встановлення раціональної структури парку, забезпечення тракторів необхідним шлейфом машин, раціональне комплектування тракторних агрегатів, підвищення змінної продуктивності тракторів, забезпеченість кваліфікованими кадрами.

Вивчення питання ефективності використання комбайнового парку варто розпочати з ознайомлення з сучасним кількісним та якісним його станом і проблемами виробництва вітчизняних комбайнів «Лан», «Славутич», «Азовець», «Фермер», а також спільного з Польщею виробництва комбайна «Бізон». Не слід обминути увагою і проблему закупівлі та використання зернових комбайнів іноземного виробництва: «Джон-Дір», «Кейс», «Нью-Холанд», «Клаас» та ін.

При оцінці експансії зарубіжної техніки в Україну, в тому числі і комбайнів, потрібно брати до уваги сучасний низький рівень забезпеченості підприємств комбайновим парком (наприклад, у 1999 р. навантаження на один зернозбиральний комбайн по господарствах Київської області становило близько 150 га), високий ступінь його зношення і повільне розв'язання проблеми виробництва вітчизняних комбайнів.

Важливо засвоїти методику визначення потреби у зернових та інших типах комбайнів і розрахунку ступеня забезпеченості ними, а також вивчити методику визначення ефективності їх використання. Зокрема, слід знати, як визначаються показники інтенсивності, продуктивності та економічності використання комбайнового парку і які існують особливості такого визначення по зернових комбайнах. Потрібно орієнтуватися в досягнутому рівні основних показників, з'ясувати причини його зниження за роки економічної кризи, усвідомити основні напрями істотного поліпшення використання комбайнового парку. Для глибшого засвоєння цих питань читачу пропонується виконати завдання. Актуальною для аграрних підприємств продовжує залишатися проблема забезпеченості транспортом та ефективності його використання. Її вивчення доцільно розпочати із засвоєння методики визначення по підприємству обсягу транспортних робіт (вантажоперевезень) в тоннах і тонно-кілометрах, а також з аналізу факторів, які на нього впливають, особливу увагу при цьому звернувши на клас вантажу. Розглядаючи види транспорту, які можуть використовуватися аграрними підприємствами, слід добре засвоїти чинники, що є визначальними при встановленні раціонального співвідношення між автомобільним, тракторним і гужовим транспортом. Варто пам'ятати, що, за однакових інших умов, критерієм вибору транспортного засобу є мінімальні витрати на 1 т перевезення вантажу і терміновість його доставки до пункту призначення. Відповідно до вимог цього критерію важливо ознайомитися з рекомендаціями щодо вибору найбільш ефективних транспортних засобів для виконання певних транспортних робіт (коли доцільніше використовувати бортові автомобілі, автомобілі-самоскиди, тракторний чи гужовий транспорт).

Для своєчасного і якісного перевезення вантажів дуже важливо знати потребу підприємства в кожному виді транспорту. Тому для майбутніх економістів-менеджерів вкрай необхідно ґрунтовно засвоїти методику визначення такої потреби, а також навчитися аналізувати ефективність використання транспортних засобів. Особливу увагу слід звернути на засвоєння методики розрахунку тех-

ніко-економічних показників використання автотранспорту (основного виду транспорту в аграрних підприємствах), що відображають специфіку транспортного процесу, продуктивність, умови і режим роботи транспортних засобів. Потрібно навчитися орієнтуватися в рівні цих показників і оволодіти методикою їх використання для аналізу фактичного вантажообороту автомобільного парку. Допоможе читачу в цьому виконання завдання 10.4.

На завершення вивчення цього питання слід скласти повне уявлення про напрями поліпшення використання транспорту в аграрних підприємствах. Насамперед важливо досягти раціональної технологічної структури перевезень (автомобілями — 55—60%, тракторними поїздами — 30—35%, гужовим транспортом — 10%), а також раціональної структури автопарку (за останніми рекомендаціями, для умов Лісостепу бортові автомобілі повинні займати 21,4%, самоскиди — 42,5, автомобілі зі змінним кузовом — 10,3, сідельні тягачі — 5,3, спеціалізовані автомобілі (автоцистерни та ін.) — 20,5 процента.

Важливим матеріально-речовим елементом основних виробничих фондів є будівлі та споруди, оскільки в їх структурі вони займають понад 60%. Потрібно знати, які об'єкти нерухомості відносять до виробничих споруд, а які до виробничих будівель, яка їх функціональна роль у процесі виробництва та показники ефективності використання. Ґрунтовнішому засвоєнню цього питання сприятиме виконання завдання 10.5.

План семінарсько-практичного заняття

- 1. Функціональна роль матеріально-речових елементів основних виробничих фондів та їх місце у формуванні енергетичних ресурсів.*
- 2. Методика визначення та економічний зміст показників, що характеризують забезпеченість підприємства енергоресурсами.*
- 3. Витрати на утримання техніки і економічні підходи до визначення доцільності придбання техніки порівняно з її підрядом.*
- 4. Економічне обґрунтування доцільності заміни старої техніки на нову.*
- 5. Тракторний парк та ефективність його використання.*
- 6. Ефективність використання комбайнового парку.*
- 7. Види транспорту, методика визначення обсягу транспортних робіт і потреби в окремих транспортних засобах.*
- 8. Методика визначення ефективності використання транспортних засобів і шляхи її підвищення.*
- 9. Дві альтернативи: купівля нової чи потриманої техніки; придбання техніки чи її оренда.*
- 10. Виробничі будівлі і споруди та ефективність їх використання.*

Терміни і поняття

Енергетичні ресурси підприємства — сумарна потужність тракторів, автомобілів, моторів комбайнів, стаціонарних двигунів і електроустановок, живої тягової сили, що виражена у механічних кінських силах (м.к.с.).

Енергозабезпеченість виробництва — кількість енергетичних ресурсів (м.к.с.), що припадає на 1 га посівної площі.

Енергоозбросність праці — кількість енергоресурсів (м.к.с.), що припадає на одного середньооблікового працівника.

Електрооснащеність виробництва — кількість використаної електроенергії в кВт-год на виробничі цілі в розрахунку на 1 га посівної площі.

Електроозбросність праці — кількість кВт-год електроенергії, спожитої на виробничі цілі в розрахунку на одного середньорічного працівника.

Умовно-еталонний трактор — умовна одиниця виміру кількості фізичних тракторів, що визначається на основі їх нормативного виробітку за зміну.

Умовно-еталонний гектар — умовний вимірник обсягу виконаних тракторним парком робіт, що визначається множенням кількості виконаних нормо-змін відповідною маркою трактора на його змінний еталонний виробіток (останній визначається множенням тривалості зміни в годинах на коефіцієнт переведення фізичного трактора в еталонний).

Показники ефективності використання тракторного парку (методику визначення див. завдання 10.2).

Показники інтенсивності:

- коефіцієнт використання тракторного парку;
- відпрацьовано одним трактором машино-днів, машино-змін, нормо-змін;
- коефіцієнт змінності.

Показники продуктивності:

- річний виробіток умовно-еталонних гектарів одним трактором;
- змінний виробіток;
- денний виробіток;
- коефіцієнт виконання норм виробітку.

Показники економічності:

- собівартість одного умовно-еталонного гектара;
- витрати пального на 1 умовно-еталонний гектар.

Показники ефективності використання комбайнового парку (методику визначення див. у завданні 10.3):

Показники інтенсивності:

- кількість відпрацьованих одним комбайном машино-змін за сезон;
- кількість відпрацьованих одним комбайном машино-днів за сезон.

Показники продуктивності:

- зібрано гектарів одним комбайном за сезон;
- зібрано гектарів одним комбайном за одну машино-зміну і окремо за один машино-день;
- для зернозбиральних комбайнів, крім того, намолот зерна одним комбайном за сезон (один машино-день).

Показники економічності:

- собівартість 1 га зібраної площі;
- витрати пального на 1 га зібраної площі.

Обсяг транспортних робіт (вантажоперевезень), т — визначається множенням обсягу вантажів на коефіцієнт повторності їх перевезень (частка від ділення загального обсягу перевезень певного виду продукції (вантажу) на обсяг її виробництва).

Обсяг вантажоперевезень, т · км — визначається множенням вантажоперевезень у тоннах на середню зважену відстань перевезень.

Автомобіле-дні перебування в господарстві — показник, що розраховують підсумовуванням усіх календарних днів перебування кожного вантажного автомобіля на підприємстві.

Середньооблікова кількість автомобілів — показник, що визначається діленням автомобіле-днів перебування в господарстві на 365 днів.

Вантажопідйомність середньооблікового автомобіля — показник, що розраховується діленням автомобіле-тонно-днів на автомобіле-дні перебування в господарстві.

Техніко-економічні показники використання автопарку (методику визначення див. у завданні 10.4):

Показники інтенсивності:

- коефіцієнт використання автопарку;
- коефіцієнт технічної готовності;
- середня технічна швидкість;
- середня експлуатаційна швидкість;
- середня відстань перевезень 1 т вантажу;
- середньодобовий пробіг автомобіля, км;
- коефіцієнт використання пробігу;
- коефіцієнт використання вантажопідйомності.

Показники продуктивності автопарку:

- виробіток автомобілів за одну середньооблікову автомобіле-тонну;
- кількість тонно-кілометрів на одну середньооблікову автомобіле-тонну.

Показники економічності автотранспорту:

- собівартість тонно-кілометра, грн.;
- прямі експлуатаційні витрати на 100 км пробігу;
- витрати пального на 100 км пробігу і окремо на 100 т · км.

Питома кошторисна вартість — показник, що визначається діленням кошторисної вартості об'єкта капітального будівництва (будівель, споруд) на корисну площу чи об'єм цього об'єкта (кількість м² чи м³, кількість головомісць).

Економічна ефективність використання будівель і споруд — показник, що визначається діленням валової продукції (і окремо прибутку), одержаної при використанні цих засобів праці, на їх кошторисну вартість.

Ефективність використання корисної площі будівель і споруд — показник, що визначається діленням валової продукції (чи прибутку), одержаної при використанні цих засобів праці, на кількість головомісць (м² корисної площі чи м³ корисного об'єму).

Подумайте над запитаннями

1. На які групи поділяються матеріально-речові елементи основних виробничих фондів залежно від їх функціональної ролі в процесі виробництва? Дайте їх характеристику.
2. Що ви розумієте під поняттям «енергетичні ресурси підприємства» і яка методика визначення енергозабезпеченості виробництва та енергоозброєності праці? Яка залежність існує між рівнем цих показників і результатами виробництва?
3. Як визначаються показники електрооснащеності виробництва і електроозброєності праці? Які причини стримують недостатнє використання електроенергії в сільському господарстві?
4. Дайте характеристику постійних і змінних витрат на техніку. Які причини зумовили зростання цих витрат за роки економічної кризи?
5. Від яких факторів залежить обсяг річних витрат на техніку? Розкрийте методику визначення собівартості одного умовно-еталонного гектара і 1 га виконуваних робіт.
6. Дайте характеристику сучасного стану розвитку підрядних організацій по наданню аграрним підприємствам послуг. Яке питання постало у зв'язку з цим перед аграрними підприємствами?
7. Обґрунтуйте методику визначення обсягу робіт, за якого менеджери підприємства мають змогу робити висновок про доцільність підряду техніки чи її купівлі.
8. Як на основі інформації про співвідношення постійних і змінних витрат на техніку можна розв'язати питання про доцільність заміни старої техніки новою?
9. Обґрунтуйте економічні підходи до розв'язання альтернативи: купувати нову техніку чи потриману.
10. За яких умов доцільно орендувати техніку і як вирішується альтернатива: купувати техніку чи її орендувати?
11. Охарактеризуйте сучасний кількісний та якісний стан тракторного парку. Які проблеми існують зараз із забезпеченням аграрних підприємств тракторами та організацією їх використання?
12. Розкрийте методику визначення потреби в тракторах і таких вимірників, як умовно-еталонний трактор та умовно-еталонний гектар.
13. Яка методика визначення та економічний зміст показників інтенсивності, економічності та продуктивності використання тракторного парку?
14. Обґрунтуйте основні шляхи підвищення ефективності використання тракторного парку.
15. Яке значення має комбайновий парк і які проблеми існують з виробництвом вітчизняних комбайнів і закупівлею імпортних?
16. Обґрунтуйте методику визначення потреби в комбайнах і в необхідній кількості транспорту для їх обслуговування.

17. Розкрийте методику визначення показників інтенсивності, продуктивності і економічності використання комбайнового парку.
18. Які причини зумовлюють низький рівень використання комбайнового парку? Обґрунтуйте основні напрями поліпшення його використання.
19. Що ви розумієте під транспортною ємністю сільського господарства і як визначається обсяг транспортних робіт (вантажоперевезень) по підприємству?
20. Які фактори впливають на обсяг вантажоперевезень? Дайте характеристику класів вантажів і чинників, що впливають на співвідношення між окремими видами транспорту.
21. Який критерій використовується для вибору транспортного засобу при перевезенні вантажу? Які існують рекомендації щодо такого вибору?
22. Розкрийте методику визначення потреби в окремих видах транспорту. Яке орієнтовне співвідношення має витримуватися між автомобільним, тракторним і гужовим транспортом?
23. Як розраховуються такі показники, як автомобіле-дні перебування в господарстві, автомобіле-дні в роботі, середньооблікова кількість автомобілів, вантажопідйомність середньооблікового автомобіля?
24. Обґрунтуйте методику визначення показників інтенсивності, продуктивності і економічності роботи автотранспорту. Який орієнтовний рівень цих показників?
25. Як розраховується вантажооборот автопарку і яка методика його аналізу?
26. Яке орієнтовне співвідношення між окремими видами автомобілів доцільно витримувати на аграрних підприємствах? Обґрунтуйте основні напрями поліпшення використання автотранспорту.
27. Які виробничі об'єкти відносять до виробничих будівель і виробничих споруд? Що ви розумієте під питомою кошторисною вартістю, яка методика її визначення і сфера використання?
28. Обґрунтуйте показники ефективності використання будівель і споруд.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 10.1. Визначити обсяг збиральних робіт для зернового комбайна, за якого досягається беззбитковість роботи власного комбайна порівняно з його підрядом.

Вихідна інформація. Підприємство залучало для збирання зернових колосових зернової комбайн із районної МТС на умовах підяду. У підприємства з'явилась можливість купити зерновий комбайн. Щоб прийняти рішення про доцільність такої купівлі, економістам-менеджерам потрібно мати таку інформацію: ціна

зернового комбайна — 200 тис. грн., норма амортизації — 10%, плата за кредит — 15% (підприємству не вистачило власних коштів для купівлі комбайна і воно взяло кредит в сумі 40 тис. грн.), витрати на ремонт комбайна і його технічне обслуговування з розрахунку на 1 га зібраної площі — 5,6 грн., вартість пально-мастильних матеріалів і оплата праці комбайнерів на цю ж площу — відповідно 12,8 грн. і 3,1 грн. Вартість підряду зернового комбайна за 1 га збирання — 230 грн. Витрати на утримання приміщення — 700 гривень.

Методика виконання. Спочатку потрібно розрахувати всі постійні витрати на утримання комбайна. До них відносять річну суму амортизації, нараховані проценти за кредит і витрати на утримання приміщення. Підприємство застосовує лінійний метод амортизації, отже, річну суму амортизації можна визначати множенням вартості комбайна на норму амортизації і діленням одержаного результату на 100. Нараховані проценти за кредит розраховують як добуток суми кредиту на процентну ставку (коефіцієнт). Далі розраховують загальну суму змінних витрат на 1 га зібраної площі (витрати на ремонт комбайна і його технічне обслуговування, вартість пально-мастильних матеріалів і оплата праці комбайнера).

Обсяг збиральних робіт, за якого досягається беззбитковість роботи власної техніки порівняно з її підрядом (O_p), визначається за формулою

$$O_p = \frac{P_v}{V_p - Z_v},$$

де P_v — загальна сума постійних витрат, грн.; V_p — вартість підряду за 1 га збирання, грн.; Z_v — змінні витрати на 1 га зібраної площі, грн.

Одержаний результат вказує на той критичний обсяг робіт, за якого підприємству економічно рівновигідно збирати зернові власним комбайном чи брати комбайн на підряд. Якщо підприємство має більшу площу, то йому економічно вигідніше купувати комбайн, якщо меншу — краще його брати на підряд.

Відповідь. Критичний обсяг збиральних робіт становить, га: 100,5; 110,0; 122,3; 130,6; 140.

Завдання 10.2.

Відпрацювати методику визначення умовно-еталонних гектарів на прикладі трактора МТЗ-52, що виконує посів зернових культур. За вихідною інформацією визначити показники ефективності використання машинно-тракторного парку.

Вихідна інформація. Коефіцієнт переведення трактора МТЗ-52 в умовно-еталонні трактори 0,58. Тривалість робочої зміни — 7 годин. Норма виробітку на посіві зернових культур — 16,9 га. Фактично засіяно за зміну — 19 га.

На підприємстві середньорічна кількість тракторів становила 29, ними виконано за рік 58 тис. умовно-еталонних гектарів, відпрацьовано 6670 машино-днів, 7337 машино-змін і 7704 нормо-змін. Витрати на експлуатацію машинно-тракторного парку становили 699 тис. грн., витрати дизельного пального на весь обсяг робіт — 464 тонни.

Методика виконання. Еталонний змінний виробіток визначають множенням коефіцієнта переведення відповідної марки трактора в умовно-еталонні трактори на тривалість робочої зміни. Кількість нормо-змін розраховують як частку від ділення фактично виконаного обсягу робіт на зміну норму виробітку. Обсяг виконаних умовно-еталонних гектарів визначається як добуток відпрацьованих нормо-змін на еталонний змінний виробіток відповідної марки трактора.

Коефіцієнт використання тракторного парку розраховують діленням тракторо-днів у роботі на тракторо-дні перебування в господарстві (добуток середньорічної чисельності тракторів на 365). Для визначення решти показників інтенсивності потрібно по чергово розділити кількість відпрацьованих машино-днів, машино-змін і нормо-змін на середньорічну кількість тракторів (працюючих і непрацюючих). Коефіцієнт змінності розраховують як частку від ділення відпрацьованих машино-змін на відпрацьовані машино-дні.

Показники продуктивності визначають так: річний виробіток на один трактор є часткою від ділення загального обсягу виконаних тракторним парком умовно-еталонних гектарів на середньорічну чисельність тракторів. Другий і третій показники продуктивності розраховують по черговим діленням цього ж обсягу робіт відповідно на відпрацьовані машино-зміни і машино-дні. Коефіцієнт використання норм виробітку визначають діленням кількості виконаних нормо-змін на кількість відпрацьованих машино-змін.

Показники економічності визначають лише в цілому по машинно-тракторному парку. Зокрема, собівартість одного умовно-еталонного гектара розраховують діленням усіх витрат на утримання і експлуатацію тракторів, сільськогосподарських машин і знарядь на загальний обсяг робіт в умовно-еталонних гектарах. Витрати пального на один умовно-еталонний гектар визначають

відношенням загальних витрат дизельного пального на згаданий раніше обсяг робіт.

Відповідь. Виконано умовно-еталонних гектарів: 4,0; 4,5; 4,9; 5,0.
Коефіцієнт використання тракторного парку: 0,44; 0,5; 0,63; 0,65.
Відпрацьовано одним трактором машино-днів: 230, 240, 250, 260.
Коефіцієнт змінності: 1,05; 1,1; 1,3; 1,25.
Річний виробіток: 1900, 1970, 2000, 2050 ум.ет.га.
Коефіцієнт використання норм виробітку: 1,05; 1,0; 1,3; 1,15.
Собівартість 1 ум.ет.га, грн.: 8; 10; 14; 12.

Інтенсивність використання тракторного парку безпосередньо впливає на показники його продуктивності, тому варто за одержаними результатами проаналізувати залежність річної продуктивності тракторів (Рп) від показників інтенсивності, користуючись формулою

$$Рп = Мд \cdot Кз \cdot Вм.з.,$$

де Мд — кількість відпрацьованих одним трактором машино-днів; Кз — коефіцієнт змінності; Вм.з. — виробіток умовно-еталонних гектарів за одну машино-змін.

Завдання 10.3. Визначити потребу підприємства в зернових комбайнах, ступінь забезпеченості ними і показники ефективності використання: інтенсивності (кількість відпрацьованих одним комбайном за сезон машино-днів і машино-змін), продуктивності (зібрано гектарів і намотот зерна одним комбайном за сезон, один машино-день і одну машино-змін); економічності (собівартість 1 га зібраної площі і витрати пального на 1 га зібраної площі).

Вихідна інформація. Підприємство має площу посіву зернових 1150 га, норма виробітку комбайна — 1,2 га за годину, тривалість роботи комбайна протягом доби — 10 годин, строк збирання — з 4 по 19 липня (16 днів). Коефіцієнт технічної готовності комбайнів — 0,95, коефіцієнт використання календарного періоду за метеорологічними умовами — 0,9. Фактично підприємство мало 8 комбайнів у середньому за сезон. Ними відпрацьовано 184 машино-дні і 256 машино-змін. Урожайність з 1 га у первісно оприбуткованій масі становила 36 ц/га, загальна сума витрат на збирання — 233450 грн. Витрати пального по парку становили 10,8 тис. літрів.

Методика виконання. Потребу в комбайнах (Пк) визначають за формулою

$$Пк = \frac{Зп}{Тр \cdot Нв \cdot t \cdot Кт \cdot Км},$$

де Зп — збиральна площа культури; Тр — тривалість збирання культури, за якої не допускаються втрати врожаю; Нв — норма виробітку за годину; t — тривалість роботи комбайна протягом дня; Кт — коефіцієнт технічної готовності; Км — коефіцієнт використання календарного періоду за метеоумовами.

Кількість відпрацьованих одним комбайном машино-днів і окремо машино-змін визначається діленням їх загальної кількості (відпрацьованої всім комбайновим парком) на середньосезонне число комбайнів. Показники продуктивності комбайнів розраховують діленням зібраної площі відповідно на середньосезонне число комбайнів, відпрацьовані ними машино-дні і машино-зміни. Обсяг намолоченого зерна одним комбайном за сезон, один машино-день і одну машино-зміну визначають аналогічно, лише в чисельнику оперують загальним обсягом намолоченого зерна в первіснооприбуткованій масі.

Для визначення собівартості 1 га зібраної площі потрібно загальні витрати на збирання поділити на зібрану площу. Аналогічний підхід використовується при визначенні витрат пального на 1 га цієї площі.

Відповідь. Потреба в комбайнах, шт.: 6; 7; 8; 8,5.

Коефіцієнт фактичної забезпеченості комбайновим парком: 1,0; 1,14; 1,18; 1,20. Кількість відпрацьованих одним комбайном машино-змін: 32; 34; 30; 29; машино-днів: 22; 23; 24; 19.

Зібрано гектарів одним комбайном за сезон: 143,8; 140,3; 150,0; 155,0; за машино-день: 5,0; 6,0; 6,25; 6,90; за машино-зміну: 3,5; 4,5; 5,0; 5,5.

Намолочено зерна за сезон одним комбайном, ц: 4920; 5070; 5175; 5843. Собівартість одного гектара зібраної площі, грн.: 175; 203; 250; 300.

Завдання 10.4.

Визначити основні техніко-економічні показники використання автомобільного парку і вплив найважливіших з них на вантажооборот автопарку. Зокрема визначити: 1) коефіцієнт використання автопарку; 2) коефіцієнт технічної готовності; 3) середньодобовий пробіг автомобіля; 4) середню технічну та експлуатаційну швидкість; 5) коефіцієнт використання пробігу; 6) коефіцієнт використання вантажопідйомності; 7) середньодобовий пробіг одного автомобіля; 8) в розрахунку на одну середньооблікову автомобіле-тону: перевезено вантажів, т; виконано тонно-кілометрів; 9) собівартість 1 тонно-кілометра; 10) витрати пального на 10 тонно-кілометрів.

Вихідна інформація. На підприємстві у звітному періоді було 26 середньооблікових вантажних автомобілів. Автомобіле-дні перебування в господарстві — 9450, у тому числі в роботі — 8066, в ремонті — 950. Загальний пробіг автомобілів — 967920 км,

в тому числі з вантажем — 580752 км. Час перебування автомобіля у наряді — 72594 год, в тому числі в русі — 37228 год. Вантажооборот автопарку становив 1393891 т · км., в тому числі вантажооборот за рахунок причепів — 139389 т · км. Вантажопідйомність середньооблікового автомобіля становила 3 т, автомобіле-тонно-дні перебування в господарстві — 28470. Автопарком перевезено 80 тис. т вантажів. Витрати по автопарку становили 209084 грн. Витрачено пального 227 тис. літрів.

Методика виконання. Коефіцієнт використання автопарку (K_a) визначають як частку від ділення автомобіле-днів у роботі (A_p) на автомобіле-дні перебування в господарстві (A_n). Для розрахунку коефіцієнта технічної готовності (K_t) використовують формулу

$$K_t = \frac{A_p - A_p}{A_p},$$

де A_p — автомобіле-дні в ремонті.

Середньодобовий пробіг автомобіля, його середню технічну і середню експлуатаційну швидкість визначають діленням загального пробігу в кілометрах відповідно на автомобіле-дні в роботі, на час перебування у наряді в русі, на час перебування у наряді. Коефіцієнт використання пробігу розраховують як частку від ділення пробігу з вантажем (P_v) на загальний пробіг, а коефіцієнт використання вантажопідйомності (K_v) — з виразу

$$K_v = \frac{Z_{v.o.} - V_{o.p.}}{P_v \cdot V_p},$$

де $Z_{v.o.}$ — загальний вантажооборот, т · км; $V_{o.p.}$ — вантажооборот причепів, т · км; V_p — вантажопідйомність середньооблікового автомобіля, т.

Виробіток автомобілів (V_a) на одну середньооблікову автомобіле-тону визначають за формулою

$$V_a = \frac{V_t}{A_{т.д.} : 365},$$

де V_t — кількість перевезених вантажів, т; $A_{т.д.}$ — автомобіле-тонно-дні.

Кількість тонно-кілометрів на одну середньооблікову автомобіле-тону розраховують аналогічно, лише у чисельнику береться загальний вантажооборот. Собівартість 1 т · км визначають діленням усіх витрат по автопарку на загальний вантажооборот.

Розділивши витрати пального (бензину) на цей же діляник, визначають його витрати в розрахунку на один тонно-кілометр.

Вантажооборот по автопарку ($Q_{ткм}$) визначають за формулою

$$Q_{ткм} = V_{п} \cdot K_{а} \cdot K_{в} \cdot K_{п} \cdot L \cdot 365,$$

де $V_{п}$ — вантажопідйомність автопарку (його загальний тоннаж), т; $K_{а}$ — коефіцієнт використання автопарку; $K_{п}$ — коефіцієнт використання пробігу; L — середньодобовий пробіг автомобілів, км.

Проаналізуйте, як зміниться під впливом кожного фактора вантажооборот автопарку, коли його тоннаж зросте на 5 т, коефіцієнт використання автопарку знизиться до 0,83, коефіцієнт використання пробігу зросте до 0,65, а середньодобовий пробіг становитиме 125 км. Для аналізу скористайтеся індексним методом. Розрахунок ведеться по вантажообороту без вантажообороту причепів.

Відповідь.

Коефіцієнт використання автопарку: 0,81; 0,85; 0,80; 0,79.

Середньодобовий пробіг автомобіля, км: 120, 130, 135, 110.

Середньотехнічна швидкість, км: 23, 26, 29, 30, 20.

Коефіцієнт використання вантажопідйомності: 0,61; 0,72; 0,77; 0,65.

Коефіцієнт використання пробігу: 0,6; 0,63; 0,65; 0,55.

Собівартість 1 т · км, коп.: 15; 18; 22; 27.

Вантажообіг автопарку зросте на, т · км: 200518, 216472, 260501, 303199.

Завдання 10.5.

Визначити, до яких вагових кондицій доцільно відгодувати свиней, щоб досягти найбільшого економічного ефекту — маси прибутку на одне станко-місце. При цьому слід врахувати ту обставину, що із збільшенням живої маси свиней на відгодівлі з 90 до 120 кг підвищується їх середньодобовий приріст, але разом з тим збільшуються витрати кормів на кожну його вагову одиницю, що породжує тенденцію до підвищення собівартості 1 ц продукції. Протидіючим фактором цьому є те, що із збільшенням вагових кондицій відгодівельного поголів'я в собівартості їх живої маси зменшується частка постійних витрат і витрат на утримання маточного стада та вирощування порослят до двомісячного віку.

Вихідна інформація. Для розв'язання поставленого завдання оцінці підлягає поголів'я свиней, що відгодовується до різних вагових кондицій у межах 90—120 кг. Постановочна жива маса порослят — 25 кг, умови утримання і годівлі — ідентичні.

Технологічні та економічні показники відгодівлі свиней до різних вагових кондицій:

Показники	Відгодівля до вагових кондицій, кг					
	90	95	100	105	110	120
Затрати кормів на 1 ц приросту, ц корм. од.	4,9	5,0	5,1	5,2	5,3	5,4
Середньодобовий приріст, г	400	400	400	410	410	420
Отримано приросту, кг	65	70	75	80	85	95
Всього витрат на приріст, грн.	240	250,6	261,2	272,6	282,4	305,2
Вартість постановочної живої маси молодняка, грн.	118	118	118	118	118	118
Здано свиней беконних і жирних кондицій, %	85	90	80	65	70	80
Виручка від реалізації 1 ц живої маси, що залежить від питомої ваги беконних кондицій, грн.	313	317	312	310	305	300

Методика виконання. Щоб визначити кінцеві оціночні показники — вихід свинини і прибуток на одне станко-місце з урахуванням обороту відгодівельного поголів'я, — потрібно здійснити наступні розрахунки.

По-перше, визначити собівартість 1 ц живої маси свиней за кожної вагової кондиції, підсумувавши витрати на приріст з вартістю постановочної маси молодняка і розділивши одержаний результат на відповідну вагову кондицію свиней. *По-друге*, визначити прибуток в розрахунку на 1 ц живої маси свиней шляхом віднімання від грошової виручки від реалізації 1 ц живої маси його собівартості. *По-третє*, потрібно розрахувати кількість днів відгодівлі для досягнення потрібної вагової кондиції діленням отриманого приросту на одну голову на середньодобовий приріст тварин відповідної вагової кондиції.

На основі цих даних вихід свинини на 1 станко-місце (См) визначають за формулою

$$C_m = \frac{365}{D_o} \cdot Ж.м. ,$$

де D_o — кількість днів відгодівлі свиней до відповідної вагової кондиції; $Ж.м.$ — жива маса однієї голови свиней відповідної вагової кондиції, ц. Перший множник наведеної формули ($365/D_o$) засвідчує кількість оборотів відгодівельного поголів'я в рік. Вона зменшується з підвищенням вагових кондицій свиней і збільшується за скорочення строку відгодівлі.

Прибуток на одне станко-місце (Прм) розраховують за формулою

$$\text{Прм} = \text{Прц} \cdot \text{См},$$

де Прц — прибуток на 1 ц живої маси свиней.

Відповідь. Економічно найбільш вигідною є відгодівля до такої вагової кондиції, за якої забезпечується найбільший прибуток на одне станко-місце. Якщо ставиться мета прискореного збільшення обсягу виробництва свинини, то приймається такий варіант відгодівлі, за якого досягається максимальний вихід свинини на одне станко-місце.

Одержаний прибуток на одне станко-місце за варіантом, який забезпечує його найбільшу величину, грн.: 105,4; 99,9; 110,6; 120,8.

Література

Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 215—244.

Андрійчук В., Бауер Л. Менеджмент: прийняття рішень і ризик. — К.: КНЕУ, 1998, — С. 25—41.

Гайдуцький П. І., Лобас М. Г. Відродження МТС. — К.: НВАТ «Агроінком», 1997. — С. 173—303.

Пугачов М. І. Транспортне обслуговування сільського господарства. — К.: ІАЕ УААН, 1997. — 174 с.

Реструктуризація матеріально-технічної бази агропромислового комплексу. — К.: ІАЕ УААН, 1997. — 294 с.

Сучасна аграрна політика України: проблеми становлення / За ред. П. Т. Саблука, В. В. Юрчишина. — Розділ 16. — К.: ІАЕ УААН, 1996. — С. 480—507.

Формування виробничого потенціалу та ринку засобів виробництва / За ред. П. Т. Саблука, В. Г. Більського. — К.: Урожай, 1993. — 259 с.

ТЕМА 11

ОБОРОТНИЙ КАПІТАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Для ґрунтовного засвоєння даної теми насамперед необхідно зрозуміти сутність таких понять, як «оборотний капітал» («оборотні засоби»), «оборотні фонди» і «фонди обігу». Водночас слід пам'ятати, що в практиці роботи аграрних підприємств понят-

тя оборотних фондів для зручності ведення планово-облікової роботи трактується дещо ширше. Так, до їх складу включають і ті засоби праці, які беруть участь у кількох виробничих циклах, але лише в тому випадку, якщо їх вартість менша за 500 гривень.

Важливо також знати практику відображення оборотного капіталу в бухгалтерській звітності підприємств. Це дасть змогу здійснювати аналіз структури оборотного капіталу в цілому і його складових — оборотних фондів і фондів обігу, обґрунтовано визначати показники їх використання, приймати зважені рішення щодо встановлення нормативів виробничих запасів та інших елементів цього ресурсу. Кращому засвоєнню читачем структури оборотного капіталу допоможе наведена нижче схема:

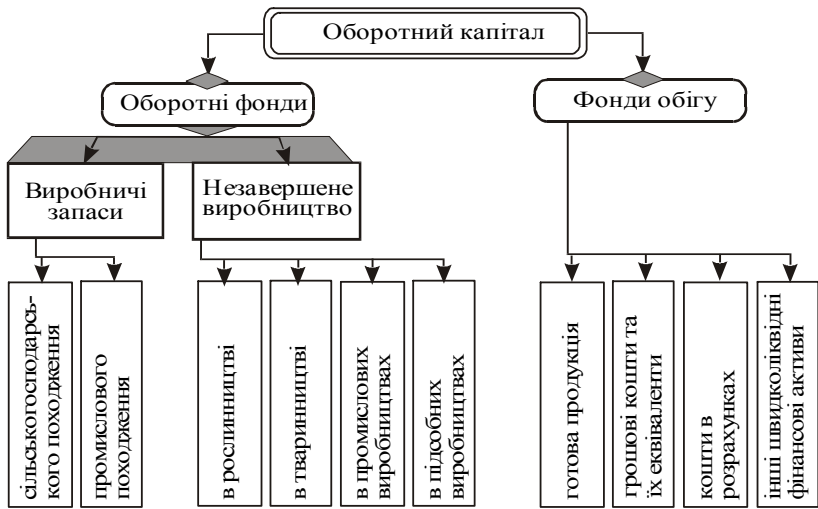

Рис. 11.1. Структура оборотного капіталу аграрного підприємства

Потрібно добре орієнтуватися в тому, які саме елементи оборотного капіталу відносяться до кожної з виділених груп оборотних фондів і фондів обігу, і яка фактична структура цього капіталу, що склалася за останній час в аграрних підприємствах. При цьому слід звернути увагу на значне зниження частки фондів обігу, і особливо такої їх складової, як готівкові кошти, зростання в них частки дебіторської заборгованості. Спробуйте узагальнити причини виникнення даного явища і дати йому оцінку з погляду на роль цієї складової оборотного капіталу в економіці підприємства. Для глибшого відпрацювання зазначених питань читачу необхідно виконати завдання 11.1.

При вивченні питання забезпеченості аграрних підприємств оборотним капіталом і його кругообігу насамперед слід з'ясувати, які саме фактори впливають на обсяг авансованих вкладень у цей ресурс. Водночас слід з'ясувати економічний зміст і методику визначення таких показників забезпеченості підприємств оборотним капіталом, як фондооснащеність, ступінь забезпеченості та вартісне співвідношення між оборотними і основними виробничими фондами.

Ключовим моментом у засвоєнні даного питання є розуміння того, що потреба в оборотному капіталі істотно залежить від часу перебування авансованих коштів на кожній стадії кругообігу. В зв'язку з цим необхідно засвоїти послідовність руху коштів у процесі кругообігу, звернувши особливу увагу на те, що в сільському господарстві не всі авансовані засоби здійснюють повний кругообіг. З цієї причини утворюється мале коло кругообігу, існування якого накладає специфічний відбиток на повний кругообіг авансованих засобів.

Потрібно пам'ятати, що загальна швидкість руху авансованих засобів є прямо пропорційною швидкості їх руху на окремих стадіях. Тому слід з'ясувати, які фактори справляють істотний вплив на швидкість руху цих коштів на виробничій стадії і стадії обігу, узагальнити причини уповільнення руху коштів на розрахунковій стадії в умовах кризи. Необхідно звернути увагу на такі особливості кругообігу оборотного капіталу в сільському господарстві, як авансування коштів на тривалий час і нерівномірність вкладень цих коштів у виробничий процес. Це дасть змогу усвідомити читачу ту істину, що підприємство тим більше повинно авансувати оборотних засобів, чим більше їх вкладається у виробництво на початку виробничого процесу, і навпаки. Для аналізу і оцінки цього аспекту діяльності аграрного підприємства слід опанувати методику визначення середньозваженої закріпленості коштів на виробничій стадії і з'ясувати чинники, що впливають на цей показник.

Для ефективного управління процесом прискорення кругообігу оборотного капіталу необхідно ґрунтовно засвоїти методику визначення і аналізу таких показників, як коефіцієнт обороту, тривалість одного обороту, відносне вивільнення (залучення) оборотних засобів завдяки зміні швидкості їх руху, фондовіддача, матеріаловіддача і матеріаломісткість. Важливо при цьому усвідомити значення для економіки підприємства зміни того чи іншого показника. Наприклад, збільшення обороту оборотного капіталу зменшує потребу виробництва в цьому ресурсі для виконання тієї ж виробничої програми, дає змогу вивільнити части-

ну коштів і направити їх на інші цілі, підвищує фондівдачу, зменшує матеріаломісткість, а отже, сприяє зниженню собівартості продукції. Для підприємства це вкрай важливо, тому необхідно добре опанувати методіку багатофакторного аналізу матеріаломісткості (матеріаловіддачі). Це дасть змогу виявити реальні резерви підвищення ефективності виробництва. Глибше опанувати ці питання читач зможе, виконавши завдання 11.2.

Одним з найбільш важливих є питання мінімізації потреби в оборотному капіталі. Його вивчення слід розпочати із з'ясування тієї обставини, що оборотного капіталу повинно бути достатньо для забезпечення безупинності виробництва, тобто потрібні певні запаси цього ресурсу. Але оскільки створення цих запасів з економічного погляду є заморожуванням коштів, то стає очевидним, що найбільший господарський ефект досягається за їх мінімальної величини, достатньої для нормального функціонування виробництва. Такі мінімальні запаси оборотних засобів визначаються в процесі їх нормування.

Читачу потрібно знати, що в Україні таке нормування рекомендовано здійснювати відповідно до «Методичних рекомендацій по нормуванню оборотних засобів підприємствами аграрного сектора АПК» (К.: ІАЕ, 1998).

При нормуванні виробничих запасів враховується обсяг виробничого споживання відповідного їх елемента (добрив, отрутохімікатів, пального тощо) і часу знаходження (завантаження) засобів в обороті. Норму запасів (H_p) на ці види матеріальних цінностей визначають згідно з Методичними рекомендаціями за формулою

$$H_p = M \cdot K,$$

де M — час знаходження кожного виду оборотних засобів в обороті; K — коефіцієнт наростання споживання кожного виду оборотних засобів. Час знаходження оборотного засобу в обороті розраховується з виразу

$$M = D : Пф,$$

де D — річна зважена завантаженість засобів в обороті. Щоб її визначити, потрібно спожитий у кожному кварталі ресурс помножити на дні його перебування в обороті і одержані результати по всіх кварталах підсумувати; $Пф$ — річна потреба оборотного засобу (вартість спожитого засобу за рік).

Коефіцієнт наростання споживання оборотного засобу (K) можна визначити так:

$$K = D : Дк,$$

де $Дк$ — календарна завантаженість засобів в обороті, яка дорівнює добутку вартості виробничо спожитого засобу за рік на 365.

Норматив оборотних засобів на кожний вид виробничих запасів (Н) визначають за формулою

$$H = C \cdot H_p,$$

де С — сума середньоденного споживання оборотного засобу, що визначається як частка від ділення вартості спожитого ресурсу за рік на 365.

За наведеними формулами нормативи визначаються тільки на перший плановий рік, а на наступні роки їх можна встановити в процентах до річного обсягу споживання за формулою

$$H_{np} = (H : B \text{ с.з.}) \cdot 100,$$

де В с.з. — вартість спожитого засобу за рік, грн.

Щоб визначити норматив по молодняку тварин, птиці і тварин на відгодівлі, необхідно спочатку розрахувати норму оборотних засобів по кожному виду тварин шляхом додавання до середньої вартості (собівартості) однієї голови тварин на початок року планових витрат на її утримання у плановому році (не враховуючи амортизації основних засобів). Норматив розраховується множенням вартості (собівартості) однієї голови на кількість голів, яка передбачена на кінець року по плановому обороту стада, або множенням живої маси тварин на кінець року на планову собівартість 1 ц живої маси.

Норматив на незавершене виробництво встановлюється в розмірі фактичних витрат звітного року, що відносяться на продукцію наступного року, скоригованих на коефіцієнт сезонності (в рослинництві приблизно 0,85). Розрахунок ведеться по кожному виду незавершеного виробництва.

Норматив оборотних засобів на запаси готової продукції в процентах визначається діленням середніх мінімальних залишків готової продукції на фактично реалізовану продукцію у звітному році. Норматив на плановий рік у грошовому виразі розраховується як добуток планового обсягу реалізації продукції на норматив у відносному виразі. Середні мінімальні залишки визначають як середнє арифметичне суми залишків готової продукції по тих місяцях року, в яких вони були меншими від фактичної середньої величини цих залишків.

Норматив по розрахунках із споживачами продукції (робіт, послуг) підприємства визначають так: спочатку розраховують фактичний середньодобовий обсяг реалізації продукції і середню періодичність надходження коштів на розрахунковий рахунок підприємства (днів). Множенням першого показника на другий встановлюють суму вилучення коштів господарства в розрахунках. Потім визначають норму вилучення коштів у розрахунках як

частку від ділення суми вилучення коштів на фактичний обсяг реалізації з наступним множенням результату на 100. Звідси норматив оборотних коштів по розрахунках із споживачами на плановий рік дорівнюватиме добутку планового обсягу реалізації продукції на норму вилучення коштів (коефіцієнт). Для ґрунтовного засвоєння методики нормування оборотних засобів читачу пропонується виконати завдання 11.3 і 11.4.

Значну увагу при вивченні теми слід сконцентрувати на опануванні методики мінімізації сукупних витрат на виробничі запаси певного оборотного ресурсу, що періодично поповнюється підприємством шляхом закупівлі його у виробників (постачальників). Розпочати вивчення потрібно з усвідомлення об'єктивно існуючої економічної обставини, суть якої полягає в тому, що чим частіше підприємство робить замовлення на придбання відповідного предмета праці (тари, сировини, матеріалів), тим більші витрати на ці замовлення воно нестиме. При цьому зменшуються витрати на складування одиниці ресурсу, основною складовою яких є втрати від заморожених коштів, що використані на придбання цього ресурсу. Необхідно оволодіти логікою визначення річних витрат на замовлення ресурсу, річних витрат на його зберігання, а також обсягу замовлення, за якого сукупні витрати будуть мінімальними. Важливо самостійно побудувати графік, що ілюструє формування мінімальних сукупних витрат. Ґрунтовно засвоїти це питання читачу допоможе виконання завдання 11.5.

Насамкінець важливо скласти чітке уявлення про основні шляхи підвищення ефективності використання оборотного капіталу в аграрних підприємствах.

План семінарсько-практичного заняття

- 1. Економічна суть оборотного капіталу (оборотних засобів), оборотних фондів і фондів обігу та характеристика їх складових.*
- 2. Структура оборотного капіталу, тенденції її зміни і оцінка причин, що зумовили зниження забезпеченості аграрних підприємств цим ресурсом.*
- 3. Методика визначення забезпеченості аграрних підприємств оборотним капіталом та його кругообіг.*
- 4. Методика визначення ефективності використання застосованого оборотного капіталу.*
- 5. Оцінка ефективності використання виробничо спожитого оборотного капіталу та її факторний аналіз.*
- 6. Необхідність нормування оборотних засобів, його сутність і поняття індивідуального та сукупного нормативу. Матеріальні цінності та витрати, на які встановлюються нормативи.*

7. Методика встановлення нормативів на виробничі запаси і незавершене виробництво.

8. Методика встановлення нормативів на окремі елементи фондів обігу.

9. Мінімізація сукупних витрат на виробничі запаси, що регулярно поповнюються підприємством шляхом закупівлі.

10. Основні напрями подальшого поліпшення використання оборотного капіталу.

Терміни і поняття

Оборотний капітал (оборотні засоби) — сумарний вираз оборотних фондів і фондів обігу.

Оборотні фонди — це грошовий вираз предметів праці, що знаходяться на стадії виробничих запасів і в процесі виробництва (стадія незавершеного виробництва).

Фонди обігу — частина авансованої вартості, що перебуває на товарній та грошовій стадіях, функцією якої є обслуговування процесу виробництва.

Виробничі запаси — предмети праці, які ще не вступили в стадію виробничого споживання, функцією яких є забезпечення безперервності виробництва.

Незавершене виробництво — це та частина оборотних засобів, яка вже виробничо спожита, знаходиться на стадії виробництва, але готової продукції ще не одержано.

Витрати майбутніх періодів — це витрати, що зроблені в даному періоді, або в попередніх періодах, але належать до наступних звітних періодів.

Структура оборотного капіталу — процентне співвідношення між окремими елементами цього капіталу.

Показники забезпеченості підприємства оборотним капіталом (методикою визначення див. у завданні 11.1):

- фондооснащеність виробництва;
- ступінь забезпеченості підприємства оборотними засобами;
- співвідношення між основними і оборотними фондами.

Показники ефективності використання оборотного капіталу (методикою визначення див. у завданні 11.2):

- коефіцієнт обороту оборотного капіталу;
- тривалість одного обороту;
- відносне вивільнення (залучення) оборотних засобів;
- фондівіддача оборотного капіталу;
- фондомісткість;
- матеріаловіддача;
- матеріаломісткість.

Індивідуальний норматив оборотних засобів — це мінімальна потреба в окремому виді оборотних засобів, яка забезпечує безперервну роботу підприємства.

Сукупний норматив — загальна потреба в оборотному капіталі, що визначається підсумовуванням усіх індивідуальних нормативів.

Подумайте над запитаннями

1. Дайте визначення понять «оборотний капітал», «оборотні фонди» і «фонди обігу». Які матеріальні цінності відносяться зараз у практичній діяльності аграрних підприємств до оборотних фондів?
2. Що ви розумієте під виробничими запасами, незавершеним виробництвом і витратами майбутніх періодів? Назвіть складові цих частин оборотного капіталу.
3. Розкрийте значення фондів обігу і дайте характеристику їх складових.
4. Як визначається структура оборотного капіталу і які зміни відбулися в ній за роки економічної кризи? Обґрунтуйте основні причини, що призвели до істотної втрати обігових коштів аграрними підприємствами.
5. Які чинники впливають на загальний обсяг авансованих вкладень в оборотний капітал? Розкрийте методику визначення показників забезпеченості підприємства цим ресурсом.
6. Охарактеризуйте велике і мале коло кругообігу оборотного капіталу. Яке значення має швидкість руху авансованих засобів в оборотний капітал і до яких наслідків призводить затримка цих засобів на певній стадії кругообігу?
7. Які фактори впливають на швидкість руху оборотного капіталу на виробничій стадії та стадії обігу? Розкрийте особливості кругообігу оборотного капіталу в сільському господарстві.
8. Як визначається середньозважена закріпленість коштів і яке значення має цей показник для прийняття рішення про вибір тих чи інших галузей сільськогосподарського виробництва?
9. Розкрийте зміст коефіцієнта обороту оборотних засобів і методику його визначення за двома варіантами: за товарною продукцією і за матеріальними витратами. Яке значення має прискорення обороту оборотного капіталу і як можна визначити тривалість такого обороту?
10. Обґрунтуйте методику визначення і економічний зміст таких показників раціональності використання оборотного капіталу, як відносне вивільнення (закріплення) коштів завдяки зміні коефіцієнта обороту, фондівіддачі і матеріаломісткості.
11. Який існує взаємозв'язок між матеріалівіддачею і фондівіддачею оборотних засобів? Розкрийте методику факторного аналізу матеріалівіддачі.
12. Чим зумовлена необхідність нормування оборотних засобів і в чому полягає його суть? Дайте визначення термінів «індивідуальний норматив» і «сукупний норматив» оборотних засобів.
13. На які елементи оборотного капіталу встановлюються нормативи в аграрних підприємствах?
14. Обґрунтуйте методику визначення індивідуальних нормативів по виробничих запасах.

15. Розкрийте методику визначення нормативів по тваринах на вирощуванні та відгодівлі і по незавершеному виробництву.
16. Як визначаються нормативи у сфері обігу?
17. Які ви знаєте основні шляхи підвищення ефективності використання оборотного капіталу? Обґрунтуйте пріоритетні з них.
18. Яка методика визначення процентної ставки, за якої забезпечується беззбитковість використання кредиту, взятого для розрахунків із постачальниками (зарубіжний досвід)?
19. В чому полягає сутність проблеми мінімізації сукупних витрат на виробничі запаси?
20. Який існує взаємозв'язок між величиною витрат на замовлення ресурсу як елемента виробничих запасів і величиною витрат на його складування? Відобразіть цей взаємозв'язок на графіку.
21. Обґрунтуйте методику мінімізації сукупних витрат на виробничі запаси.
22. Зробіть спробу обґрунтувати тактику аграрних підприємств щодо нормування оборотного капіталу в умовах стабільної економіки і в період інфляції (гіперінфляції). Як впливає на зміну тактики дефіцит на куповані ресурси?

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 11.1. За даними річного бухгалтерського звіту визначити забезпеченість підприємства оборотним капіталом за показниками фондооснащеності і вартісного співвідношення між оборотними і основними виробничими фондами. Розрахувати структуру оборотного капіталу і здійснити її оцінку.

Вихідна інформація. Дані про вартість оборотного капіталу (оборотні активи) на кінець року беруть із форми № 1 «Баланс», код 260 «Всього за розділом II», графа 4. Оскільки в річному бухгалтерському звіті відсутня інформація про вартість основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення, то для виконання цього завдання можна скористатися даними про первісну вартість усіх основних фондів на кінець року, що міститься по коду 031, графа 4 цієї ж форми. Для визначення структури оборотного капіталу дані беруть по кодах 100—250.

Методика визначення. Фондооснащеність виробництва оборотним капіталом визначається діленням його вартості на кінець року на площу сільськогосподарських угідь підприємства, а співвідношення між основними і оборотними фондами — як частка від ділення оборотних фондів підприємства (форма №1, сума кодів 100—140, графа 4) на основні виробничі фонди (за відсутності таких даних у звіті беруть інформацію про первісну вартість усіх основних фондів).

Структура оборотного капіталу визначається процентним відношенням його окремих елементів до загальної вартості цього

ресурсу (код 260). Причому цей показник доцільно визначати на початок року (графа 3) і на кінець року (графа 4). Одержані результати слід порівняти з аналогічним показником кращого підприємства, а також із середніми по підприємствах району даними і зробити відповідні висновки.

Структуру оборотного капіталу і окремо оборотних фондів і фондів обігу доцільно визначати за формою наступної таблиці.

СТРУКТУРА ОБОРОТНОГО КАПІТАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

Структурні елементи оборотного капіталу	Код форми № 1	Структура оборотного капіталу		Структура оборотних фондів		Структура фондів обігу	
		тис. грн.	%	тис. грн.	%	тис. грн.	%
Виробничі запаси	100					x	x
Тварини на вирощуванні і відгодівлі	110					x	x
Незавершене виробництво	120					x	x
1. Всього оборотних фондів	Сума кодів 100–120				100	x	x
Готова продукція	130			x	x		
Товари	140			x	x		
Векселі одержані	150			x	x		
Дебіторська заборгованість за товари, роботи і послуги (чиста реалізаційна вартість)	160			x	x		
Дебіторська заборгованість за розрахунками	Сума кодів 170–210			x	x		
Поточні фінансові інвестиції	220			x	x		
Грошові кошти та їх еквіваленти:							
в національній валюті	230			x	x		
в іноземній валюті	240						
Інші оборотні активи	250			x	x		
Всього фондів обігу (коди 130, 140, 150, 160, 170, 180, 190, 200, 210, 230, 240, 250)	Сума кодів 130–250			x	x		100
Оборотний капітал підприємства	Сума 1 і 2 розділів		100	x	x	x	x

Оцінка одержаних результатів. З підвищенням фондооснащеності підприємств оборотним капіталом поліпшуються результати їх господарської діяльності (за інших однакових умов). Проте показник фондооснащеності має свої раціональні межі, які значною мірою формуються через встановлення раціонального співвідношення між оборотними і основними виробничими фондами. Це співвідношення залежить від виробничого напрямку підприємства, рівня спеціалізації на виробництві відповідної тваринницької продукції і ступеня забезпеченості основними фондами. Так, найбільший коефіцієнт співвідношення характерний для ското- і свиновідгодівельних спеціалізованих господарств, значно менший цей показник у господарствах, що спеціалізуються на виробництві молока.

Структура оборотного капіталу значною мірою характеризує виробничий напрям підприємства. Так, у спеціалізованих господарствах з відгодівлі великої рогатої худоби і свиней більш високу питому вагу мають такі елементи оборотного капіталу, як тварини на вирощуванні і відгодівлі, а також корми. Потрібно також проаналізувати співвідношення між оборотними фондами і фондами обігу та динаміку цього співвідношення. Частка фондів обігу (особливо грошових коштів та їх еквівалентів) залежить від економічного стану аграрних підприємств, розміру інвестицій і загальної кон'юнктури ринку. За роки кризи та інфляції питома вага грошових коштів значно знизилась, мали місце випадки, коли вони були відсутні взагалі. Це унеможливило здійснення розрахункових платежів з постачальниками, а отже, і забезпечення безперервної роботи підприємства. Слід також звернути увагу на частку дебіторської заборгованості в структурі фондів обігу. Через платіжну кризу вона істотно зростає, що негативно відбивається на результатах господарювання.

Завдання 11.2. За даними річного бухгалтерського звіту визначити такі показники ефективності використання оборотного капіталу: коефіцієнт обороту; коефіцієнт завантаженості; тривалість одного обороту; відносне вивільнення (залучення) оборотних засобів через зміну коефіцієнта обороту; фондівіддача; матеріалівіддача і матеріаломісткість. Здійснити оцінку одержаних результатів.

Вихідна інформація. Обсяг виробництва валової продукції сільського господарства, що використовується для визначення показників фондівіддачі, матеріалівіддачі і матеріаломісткості, береться із форми № 6-АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці», код 010, графа 1, а обсяг виробництва товарної продукції — з форми № 7-АПК «Реалізація сільськогосподарської продукції», код 0510, графа 3.

Дані про матеріальні витрати містяться в довідці 2 «Затрати на основне виробництво» форми №6-АПК, код 250, графа 1. Для визначення коефіцієнта обороту потрібно використовувати дані про середньорічну вартість оборотного капіталу. Така інформація в річному бухгалтерському звіті відсутня. Наближено цей показник можна розрахувати як середню арифметичну величину оборотного капіталу на початок і на кінець року (код 260, відповідно графи 3 і 4).

Методика виконання. Коефіцієнт обороту оборотного капіталу (K_o) визначається за формулою

$$K_o = \frac{T_p + BTo - Boc}{O_k},$$

де T_p — товарна продукція підприємства (грошова виручка від реалізації продукції); BTo — вартість молодняка, переведеного в основне стадо; Boc — виручка від реалізації вибракуваного основного стада; O_k — середньорічна вартість оборотного капіталу. Оскільки в бухгалтерському звіті відсутні дані по BTo і Boc , то в розрахунках можна обмежитись лише товарною продукцією.

Для поглибленого аналізу швидкості обороту оборотного капіталу доцільно розрахувати коефіцієнт обороту лише оборотних фондів ($K_o.f.$) за формулою

$$K_o.f. = \frac{MB}{(Of_p + Of_k) : 2},$$

де MB — матеріальні витрати; Of_p і Of_k — відповідно вартість оборотних фондів на початок і на кінець року (сума кодів 100—140).

Коефіцієнт завантаженості визначається як зворотний показник коефіцієнту обороту, а період одного обороту — діленням кількості днів у році на коефіцієнт обороту.

Щоб розрахувати відносне вивільнення (залучення) оборотного капіталу (B_v) через зміну коефіцієнта обороту, можна скористатися формулою

$$B_v = \frac{\bar{O}_k}{365} \left(\frac{365}{K_{00}} - \frac{365}{K_{01}} \right) = O_0 \cdot \Delta D,$$

де K_{00} і K_{01} — коефіцієнт обороту оборотного капіталу відповідно у базовому і звітному роках; D — кількість днів зменшення (збільшення) тривалості одного обороту; O_0 — одnodенний оборот оборотних засобів.

Фондовіддача оборотних засобів (оборотних активів) визначається діленням вартості валової продукції в порівнянних цінах 1996 р. на середньорічну вартість цього ресурсу (Ок). Показник матеріаловіддачі розраховується діленням вказаної валової продукції на матеріальні витрати. Зворотним показником матеріаловіддачі є матеріаломісткість виробництва.

Оцінка одержаних результатів. Збільшення коефіцієнта обороту і зменшення періоду обороту оборотного капіталу є свідченням більш раціонального їх використання, оскільки підприємство зменшує потребу в цьому ресурсі, а отже, підвищує ефективність відтворювального процесу. Коефіцієнт обороту, розрахований за матеріальними витратами, характеризує швидкість обороту лише предметів праці на стадії виробничих запасів і стадії виробництва і, що дуже важливо, в ньому знаходить відображення мале коло кругообігу цих фондів. Збільшення цього коефіцієнта обороту означає, що авансовані кошти менше часу затримуються на стадії виробництва та у виробничих запасах, і навпаки. Отже, цей коефіцієнт істотно впливає на швидкість обороту всього оборотного капіталу.

Ефективність використання оборотних фондів також зростає з підвищенням фондо- і матеріаловіддачі. Матеріаломісткість безпосередньо формує собівартість грошової одиниці валової продукції в частці, що припадає на спожиті оборотні фонди. Очевидно, що із зниженням цього показника буде знижуватись, за інших однакових умов, собівартість валової продукції, і навпаки.

Завдання 11.3.

Визначити норматив по виробничих запасах на прикладі добрив та отрутохімікатів.

Вихідна інформація. На підприємстві в середньому за останні роки було виробничо спожито мінеральних добрив та отрутохімікатів за кожний квартал року (в грошовому виразі):

Квартал	I	II	III	IV	Разом
Виробничо спожито, грн.	2256	52128	42816	61020	158220
Дні в обороті	334	275	151	61	×

Методика виконання. Виконання завдання потрібно здійснювати за методикою, що викладена в підрозділі «Методичні поради до вивчення теми». Враховуючи відносну складність цієї методики, для її відпрацювання розглянемо приклад визначення нормативу на нафтопродукти. Вихідна інформація:

Квартал	I	II	III	IV	Разом
Виробничо спожито нафтопродуктів, грн.	4301	51255	97000	64906	217462
Дні в обороті	334	245	153	61	×

Розв'язок:

$$D_k = 217\,462 \cdot 365 = 79\,373\,630;$$

$$D = 4301 \cdot 334 + 51255 \cdot 245 + 97000 \cdot 153 + 64\,906 \cdot 61 = 32\,794\,275;$$

$$K = 32\,794\,275 : 79\,373\,630 = 0,413;$$

$$M = 32\,794\,275 : 217\,462 = 150,8;$$

$$H_p = 150,8 \cdot 0,413 = 62,3;$$

$$C = 217\,462 : 365 = 596;$$

$$H = 596 \cdot 62,3 = 37\,131;$$

$$H_{np} = (37\,131 : 217\,462) \cdot 100 = 17,1\%.$$

Відповідь. Норматив оборотних засобів на мінеральні добрива і отрутохімікати, грн.: 26199; 28545; 30345; 32102 ; 33114. Норматив у процентах : 19,2; 18,1; 17,6; 16,3.

Завдання 11.4.

Визначити норматив на запаси готової продукції і норматив по розрахунках із споживачами продукції.

Вихідна інформація.

1. Для визначення нормативу на запаси готової продукції. У звітному періоді було фактично реалізовано продукції на суму 988 220 грн. Плановий обсяг реалізації продукції — 1 040 000 грн. Фактичні залишки продукції на початок кожного місяця були наступними:

Місяці	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Залишок продукції, грн.	6400	5100	5700	5880	—	—	—	5900	8380	13840	16520	14160

2. Для визначення нормативу по розрахунках із споживачами продукції. Фактичний обсяг реалізації — 988 220 грн. Середня періодичність надходження коштів на розрахунковий рахунок — 22 дні. Плановий обсяг реалізації продукції 1 040 000 грн.

Методика виконання. Завдання виконується згідно з Методичними рекомендаціями, викладеними в підрозділі «Методичні поради до вивчення теми». Тут лише зазначимо, що залишки нижче середніх були лише в 5 місяцях із 12. Саме по них розраховують середні мінімальні залишки готової продукції.

При визначенні нормативу по розрахунках із споживачами потрібно знати, що фактичний середньодобовий обсяг реалізації продукції обчислюють діленням обсягу реалізованої продукції за рік на 365 днів. Середня періодичність надходжень коштів на розрахунковий рахунок визначається відношенням кількості днів у році до кількості разів надходжень цих коштів протягом року.

Відповідь. Норматив готової продукції, %: 0,4; 0,5; 0,6; 0,7. Норматив готової продукції, грн.: 3021; 3100; 3500; 3620.

Норматив по розрахунках із споживачами продукції:

а) норма вилучення коштів у розрахунках, % : 5,5; 6,0; 7,0; 4,8.

б) норматив по розрахунках із споживачами, грн.: 50100; 55301; 60227; 62400.

Завдання 11.5. Визначити для птахофабрики потужністю 100 тис. місць курей-несучок оптимальний обсяг одноразового завезення комбікормів, за якого досягаються мінімальні сукупні витрати на складування цього ресурсу і на його замовлення. Розрахувати суму цих витрат.

Вихідна інформація. Річна потреба птахофабрики в комбікормах — 3650 т. Ціна 1 т комбікорму — 360 грн. Вартість одного замовлення з розрахунку на завезення одним автомобілем 5 т вантажу (витрати на навантаження, розвантаження, безпосередньо транспортні витрати, оформлення необхідної документації, факс тощо) становить 60 грн. Витрати на складування (втрати від замороження коштів і складські витрати) дорівнюють 18% від ціни комбікорму.

Методика виконання. Обсяг одного замовлення, за якого сукупні витрати на замовлення комбікормів та їх складування будуть мінімальними, визначається за формулою

$$O_3 = \sqrt{\frac{2 \cdot B \cdot \Pi}{H \cdot \text{Ц}}},$$

де B — витрати на одне замовлення, грн.; Π — річна потреба в ресурсі; H — норматив витрат на складування від ціни ресурсу, який встановлюється виходячи з процентної ставки банку, коефіцієнт; Ц — ціна за одиницю ресурсу, грн.

Річні витрати на замовлення, виходячи з визначеного обсягу одного замовлення, розраховуються з виразу:

$$P_{\text{в.з.}} = \frac{\Pi}{O_3} \cdot B,$$

а річні витрати, пов'язані зі складуванням ресурсу:

$$P_{в.с.} = \frac{H \cdot Ц \cdot Оз}{2}$$

Сукупні витрати визначаються як сума річних витрат на замовлення і на складування.

Відповідь. Оптимальний обсяг одного замовлення комбікор-мів, т: 50,55; 70,10; 80,34, 82,21; сукупні витрати, грн.: 4428; 5327; 6441; 8550.

Література

Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 244—264.

Дем'яненко М. Я. Кредитний механізм аграрного сектора економіки // Економіка України. — 1999. — № 4.

Золотарьов А., Волик І. Ефективне використання оборотних коштів // Економіка України. — 1998. — № 7.

Методичні рекомендації по нормуванню оборотних засобів підприємствами аграрного сектора АПК / М. Я. Дем'яненко, Г. М. Германчук, В. С. Роздобутько. — К.: ІАЕ УААН, 1998. — 37 с.

ТЕМА 12

НЕМАТЕРІАЛЬНІ РЕСУРСИ (АКТИВИ) ПІДПРИЄМСТВ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

За станом на першу половину 2000 року лише невелика кількість аграрних підприємств мали на своєму балансі нематеріальні ресурси (активи). Проте це явище тимчасове. З подоланням економічної кризи цей вид ресурсів почне широко використовуватись у практиці діяльності більшості аграрних підприємств. Тому вивчення кола питань, пов'язаних з умовами формування і використання нематеріальних ресурсів, має неабияке значення для майбутніх економістів-менеджерів аграрного профілю.

Насамперед потрібно з'ясувати сутність нематеріальних активів, їх принципову відмінність від інших виробничих ресурсів, а також економічну роль у процесі виробництва. Для ґрунтовного засвоєння теми необхідно добре вивчити сутність кожного виду

нематеріальних ресурсів, насамперед таких, як право користування земельними ділянками та іншими природними ресурсами (водою, лісом), право на винахід, право на використання товарних знаків, право на промислові зразки, право на винахід, ноу-хау, гуд-вілл, програмне забезпечення ЕОМ, авторські права, витрати на наукові дослідження. При з'ясуванні цього та інших питань, що пов'язані з використанням нематеріальних активів, обов'язково потрібно опрацювати Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств», зокрема статті 1.7; 8.3.9.; 8.4.3.

Не слід обминати увагою ту обставину, що не всі нематеріальні ресурси можуть бути відчужені від підприємства і що за природою свого виникнення частина з них не має первісної вартості. Водночас слід засвоїти методологічні і методичні підходи до визначення вартості такого специфічного нематеріального активу, як гуд-вілл. Відповідно до вимог згаданого Закону ця вартість розраховується як різниця між звичайною вартістю цілісного майнового комплексу (його продажною ціною) і балансовою вартістю активів. Важливо скласти чітке уявлення про чинники, що впливають на гуд-вілл. Це дасть змогу зрозуміти механізм створення даного нематеріального ресурсу, а також об'єктивно оцінювати можливості застосування таких чинників на конкретному підприємстві. Для практичного засвоєння методики визначення вартості гуд-вілл читачу пропонується виконати завдання 12.1.

Необхідно знати, що підприємства, в тому числі і аграрні, можуть не лише самостійно створювати нематеріальні ресурси, але й і придбавати їх. Слід ознайомитися зі способами такого придбання і усвідомити, як той чи інший спосіб впливає на грошову оцінку нематеріального ресурсу, за якою він відображається в активі балансу бухгалтерського звіту підприємства.

Необхідно звернути увагу на особливості вартісної оцінки нематеріальних активів, що вносяться до статутного фонду як внесок одного із засновників спільного підприємства.

Варто також запам'ятати, що незалежно від способу придбання нематеріальних ресурсів їх надходження і введення в експлуатацію мають бути оформлені відповідними документами, що описують даний ресурс як об'єкт власності, визначають порядок його використання, а також підтверджують майнові права підприємства на таке використання. Підприємства можуть не лише придбавати нематеріальні ресурси, але й і продавати їх. Тому потрібно знати, що до валового доходу підприємства як платника податку включається прибуток від такого продажу за умови, що нематеріальний

актив підлягає амортизації. Прибуток створюється тоді, коли виручка від реалізації активу перевищує його залишкову вартість. У разі якщо балансова залишкова вартість перевищує продажну ціну, то таке перевищення включається до валових витрат.

Ретельного опрацювання вимагає таке важливе питання теми, як амортизація нематеріальних активів. Згідно з чинним законодавством нарахування амортизації на нематеріальні активи здійснюється лінійним методом, за яким їх первісна вартість амортизується рівними частками протягом строку експлуатації цих ресурсів з урахуванням індексації. Кожне підприємство самостійно встановлює вказаний строк, виходячи з терміну корисного використання того чи іншого нематеріального ресурсу або строку діяльності підприємства як платника податку. Проте цей строк, згідно з вітчизняним законодавством, не повинен перевищувати 10 років.

Важливо звернути увагу і на те, що не на всі види нематеріальних ресурсів нараховується амортизація і що не виключені випадки, коли нематеріальний ресурс перестає приносити користь підприємству ще до повного погашення його первісної вартості. В такому разі одноразово донараховують амортизацію до рівня початкової вартості такого нематеріального ресурсу, а цю донараховану суму відносять на збитки підприємства. Для глибшого засвоєння цього питання читачу пропонується виконати завдання 12.2. Якщо нематеріальні ресурси придбані з метою подальшої реалізації, то вони амортизації не підлягають.

Для повного оволодіння матеріалом даної теми важливо запам'ятати, що від використання або надання дозволу на використання нематеріальних ресурсів підприємство отримує дохід, який у світовій практиці називають роялті. Такий дохід зокрема отримують від користування чи продажу прав на промислові або наукові зразки, права на винаходи, авторські права на будь-які твори науки, культури, мистецтва, права на копіювання і розповсюдження будь-якого патенту або ліцензії, ноу-хау, права на схеми програмних засобів обчислювальної техніки, різних майнових прав, що визнаються об'єктом права власності суб'єкта підприємницької діяльності (право на використання земельної ділянки, інших природних ресурсів, виробничих приміщень тощо).

Читачу варто знати, що коли підприємство вносить нематеріальний ресурс як свій вклад у статутний фонд створюваного підприємства, то роялті в цьому випадку набуває форми дивідендів, які отримує таке підприємство на свою частку в згаданому статутному фонді, сформовану завдяки нематеріальному активу (наприклад, право на використання земельної ділянки).

План семінарсько-практичного заняття

1. Сутність нематеріальних активів, їх значення для економіки підприємств та характеристика їх спільних рис.
2. Основні види нематеріальних ресурсів та їх характеристика.
3. Створення і способи придбання нематеріальних ресурсів та їх вартісна оцінка. Вимоги до документального оформлення нематеріальних активів.
4. Амортизація нематеріальних активів.
5. Ефект від використання нематеріальних ресурсів.

Терміни і поняття

Нематеріальні ресурси — це засоби праці, що не мають фізичної, тілесної структури (форми), визнаються об'єктом права власності юридичної чи фізичної особи, мають вартість і приносять власникові певний дохід.

Ноу-хау (know-how) — це право на набутий виробничий і організаційно-господарський досвід, технологічні рішення, технічну інформацію, що в єдності дають економічну вигоду підприємству.

Гуд-вілл (Good will) — це нематеріальний актив, вартість якого являє собою суму перевищення звичайної вартості підприємства як цілісного майнового комплексу над балансовою вартістю його активів, яка (сума перевищення) виникла внаслідок використання ним кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку, нових технологій тощо.

Право на використання товарних знаків — це виключне право їх використання власником для позначення (у вигляді слів, малюнків тощо) товарів власного виробництва з метою їх розрізнення від однорідних товарів інших підприємств.

Право на промислові або на наукові зразки — це виключне право на використання художньо-конструкторських, наукових рішень, що надають товарам специфічний зовнішній вигляд або поліпшують їх якісні характеристики, завдяки чому вони користуються підвищеним попитом покупців.

Право на винахід — це право користування технічним, технологічним та іншим рішенням, закріплене за власником і оформлене патентом.

Право на користування земельними ділянками — це право їх власників на відповідне виробниче або інше використання цих ділянок, яке може бути передане іншим юридичним чи фізичним особам або внесено як вклад у статутний фонд створюваних підприємств за відповідну винагороду.

Роялті — це винагорода підприємства за використання або надання дозволу на використання прав інтелектуальної власності (нематеріальних активів).

Подумайте над запитаннями

1. Дайте визначення поняття «нематеріальні ресурси». Як і де ці ресурси відображаються у бухгалтерській звітності і яке значення вони мають для економіки підприємств?
2. Назвіть спільні риси нематеріальних ресурсів. Яка з цих рис зумовлює подібність цих ресурсів до основних засобів?
3. Охарактеризуйте такі види нематеріальних ресурсів, як право на користування земельними ділянками, право на винахід і право на промислові та наукові зразки.
4. Розкрийте сутність нематеріального активу гуд-вілл і методу його визначення.
5. Дайте визначення ноу-хау. Який взаємозв'язок простежується між ноу-хау і нематеріальним ресурсом гуд-вілл?
6. Що ви розумієте під правом на використання товарних знаків? Яке значення має цей нематеріальний ресурс у ринковій економіці?
7. Охарактеризуйте такі нематеріальні ресурси, як програмне забезпечення ЕОМ, право на копіювання і розповсюдження будь-якого патенту або ліцензії, витрати на наукові і дослідно-конструкторські роботи.
8. Які ви знаєте способи придбання підприємствами нематеріальних ресурсів і як вони впливають на їх вартісну оцінку?
9. Які вимоги до документального оформлення придбаних нематеріальних ресурсів?
10. Як відбивається на доходах (витратах) підприємства продаж нематеріальних ресурсів?
11. Яка існує економічна підстава для нарахування амортизації на нематеріальні ресурси? Обґрунтуйте справедливість віднесення витрат на підтримання в дієздатному стані нематеріальних ресурсів на собівартість продукції.
12. Який встановлено строк експлуатації нематеріальних активів в Україні і який застосовується метод нарахування на них амортизації? Розкрийте суть цього методу.
13. На які нематеріальні ресурси не нараховується амортизація і чому? Чи підлягають амортизації ті нематеріальні активи, які придбані для подальшої реалізації?
14. Чи мають право підприємства самостійно встановлювати строк експлуатації нематеріальних активів? Як діють підприємства у тих випадках, коли нематеріальний ресурс перестає приносити користь до повного погашення його первісної вартості?
15. Що ви розумієте під терміном «роялті»? З якими активами підприємства пов'язане дане поняття?
16. Які, на вашу думку, нематеріальні активи можуть мати аграрні підприємства в перспективі?

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 12.1.

Визначити вартість нематеріального активу гуд-вілл по м'ясокомбінату номінальною потужністю 20 т м'яса і 8 т ковбас за добу. Фірма придбала нове устаткування для реконструкції частини виробничих потужностей і почала її здійснювати. Потенційні покупці готові заплатити за підприємство 150 млн гривень.

Вихідна інформація. На кінець звітного року величина і структура активу балансу підприємства були наступними, тис. грн.:

1. Необоротні активи	
— основні засоби за залишковою вартістю	29 000
— довгострокові фінансові інвестиції	2100
— незавершені капітальні вкладення	3400
Всього по розділу 1	34 500
2. Оборотні активи	
— виробничі запаси	30 500
— малоцінні і швидкозношувані предмети за залишковою вартістю	275
— готова продукція	19 100
— дебіторська заборгованість	45 144
— грошові кошти та їх еквіваленти	3800
— поточні фінансові вкладення	220
Всього по розділу 2	49 164
БАЛАНС	133 539

Поточні зобов'язання (борги) м'ясокомбінату становлять 24 765 тис. грн. Довгострокових зобов'язань підприємство не має. За останні роки підприємство отримувало прибутку після оподаткування в середньому 4 млн грн.

Методика виконання. Вартість майна підприємства (рухоме і нерухоме майно, грошові кошти та інші активи) становлять згідно з балансом 133 539 тис. грн. Проте не все це майно є власністю підприємства, оскільки воно має поточну заборгованість в сумі 24 765 тис. грн. Тому необхідно визначити вартість підприємства як єдиного майнового комплексу з урахуванням цієї заборгованості. Вона дорівнюватиме різниці між грошовою оцінкою активів підприємства (баланс) і поточними зобов'язаннями. Одержаний результат — це вартість майна, що є власністю підприємства, тобто його власний капітал (детальніше про це див. тему 13).

Вартість нематеріального активу гуд-вілл визначається як різниця між продажною ціною підприємства і його вартістю як єдиного майнового комплексу. Подумайте, чи потрібно при визначенні гуд-вілл брати до уваги величину прибутку, яку отримує підприємство.

Відповідь. Вартість нематеріального активу гуд-вілл становить, тис. грн.: 899; 12 443; 30 152; 41 226.

Завдання 12.2.

Підприємство придбало патент на виробництво нового харчового продукту. Визначити квартальну норму і суму амортизації на цей нематеріальний ресурс за умови, що підприємство встановило строк його експлуатації 9 років. Яка сума коштів буде віднесена на збитки підприємства у зв'язку з вимушеним скороченням терміну використання патенту?

Вихідна інформація. Вартість придбаного патенту становить 13 тис. грн. По завершенні шостого року використання патенту — виробництва нового харчового продукту — підприємство зняло його з виробництва, оскільки попит на цей продукт істотно знизився.

Методика виконання. Річна норма амортизації визначається діленням 100% на строк експлуатації нематеріального ресурсу, а квартальна — відношенням одержаного результату до кількості кварталів у році. Щоб визначити, які втрати понесло підприємство через скорочення терміну експлуатації патенту, потрібно спочатку розрахувати нагромаджену суму амортизації за 6 років за формулою

$$\sum_1^6 A_n = \frac{Пв \cdot На \cdot t}{100},$$

де $\sum_1^6 A_n$ — нагромаджена сума амортизації за 6 років використання патенту, грн.; Пв — первісна вартість нематеріального ресурсу, грн.; На — річна норма амортизації нематеріального ресурсу, %; t — кількість років використання цього ресурсу.

Звідси сума коштів, яка буде віднесена на збитки підприємства у зв'язку з вимушеним скороченням терміну експлуатації нематеріального ресурсу, дорівнюватиме різниці між первісною вартістю цього ресурсу і нагромадженою сумою амортизації. Суму цих коштів можна визначити й іншим способом, підставивши у наведену формулу замість $t = 6$, $t = 2$. По суті, цей результат є не що інше, як донарахована сума амортизації до рівня первісної вартості нематеріального активу.

Відповідь. Квартальна норма амортизації нематеріального ресурсу, %: 2,5; 2,7; 3,0; 6,5.

Сума коштів, що буде віднесена на збитки підприємства, грн: 2500; 3640; 3905; 4100.

Література

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» (статті 1.7, 8.3.9, 8.4.3) // Урядовий кур'єр. — 1997. — 12 червня. — №105—106.

Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 264—270.

Сопко В. В. Бухгалтерський облік (розділ Б. 6.5. «Облік нематеріальних активів»). — К.: КНЕУ, 1999. — С. 268—273.

АВАНСОВАНИЙ І ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Даною темою завершується вивчення ресурсів підприємства. Її ґрунтовне засвоєння дасть змогу читачу скласти повне уявлення про сукупну забезпеченість підприємства ресурсами, авансованими для здійснення усіх видів діяльності, про їх структуру, раціональність залучення позичкового капіталу та про ефективність використання власного і всього авансованого капіталу.

Розпочати вивчення даної теми доцільно із з'ясування суті авансованого капіталу як економічної категорії і виявлення її відмінностей від категорії виробничого потенціалу підприємства, яка широко використовувалась у планово-централізованій економіці і має деякі сфери застосування в даний час. Для глибокого розуміння цього питання потрібно спиратися на визначальні положення теорії відтворення факторів виробництва. Важливо також з'ясувати економічну форму відображення в авансованому капіталі виробничих ресурсів підприємства.

Необхідно знати, що в бухгалтерській звітності авансований капітал відображається по активу балансу з виділенням у ньому трьох розділів. Слід детально ознайомитися із структурними елементами кожного розділу. Це дасть можливість правильно визначати і глибоко аналізувати ряд важливих економічних показників, що характеризують фінансово-економічний стан підприємства. Потрібно також брати до уваги, що починаючи з 2000 року побудова активу балансу вітчизняних підприємств істотно наближена до методології такої побудови, прийнятої в міжнародній практиці.

Важливо, що згідно з Указом Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» (грудень 1999 р.) в бухгалтерському звіті приватних аграрних підприємств починаючи з 2000 року буде відображатися вартість землі. Проте ця норма указу не поширюється на інші організаційні форми господарювання на селі, що істотно занижуватиме їх активи, а отже, і ступінь платоспроможності.

Авансований капітал аграрних підприємств має різні сфери застосування. Для кращого засвоєння цього питання варто опрацювати наступну схему:

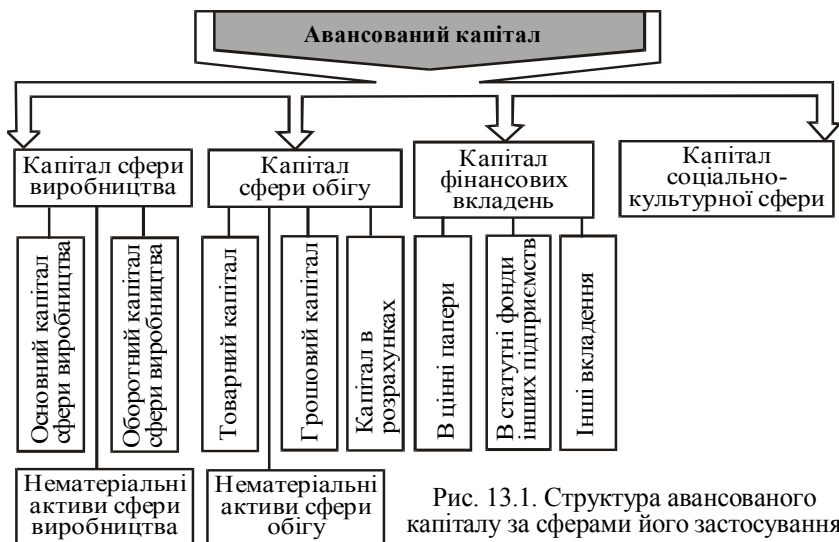

Рис. 13.1. Структура авансового капіталу за сферами його застосування

Детального вивчення вимагає питання джерел формування авансового капіталу. Акцент тут потрібно зробити на позичковому капіталі — з'ясуванні його суті і критерію доцільності залучення. Потрібно знати, що математично цей критерій виводиться з формули норми прибутку на власний капітал (Пвк), яка має вигляд:

$$Пвк = \frac{\Pi - \Pi\Pi}{ВК},$$

де Π — прибуток підприємства, що включає балансований прибуток та суму виплачених позичкових процентів ($\Pi\Pi$); $ВК$ — власний капітал підприємства.

Якщо здійснити наступні перетворення цієї формули, то одержимо формалізований вираз критерію доцільності залучення позичкового капіталу:

$$\begin{aligned} Пвк &= \frac{(\Pi - \Pi\Pi) \cdot АК}{ВК \cdot АК} = \frac{\Pi \cdot АК - \Pi\Pi \cdot АК}{ВК \cdot АК} = \frac{\Pi \cdot (ВК + ПК) - \Pi\Pi \cdot АК}{ВК \cdot АК} = \\ &= \frac{\Pi \cdot ВК + \Pi \cdot ПК - \Pi\Pi \cdot АК}{ВК \cdot АК} = \frac{\Pi \cdot ВК}{ВК \cdot АК} + \frac{\Pi \cdot ПК}{ВК \cdot АК} - \frac{\Pi\Pi \cdot АК}{ВК \cdot АК} = \\ &= \frac{\Pi}{АК} + \frac{ПК}{ВК} \cdot \frac{\Pi}{АК} - \frac{\Pi\Pi}{ВК} \cdot \frac{ПК}{ПК} = П_{ак} + \frac{ПК}{ВК} \cdot \left(\frac{\Pi}{АК} - \frac{\Pi\Pi}{ПК} \right) = \\ &= П_{ак} + \frac{ПК}{ВК} (П_{ак} - \Pi_{\Pi}), \end{aligned}$$

де $P_{ак}$ — рентабельність авансованого капіталу (норма прибутку на авансований капітал), що визначається з виразу $P_{ак} = \frac{П}{АК}$; $P_{к}$ — позичковий капітал; $P_{п}$ — ставка позичкового процента, коефіцієнт.

Отже, рентабельність власного капіталу зростає тоді, коли прибуток на авансований капітал вищий від процентної ставки за залучений позичковий капітал. Це і є економічним критерієм доцільності його залучення.

Необхідно добре засвоїти діючу практику вартісної оцінки структурних елементів авансованого капіталу. Важливо, скажімо, те, що у валюту (підсумок) балансу основні засоби включаються за залишковою вартістю, але не є виправданим, що ряд складових виробничих запасів (насіння і корми власного виробництва, готова продукція) оцінюються за собівартістю їх виробництва, що породжує невідповідність між вартісним і натуральним розміром цих ресурсів, отже, втрачається реальне уявлення про справжню їх вартість. Сказане стосується і незавершеного виробництва.

Одним з ключових питань теми, вивченню якого повинна бути приділена особлива увага, є питання власного капіталу підприємств та їх платоспроможності. Насамперед потрібно з'ясувати суть власного капіталу і методику його визначення. Для цього важливо детально вивчити структуру пасиву балансу, зважаючи на ту обставину, що в пасиві починаючи з 2000 року власний капітал виділяється одним розділом, в якому водночас наводяться складові цього капіталу, а саме: **статутний капітал** — зафіксована в установчих документах загальна вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства; **пайовий капітал** — сума пайових внесків спілок та інших підприємств, що передбачена установчими документами; **додатковий вкладений капітал** — в акціонерних товариствах це сума, на яку вартість реалізації випущених акцій перевищує їх номінальну вартість; **інший додатковий капітал** — сума дооцінки необоротних активів, вартість активів, безкоштовно отриманих підприємством від інших юридичних чи фізичних осіб; **резервний капітал** — сума резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства; **нерозподілений прибуток** (непокритий збиток) — відображається як сума прибутку, реінвестована в підприємство, або сума непокритого збитку. Остання наводиться в дужках і вираховується при визначенні величини власного капіталу; **неоплачений капітал** — це заборгованість власників (учасників) за внесками до статутного капіталу. Ця сума наводиться в дужках і вираховується при визна-

ченні підсумку власного капіталу; **вилучений капітал** — фактична собівартість акцій власної емісії господарських товариств або часток, викуплених товариством у його учасників. Сума вилученого капіталу наводиться в дужках і підлягає вирахуванню при визначенні величини власного капіталу.

Крім розділу «Власний капітал», в пасиві балансу починаючи з 2000 року відображаються ще чотири розділи: II «Забезпечення наступних витрат і платежів» (витрати на оплату майбутніх відпусток, гарантійні зобов'язання); III «Довгострокові зобов'язання»; IV «Поточні зобов'язання»; V «Доходи майбутніх періодів» (доходи, отримані протягом поточного року або попередніх звітних періодів, які належать до наступних звітних періодів).

При вивченні платоспроможності підприємств важливо з'ясувати питання раціонального співвідношення позичкового капіталу з власним капіталом. Таке співвідношення називають коефіцієнтом фінансового лівериджу. Знаючи його критичну і фактичну величину, можна судити про ступінь залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування.

Необхідно знати, що платоспроможність підприємства встановлюється на основі ліквідності балансу, яка відображає можливості погашення зобов'язань за рахунок відповідних статей активу (авансованого капіталу). Це питання вимагає детального розгляду, оскільки ряд елементів авансованого капіталу аграрних підприємств мають свою специфіку. Так, за ступенем ліквідності активів аграрних підприємств їх можна згрупувати в чотири групи*: 1) що мають абсолютну ліквідність (гроші в касі, на розрахунковому і валютно-ному рахунках); 2) що швидко реалізуються (короткострокові акції, облігації, акцептовані банком векселі, депозитні сертифікати, а також засоби в розрахунках — відвантажені товари і виконані роботи, строк оплати яких не настав, дебіторська заборгованість); 3) що повільно реалізуються (виробничі запаси, тварини на вирощуванні і відгодівлі, готова продукція, частина дебіторської заборгованості, що не має високої ймовірності погашення і часто може бути стягнута через арбітражні і судові органи). Є підстави включити до цієї групи і частину основних засобів, на які є попит і які можуть бути реалізованими. Дискусійним є питання включення в цю групу незавершеного виробництва, адже воно може бути реалізованим лише в складі цілісного майнового комплексу. Тому виправдано цей еле-

* Це один з варіантів групування активів. В економічній літературі зустрічаються й дещо інші підходи до такого групування. Наприклад, до першої групи відносять грошові кошти і короткострокові фінансові вкладення, до другої — дебіторську заборгованість і депозити, до третьої — всі основні засоби.

мент активу включити в наступну групу; 4) що важко реалізуються (основні засоби, нематеріальні активи, устаткування, незавершені капітальні вкладення, незавершене виробництво).

Відповідно до такого поділу активу балансу здійснюються поділ на чотири групи зобов'язань підприємства за критерієм терміновості їх погашення з метою зіставлення цих груп з відповідними групами активу балансу. На основі такого зіставлення робиться висновок про платоспроможність підприємства (ліквідність балансу). Важливо знати, що до першої групи зобов'язань (термінові зобов'язання) відносять довгострокові кредити та позики, не погашені в строк, а також розрахунки по оплаті праці, з бюджетом та по позабюджетних платежах, по виданих векселях, по страхуванню, заборгованість за товари, роботи і послуги, не оплачені в строк. До другої групи (короткострокові зобов'язання) належать короткострокові кредити банків, короткострокові залучені кошти, частина заборгованості по довгострокових позиках, що повинна бути погашена в поточному періоді, розрахунки з кредитором за товари, роботи і послуги, строк оплати яких ще не настав. До третьої групи (довгострокові зобов'язання) відносять довгострокові кредити банків і позикові кошти, а до четвертої — постійні пасиви (джерела власних і прирівняних до них коштів).

Необхідно оволодіти методикою визначення коефіцієнта абсолютної (термінової) ліквідності, коефіцієнта швидкої (оперативної) ліквідності та коефіцієнта загальної платоспроможності за поточними зобов'язаннями. Щоб зробити обґрунтовані висновки з одержаних результатів, потрібно знати критичні межі цих коефіцієнтів.

Для аналізу забезпеченості підприємства власним капіталом потрібно оволодіти методикою визначення власного оборотного капіталу (робочого капіталу) підприємств. Ті з них, які мають більший власний оборотний капітал, є більш стійкими в економічному відношенні, мають вищу платоспроможність.

Належну увагу слід приділити вивченню питання ефективності використання авансованого капіталу. Зокрема, необхідно засвоїти методику визначення таких чотирьох груп часткових показників ефективності: 1) показники абсолютної ефективності; 2) відносні показники ефективності використання застосовуваних виробничих ресурсів; 3) показники ефективності використання спожитих виробничих ресурсів; 4) показники ефективності додаткових вкладень в авансований капітал. Потрібно з'ясувати взаємозв'язок між цими групами показників, їх переваги і обмеженість для оцінки ефективності виробництва.

Водночас важливо добре усвідомити суть узагальнюючих показників ефективності — норми прибутку на авансований капітал і норми прибутку на власний капітал. Крім цих показників, для поглибленого аналізу ефективності використання авансованого капіталу доцільно визначити і такі, як рентабельність основного і рентабельність оборотного капіталу, та простежити взаємозв'язок між цими показниками. Для характеристики ефективності використання авансованого капіталу лише на виробничій стадії важливо визначити показник рівня ефективності виробничого процесу (частка від ділення валової продукції в порівнянних цінах на валову продукцію за собівартістю).

З метою поглибленого вивчення причин, що впливають на ефективність виробництва, важливо виявити ступінь впливу кожного з ресурсів авансованого капіталу на прискорення темпів економічного зростання підприємства. Ця задача розв'язується шляхом визначення показника загальної відносної ефективності використання застосовуваних і спожитих виробничих ресурсів, взятих в органічній єдності. Необхідно усвідомити сутність цього показника і механізм його використання для аналізу результатів господарської діяльності. Насамкінець потрібно скласти чітке уявлення про основні шляхи поліпшення використання авансованого капіталу. Важливо також ознайомитися з категоріями «доходи» і «витрати», що використовуються у західній економічній науці і практиці, оскільки вони безпосередньо пов'язані з категоріями власного і авансованого капіталу.

План семінарсько-практичного заняття

- 1. Суть авансованого капіталу і джерела його формування. Відмінності авансованого капіталу від виробничого потенціалу.*
- 2. Складові авансованого капіталу та їх оцінка з позицій вітчизняної і міжнародної практики побудови активу балансу.*
- 3. Структура авансованого капіталу за сферами його застосування.*
- 4. Позичковий капітал і обґрунтування критерію доцільності його залучення.*
- 5. Вартісна оцінка структурних елементів авансованого капіталу: вітчизняна практика і світовий досвід.*
- 6. Суть власного капіталу підприємств і його відображення у пасиві балансу.*
- 7. Платоспроможність підприємств і методичні підходи до її визначення.*
- 8. Власний оборотний капітал: суть, методичні підходи до його визначення і значення для економіки підприємств.*

9. *Методика визначення часткових показників ефективності використання авансованого капіталу та їх взаємозв'язок.*
10. *Методика визначення узагальнених показників ефективності використання авансованого капіталу та основні напрями її підвищення.*

Терміни і поняття

Авансований капітал — сукупність органічно взаємопов'язаних ресурсів, взятих на всіх стадіях їх кругообігу, що забезпечують функціонування підприємства за всіма напрямками його діяльності.

Власний капітал — це частина авансованого капіталу, що сформована за рахунок різних джерел, є власністю підприємства і кількісно визначається як різниця між його активами і зобов'язаннями.

Позичковий капітал — це частина авансованого капіталу, що сформована за рахунок позичкових джерел, які повинні бути відшкодовані позичальнику через певний строк в обумовленій формі.

Доходи* — це збільшення економічних вигод у вигляді збільшення авансованого капіталу (активів) або зменшення зобов'язань, внаслідок чого зростає власний капітал підприємств (за винятком зростання капіталу за рахунок внесків учасників).

Витрати* — це зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, внаслідок чого зменшується власний капітал підприємств (за винятком зменшення капіталу за рахунок виплат власникам).

Нереалізований прибуток* — прибуток, сформований в результаті зростання вартості цінних паперів.

Нереалізований збиток* — збиток від курсових різниць.

Платоспроможність підприємства — здатність підприємства повернути борги за рахунок наявних у нього активів.

Ліквідність балансу — ступінь покриття зобов'язань підприємства тими активами, термін перетворення яких у грошові засоби приблизно відповідає терміну погашення зобов'язань.

Власний оборотний капітал (робочий капітал) — частина оборотно-го капіталу, що сформована за рахунок власних джерел фінансування*.

Коефіцієнт платоспроможності (ліквідності) — методику визначення див. у завданні 13.3:

- коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- коефіцієнт швидкої ліквідності;
- коефіцієнт загальної платоспроможності.

Показники ефективності використання авансованого капіталу (методику визначення див. у завданні 13.4):

- норма прибутку на авансований капітал;
- норма прибутку на власний капітал;

* Визначення з МСБО — міжнародних стандартів бухгалтерського обліку.

** В економічній літературі інколи це поняття трактується ширше, вказується зокрема, що цей капітал сформований і за рахунок довгострокових кредитів, а не лише власних джерел.

- рентабельність основного капіталу;
- рентабельність оборотного капіталу;
- загальна відносна ефективність використання застосовуваних і спожитих ресурсів авансованого капіталу;
- ефективність виробничого процесу — показник, що характеризує ефективність використання авансованого капіталу на стадії виробництва.

Коефіцієнт фінансового лівериджу — показник, що характеризує співвідношення між позичковим і власним капіталом підприємства.

Диференціал фінансового лівериджу — показник, що вказує на різницю між рентабельністю авансованого капіталу і процентною ставкою за позичені кошти.

Подумайте над запитаннями

1. Дайте визначення поняття «авансований капітал». В якій звітності знаходить своє відображення авансований капітал і яке його значення для характеристики підприємства?
2. Які ви бачаєте відмінності категорії «авансований капітал» від категорії «виробничий потенціал» підприємства?
3. Назвіть джерела формування авансованого капіталу в різних організаційних формах господарювання на селі. Які з джерел є пріоритетними зараз?
4. Назвіть структурні елементи авансованого капіталу. В якій економічній формі представлений в авансованому капіталі ресурс праці?
5. Які, на ваш погляд, зміни доцільно внести до переліку структурних елементів активу балансу з тим, щоб наблизити його до міжнародних стандартів?
6. Охарактеризуйте структуру авансованого капіталу за сферами його застосування. Яке значення має така структура для аналізу діяльності підприємства?
7. Дайте визначення поняття «позичковий капітал» і сформулюйте критерій доцільності його використання.
8. Математично обґрунтуйте формалізований вираз даного критерію і розкрийте сутність термінів «коефіцієнт фінансового лівериджу» та «диференціал фінансового лівериджу».
9. Як здійснюється вартісна оцінка елементів авансованого капіталу на вітчизняних підприємствах? Доведіть, чому оцінка ряду елементів авансованого капіталу за собівартістю веде до викривлення результатів такої оцінки?
10. Узагальніть світовий досвід вартісної оцінки авансованого капіталу. Обґрунтуйте, чому є необхідність такої оцінки за оціночною (наближеною до ринкової) вартістю.
11. Дайте визначення поняття «власний капітал». Як власний капітал відображається у звітності підприємств і яке значення має його величина для економіки підприємства?

12. Назвіть структурні елементи власного капіталу і розкрийте їх зміст.
13. Спробуйте логічно довести, як зміниться власний капітал підприємства і які відбудуться зрушення в його активах і пасивах, якщо підприємство: а) взяло кредит і закупило основні засоби; б) закупило засоби за власні кошти; в) отримало прибуток і не використало його протягом року.
14. Що ви розумієте під платоспроможністю підприємства і коефіцієнтом фінансового лівериджу? Яка питома вага позичкового капіталу в авансованому капіталі вважається допустимою?
15. Як ви розумієте поняття «ліквідність балансу»? Які групи активів виділяють за ступенем їх ліквідності?
16. На які групи поділяють зобов'язання підприємства за критерієм терміновості їх погашення і яка мета такого поділу?
17. Розкрийте методику визначення показників платоспроможності (ліквідності). Який їх економічний зміст і критичне значення?
18. Що ви розумієте під поточними активами і власним оборотним капіталом? Яке значення має цей капітал для економіки підприємства?
19. Який сучасний стан платоспроможності аграрних підприємств? Які ви вбачаєте причини її погіршення за роки економічної кризи?
20. Які групи часткових показників виділяють для аналізу ефективності використання авансованого капіталу? Розкрийте методику їх визначення.
21. Обґрунтуйте існуючий взаємозв'язок між частковими показниками ефективності. В чому ви вбачаєте необхідність визначення узагальнюючого показника ефективності?
22. Розкрийте методику визначення рентабельності основного і оборотного капіталу. Який існує взаємозв'язок між цими показниками?
23. Як визначається ефективність використання авансованого капіталу на виробничій стадії? В чому полягає суть цього показника і необхідність його визначення?
24. За яким показником можна визначити ступінь впливу кожного з ресурсів авансованого капіталу на прискорення темпів економічного зростання підприємства? Розкрийте методику його визначення і практичного застосування.
25. Які ви вбачаєте основні напрями поліпшення використання авансованого капіталу на сучасному етапі?

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 13.1. Визначити величину авансованого капіталу на одиницю земельної площі і тенденцію її зміни. Розрахувати структуру авансованого капіталу, величину власного капіталу і показник фінансової незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування. Одержані результати порівняти з даними кращого господарства та середніми даними підприємств району і зробити відповідні висновки.

Вихідна інформація. Дані про авансований капітал (активи) підприємства містяться у формі № 1 «Баланс», код рядка 280, графа 3 «На початок звітного періоду» і графа 4 «На кінець звітного періоду». По кодах 010—250 цієї ж форми наведено інформацію про величину окремих елементів авансованого капіталу. Площа сільськогосподарських угідь відображається по коду 0880 розділу 7 форми № 9-АПК «Виробництво і собівартість продукції рослинництва». Дані про власний капітал і боргові зобов'язання підприємства наведено в пасиві форми № 1 відповідно коди 380, розділ 1 «Власний капітал» і коди 480 і 620, по яких відображається позичковий капітал (довгострокові зобов'язання і поточні зобов'язання).

Методика виконання. Величину авансованого капіталу на одиницю земельної площі визначають діленням його вартості в цілому по підприємству (код 280) на площу сільськогосподарських угідь. Такий розрахунок доцільно зробити за відповідний базовий рік і на початок та кінець звітного року. Дані звітного року порівнюють з аналогічними даними кращого господарства та з середніми даними господарств району. Структуру авансованого капіталу розраховують як частку від ділення вартості відповідного складового елемента цього капіталу на його розмір в цілому по підприємству. Цей показник також доцільно розрахувати в динаміці і порівняти з іншими підприємствами.

Власний капітал наводиться в пасиві балансу по коду 380 «Усього за розділом І». Коефіцієнт фінансової незалежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування розраховується відношенням позичкового капіталу до авансованого капіталу.

Оцінка одержаних результатів. Загальна величина авансованого капіталу характеризує розмір підприємства, а приведена його величина до одиниці земельної площі — його можливості щодо виробництва продукції. За однакових інших умов підприємство з більшим авансованим капіталом на 1 га угідь буде більше виробляти з цієї площі продукції, і навпаки. Але при цьому слід пам'ятати, що збільшувати авансований капітал доцільно лише до рівня оптимальної забезпеченості виробництва ресурсами. Більшість аграрних підприємств через економічну кризу відчуває нестачу в ресурсах, тому збільшення в динаміці величини авансованого капіталу слід розглядати як позитивне явище.

При аналізі структури авансованого капіталу насамперед слід оцінити питому вагу необоротних активів, оборотних фондів і фондів обігу в загальній його сумі. Така агрегована (укрупнена) його структура є достатньо інформативною. Підприємство тоді в змозі нормально працювати, коли існує раціональне співвідношення між цими агрегованими частинами авансованого капіталу. Зниження частки оборотного капіталу (оборотних активів) за роки економічної кризи є свідченням істотного погіршення економічного стану підприємств, зниження ліквідності їх активів. Особливу увагу слід звернути на частку швидколіквідних активів і, насамперед, грошових коштів та їх еквівалентів. Незначна величина або ж повна відсутність цієї складової оборотних активів засвідчує, що підприємство не в змозі здійснювати поточні платежі, а отже, забезпечувати нормальний процес виробництва.

Прийнято вважати, що чим більший власний капітал підприємства, тим надійніший, за однакових інших умов, його економічний стан, тим більше воно має підстав іти на діловий ризик. У міжнародній практиці прийнято вважати, що коефіцієнт фінансової незалежності не повинен бути меншим 0,5. Це досягається тоді, коли власний капітал є не меншим від позичкового. Якщо цей коефіцієнт менше 0,5, то підприємство наражається на більший ризик банкрутства через істотне зростання витрат на обслуговування боргу. При оцінці показника фінансової незалежності потрібно брати до уваги структуру власного капіталу, яка до відомого ступеня є відображенням структури авансованого капіталу. Якщо в останній істотно переважає малоліквідний основний капітал, то це означає, що і власний капітал має переважно малоліквідні джерела свого формування, і навпаки.

Завдання 13.2.

За вихідними даними розрахувати по двох підприємствах доцільність залучення позичкового капіталу за різної норми прибутку на авансований капітал. Здійснити оцінку коефіцієнта фінансового лівериджу по першому і другому підприємствах з позиції дотримання раціональної межі у співвідношенні власного та позичкового капіталу.

Вихідна інформація. Для ґрунтовного відпрацювання методики допускаємо, що два підприємства мають однаковий авансований капітал, але відрізняються розміром власного, а отже, позичкового капіталу. Необхідні дані для виконання завдання наведено в таблиці:

Показник	Підприємство	
	1	2
Вартість авансованого капіталу, тис. грн.	4000	4000
у тому числі:		
власний капітал	3000	1500
позичковий капітал	1000	2500
<i>За норми прибутку на авансований капітал 20%:</i>		
Прибуток підприємства, тис. грн.	800	800
Проценти за кредит при ставці 15% річних, тис. грн.	150	375
Прибуток на власний капітал, тис. грн.	650	425
Норма прибутку на власний капітал, % (розрахувати самостійно)		
<i>За норми прибутку на авансований капітал 11%:</i>		
Прибуток підприємства, тис. грн.		
Проценти за кредит при ставці 15% річних, тис. грн.		
Прибуток на власний капітал, тис. грн.		
Норма прибутку на власний капітал, %		

Методика виконання. Студенти самостійно здійснюють усі розрахунки за норми прибутку на авансований капітал 11%, орієнтуючись на інформацію першої половини таблиці, де зроблено аналогічні розрахунки за норми прибутку на авансований капітал 20 процентів.

Для перевірки одержаних результатів скористайтесь формулою визначення норми прибутку на власний капітал, в якій передбачено розрахунок коефіцієнта фінансового лівериджу і диференціала фінансового лівериджу:

$$P_{вк} = P_{ак} + \frac{PK}{BK} \cdot (ППа - Пп).$$

Друга частина формули характеризує ефект фінансового лівериджу, зумовлений застосуванням позичкового капіталу. Позитивне значення цього ефекту вказує, на яку величину зросте рентабельність власного капіталу, а від'ємне — навпаки, на скільки вона зменшиться.

Перший множник цієї частини формули — коефіцієнт фінансового лівериджу $\left(\frac{PK}{BK}\right)$ характеризує величину позичкового капіталу, що припадає на одиницю вартості власного капіталу. Другий множник $(P_{ак} - P_{п})$ називають диференціалом фінансового лівериджу. Якщо він більше нуля, то застосування позичкового капіталу призведе до підвищення рентабельності власного капіталу. За цієї умови загальний ефект фінансового лівериджу зростатиме при збільшенні коефіцієнта фінансового лівериджу.

Якщо диференціал фінансового лівериджу дорівнює нулю, підприємству також може бути вигідним залучення позичкового капіталу, оскільки це сприятиме розширенню масштабів виробництва, створенню нових робочих місць, забезпеченню безперервності виробництва. Більше того, підприємство може залучати позичковий капітал навіть тоді, коли диференціал фінансового лівериджу від'ємний. Така ситуація можлива, коли втрати від призупинення процесу виробництва будуть більшими, ніж втрати від використання дорогого кредиту.

Відповідь. Норма прибутку на власний капітал за норми прибутку на авансований капітал 20%:

по першому підприємству, %: 20,9 ; 21,7 ; 25,1; 28,5;

по другому підприємству: 21,1 ; 24,8 ; 27,3 ; 28,3.

За норми прибутку на авансований капітал 11%:

по першому підприємству: 8,5 ; 9,7 ; 10,9; 12,4;

по другому підприємству: 10,4; 6,2 ; 5,0 ; 4,3.

Для оцінки коефіцієнта фінансового лівериджу потрібно знати, що його величина більше одиниці є небажаною. Спробуйте довести справедливість цього твердження виходячи з того, що є небажаним значення коефіцієнта фінансової незалежності менше 0,5.

Завдання 13.3.

За даними річного бухгалтерського звіту визначити платоспроможність (ліквідність) підприємства за показниками: коефіцієнт абсолютної (моментальної) ліквідності, коефіцієнт загальної платоспроможності. Здійснити оцінку одержаних результатів з орієнтацією на граничне значення цих коефіцієнтів. Розрахувати власний оборотний капітал підприємства .

Вихідна інформація. Завдання виконують за інформацією форми № 1 «Баланс». Потрібно мати на увазі, що в бухгалтерському звіті немає усіх необхідних даних, щоб розрахувати коефіцієнти ліквідності відповідно до рекомендацій, викладених у розділі «Методичні поради до вивчення теми». Частина їх міститься у первинних документах. Проте визначення платоспроможності підприємств за даними річного звіту має велике значення, оскільки вони є доступними для потенційних партнерів, які на основі аналізу цих даних можуть робити висновки про надійність підприємства як суб'єкта ділових відносин.

Для визначення коефіцієнта абсолютної платоспроможності інформацію про грошові кошти та їх еквіваленти беруть по кодах 230 — «в національній валюті»; 240 — «в іноземній валюті». Для визначення коефіцієнта швидкої платоспроможності, крім грошових коштів та їх еквівалентів, додатково беруть інформацію по кодах 160 «Дебіторська заборгованість за товари, роботи та послуги

(чиста реалізаційна вартість)», 170—210 «Дебіторська заборгованість за розрахунками», 220 «Поточні фінансові інвестиції».

Коефіцієнт загальної платоспроможності визначається із залученням, крім того, даних про виробничі запаси (код 100), тварин на вирощуванні та відгодівлі (код 110), незавершене виробництво (код 120), готову продукцію (код 130) і товари (код 140). Поточні зобов'язання підприємства відображаються по коду 620 «Всього за розділом IV» пасиву балансу.

Методика виконання. Коефіцієнт абсолютної (моментальної) ліквідності визначається діленням грошових коштів та їх еквівалентів (ГК) на поточну заборгованість. Коефіцієнт швидкої платоспроможності розраховують з виразу

$$K_{\text{ш}} = \frac{\text{ГК} + \text{КФв} + \text{Кп} \cdot \text{ДЗ} + \text{ВО}}{\text{ПЗ}},$$

де КФв — поточні фінансові інвестиції; Кп — ймовірний коефіцієнт погашення дебіторської заборгованості. Якщо ймовірність повернення цієї заборгованості становить 100%, то Кп = 1, в інших випадках він береться менше одиниці залежно від фінансового стану і ділової репутації дебіторів; ДЗ — дебіторська заборгованість; ПЗ — поточні зобов'язання; ВО — векселі одержані.

Коефіцієнт загальної платоспроможності (Кз) можна визначити так:

$$K_{\text{з}} = \frac{\text{ГК} + \text{КФв} + \text{Кп} \cdot \text{ДЗ} + \text{ВО} + \text{ОФ} + \text{ОА}}{\text{ПЗ}},$$

де ОФ — оборотні фонди (сума кодів 100—140); ОА — інші оборотні активи (код 250).

Власний оборотний капітал підприємства береться із завдання 4.2 (різниця між II розділом активу балансу (код 260) і IV розділом пасиву балансу (код 620)). Визначіть його частку в оборотному капіталі підприємства і зробіть висновок.

Оцінка одержаних результатів. Здійснюється відповідно до раціонального рівня коефіцієнтів ліквідності. Прийнято вважати нормальним, коли коефіцієнт моментальної платоспроможності, що вказує, яка частка поточних зобов'язань може бути покрита грошовими коштами підприємства та їх еквівалентами, знаходиться в межах 0,5—0,6, коефіцієнт швидкої ліквідності — 0,8—1, коефіцієнт загальної платоспроможності — 2. Якщо останній із названих коефіцієнтів знаходиться на зазначеному рівні, то це означає, що підприємство в змозі розрахуватися з усіма поточними боргами і здійснювати без порушення процес виробництва.

Чим вища частка власного оборотного капіталу в загальній величині оборотного капіталу підприємства, тим кращий, за інших однакових умов, фінансовий стан підприємства. Підприємство, що не має власного оборотного капіталу або його величина незначна, піддається великому ризику порушення нормальної роботи і ризику банкрутства через значну обтяженість борговими зобов'язаннями.

Завдання 13.4.

Визначити наступні часткові і узагальнюючі показники ефективності використання авансованого капіталу.

Часткові: 1) показники абсолютної ефективності; 2) показники ефективності використання застосовуваних ресурсів (фондовіддача основних виробничих фондів, фондовіддача оборотного капіталу, річна продуктивність праці і землевіддача); 3) показники ефективності використання спожитих виробничих ресурсів (зарплатовіддача, амортизація, матеріаловіддача, віддача сукупних поточних витрат за валовою продукцією); 4) показники ефективності додаткових вкладень в авансований капітал та окремо в основні і оборотні засоби; ефективність використання додаткових спожитих ресурсів.

Узагальнюючі: 1) ефективність використання авансованого капіталу на стадії виробництва; 2) норма прибутку на авансований капітал; 3) норма прибутку на власний капітал; 4) рентабельність основного капіталу; 5) рентабельність оборотного капіталу.

Вихідна інформація. Показники абсолютної ефективності і землевіддачі беруть із завдання 7.3, про фондовіддачу основних фондів — із завдання 9.2, фондовіддачу оборотних фондів і матеріаловіддачу — із завдання 11.2, про річну продуктивність праці — із завдання 8.3.

Інформацію про заробітну плату, нараховану амортизацію і сукупні поточні витрати беруть із форми № 6—АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці», довідка 2, коди відповідно 250, 300 і 500. В цій же формі по коду 010 беруть інформацію про виробництво валової продукції.

Для розрахунку норми прибутку на авансований капітал дані беруть із форми № 2 «Звіт про фінансові результати», код 100, графа 3 — прибуток від операційної діяльності, а для визначення норми прибутку на власний капітал — з цієї ж форми беруть чистий прибуток (код 220). Якщо підприємство отримує збиток, то інформацію беруть з кодів відповідно 105 і 225. Дані про величину авансованого і власного капіталу беруть із завдання 13.1, про основний капітал (основні фонди) — із завдання 9.1, оборотний капітал — із завдання 11.1.

Методика виконання. Зарплатовіддача і амортизація визначаються почерговим діленням валової продукції сільського господарства в порівнянних цінах відповідно на витрати на оплату

праці і нараховану амортизацію. Діленням валової продукції на сукупні поточні витрати розраховують віддачу вказаних витрат за цим видом загального ефекту.

Показники ефективності додаткових вкладень доцільно визначати за середньорічними даними на основі прирістних величин. Так, коефіцієнт ефективності додаткових вкладень в авансований капітал можна визначити з виразу

$$K_{\text{ак}} = \frac{ВП_1 - ВП_0}{АК_1 - АК_0} = \frac{\Delta ВП}{\Delta АК},$$

де $ВП_1$ і $ВП_0$ — валова продукція сільського господарства у звітному і базовому роках; $АК_1$ і $АК_0$ — авансований капітал в цих роках.

За аналогічним підходом визначається ефективність додаткових вкладень в основні та оборотні фонди і ефективність використання додаткових спожитих ресурсів.

Ефективність використання авансованих ресурсів на стадії виробництва визначається діленням валової продукції в порівнянних цінах на валову продукцію за собівартістю її виробництва (форма № 6-АПК, код 110).

Методику визначення показників норми прибутку на авансований і власний капітал викладено в розділі «Методичні поради до вивчення теми». Тут лише зазначимо, що для більш точної оцінки ефективності використання авансованого капіталу в чисельнику формули слід брати операційний прибуток, не зменшений на витрати підприємств по залученню позичкового капіталу (оплату процентів) і виплату орендної плати, страхових платежів. У той же час для визначення норми прибутку на власний капітал доцільно оперувати прибутком, що залишається у розпорядженні підприємства, тобто за чистим прибутком.

Рентабельність основного і оборотного капіталу (норма прибутку на основний і оборотний капітал) визначається почерговим діленням операційного прибутку на вартість відповідно основних виробничих фондів (за відсутності у звіті цих даних беруться всі основні фонди) і оборотного капіталу.

Оцінка одержаних результатів. Підвищення рівня часткових і узагальнюючих показників ефективності використання авансованого капіталу є свідченням зміцнення економіки підприємства. Для поглибленої оцінки одержаних результатів потрібно їх порівняти з аналогічними показниками кращого підприємства району. Варто також простежити взаємозв'язок між окремими показниками ефективності та їх групами. Наприклад, збільшення

обсягу виробництва валової продукції зумовлює зростання обсягу товарної продукції, маси новоствореної вартості і прибутку на 1 га угідь. Водночас збільшується рівень часткових відносних показників ефективності використання застосовуваних і спожитих виробничих ресурсів.

Між нормою прибутку на авансований капітал і нормою прибутку на основний капітал також існує тісний взаємозв'язок. При оцінці цих показників потрібно знати, що коли рентабельність основного капіталу знижується порівняно з нормою прибутку на авансований капітал, то причинами цього можуть бути зменшення оборотного капіталу за рахунок скорочення виробничих запасів і затовареності готовою продукцією, зменшення дебіторської заборгованості і здійснення інвестицій власних коштів у збільшення основних фондів підприємства. Якщо рентабельність основного капіталу зростає, а авансований капітал знижується, то причину слід шукати у зміні обсягу і структури оборотного капіталу, рентабельність якого також буде знижуватися.

Завдання 13.5.

Визначити наступні узагальнюючі показники ефективності використання авансованого і власного капіталу: 1) норму прибутку на авансований капітал, коли величина прибутку береться до вирахування з нього процентів за кредит, орендної плати за техніку і страхових платежів; 2) норми прибутку на авансований капітал, коли балансовий прибуток зменшується на податок з прибутку і на виплачені штрафні санкції; 3) норму прибутку на власний капітал, коли прибуток визначається за аналогією до визначення другого варіанта першого показника. Проаналізувати дані показники і зробити відповідні висновки.

Вихідна інформація Підприємство у звітному році мало авансований капітал в сумі 8000 тис. грн., у тому числі 2200 тис. грн. позичкового капіталу (з них 1625 тис. грн. кредитних ресурсів, якими підприємство користується протягом року) і 5800 тис. грн. власного капіталу. За результатами року воно отримало 600 тис. грн. балансового прибутку. За використання кредитних ресурсів підприємство сплатило 125 тис. грн. позичкових процентів (процент по кредиту становить 7,7%, а по депозитах — 5,3%). Крім того, підприємство сплатило 18 тис. грн. платежів по страхуванню врожаю, 26 тис. грн. лізингових платежів, 175 тис. грн. податку з прибутку* та 25 тис. грн. штрафних санкцій.

Методика виконання. Перший показник норми прибутку на авансований капітал (Нак) визначається за формулою

* Підприємство сплачує податок з прибутку, оскільки грошова виручка від реалізації продукції сільського господарства у звітному році становила 48% в загальній виручці і воно не було віднесено до категорії аграрних підприємств.

$$\text{Нак}^{(1)} = \frac{\text{БП} + \text{ПК} + \text{СП} + \text{ЛП}}{\text{АК}} \cdot 100,$$

де БП — балансовий прибуток; ПК — виплачені проценти за кредит; СП — страхові платежі; ЛП — лізингові платежі.

Другий варіант показника норми прибутку на авансований капітал визначається з виразу

$$\text{Нак}^{(2)} = \frac{\text{БП} - \text{ПО} - \text{Шс}}{\text{АК}} \cdot 100,$$

де ПО — податок з прибутку; Шс — штрафні санкції.

Норма прибутку на власний капітал розраховується так:

$$\text{Нвк} = \frac{\text{БП} - \text{ПО} - \text{Шс}}{\text{ВК}} \cdot 100.$$

Оцінка одержаних результатів. Показник $\text{Нак}^{(1)}$ вказує, яку потенційну норму прибутку може одержати підприємство за умови, що воно поверне кредити (тоді воно не буде сплачувати процентів за нього), по завершенні строку фінансового лізингу перестане виплачувати лізингові платежі і що ризик загибелі врожаю буде брати на себе. Але оскільки підприємство ці виплати здійснює, а також сплачує податки і понесло фінансові втрати (штрафні санкції), то норма прибутку на авансований капітал набуває іншого значення (показник $\text{Нак}^{(2)}$).

На підставі показника Нвк робиться висновок про доцільність залучення позичкового капіталу порівнянням цього показника з показником $\text{Нак}^{(2)}$ і процентною ставкою по депозитах. Щодо останнього варіанта порівняння, то висновок робиться на основі того, який би підприємство одержало прибуток, якби не організувало своєї діяльності, а вирішило б покласти свій власний капітал на депозит.

Відповідь.

Показники норми прибутку:

$\text{Нак}^{(1)}$: 5,6 ; 8,1 ; 9,6 ; 12,9;

$\text{Нак}^{(2)}$: 5,0 ; 8,8 ; 10,6 ; 4,3;

Нвк: 6,9 ; 8,3 ; 11,1 ; 15,3.

Література

Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 270—290.

Андрійчук В. Г., Галузинський С. А. Власний і позичковий капітал підприємств та критерії їх раціонального співвідношення // Економіка України. — 1998. — № 6.

Андрийчук В. Г. Эффективность использования производственного потенциала в сельском хозяйстве. — М.: Экономика, 1983. — С. 7—32, 147—203.

Андрийчук В. Г., Вихор М. В. Повышение эффективности агропромышленного производства. — К.: Урожай, 1990. — С. 38—73.

Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій // Галицькі контракти. — 1997. — Жовтень. — № 40.

Сорокін М. «Цензор» — нова система оцінки кредитоспроможності позичальника // Економіка України. — 1999. — № 4.

Стандарти бухгалтерського обліку в Україні (Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 «Баланс» і 5 «Звіт про власний капітал») // Все про бухгалтерський облік. — 1999. — 20 вересня. — № 88.

Фінансування і кредитування сільськогосподарських підприємств / За ред. М. Я. Дем'яненка. — К.: Урожай, 1995. — 240 с.

ТЕМА 14

ІНВЕСТИЦІЇ ТА ЇХ ЕФЕКТИВНІСТЬ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Вивчення даної теми доцільно розпочати з опрацювання Законів України «Про інвестиції» (1992 р.) та «Про режим іноземного інвестування» (1996 р.). Це дасть змогу отримати загальне уявлення про правове поле, в якому підприємства здійснюють інвестиції в Україні та за її межами. Передусім слід з'ясувати сутність інвестицій як економічної категорії та основні напрями їх здійснення, пам'ятаючи при цьому, що ці два питання взаємопов'язані. Важливо переконатися, що умовам ринкової економіки більше відповідає трактування інвестицій у широкому розумінні, за якого значно розширюється коло напрямів їх здійснення.

Водночас необхідно з'ясувати зміст терміна «інвестиційна діяльність», а також права підприємств як суб'єктів такої діяльності з погляду визначення ними напрямів, видів і обсягів інвестицій, вкладання власних, позичкових і залучених фінансових, майнових та інтелектуальних цінностей в об'єкти інвестування. Важливо знати, на яких визначених законодавством умовах аграрні підприємства можуть здійснювати інвестиційну діяльність і за межами України. При цьому особливу увагу слід звернути на вимогу, згідно з якою інвестори можуть здійснювати інвестиції за кордоном виключно за рахунок власних коштів, зарезервова-

них і облічених на рахунках бухгалтерського балансу для вказаних цілей.

Необхідно ґрунтовно засвоїти питання джерел фінансування інвестицій, з'ясувати, які з них є основними, домінуючими, а також усвідомити важливість залучення на сучасному етапі іноземних інвестицій в АПК України і, насамперед, в його пріоритетні сфери (впровадження високопродуктивних технологій вирощування сільськогосподарських культур і утримання худоби, налагодження випуску ефективних хімічних засобів захисту рослин і тварин та ін.).

Важливим напрямом інвестицій є капіталовкладення. Тому вивченню цього питання повинна бути приділена значна увага. Насамперед слід з'ясувати суть поняття «капіталовкладення», їх значення і основні напрями здійснення в сільськогосподарському виробництві. Необхідно за Статистичним щорічником України проаналізувати інформацію про обсяг капіталовкладень, їх тенденцію, з'ясувати причини, що призвели до істотного затухання інвестиційної діяльності в умовах економічної кризи, а також досягнути, до яких негативних економічних наслідків призводить таке затухання. Такий аналіз доцільно здійснювати по виробничих і невиробничих капіталовкладеннях з урахуванням їх різного функціонально-цільового призначення і ролі в досягненні підприємством поставлених перед ним цілей.

Необхідно знати, як визначається відтворювальна, технологічна та галузева структура капіталовкладень і які існують економічні підходи до оцінки кожної з них. Зокрема, слід добре усвідомити, що відтворювальна структура повинна формуватися так, щоб забезпечити пропорційний розвиток галузей на кожному підприємстві і раціональне співвідношення між структурними елементами основних виробничих фондів. В умовах меліорації особливо велике значення надається досягненню раціональної технологічної структури капіталовкладень. Тому важливо з'ясувати, за якими напрямками здійснюються капіталовкладення в меліорацію і яким з них надається пріоритет.

Одним з ключових питань теми, без засвоєння якого неможливо оволодіти методологією і методикою визначення та оцінки ефективності інвестицій, є питання методів зіставлення інвестицій у часі. При його вивченні насамперед слід зосередити увагу на з'ясуванні причин, що спонукають суб'єктів господарювання здійснювати такі зіставлення і використовувати їх результати в практичній діяльності.

Спробуйте на конкретному прикладі довести, що через неоднакову цінність грошей в часі два однакових за обсягом інвести-

цій проекти будуть різними за своєю ефективністю, якщо за один і той же період одержувана від них одна і та ж величина прибутку буде надходити різними за величиною сумами через одні й ті ж проміжки часу цього періоду.

Після з'ясування тієї обставини, що різна віддача інвестицій у часі істотно впливає на їх ефективність, можна приступити до безпосереднього засвоєння методів зіставлення інвестицій у часі. Зокрема, слід знати, що метод складних процентів дає змогу оцінити наявні гроші в майбутньому, тобто за його допомогою є можливість визначити майбутню вартість грошей. Для підприємств знання цього є дуже важливим, оскільки дозволяє обґрунтовано приймати рішення про формування джерел фінансування інвестицій для здійснення інвестиційного проекту в плановому періоді. Закріпити знання з цього питання читач зможе, виконавши завдання 14.1. В той же час засвоєння методу дисконтування дає можливість економістам-менеджерам зважено підходити до оцінки реальних можливостей підприємства в даному періоді щодо здійснення інвестицій у перспективі.

Найбільш складним, але водночас і найважливішим питанням теми, що вимагає всебічного опрацювання, є питання оцінки ефективності інвестицій. Почати вивчення цієї важливої частини теми доцільно із засвоєння методики оцінки ефективності інвестицій за простими недосконттованими показниками — строку окупності і норми інвестиційного прибутку. Необхідно пам'ятати, що розрахунок цих показників ведеться не за чистим, а за так званим інвестиційним прибутком. Отже, треба знати його суть і механізм визначення. Увагу слід звернути на переваги і обмеженість використання цих показників, а також на методичний підхід до оцінки їх рівня з погляду доцільності здійснення інвестиційного проекту, за яким вони визначалися. Досконалішому засвоєнню цього питання допоможе виконання завдання 14.2.

Необхідно обов'язково брати до уваги, що недисконттовані показники найчастіше використовуються для оцінки ефективності невеликих інвестиційних проектів. Що ж стосується капіталомістких інвестиційних проектів, то, крім цих показників, обов'язковим для оцінки є використання такого узагальнюючого показника, як чиста поточна вартість (ЧПВ). Важливо з'ясувати суть ЧПВ і методику її визначення. При цьому особливу увагу потрібно звернути на економічні підходи до обґрунтування дисконтної ставки, що є основним параметром в розрахунках коефіцієнтів дисконтування, а відтак, і у визначенні величини чистої поточної вартості.

Для обґрунтованого застосування на практиці методу чистої поточної вартості вкрай важливо усвідомити, за якого її значення інвестиційний проект є ефективним, а за якого доцільніше від нього відмовитися. Тут потрібно запам'ятати: чим вища величина ЧПВ, тим ефективніший інвестиційний проект, і навпаки (за приблизно однакових інших умов). Водночас слід усвідомити економічний зміст та існуючі методичні підходи до визначення внутрішньої норми окупності інвестицій. Основне тут з'ясувати, яким чином економісти-менеджери використовують даний показник для організації інвестиційної діяльності і, насамперед, для визначення доцільності залучення позичкових коштів для здійснення певного проекту.

Для повного засвоєння даної теми обов'язково потрібно з'ясувати і таке питання, як визначення ступеня надійності інвестиційного проекту за показником норми беззбитковості. Тому слід ґрунтовно оволодіти методикою її визначення і економічної оцінки одержаних результатів за цим показником. Спробуйте на умовному прикладі розрахувати норму беззбитковості і використати її для оцінки двох альтернативних проектів розв'язання однієї і тієї ж господарської задачі.

Для глибшого засвоєння методики оцінки ефективності інвестиційного проекту методом ЧПВ читачу пропонується виконати завдання 14.3 і 14.4.

Насамкінець зазначимо, що зацікавлений читач, який намагається поглиблено вивчити проблему інвестиції з метою написання курсової роботи, може самостійно опрацювати посібник ООН UNIDO (Посібник з підготовки промислових техніко-економічних досліджень), в якому детально викладено методологію і методику оцінки ефективності інвестиційних проектів за недисконтованими показниками і за методом ЧПВ.

План семінарсько-практичного заняття

- 1. Поняття інвестицій та інвестиційної діяльності. Джерела інвестицій.*
- 2. Напрями здійснення інвестицій підприємствами в Україні і в зарубіжжі. Залучення іноземних інвестицій.*
- 3. Суть капіталовкладень та їх тенденції в АПК. Причини згорання капіталовкладень за роки економічної кризи.*
- 4. Характеристика відтворювальної, технологічної та галузевої структури капіталовкладень.*
- 5. Необхідність та методи зіставлення інвестицій у часі.*
- 6. Оцінка ефективності інвестицій за простими недисконтованими показниками.*

7. *Методика оцінки ступеня надійності інвестиційних проєктів за показником норми беззбитковості.*

8. *Оцінка ефективності інвестиційного проєкту за методом чистої поточної вартості (ЧПВ).*

9. *Методичні підходи до визначення внутрішньої норми окупності різними способами.*

Терміни і поняття

Інвестиції — це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької діяльності, в результаті якої створюється прибуток або досягається соціальний ефект.

Інвестиційна діяльність підприємства — це сукупність практичних дій щодо реалізації інвестиційних проєктів за відповідними напрямками здійснення інвестицій.

Капіталовкладення в сільському господарстві — це витрати на будівництво нових тваринницьких комплексів, будівель, споруд, переробних виробництв, їх розширення і реконструкцію, придбання техніки, обладнання, інвентарю, закладення багаторічних насаджень, формування основного стада, меліорацію землі і охорону навколишнього середовища.

Виробничі капіталовкладення — ті, що направляються на відтворення (просте і розширене) основних виробничих фондів.

Невиробничі капіталовкладення — ті, що направляються на відтворення основних фондів соціального характеру.

Відтворювальна структура капіталовкладень — процентне відношення капіталовкладень за відповідним виробничим напрямом до загальної суми виробничих капіталовкладень.

Галузева структура капіталовкладень — процентне відношення капіталовкладень, що направляються у відповідну галузь, до загальної суми капіталовкладень.

Майбутня вартість грошей — показник, що вказує, до якої суми зростуть наявні гроші (теперішня вартість грошей) у наперед означеному майбутньому періоді.

Поточна (теперішня) вартість грошей — показник, за допомогою якого визначається та сума грошей, яку потрібно мати сьогодні, щоб досягти бажаної майбутньої вартості грошей.

Строк окупності інвестицій — це період (в роках), який необхідний для відшкодування капіталовкладень прибутком, одержуваним завдяки здійсненню інвестиційного проєкту.

Норма інвестиційного прибутку (рентабельність інвестицій) — показник, обернений до показника строку окупності.

Норма беззбитковості — показник, що вказує, за якого рівня використання виробничої потужності інвестиційного проєкту досягається беззбитковість виробництва.

Поточна вартість (чистий дисконтований дохід) — це дохід, одержаний за весь період економічного життя інвестицій і дисконтований у кожному році на фактор часу (коефіцієнт дисконтування).

Чиста поточна вартість — узагальнюючий показник ефективності інвестицій, що визначається як різниця між чистим дисконтованим доходом і сумою інвестицій (сукупних витрат на інвестиційний проект).

Коефіцієнт дисконтування — показник, що визначається за кожний рік економічного життя інвестицій, за допомогою якого майбутня вартість грошей у відповідному році приводиться до їх поточної вартості.

Внутрішня норма окупності — показник, що вказує, за якого рівня дисконтної ставки чиста поточна вартість дорівнюватиме нулю.

Індекс прибутковості — показник, що дає змогу оцінити ефективність різних інвестиційних проектів, що можуть бути використані для розв'язання одного і того ж господарського завдання.

Подумайте над запитаннями

1. Які трактування поняття «інвестиції» ви знаєте? Дайте визначення цього поняття відповідно до чинного законодавства України.
2. Що ви розумієте під інвестиційною діяльністю? За якими напрямками можуть її здійснювати аграрні підприємства?
3. Назвіть джерела інвестицій і спробуйте обґрунтувати, які з них є найбільш важливими і чому.
4. За яких умов вітчизняні підприємства можуть здійснювати інвестиції за кордоном? Які зараз існують проблеми залучення іноземних інвестицій в АКП України?
5. Розкрийте суть капіталовкладень у сільське господарство і проаналізуйте їх тенденції за роки економічної кризи.
6. Що ви розумієте під виробничими і невиробничими капіталовкладеннями? Чому відбулося їх згорання за роки економічної кризи?
7. Охарактеризуйте відтворювальну і технологічну структуру капіталовкладень. Як визначається технологічна структура капіталовкладень у меліорацію?
8. Як визначається галузева структура капіталовкладень? Які підходи до її визначення по АПК і по окремих аграрних підприємствах?
9. Обґрунтуйте необхідність зіставлення інвестицій у часі.
10. Які ви знаєте методи зіставлення інвестицій у часі і який механізм їх практичного застосування?
11. Розкрийте методику визначення строку окупності капіталовкладень. У чому проявляються переваги і обмеженість цього показника при оцінці ефективності капіталовкладень?
12. Обґрунтуйте економічний зміст і механізм визначення норми інвестиційного прибутку (рентабельності інвестицій). На підставі чого можна зробити висновки про високий чи низький рівень цього показника?
13. В чому ви вбачаєте необхідність оцінки ступеня надійності інвестиційного проекту і яка методика такої оцінки?

14. На конкретному прикладі доведіть, чому за визначеної норми беззбитковості проекту досягається нульовий прибуток і чи доцільне її подальше зниження.

15. Розкрийте суть понять «чистий дисконтований дохід» і «чиста поточна вартість». Як визначається коефіцієнт дисконтування?

16. Що ви розумієте під дисконтною ставкою і які існують методичні підходи до її визначення?

17. Обґрунтуйте методику визначення чистої поточної вартості. Як при її визначенні можна врахувати фактор інфляції?

18. Що ви розумієте під внутрішньою нормою окупності інвестицій і яка мета її визначення? Як можна визначити цей показник наближено і більш точно?

19. На конкретному прикладі спробуйте визначити внутрішню норму окупності графічним способом.

20. Яких, на ваш погляд, потрібно було б взяти заходів, щоб активізувати інвестиційну діяльність в АПК?

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 14.1.

Спеціалісти підприємства, оцінивши стан ґрунтообробної техніки (ступінь її фізичного і морального зношення), дійшли висновку, що через чотири роки її потрібно буде замінити новим комплексом такої техніки. На основі оцінки майбутньої вартості грошей визначити, чи буде підприємство мати достатньо власних коштів для такої закупівлі, чи можливо йому доведеться брати кредит і на яку суму.

Вихідна інформація. Вартість нового комплексу ґрунтообробних машин становить 500 тис. грн. На початку звітнього періоду з метою нагромадження коштів підприємство поклало на депозит 120 тис. грн. під 15% річних. Щорічно підприємство в змозі виділяти по 35 тис. грн. із поточних доходів для нагромадження коштів з метою майбутніх інвестицій. Перший такий внесок воно спроможне зробити після завершення поточного року (тобто на початку другого року), другий внесок — на початку третього року і т. д.

Методика виконання. Майбутня вартість грошей (МВГ) визначається за формулою

$$\text{МВГ} = \text{ПВГ} \cdot (1 + i)^n,$$

де ПВГ — поточна вартість грошей; i — банківська процентна ставка (в даному випадку по депозитах); n — період, за який визначається майбутня вартість грошей. У нашому прикладі для суми грошей, що покладена на початку звітнього року, $n = 4$ роки, для грошей, що будуть покладені на депозит на початку другого року, $n = 3$, третього — $n = 2$ і на початку четвертого — $n = 1$.

Визначену майбутню вартість грошей за всі ці періоди підсумовують і, таким чином, обчислюють, яку суму вільних грошей матиме підприємство на кінець четвертого року. Цю суму порівнюють із потребою коштів для придбання комплексу машин і роблять висновок про доцільність залучення кредитних ресурсів.

Відповідь. 1) підприємству не потрібно брати кредит; 2) підприємству потрібно взяти кредит на суму, тис. грн.: 100; 150; 200; 300.

Завдання 14.2. Визначити строк окупності типового секційного картоплесховища на 1000 т зберігання насінної картоплі. Додатковий ефект від такого зберігання виникає завдяки скороченню втрат картоплі порівняно з її втратами при зберіганні на відкритій площі в буртах з одночасним врахуванням зміни в собівартості.

Вихідна інформація. Первісна вартість картоплесховища — 250 тис. грн. Втрати картоплі при її зберіганні на відкритій площі — 18%, у картоплесховищі — 5%. Повна собівартість 1 т картоплі при зберіганні на відкритій площі становить 130 грн., а при зберіганні в картоплесховищі — 150 грн. Ціна реалізації картоплі — 250 грн. за 1 т.

Методика виконання. Спочатку потрібно визначити втрати картоплі за різних способів її зберігання множенням обсягу зберігання (1 000 т) на відповідний процент втрат з наступним діленням результату на 100. Далі розраховують чистий вихід картоплі (Чк) після завершення строку її зберігання як різницю між закладеною картоплею на зберігання (Кз) та її втратами при зберіганні.

Щоб визначити додатковий прибуток (ΔП) від зберігання картоплі в картоплесховищі, можна скористатися формулою

$$\Delta\P = (\text{Чк}_2 \cdot \text{Ц} - \text{Кз} \cdot \text{С}_2) - (\text{Чк}_1 \cdot \text{Ц} - \text{Кз} \cdot \text{С}_1),$$

де Чк_1 і Чк_2 — чистий вихід картоплі після завершення строку її зберігання відповідно за варіантом зберігання на відкритій площі і в картоплесховищі; Ц — ціна реалізації 1 т картоплі; Кз — обсяг закладеної на зберігання картоплі (однаковий в обох варіантах — по 1000 т); С_1 і С_2 — собівартість 1 т картоплі за вказаними варіантами.

Строк окупності картоплесховища $T_{\text{кс}}$ визначається з виразу

$$T_{\text{кс}} = \frac{\text{ПВ}_{\text{кс}}}{\Delta\P},$$

де $\text{ПВ}_{\text{кс}}$ — первісна вартість картоплесховища, грн.

Відповідь. Строк окупності картоплесховища становить, років: 5; 10; 15; 20; 25. Оцінку одержаного результату доцільно здійснювати і з врахуванням строку експлуатації картоплесховища, який становить 45 років.

Завдання 14.3.

Підприємство з метою диверсифікації виробництва планує купити млин вартістю 300 тис. грн. Управлінський персонал підприємства вивчив попит на борошномельні продукти в найближчих адміністративних районах області і прийшов до висновку, що за відсутності конкурентів млин може працювати на повну потужність. За допомогою методу чистої поточної вартості встановити, чи доцільно підприємству здійснювати цей інвестиційний проект. Для повноти оцінки необхідно розрахувати: а) строк окупності за чистим прибутком і окремо за інвестиційним прибутком; б) чисту поточну вартість; в) внутрішню норму окупності; г) коефіцієнт прибутковості.

Вихідна інформація. Підприємство для здійснення даного проекту має змогу виділити 150 тис. грн. власних коштів і взяти кредит на таку ж суму під 19% річних. Норма прибутку на авансований капітал становить у підприємства за останні роки 21%. Строк економічного життя обладнання млина дорівнює 12 рокам. Оскільки воно відноситься до III групи основних засобів, по яких норма амортизації встановлена від 3 до 15 %, то підприємство, враховуючи строк експлуатації обладнання, встановило на нього норму амортизації 8,3%. Для врахування ризику інфляції необхідно з'ясувати, чи доцільно буде здійснювати інвестиційний проект за умови, що інфляція становитиме 5% і 7%.

Методика виконання. Насамперед потрібно визначити дисконтну ставку. В цьому випадку її потрібно розрахувати як середньозважену величину від процентної ставки за кредит і норми прибутку на авансований капітал. З урахуванням інфляції дисконтна ставка визначається додаванням до її базової величини (у нашому прикладі середньозваженої) рівня очікуваної інфляції.

Для розрахунку чистої поточної вартості спочатку слід визначити коефіцієнти дисконтування за формулою

$$K_d = \frac{1}{(1 + D_c)^t},$$

де D_c — дисконтна ставка (коефіцієнт); t — рік, на який визначається коефіцієнт дисконтування. Якщо прибуток починають одержувати відразу ж після одноразового здійснення інвестицій (це характерно для нашого проекту), то в першому році K_d можна брати за одиницю, тоді знаменник формули набуде вигляду $(1 + D_c)^{t-1}$.

Поточна вартість визначається як сума добутку інвестиційного прибутку за відповідний рік економічного життя інвестицій на визначений для даного року коефіцієнт дисконтування. Якщо від поточної вартості відняти суму інвестицій, одержимо чисту поточну вартість.

Коефіцієнт дисконтування, поточну вартість і чисту поточну вартість потрібно розрахувати за трьома варіантами — за базовою дисконтною ставкою і дисконтними ставками за рівнів інфляції 5 і 7 %.

Економісти підприємства підраховали, що прибуток від інвестиційного проекту протягом його економічного життя буде неоднаковим. В перші роки, коли йтиме процес освоєння виробництва, поступового розширення ринку збуту, прибуток планується меншим, ніж у подальші роки. Дещо меншим буде прибуток в останні роки через збільшення витрат на підтримання млина в робочому стані.

Дані про прибуток наведено в таблиці, за якою доцільно вести розрахунки, тис. грн.:

Роки	Чистий прибуток	Амортизація	Інвестиційний прибуток	Капіталовкладення	Разом	Коефіцієнти дисконтування за $D_c = 20\%$	Дисконтований грошовий потік	Кд за $D_c = ?$	Дисконтований грошовий потік	Кд за $D_c = ?$	Дисконтований грошовий потік
1	10	25	35	300	-265	1	-265	1	-265	1	-265
2	25										
3	45										
4	60										
5	60					0,483					
6	60										
7	60	25						0,262			
8	60										
9	55						18,6			0,116	
10	55										
11	50								8,0		
12	45										5,0
ЧПВ								×		×	

Індекс прибутковості визначається діленням поточної вартості, що визначена за відповідної дисконтної ставки, на суму інвестицій (капіталовкладень у даному випадку).

Внутрішню норму окупності (ВНО) можна розрахувати за формулою

$$\text{ВНО} = \text{Дс}_1 + \frac{\text{Пзн} (\text{Дс}_2 - \text{Дс}_1)}{\text{Пзн} + \text{Взн}},$$

де Дс_1 і Дс_2 — дисконтні ставки, за яких одержано відповідно мінімальне позитивне і мінімальне від'ємне значення ЧПВ; Пзн і Взн — відповідно позитивне і від'ємне значення ЧПВ.

Відповідь.

Строк окупності — 5 років 6 місяців; 6 років; 6 років 8 місяців; 7 років 5 місяців.

Чиста поточна вартість за $\text{Дс} = 20\%$, тис. грн.: 30,5; 40,0; 50,5; 58,1.

Коефіцієнт прибутковості за $\text{Дс} = 20\%$: 1,3; 1,2; 1,1; 1,08.

Завдання 14.4.

Для підвищення ефективності виробництва за рахунок виробництва кінцевої продукції підприємство планує побудувати м'ясопереробний цех потужністю 1 т ковбас за добу. Маркетингові дослідження показали, що підприємство в змозі забезпечити збут готової продукції в повному обсязі.

Потрібно визначити за методом чистої поточної вартості доцільність здійснення цього проекту і ступінь його надійності за показником норми беззбитковості.

Вихідна інформація. На підставі даних маркетингового дослідження обладнання ковбасного цеху спеціалісти підприємства дійшли висновку про доцільність закупівлі обладнання фірми «Темп» м. Черкаси вартістю 35 834 грн. Обладнання для забійного цеху коштує 112 176 грн. Вартість будівництва цеху — 328,3 тис. грн., витрати на передінвестиційні дослідження — 16 620 грн., потреба в оборотних засобах — 97 790 грн., накладні витрати — 38 810 грн., інші інвестиційні витрати — 17 055 грн. Строк економічного життя обладнання — 10 років.

Щоденно планується випускати 800 кг варено-копчених і 200 кг варених ковбас. Після повного освоєння потужності цеху річна грошова виручка від реалізації готової продукції становитиме 1 348 734 гривні.

Очікувані грошова виручка, постійні і змінні витрати та інвестиційний прибуток за роками нормативного строку експлуатації обладнання м'ясопереробного цеху наступні:

Роки	Грошова виручка, тис. грн.	Змінні витрати, тис. грн.	Постійні витрати*, тис. грн.	Інвестиційний прибуток, тис. грн.
1	900,7	653,3	238,0	180,5
2	1348,7	979,4	222,8	271,0
3	1348,7	979,4	205,7	271,0
4	1348,7	979,4	186,7	271,0
5	1348,7	979,4	150,6	271,0
6—10	1348,7	979,4	127,8	271,0

Дисконтна ставка взята на рівні 20%.

Методика виконання. Спочатку потрібно визначити загальну суму інвестицій додаванням усіх елементів інвестиційних витрат. Норму безбитковості (НБ) доцільно визначати за кожний рік економічного життя інвестицій за формулою

$$\text{НБ} = \frac{\text{ПВ}}{\text{ГВ} - \text{ЗВ}} \cdot 100,$$

де ПВ — постійні витрати на річний обсяг виробництва продукції, грн.; ГВ — річна грошова виручка від реалізації готової продукції, грн.; ЗВ — змінні витрати на реалізовану продукцію, грн.

Чиста поточна вартість, внутрішня норма окупності та індекс прибутковості визначаються за методикою, що викладена у завданні 14.3.

Відповідь. Норма безбитковості на другому році роботи цеху, %: 60,3; 65,8; 74,9; 50,0; на десятому році: 25,5; 33,2; 40,0; 55,5.

Чиста поточна вартість, тис. грн.: 420,5; 390,0; 305,6; 287,3.

Внутрішня норма окупності, %: 20,1; 29,4; 31,9; 36,3.

Література

Закон України «Про інвестиції» // *Голос України*. — 1992. — 21 листопада. — № 226.

Закон України «Про режим іноземного інвестування» // *Урядовий кур'єр*. — 1996. — 25 квітня. — № 77—78.

Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 290—310.

Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / Ред. колегія: П. Т. Саблук, М. Я. Дем'яненко, О. М. Шпичак та ін. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 268—293.

* Постійні витрати в перші роки експлуатації більші в зв'язку з виплатою процентів за взятий кредит на закупівлю обладнання.

Інвестиційна та інноваційна діяльність // Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва / За ред. П. Т. Саблука. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 269—279.

Лукинов І. І. Інвестиційна політика в стабільному економічному розвитку // Економіка України. — 1999. — № 10.

Ринкова адаптація продовольчого комплексу України / Кол. авторів; керівник Б. Й. Паскавер. — К.: Інститут економіки НАН України, 1998. — С. 130—176.

ТЕМА 15

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ОЦІНКА ЇХ РИНКОВОЇ ПОЗИЦІЇ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Дана тема є однією із найважливіших тем курсу, оскільки вміння правильно визначати й аналізувати рівень ефективності виробництва є необхідною умовою обґрунтованого прийняття рішень щодо підвищення доходності підприємств, забезпечення їх конкурентоспроможності, підвищення темпів економічного розвитку. Цим зумовлюється важливість детального і всебічного вивчення всіх аспектів проблеми ефективності — теоретико-методологічного, методичного та аналітичного.

Насамперед слід з'ясувати суть ефективності як економічної категорії і переконатися в необхідності врахування при її визначенні специфіки сільськогосподарського виробництва — ступеня раціональності використання землі. Водночас важливо ґрунтовно засвоїти зміст поняття «рентабельне ведення виробництва», його взаємозв'язок з категорією «ефективність».

Значну увагу слід зосередити на вивченні методики визначення і з'ясуванні економічного змісту традиційних показників рентабельності: рівня рентабельності, норми прибутку і приведеної маси прибутку. Причому необхідно знати, які з цих показників визначаються по підприємству, в цілому по рослинництву і тваринництву, а також по окремих галузях. Читачу варто звернути увагу на методичний підхід до визначення приведеної маси прибутку на 1 га посіву відповідної культури. Врахування при такому визначенні коефіцієнта товарності дає змогу об'єктивно оцінити рівень доходності, що забезпечує та чи інша культура,

а отже, прийняти обґрунтоване рішення щодо вдосконалення галузевої структури підприємства. В результаті вивчення цього матеріалу читач має переконатися в тому, що правильну оцінку досягнутого рівня ефективності можна здійснити лише за умови комплексного використання всіх показників рентабельності. Глибше засвоїти методика визначення рентабельності читач в змозі, виконавши завдання 15.1 і 15.2.

Для ґрунтового засвоєння теми необхідно досконало оволодіти методикою аналізу показників рентабельності. Зокрема, слід навчитись користуватися індексним методом визначення кількісного впливу на величину прибутку таких факторів, як обсяг реалізації, ціна продажу і собівартість одиниці продукції, а на показник рівня рентабельності — факторів маси прибутку і повної собівартості продукції. Варто звернути увагу і на специфіку аналізу маси прибутку в розрахунку на 1 ц продукції. Вказану методика можна вважати засвоєною тоді, коли читач набуде вміння правильно оцінювати відносний та абсолютний вплив факторів на досліджуваний результат. Допоможе в такому засвоєнні виконання завдання 15.3.

Важливо зрозуміти, за яких умов формуються на підприємствах інфляційний прибуток та інфляційна рентабельність. Спробуйте на конкретних прикладах опанувати механізм такого формування і досягнути ті загрози, які несе підприємствам відсутність упереджувальних заходів, які б зробили неможливим виникнення цих економічних негараздів.

У зв'язку з переходом до ринкової економіки майбутнім економістам-менеджерам необхідно добре засвоїти методика визначення ефективності, що застосовується підприємствами країн Заходу. Поєднання вітчизняної традиційної методики із вказаною дає змогу більш глибоко здійснювати аналіз ефективності, а отже, обґрунтованіше приймати рішення в коротко- і довгостроковому періодах. Насамперед важливо поновити набуті в темі б знання про визначення прибутку на різних стадіях його формування (див. завдання 6.5). Це дасть можливість з'ясувати, на якій стадії і за рахунок чого досягнуто збільшення прибутку або допущено його зниження.

Водночас слід запам'ятати, що для фермерських господарств сімейного типу критерієм ефективності виступає не прибуток, а новостворена вартість — чиста продукція. Слід зрозуміти причину цього, особливу увагу звернувши на специфіку розподілу даного виду ефекту в таких господарствах на частку для особистого споживання і на нагромадження.

При вивченні показників ефективності, що застосовуються підприємствами країн Заходу, насамперед варто звернути увагу на методику визначення та економічний зміст показника рентабельності продажу і на його відмінність від показника рівня рентабельності. Особливо важливо з'ясувати значення цього показника для оцінки рівня цінової конкурентоспроможності окремих товарів. На конкретних прикладах спробуйте застосувати показник рентабельності продажу для оцінки можливостей підприємства щодо зниження ціни на товар, за якого досягається нульовий прибуток. При з'ясуванні цього питання потрібно залучити набуті раніше знання з теми 14 щодо визначення показників норми прибутку на авансований капітал і на власний капітал. Водночас необхідно опанувати методику аналізу норми прибутку на авансований капітал за такими факторами, як рентабельність продажу і швидкість обороту капіталу. Це дасть можливість глибше зрозуміти, завдяки чому підприємство в змозі підвищити рентабельність активів у конкретних умовах господарювання.

Особливу увагу читачу потрібно сконцентрувати на вивченні методики аналізу беззбитковості виробництва. При вивченні цього питання насамперед слід з'ясувати, для якої мети і наскільки важливо визначати точку беззбитковості виробництва, а також які існують методичні підходи до такого визначення. Важливо знати, що визначення точки беззбитковості зводиться кінець кінцем до знаходження такого критичного обсягу продажу продукції, за якого підприємство отримує нульовий прибуток. Відповідно до цього і здійснюється підготовка вихідних даних (розподіл витрат на постійні і змінні, визначення очікуваної ціни і обсягу реалізації продукції), що необхідні для розрахунку вказаного параметра, а також вибір способу такого визначення. Необхідно, зокрема, досконало засвоїти графічний спосіб визначення точки беззбитковості, а також формалізований спосіб, що ґрунтується на використанні формули норми беззбитковості. Перший із них дає змогу визначити, крім точки беззбитковості, величину прибутку і суму змінних витрат за різного обсягу реалізації продукції, а отже, передбачати різні варіанти розвитку подій щодо прибутковості виробництва. За допомогою другого способу є можливість проаналізувати кількісний вплив зміни величини постійних витрат, змінних витрат, ціни і обсягу продажу на зміну норми беззбитковості. Для ґрунтового засвоєння зазначених способів читачу пропонується виконати завдання 15.5 і 15.6. Одержані завдяки цьому знання дадуть змогу майбутнім економістам-менед-

жерам відшукати резерви зниження критичного обсягу реалізації продукції, а отже, і підвищення ефективності виробництва.

Не слід пропустити повз увагу і питання методики визначення додаткового обсягу продажу продукції, який забезпечує досягнення заданої суми прибутку в плановому періоді. Знання цього дає змогу економістам скласти вірне уявлення про реальність поставлених завдань щодо збільшення маси прибутку від тієї чи іншої галузі або по підприємству в цілому. Варто також оволодіти методикою визначення точки беззбитковості і за варіанта поєднання товарних галузей, за якого підприємство виробляє такі окремі види продукції (наприклад, із зернових культур), по яких формуються спільні постійні та відокремлено-змінні витрати.

Майбутнім економістам-менеджерам вкрай необхідно ґрунтовно оволодіти методикою оцінки позиції підприємства на ринку. Важливо знати, що таку оцінку потрібно здійснювати за комплексом показників, бо лише за цієї умови можна скласти правильну думку про відповідність фінансово-економічного стану підприємства вимогам партнерського середовища і потенційним інвесторам.

Насамперед слід залучити набуті знання із теми 14 щодо ліквідності активів і доцільності залучення позичкового капіталу. Ця інформація є дуже важливою для оцінки платоспроможності підприємства і ступеня його незалежності від зовнішніх джерел фінансування. Щоб одержати поглиблене уявлення про цей бік діяльності підприємства, варто визначити і такі показники, як коефіцієнт кратності процентів та коефіцієнт довгострокового фінансового ризику. Важливо також досконало оволодіти методикою оцінки позиції підприємства на ринку капіталів. Головне тут запам'ятати, що така оцінка ґрунтується на визначенні тієї частини активів підприємства, що матеріально забезпечує випущеним ті чи інші цінні папери — звичайні і привілейовані акції, облігації. Потрібно знати методичні підходи до визначення розміру активів, що залишаються для покриття кожного з названих видів цінних паперів, а також до визначення коефіцієнтів покриття. Важливо виробити вміння правильно оцінювати ці коефіцієнти з позиції потенційних інвесторів.

Для оцінки ринкової позиції підприємства потрібно залучати показники прибутковості, насамперед показник рентабельності продажу, а також показники ступеня надійності певного виду цінних паперів з позиції одержання на них гарантованого процентного доходу. Необхідно знати, що чим вище значення цих показників, тим вищий ступінь забезпечення виплати процентів за тими чи іншими видами цінних паперів, тим міцніше становище підприємства на

ринку. Важливо також усвідомити значення для оцінки ринкової позиції підприємства показника співвідношення між доходом на акцію та її ринковою ціною. Необхідно з'ясувати, за яких умов можна досягти реального підвищення цього показника і наскільки важливо для потенційних інвесторів знати його фактичну динаміку.

Насамкінець зазначимо, що рентабельність виробництва є однією з найважливіших ланок забезпечення економічного зростання народного господарства. В ланцюгу таких ланок на макrorівні бажано дотримання таких залежностей: $I < ДП < Ос < Рр$, де I — рівень інфляції; $ДП$ — рівень доходності ОВДП (облігації внутрішньої державної позики); $Ос$ — облікова ставка національного банку України; $Рр$ — рівень рентабельності.

План семінарсько-практичного заняття

1. Суть ефективності і рентабельного ведення виробництва. Методика визначення традиційних показників рентабельності.
2. Факторний аналіз рентабельності виробництва.
3. Показники ефективності виробництва, що використовуються підприємствами країн Заходу: економічний зміст, методика визначення і аналізу.
4. Аналіз беззбитковості виробництва за допомогою графічного методу.
5. Аналіз беззбитковості виробництва за формулою норми беззбитковості.
6. Необхідність оцінки позиції підприємства на ринку і методика її здійснення за даними балансу.
7. Оцінка позиції підприємства на ринку капіталів.
8. Оцінка позиції підприємства на ринку за показниками прибутковості.
9. Оцінка ринкової позиції підприємства за показником співвідношення між доходом на акцію та її ринковою ціною.

Терміни і поняття

Ефективність — економічна категорія, що відображає співвідношення між одержаними результатами і витраченими на їх досягнення ресурсами.

Рентабельність — економічна категорія, що характеризує ефективність виробництва, за якої підприємство за рахунок грошової виручки від реалізації продукції (робіт, послуг) повністю відшкодовує витрати на її виробництво і одержує прибуток.

Рівень рентабельності — показник, що характеризує ступінь окупності поточних витрат прибутком.

Норма прибутку — показник, що характеризує прибутковість використання основних виробничих фондів і оборотних засобів.

Приведена маса прибутку — показник, що характеризує прибутковість використання одиниці земельної площі.

Рентабельність продажу — показник, що характеризує цінову конкурентоспроможність окремих видів продукції, яка набуває товарної форми.

Критичний обсяг продажу — термін, що використовується для означення такого обсягу продажу товару, за якого досягається нульовий прибуток.

Коефіцієнт довгострокового фінансового ризику — визначається діленням довгострокових зобов'язань на власний капітал.

Коефіцієнт кратності процентів — визначається діленням балансового прибутку на витрати з виплати процентів за позичкові кошти.

Ступінь надійності облігацій (привілейованих акцій, простих акцій) — показник, що визначається діленням відповідної частини активів, що залишається для покриття певного виду цінних паперів, на їх номінальну вартість.

Коефіцієнт покриття процентного доходу за облігаціями (привілейованими акціями, простими акціями) визначається діленням спеціально розрахованих сум прибутку для кожного виду цінних паперів на суму коштів, що виплачується їх власникам у вигляді процентного доходу.

Коефіцієнт співвідношення між доходом на акцію і її ринковою ціною — визначається відношенням біржової ціни однієї акції на її річний дивіденд.

Подумайте над запитаннями

1. Дайте визначення категорії «ефективність». Які вимоги потрібно враховувати при побудові вимірювальної системи ефективності в сільському господарстві?
2. Що ви розумієте під рентабельним веденням виробництва і наскільки воно є важливим для нормального функціонування підприємств?
3. Розкрийте методику визначення і економічний зміст традиційних показників рентабельності: рівня рентабельності, норми прибутку і приведеної маси прибутку.
4. Які показники рентабельності визначаються в цілому по рослинництву, тваринництву і по окремих галузях? Доведіть необхідність та розкрийте особливості такого визначення.
5. Обґрунтуйте методику визначення приведеної маси прибутку на 1 га посіву відповідної культури. Чому при такому визначенні потрібно враховувати рівень товарності?
6. Які фактори впливають на масу прибутку і як можна визначити їх кількісний вплив на цей кінцевий результат?
7. Розкрийте методику аналізу показника рівня рентабельності за двома агрегованими факторами: маси прибутку і повної собівартості реалізованої продукції. На скільки відсотків зросте рівень рентабельності, якщо окупність поточних витрат прибутком зросте на 1 коп.?

8. Коли швидше зростатиме рівень рентабельності: при підвищенні ціни реалізації на 1% чи при зниженні собівартості продукції на 1%? Обґрунтуйте свій висновок.
9. Застосуйте індексний прийом дослідження для факторного аналізу величини прибутку на 1 ц продукції. Яке значення має цей показник рентабельності?
10. Що ви розумієте під інфляційним прибутком та інфляційною рентабельністю і які причини їх виникнення?
11. Чому критерієм ефективності діяльності сімейних фермерських господарств є не прибуток, а новостворена вартість?
12. Які показники рентабельності використовують підприємства країн Заходу для оцінки ефективності виробництва? Розкрийте методику їх визначення.
13. Обґрунтуйте методику аналізу норми прибутку на авансований капітал за факторами рентабельності продажу і обороту капіталу. Які висновки можна зробити на підставі такого аналізу?
14. Що ви розумієте під беззбитковістю виробництва і критичним обсягом реалізації продукції? Яке значення для підприємства має знаходження точки беззбитковості для кожного виду товарної продукції?
15. Розкрийте методичні підходи до побудови графіка беззбитковості, на конкретному прикладі побудуйте і проаналізуйте його.
16. Яку величину прибутку одержуватиме підприємство за кожний додатково реалізований центнер продукції понад критичний обсяг реалізації?
17. За якого обсягу реалізації продукції підприємство спроможне буде покрити за рахунок одержаної виручки лише постійні витрати? Чи доцільно за такого обсягу реалізації організувати виробництво?
18. Розкрийте методику визначення точки беззбитковості виробництва за формулою норми беззбитковості. Які фактори впливають на рівень цього показника?
19. Яка методика визначення додаткового обсягу реалізації продукції, необхідного для одержання бажаної суми прибутку?
20. Математично обґрунтуйте методику визначення критичного обсягу реалізації продукції, за якого забезпечується беззбитковість виробництва тих видів продукції, по яких формуються спільні постійні витрати та відокремлено-змінні витрати.
21. В чому ви бачаєте необхідність оцінки позиції підприємства на ринку? Розкрийте методику такої оцінки за даними балансу.
22. Яка методика визначення та економічний зміст коефіцієнта довгострокового фінансового ризику і коефіцієнта кратності процентів? Розкрийте їх значення для оцінки ринкової позиції підприємства.
23. Коли виникає необхідність оцінки позиції підприємства на ринку капіталів і які використовуються методичні підходи до такої оцінки?

24. Обґрунтуйте методику визначення тієї частини активів підприємства, яка матеріально забезпечує випущені підприємством відповідні види цінних паперів.

25. За якими показниками визначається ступінь надійності (з позицій інвесторів) облігацій, привілейованих і простих акцій?

26. За яким показником рентабельності здійснюється оцінка ринкової позиції підприємства. Обґрунтуйте економічний підхід до такої оцінки.

27. Як визначається ступінь надійності окремих видів цінних паперів з позиції одержання на них гарантованого процентного доходу? Чому цей показник є важливим для оцінки ринкової позиції підприємства?

28. Чому потенційні інвестори при оцінці ринкової позиції підприємства обов'язково враховують співвідношення різних видів цінних паперів в його капіталі?

29. Як визначається показник співвідношення між доходом на акцію та її ринковою ціною і яке він має значення для оцінки ринкової позиції підприємства? Обґрунтуйте, за яких умов може зростати цей показник.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 15.1.

За даними річного бухгалтерського звіту визначити показники рентабельності в цілому по підприємству (рівень рентабельності, норму прибутку і приведену до одиниці площі масу прибутку) і окремо по рослинництву і тваринництву (рівень рентабельності, приведену масу прибутку).

Вихідна інформація. Дані про рівень рентабельності по підприємству і норму прибутку наведено у формі № 6-АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці» відповідно по кодах 211 і 213. Для розрахунку приведені маси прибутку інформацію про одержаний підприємством прибуток беруть із форми № 7-АПК «Реалізація сільськогосподарської продукції», код 0510, графа 4 за мінусом графи 5. Інформація про одержаний прибуток (збиток) в цілому по рослинництву міститься у цій же формі, код 0210 «Разом по рослинництву», графа 4 і 5, а в цілому по тваринництву — по коду 0450 «Разом по тваринництву», графи 4 і 5. У графі 2 вказаних кодів є інформація про повну собівартість продукції рослинництва і тваринництва, а по коду 0510 — про повну собівартість всієї реалізованої продукції. По коду 212 форми № 6-АПК містяться дані про середньорічну вартість основних виробничих фондів і оборотних засобів. Дані про площу ріллі і сільськогосподарських угідь беруть із завдання 7.1.

Методика виконання. Рівень рентабельності (Р) по господарству в цілому визначають за формулою

$$P = \frac{\Pi}{\text{ПС}} \cdot 100 \quad \text{або} \quad P = \frac{\text{ТП} - \text{ПС}}{\text{ПС}} \cdot 100,$$

де Π — балансовий прибуток підприємства; ПС — повна собівартість всієї реалізованої продукції; ТП — вартість товарної продукції (грошова виручка від реалізації продукції — код 0510, графа 3).

Норму прибутку (Нп) по підприємству можна розрахувати з виразу

$$\text{Нп} = \frac{\Pi \cdot 100}{\text{Ф}_0 + \text{Ф}_{\text{об}}},$$

де Ф_0 і $\text{Ф}_{\text{об}}$ — середньорічна вартість відповідно основних виробничих фондів і оборотних засобів.

Незважаючи на те, що ці два показники в бухгалтерському звіті вже розраховані, для відпрацювання методики їх потрібно визначити самостійно і одержані результати порівняти з рівнем цих показників у звіті. За умови правильного розрахунку вони повинні збігатися.

Приведена маса прибутку розраховується в цілому по підприємству як частка від ділення прибутку реалізованої продукції на площу сільськогосподарських угідь.

Рівень рентабельності в цілому по рослинництву і окремо по тваринництву ($\text{Pr}(\tau)$) за даними річного звіту можна визначити так:

$$\text{Pr}(\tau) = \frac{\text{Pr}(\tau) - \text{Зр}(\tau)}{\text{ПСр}(\tau)} \cdot 100,$$

де $\text{Pr}(\tau)$ — прибуток, одержаний від тих галузей рослинництва (тваринництва), в яких грошова виручка перевищувала повну собівартість реалізованої продукції; $\text{Зр}(\tau)$ — збиток від тих галузей рослинництва (тваринництва), в яких грошова виручка була меншою від повної собівартості реалізованої продукції; $\text{ПСр}(\tau)$ — повна собівартість реалізованої продукції рослинництва (тваринництва).

Приведену масу прибутку в рослинництві розраховують діленням одержаного по цьому комплексу галузей прибутку (скоригованого на збитки нерентабельних виробництв) на площу ріллі. Приведену масу прибутку в тваринництві визначають аналогічно, лише дільником є площа сільськогосподарських угідь, тобто

$$\text{Пм} = [\text{Pr}(\tau) - \text{Зр}(\tau)] : \text{Sp}(\tau),$$

де $\text{Sp}(\tau)$ — площа ріллі (сільськогосподарських угідь); Пм — приведена маса прибутку до одиниці площі.

За умови, що підприємство одержує збиток чи збитковим у нього є тваринництво або рослинництво, то замість показників рентабельності визначають показники збитковості за розглянутою методикою лише з тією особливістю, що замість прибутку оперують збитками і перед одержаним результатом ставлять знак «мінус».

Оцінка одержаних результатів. Чим вище значення показників рентабельності, тим вища економічна ефективність виробництва. Зокрема, підвищення рівня рентабельності засвідчує зростання окупності витрат (кожна додаткова копійка прибутку на 1 грн. витрат підвищує рівень рентабельності на 1%), а підвищення норми прибутку — зростання ефективності використання виробничих фондів. Із збільшенням маси прибутку на 1 га угідь розширюються можливості підприємства щодо прискорення темпів відтворення і зміцнення матеріального добробуту працюючих. За однакових показників рівня рентабельності і норми прибутку вищою буде ефективність у тому підприємстві, де більшим є показник приведеної маси прибутку.

Показники рентабельності в цілому по рослинництву і тваринництву оцінюються аналогічно. Крім того, вони дають можливість з'ясувати, який з цих комплексів галузей є більш економічно вигідним для підприємства, а який справив негативний вплив на рентабельність у цілому по підприємству. Важливо усі показники рентабельності порівняти з даними показниками кращого підприємства і в середньому по району.

Завдання 15.2. За даними річного бухгалтерського звіту розрахувати наступні показники рентабельності по всіх товарних галузях підприємства: рівень рентабельності, рентабельність продажу, приведену масу прибутку на 1 га посіву (для рослинницької галузі) і на одну голову тварин (для галузі тваринництва), суму прибутку на 1 ц реалізованої продукції. На підставі одержаних результатів зробити висновок, які галузі є найбільш ефективними в умовах підприємства.

Вихідна інформація. Дані про одержаний прибуток (збиток) від реалізації продукції відповідної галузі містяться по кодах 0010—0470 форми № 7-АПК, графа 4 (прибуток) або графа 5 (збиток). У графі 2 цих кодів є інформація про повну собівартість реалізованої продукції. Для розрахунку приведеної маси прибутку по окремих культурах дані про площу їх посіву беруть із форми № 9-АПК «Виробництво і собівартість продукції рослинництва» по відповідних кодах (0010—0190), графа 1, а для розрахунку цього показника в тваринницьких галузях дані про поголів'я беруть із форми № 13-АПК «Виробництво і собівартість продукції тваринництва», коди 010—110, графа 1. З метою розрахунку по-

казника маси прибутку на 1 ц продукції дані про кількість реалізованих центнерів беруть із графі 1 форми № 7-АПК. Інформація про грошову виручку від реалізації окремих видів продукції міститься в графі 3 вказаної форми за відповідними кодами.

Методика виконання. Показники рівня рентабельності по окремих видах продукції визначаються за методикою, аналогічною викладеній у завданні 15.1. Приведену масу прибутку по окремих сільськогосподарських культурах (M_k) визначають за формулою

$$M_k = \frac{P_j}{S_j \cdot K_T},$$

де P_j — прибуток, одержаний від реалізації j -ї культури; S_j — зібрана площа j -ї культури; K_T — коефіцієнт товарності.

Для розрахунку цього показника в тваринництві потрібно одержаний прибуток (збиток) від певної галузі тваринництва поділити на кількість реалізованих голів тварин. Слід мати на увазі, що цей показник неможливо точно визначити за даними річного звіту по ското- і свиновідгодівельних галузях через відсутність інформації в них про кількість реалізованих голів тварин. Тому використовують дані про середньорічне поголів'я тварин.

Суму прибутку (збитку) на 1 ц реалізованої продукції визначають діленням усього прибутку (збитку), одержаного від даного виду діяльності, на кількість реалізованих центнерів.

Рентабельність продажу визначається з виразу

$$P_{\Pi} = \frac{\text{ТП} - \text{ПС}}{\text{ТП}} \cdot 100 = \frac{\Pi}{\text{ТП}} \cdot 100.$$

Оцінка одержаних результатів. З підвищенням усіх показників рентабельності зростає ефективність виробництва. Разом з тим узагальнюючий висновок про те, яка галузь рослинництва є найбільш ефективною, потрібно робити з врахуванням усіх показників рентабельності, насамперед, показника приведеної маси прибутку на 1 га посіву. Якщо досягається високий рівень окупності поточних витрат і водночас одержується відносно невелика маса прибутку на 1 га посіву, то підприємству економічно вигідно вирощувати ту культуру, яка забезпечує нижчий рівень рентабельності, але більшу приведену масу прибутку. Такий висновок є справедливим, якщо підприємство має необхідні оборотні засоби для виробництва такої більш фондо- і трудомісткої продукції.

У тваринництві приведена маса прибутку на одну голову є важливим показником з позиції порівняння його в динаміці та з

аналогічним показником інших підприємств. Для висновку про те, яка галузь тваринництва є більш ефективною в господарстві, орієнтуватися потрібно на показник рівня рентабельності і маси прибутку на одиницю корисної площі тваринницьких приміщень.

Показник маси прибутку на 1 ц реалізованої продукції є незставним між окремими галузями. Тому його слід використовувати для порівняння в динаміці та з іншими підприємствами.

Економічний зміст показника рентабельності продажу полягає в тому, що він вказує, на скільки процентних пунктів може бути знижена ціна і підприємство при цьому не одержуватиме збитків. Отже, чим вище значення цього показника, тим вища цінова конкурентоспроможність даного виду продукції, і навпаки.

Завдання 15.3.

За даними річного бухгалтерського звіту здійснити на прикладі однієї з провідних галузей факторний аналіз маси прибутку, величини прибутку на 1 ц реалізованої продукції і рівня рентабельності.

Вихідна інформація. Всі необхідні дані за звітний рік, що необхідні для виконання даного завдання, беруть із завдання 15.3. Аналогічну інформацію потрібно підготувати і за базовий рік, вибраний читачем для порівняння і аналізу економічних показників.

Методика виконання. На масу прибутку впливають три фактори: 1) обсяг реалізації; 2) рівень повної собівартості 1 ц реалізованої продукції; 3) середня ціна реалізації 1 ц продукції. Кількісний вплив кожного із факторів на масу прибутку можна визначити, розклавши його загальний індекс на три часткових індекси:

$$\frac{\sum g_1(\Pi_1 - C_1)}{\sum g_0(\Pi_0 - C_0)} = \frac{\sum g_1(\Pi_0 - C_0)}{\sum g_0(\Pi_0 - C_0)} \cdot \frac{\sum g_1(\Pi_1 - C_0)}{\sum g_1(\Pi_0 - C_0)} \cdot \frac{\sum g_1(\Pi_1 - C_1)}{\sum g_1(\Pi_1 - C_0)}$$

де g_1 і g_0 — обсяг реалізації продукції у звітному і базовому роках; Π_1 і Π_0 — середня ціна реалізації 1 ц продукції за ці ж роки; C_1 і C_0 — повна собівартість 1 ц продукції у виділених роках. Перший індекс правої частини формули фіксує відносну зміну прибутку залежно від зміни обсягу реалізованої продукції, другий — від зміни середньої ціни реалізації і третій — від зміни повної собівартості продукції. Абсолютний вплив кожного фактора визначається відніманням знаменників часткових індексів від їх чисельників.

На величину прибутку в розрахунку на 1 ц продукції впливають два агрегованих фактори: середня ціна реалізації і повна собівартість 1 ц продукції. Кількісний вплив цих факторів на даний показник можна визначити з виразу

$$\frac{M_1}{M_0} = \frac{Ц_1 - C_1}{Ц_0 - C_0} = \frac{Ц_1 - C_1}{Ц_0 - C_1} \cdot \frac{Ц_0 - C_1}{Ц_0 - C_0},$$

де M_1 і M_2 — маса прибутку в розрахунку на 1 ц продукції.

Рівень рентабельності залежить від двох агрегованих факторів: маси прибутку і повної собівартості реалізованої продукції. Щоб визначити їх кількісний вплив, необхідно спочатку розрахувати умовний рівень рентабельності:

$$P_y = \frac{P_0}{C_1} \cdot 100,$$

де P_0 — прибуток у базовому періоді, одержаний від реалізації продукції; C_1 — повна собівартість реалізованої продукції у звітному періоді.

Зміну рівня рентабельності під впливом зміни маси прибутку можна визначити з виразу: $\Delta P_p = P_1 - P_y$, а від зміни собівартості: $\Delta P_c = P_y - P_0$, де P_1 і P_0 — рівень рентабельності відповідно у звітному і базовому періодах.

Оцінка одержаних результатів. Чим більший загальний індекс прибутку, тим більшу масу цього ефекту одержало підприємство, і навпаки. Підприємство має обмежені можливості збільшення маси прибутку за рахунок підвищення ціни, тому найбільшого ефекту воно досягає тоді, коли домагається зниження собівартості продукції і збільшення обсягу продажу. Якщо будь-який частковий індекс більше одиниці, то це засвідчує позитивний вплив досліджуваного фактора на прибуток, і навпаки. Маса прибутку також збільшується при зростанні обсягу реалізації за незмінних ціни і собівартості.

Слід пам'ятати, що співвідношення і спрямованість дії зазначених факторів можуть бути різними. Тому потрібно з'ясувати причини, які зумовили зміни обсягу товарної продукції, її собівартості і ціни реалізації, залучаючи результати виконаних завдань з попередніх тем.

Оцінка одержаних результатів по факторному аналізу величини прибутку на 1 ц продукції здійснюється за аналогічним підходом. Підприємство зацікавлене в зростанні даного показника. Головним напрямом такого зростання є зниження собівартості продукції. Проте актуальним завжди залишатиметься пошук вигідних ринків збуту продукції, які забезпечують вищу ціну продажу. З цією метою важливо підвищувати якість продукції.

Завдання 15.4.

За даними річного бухгалтерського звіту за звітний і базовий період визначити вплив ціни і собівартості продукції на рівень рентабельності (на прикладі одного з провідних видів продукції). Розрахувати, яка повинна бути собівартість 1 ц продукції, щоб досягти рівня рентабельності, що формується при зростанні ціни на 20%.

Вихідна інформація. Необхідні дані для виконання цього завдання беруть із завдання 15.3.

Методика виконання. Для визначення зміни рівня рентабельності від зміни ціни можна скористатися формулою

$$\Delta P_{\text{ц}} = \frac{C_1 - C_0}{C_1} \cdot 100,$$

а від рівня собівартості —

$$\Delta P_{\text{с}} = \frac{C_0(C_0 - C_1)}{C_0 \cdot C_1} \cdot 100.$$

Щоб розрахувати, яка повинна бути собівартість продукції, для досягнення рівня рентабельності, який формується за певного підвищення ціни реалізації, використовується формула

$$C_1 = \frac{C_0 - C_0}{C_1}.$$

Оцінка одержаних результатів. Її потрібно здійснювати з урахуванням тієї обставини, що кожний процент підвищення ціни реалізації дає приріст рівня рентабельності на 1 процентний пункт, в той час як кожний процент зниження собівартості забезпечує більший приріст процентних пунктів рівня рентабельності. Зрозуміло, що результат буде протилежним за умов зниження ціни і підвищення собівартості продукції. Враховуючи, що на ціну реалізації підприємство не має можливості істотно впливати і що зниження собівартості дає істотніший приріст рентабельності, стає очевидним, що значного підвищення ефективності можна досягти завдяки економії витрат на виробництво і реалізацію продукції. Водночас це підвищить цінову конкурентоспроможність, що має неабияке значення в умовах загострення конкуренції на зовнішньому і внутрішньому ринках.

Завдання 15.5.

За допомогою графічного методу визначити критичний обсяг урожайності капусти (за 100%-го рівня її товарності), за якого досягається беззбитковість виробництва. Дослідити, як зміниться точка беззбитковості за різної ціни реалізації цього виду продукції і як зміняться прибуток і сукупні витрати при підвищенні врожайності на 50 ц/га.

Вихідна інформація. Підприємство передбачає отримати по 300 ц капусти з гектара. Постійні витрати на 1 га посіву становлять 1210 грн., змінні витрати — 2590 грн. Очікувана ціна реалізації 1 ц капусти — 17 грн. Проте ймовірно, що ціна може бути нижчою і становитиме 15 грн. Водночас є підстави вважати, що ціна може зрости до 20 грн. за 1 ц. Практика вирощування цієї культури в підприємстві переконує, що за сприятливих погодних умов урожайність капусти може становити 350 ц/га.

Методика виконання. Графік беззбитковості (критичної точки урожайності) має такий загальний вигляд:

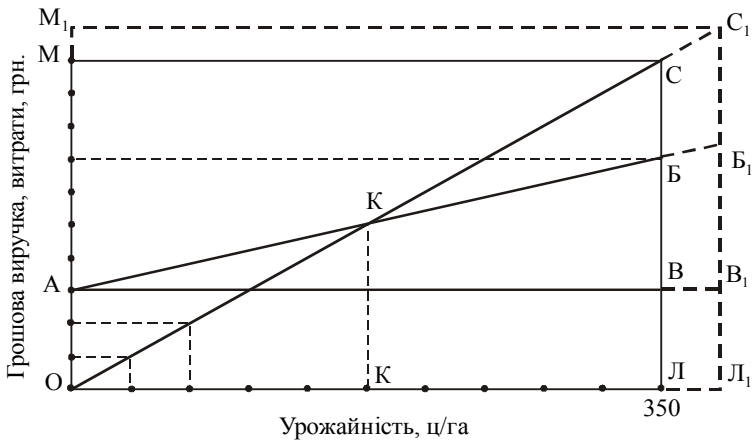

Рис. 15.1. Графік критичної точки урожайності

Щоб правильно побудувати графік, спочатку на осі абсцис через рівні інтервали відкладається урожайність і потім довільно наноситься чотирикутник (у нашому прикладі ОМСЛ). Після цього проводиться лінія грошової виручки ОС і будується шкала грошової виручки. Для цього з кожного інтервалу врожайності проводиться перпендикуляр на лінію ОС, і з одержаних точок проводиться лінія на вісь ігреків, паралельна лінії іксів. Вона вказуватиме на суму грошової виручки (витрат), що дорівнює добутку врожайності, від якої проведено перпендикуляр, на ціну реалізації одного центнера. Потім відкладається лінія постійних витрат АВ паралельно лінії іксів. Тепер є можливість відкласти лінію сукупних витрат (постійні + змінні). Для цього на шкалі потрібно знайти точку, що відповідає величині сукупних витрат, і від неї провести уявну лінію, паралельну лінії іксів, на сторону СЛ. Знайдена точка Б з'єднується з точкою А (ординатою постійних витрат), і одержуємо лінію сукупних ви-

трат. З точки перетину ліній АБ і ОС проводиться перпендикуляр КК на лінію абсцис, що вказує на критичний рівень урожайності, за якого досягається беззбитковість виробництва.

Щоб знайти точку беззбитковості за ціни 15 і 20 грн. за 1 ц, потрібно з точки О провести ще дві лінії грошової виручки на добудовані чотирикутники, що відповідають зміненому обсягу грошової виручки. З точки перетину сукупних витрат і цих ліній грошової виручки проводяться перпендикуляри, що вказують на критичну врожайність за нових цін реалізації.

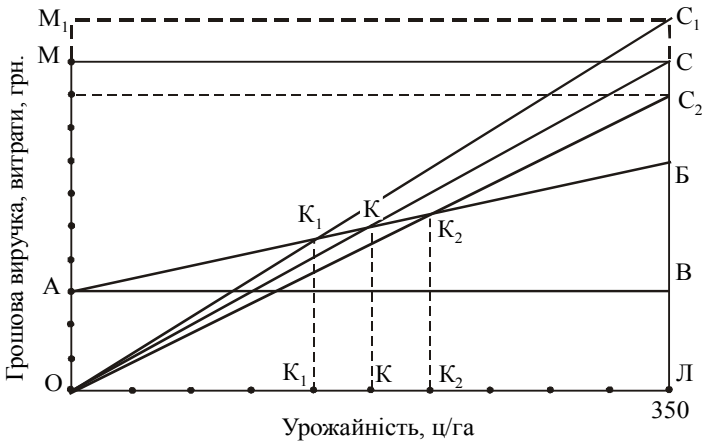

Рис. 15.2. Точки беззбитковості за різного рівня ціни реалізації

Щоб визначити сукупні витрати і прибуток за умови збільшення урожайності на 50 ц, потрібно, як це показано на рис. 15.1, побудувати лінію іксів для урожайності 350 ц/га, продовжити лінію ОС, АБ і АВ до перпендикулярної лінії, проведеної з точки урожайності 350 ц/га до перетину з продовженою лінією ОС. Одержимо лінію С₁Л₁. З цієї точки перетину проводиться на продовжену лінію іксів паралельна лінія, яка вкаже на грошову виручку від реалізації 350 ц капусти з 1 га (лінія С₁М₁). Якщо з точки В₁ провести уявну лінію на шкалу (лінію ігреків), то вона вкаже на суму сукупних витрат, що сформується за такої урожайності.

Відповідь. Критична урожайність за ціни 17 грн. за 1 ц, ц/га: 120,5; 144,6; 159,0; 98,0; за ціни 20 грн.: 106,4; 73,2; 144,6 ; 158,0; за ціни 15 грн.: 275,1; 300,4; 240,3; 188,4.

Завдання 15.6. Визначити точку беззбитковості в натуральному і грошовому виразі на виробництві цукрового буряку і зробити висновок про рівень ефективності такого виробництва.

Вихідна інформація. Очікувана урожайність цукрового буряку — 280 ц/га, рівень товарності становить 100%. Постійні витрати на 1 га посіву — 420 грн., змінні витрати — 830 грн., договірна ціна продажу 1 ц коренеплодів — 7 гривень.

Методика виконання. Знаходження точки беззбитковості здійснюється на основі універсального рівня:

$$ГВ - ЗВ = ПВ + НП,$$

де ГВ — грошова виручка; ЗВ — змінні витрати; ПВ — постійні витрати; НП — нульовий прибуток.

Оскільки грошову виручку визначають з виразу $ГВ = Ц \cdot G$, а загальну суму змінних витрат — $ЗВ = ЗВо \cdot G$ (де Ц — ціна реалізації одиниці продукції; G — критичний обсяг продукції, за якого забезпечується беззбитковість виробництва; ЗВо — змінні витрати на одиницю продукції), то наведене вище рівняння можна записати так:

$$Ц \cdot G - ЗВо \cdot G = ПВ + О.$$

$$\text{Звідси } G(Ц - ЗВо) = ПВ, \text{ а } G = \frac{ПВ}{Ц - ЗВо}.$$

Оскільки різниця $Ц - ЗВо = MR$ (маржинальний дохід), то формула знаходження критичного обсягу продажу продукції набуває вигляду $G = ПВ : MR$.

Щоб зробити такий розрахунок за наведеними вихідними даними, потрібно визначити суму змінних витрат на одиницю врожаю.

Для визначення критичного обсягу реалізації у вартісному виразі використовується формула

$$QV = ПВ : K_{MR},$$

де K_{MR} — коефіцієнт маржинального доходу ($K_{MR} = MR : Ц$).

Відповідь: Критичний обсяг реалізації цукрового буряку, ц: 50; 90; 104; 120. Критичний обсяг реалізації у вартісному виразі, грн.: 728; 850; 910; 605.

Література

Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 450—477.

Андрійчук В. Г. Эффективность использования производственного потенциала в сельском хозяйстве. — М.: Экономика, 1983. — С. 85—147.

Андрійчук В. Г., Вихор М. В. Повышение эффективности агропромышленного производства. — К.: Урожай, 1990. — С. 73—94.

Бугуцький О. А. Ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в Україні // *Економіка АПК*. — 1998. — № 8.

Ворст Й., Ревентлоу П. Економіка фірми. — М.: Высш. шк., 1994. — С. 30—50.

Саблук П. Т. Агробізнес та механізм його функціонування // *Основи економічної теорії*. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 282—311.

Семіусов П. М. Что выгоднее: дороже продать или дешевле произвести? // *Економіка АПК*. — 1998. — № 7.

ТЕМА 16

ЦІНИ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

У попередній темі було з'ясовано, що на ефективність сільськогосподарського виробництва істотно впливають ціни на продукцію, яку виробляють аграрні підприємства. Тому проблемі цін і ціноутворення повинна бути приділена особлива увага. Насамперед потрібно ґрунтовно засвоїти визначення ринкової ціни, а також з'ясувати, чому в макроекономічному плані ціна розглядається як глобальний критерій, що характеризує кон'юнктуру ринку. Водночас потрібно детально проаналізувати ціноутворювальні фактори вищого рівня (співвідношення між попитом і пропозицією, зміна курсу валюти, купівельна спроможність населення тощо) і нижчого рівня, які виявляються в процесі безпосередніх взаємовідносин суб'єктів ринку (умови поставки товару, канали дистрибуції тощо).

Майбутнім економістам-менеджерам необхідно пам'ятати, що в ринковій економіці діють декілька видів цін. Важливо у зв'язку з цим добре засвоїти сутність оптових і роздрібних цін та з'ясувати умови, за яких ці види цін набувають форми готівкових і кредитних. Крім того, потрібно знати, коли в укладених угодах ціни називають базовими, а коли — цінами фактичних угод, а також що потрібно розуміти під ціною пропозиції і трансфертними цінами. При подальшому вивченні теоретичних засад формування цін у ринковій економіці доцільно зосередити увагу на понятті конкурентної ціни, а також на тактиці підприємств, які виробляють товар, аналогічний товарам головних товаровиробників-кон-

курентів. Обов'язково слід проаналізувати (графічним способом), як змінюється частка підприємства в ринку залежно від співвідношення ціни підприємства з конкурентною ціною. При ціноутворенні потрібно також враховувати і витрати на виробництво продукції. Читач у змозі це питання вивчити глибше, виконавши завдання 16.1.

Враховуючи те, що студенти спеціальності «Аграрний менеджмент» готуються як майбутні фахівці для аграрної сфери економіки, їм вкрай важливо ґрунтовно засвоїти особливості ціноутворення в сільському господарстві. Зокрема, потрібно знати, що через дію рентного принципу ціноутворення аграрні підприємства, які мають середні та кращі за родючістю землі, крім «нормального» прибутку, отримують також диференційну ренту. Бажано, щоб читач на графіку простежив, як формується структура доходів тих підприємств, які використовують різні за якістю земельні ділянки, в яких випадках вони можуть отримати збитки і яку тактику можуть вибрати такі суб'єкти господарювання, щоб їх уникнути. Важливо також не пропустити повз увагу й умови формування так званих психологічних цін на сільськогосподарську продукцію, що набувають дедалі більшого поширення в країнах з розвинутою ринковою економікою та сільським господарством. Особливо слід запам'ятати, що такі ціни не повинні бути низькими для виробника і в той же час не повинні гальмувати збут, отже, не мають бути надто високими для покупців, які готові купити екологічно чисту сільськогосподарську продукцію за значно вищими цінами порівняно з цінами на продукцію, що виробляється за промисловими технологіями.

Читачу важливо знати, що в ринковій економіці ціна є тим орієнтиром, який дає змогу товаровиробникам приймати правильні рішення стосовно того, що саме виробляти, коли виробляти і скільки, а також що саме і в якій кількості купувати. Слід скласти чітке уявлення про те, яким чином ціни виконують стимулюючу, синхронізуючу і сигнальну функції. Це дасть змогу правильно зрозуміти раціоналізм поведінки на ринку виробників товару і покупців (споживачів), а також діалектичність суперечності між їх інтересами, яке стимулює виробництво в напрямі збільшення випуску потрібних і якісних товарів за прийнятними цінами. Водночас потрібно усвідомити, що в умовах ринку ціни повинні бути адаптивними, тобто оперативно реагувати на зміни зовнішнього і внутрішнього середовища. У зв'язку з цим необхідно знати, якими способами може здійснюватись адаптація цін залежно від конкретної ситуації.

Майбутнім фахівцям економічного профілю вкрай важливо ґрунтовно засвоїти питання цінової конкуренції і цінової конкурентоспроможності. Зокрема, необхідно знати причини виникнення цінової конкуренції, механізм її прояву, обставини виникнення «цінових воєн», а також про можливість виникнення негативних наслідків для тих товаровиробників, які в процесі цінової конкуренції пішли на надмірне зниження ціни, не врахувавши психологічного фактора — поведінки потенційних покупців. Необхідно добре засвоїти сутність поняття «цінова конкурентоспроможність», методику визначення цінової конкурентоспроможності і важливість досягнення підприємствами високого значення цього показника для зміцнення своєї позиції на ринку. Слід усвідомити при цьому суть так званої мінімальної ціни, умови її виміру на підприємствах, а також важливість зниження її рівня порівняно з мінімальною ціною конкурентів для досягнення вищої цінової конкурентоспроможності. Ґрунтовніше дане питання читач може засвоїти, виконавши завдання 16.2.

Для глибокого розуміння будь-якої проблеми, в тому числі і проблеми цін, необхідно вивчити її в історичному аспекті. Це дасть змогу вірно оцінити стан її розв'язання на сучасному етапі і окреслити можливі напрями пошуку більш раціональних варіантів такого розв'язання в майбутньому. З огляду на сказане читачу варто ознайомитися з методологією ціноутворення на сільськогосподарську продукцію в умовах планово-централізованої економіки, усвідомити її серйозні вади і неможливість, через їх існування, застосування цієї методології на перехідному етапі до ринку. Важливо простежити, як змінювалося за роки незалежності законодавчо-правове поле України в галузі цін і ціноутворення, звернувши особливу увагу на ті серйозні прорахунки, що були допущені в цей період і внаслідок яких став істотно поглиблюватись диспаритет цін на сільськогосподарську і промислову продукцію, що виробничо споживається аграрними підприємствами (за оцінками ІАЕ УААН України, диспаритет цін у 1999 р. порівняно з 1990 р. зріс більше ніж у 5 разів не на користь сільського господарства).

Слід мати на увазі, що в Україні рішучі кроки по лібералізації цін були зроблені з прийняттям постанови Кабінету Міністрів від 21 жовтня 1994 р. № 733 «Про ціноутворення в умовах реформування економіки». Цей процес завершився, по суті, в 1996 році. Потрібно знати, що за станом на 2000 рік на сільськогосподарську продукцію існували договірні ціни і вільні ринкові ціни. На окремі види вказаної продукції поширюються індикативні ціни.

Необхідно з'ясувати суть кожного з названих видів цін і особливості їх формування на ринку України. Крім того, варто простежити за динамікою і сучасним рівнем цін на основні види сільськогосподарської продукції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках, а також спробувати узагальнити причини, що справили і справляють істотний вплив на коливання цін, а отже, і на доходи аграрних підприємств.

При аналізі ефективності виробництва за фактором рівня ціни важливо опанувати методичні підходи до визначення середньої ціни реалізації, а також аналізу різних каналів збуту з метою більш глибокого обґрунтування рішення щодо диверсифікації збутової діяльності підприємства.

Одним з ключових питань теми, яке заслуговує на особливу увагу, є питання паритету цін на сільськогосподарську продукцію і на продукцію промисловості, що споживається аграрними підприємствами. Ми вже згадували про той диспаритет цін, який склався за роки перехідного періоду*. Тепер потрібно детально з'ясувати, як саме диспаритет цін впливає на підвищення собівартості сільськогосподарської продукції безпосередньо і через який механізм цей диспаритет зумовлює подорожчання сільськогосподарського виробництва побічно. Розуміння цього питання і характеру дії інших чинників, що збільшують витрати аграрних підприємств, дасть змогу читачеві усвідомити сутність паритетності цін і з'ясувати основні підходи до його встановлення. Тут важливо детально вивчити зарубіжний досвід встановлення паритетних цін і, насамперед, досвід США, де ця проблема вирішується досить вдало.

Необхідно навчитись визначати і аналізувати індекс паритету цін. Наприклад, в Україні 1997 року індекс цін на сільськогосподарську продукцію склав до 1990 року 0,68, а на засоби виробництва і послуги, що споживаються сільським господарством, — 2,95. Звідси індекс паритету цін за цей період становив 0,23 (методика розрахунку: $I_{п} = \frac{I_{с.г.}}{I_{пр.}} = 0,68 : 2,95 = 0,23$). За дотримання паритету цін цей показник повинен дорівнювати одиниці.

Читачу важливо знати, що в Україні ще не розроблено єдиного комплексного механізму для забезпечення паритету цін. У 1999—2000 рр. зроблено лише перші кроки до розв'язання цієї проблеми. Детальніше про це див. тему 22 «Державне регулювання і підтримка сільськогосподарського виробництва».

* У 1998 р., щоб купити комбайн «Дон-1500», було потрібно більше продати проти 1990 р. пшениці III класу в 14,7 раза, молока — в 16,2 раза, живої маси великої рогатої худоби — в 21,2 і живої маси свиней — в 13,4 раза.

План семінарсько-практичного заняття

1. Ціна в ринковій економіці: суть, види і фактори ціноутворення.
2. Особливості ціноутворення на продукцію сільського господарства. Психологічні ціни.
3. Ціна як регулятор розвитку ринкової економіки. Адаптивність цін, їх стимулююча, синхронізуюча і сигнальна функції.
4. Цінова конкуренція і цінова конкурентоспроможність.
5. Ціноутворення і ціни в планово-централізованій економіці.
6. Ціноутворення і ціни на перехідному етапі до ринку.
7. Характеристика видів цін на сільськогосподарську продукцію, що діють на сучасному етапі.
8. Паритет цін та механізм його забезпечення в ринковій економіці.

Терміни і поняття

Ринкова ціна — це домінуюча в конкретному центрі торгівлі у відповідному часовому просторі ціна на товар (послуги, роботи), що виплачується за нього в процесі купівлі-продажу незалежно від індивідуальних витрат виробників на його виробництво та реалізацію.

Оптові ціни — це такі ціни, за якими підприємства реалізують свою продукцію великими партіями всім категоріям споживачів, крім населення.

Роздрібні ціни — ціни, за якими населення купує товари в роздрібній торгівлі для задоволення особистих потреб.

Трансфертні ціни — ціни, за якими визначається внутрішньофірмовий товарооборот.

Конкурентна ціна — ціна, за якою продають свій товар головні товаровиробники-конкуренти.

Психологічні ціни — ціни, що встановлюються на екологічно чисту сільськогосподарську продукцію, вироблену без застосування мінеральних добрив і отрутохімікатів.

Біржові котирування — це ціни за контрактами купівлі-продажу, що укладаються на товар стандартної якості в офіційні часи роботи біржі протягом дня.

Світові ціни — це ціни угод на великі партії товарів, укладені в основних центрах світової торгівлі на умовах платежу у вільно конвертованій валюті.

Цінова конкуренція — це намагання товаровиробників використати ціну як важіль утримання і зміцнення своєї позиції на ринку (головним чином через її зниження).

Цінова конкурентоспроможність — це ступінь можливого зниження товаровиробником ціни на свій товар у порівнянні з ринковою ціною, за якої забезпечується беззбитковість його виробництва.

Мінімальна ціна — це індивідуальна ціна, що формується на кожному підприємстві, за якої воно отримує нульовий прибуток.

Договірна ціна — це ціна, що встановлюється на товар (сільськогосподарську продукцію) за взаємною згодою продавця і покупця при укладанні угоди купівлі-продажу.

Вільні ринкові ціни — це біржові ціни, а також ціни, за якими підприємства реалізують свою продукцію через власну торговельну мережу.

Індикативна ціна — це ціна на товари в галузі зовнішньоекономічної діяльності, яка відповідає рівню цін на певний товар, що склалися на ринках експорту та імпорту на момент здійснення експортної (імпортної) операції з врахуванням умов поставки та умов здійснення розрахунків, визначених відповідно до законодавства України.

Середньореалізаційна ціна — це ціна реалізації певного виду продукції, визначена як середньозважена величина за всіма каналами її збуту.

Індекс паритету цін — показник, що визначається діленням індексу цін на сільськогосподарську продукцію, розрахованого за певний проміжок часу, на індекс цін, визначений за той же період, на виробничо спожиту в сільському господарстві промислову продукцію та послуги.

Подумайте над запитаннями

1. Дайте визначення поняття «ринкова ціна». Поясніть, чому ринкова ціна розглядається як головний критерій, що характеризує кон'юнктуру ринку.
2. Які ви знаєте ціноутворювальні фактори вищого і нижчого рівнів економічного середовища? Спробуйте детально пояснити, як саме вибір каналу дистрибуції впливає на рівень ціни.
3. Чому зміна валютного курсу впливає на динаміку цін країни, в якій відбулася ревальвація чи девальвація національної валюти?
4. Що ви розумієте під оптовими та роздрібними цінами і коли вони набувають форми готівкових або кредитних?
5. Охарактеризуйте умови, за яких в укладених угодах ціни називають базовими, а коли цінами фактичних угод.
6. Поясніть суть і значення ціни пропозиції і трансфертних цін.
7. Що таке конкурентна ціна і яку тактику в змозі вибрати підприємства, які виробляють товар, аналогічний товарам головних товаровиробників-конкурентів?
8. Який принцип ціноутворення діє в сільському господарстві і як він впливає на структуру доходів аграрних підприємств, що використовують різні за родючістю землі?
9. Чи можуть отримувати збитки ті аграрні підприємства, що мають кращі земельні ділянки, і яку тактику вони можуть вибрати, щоб уникнути їх?
10. Що ви розумієте під психологічними цінами на сільськогосподарську продукцію і які обставини потрібно враховувати при визначенні їх рівня?
11. Спробуйте логічно довести можливість запровадження психологічних цін на сільськогосподарську продукцію в Україні. Які, на ваш погляд, підприємства могли б виробляти екологічно чисту продукцію?

12. В яких випадках користуються терміном «світова ціна»?
13. Чому ринкова ціна розглядається як регулятор розвитку ринкової економіки і які функції вона виконує?
14. Спробуйте змодельовати ситуацію, в якій ринкова ціна вказує на доцільність перерозподілу ресурсів на окремі виробництва. Яку функцію тут виконує ціна?
15. Охарактеризуйте діалектичну суперечність між інтересами виробників і споживачів і як вона впливає на формування ринку товарів.
16. Чому в умовах ринку ціни повинні бути адаптивними і якими способами може бути досягнуто адаптації цін до зміни умов внутрішнього і зовнішнього середовища?
17. Що таке цінова конкуренція і які причини її виникнення? Поясніть, в яких випадках цінова конкуренція може призвести до «цінових воєн». Якими можуть бути їх наслідки?
18. До яких наслідків може призвести зниження ціни в процесі цінової конкуренції? Чи досягає товаровиробник стійкої переваги над конкурентами, знизивши ціну на свій товар?
19. Дайте визначення поняття цінової конкурентоспроможності. Яка методика визначення ступеня цієї конкурентоспроможності?
20. Поясніть, що таке мінімальна ціна, який існує взаємозв'язок між нею і ціновою конкурентоспроможністю.
21. Доведіть на конкретних прикладах, яке з двох підприємств має вищу цінову конкурентоспроможність і чому.
22. Розкрийте суть методології ціноутворення, яка діяла в умовах планово-централізованої економіки. Чому вона стала неприйнятною для умов перехідного періоду?
23. Які ви вбачаєте основні недоліки централізованого встановлення цін і каналів збуту продукції і чи можливо використати окремі ланки такого цінового механізму в сучасних умовах?
24. Чи можливо, щоб в умовах ринкової економіки ціна виконувала функцію соціального захисту населення?
25. Охарактеризуйте основні рішення, що були прийняті в Україні на перехідному періоді до ринку щодо цінової політики на сільськогосподарську продукцію. Які, на ваш погляд, були зроблені прорахунки, що призвели до істотного поглиблення диспаритету цін?
26. Які види цін на сільськогосподарську продукцію діють на сучасному етапі? Охарактеризуйте їх.
27. Яка динаміка цін на основні види сільськогосподарської продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках і які чинники на неї впливають?
28. Що таке середньореалізаційна ціна і яка методика її визначення? Як підприємство може підвищувати її рівень?
29. Що ви розумієте під паритетом цін на сільськогосподарську продукцію і на промислову продукцію та послуги, що споживаються аграрними підприємствами? Яке значення має дотримання паритетності цін?

30. Доведіть, через який механізм підвищується собівартість сільськогосподарської продукції при зростанні цін на промислову продукцію і послуги, що споживаються сільським господарством.
31. Яка методика визначення індексу паритетності цін і який економічний зміст цього показника? Наведіть приклади поглиблення диспаритету цін і зробіть висновки про його наслідки.
32. Узагальніть світовий досвід визначення паритетних цін і зробіть висновок про можливість використання окремих його ланок у вітчизняній практиці.
33. Які, на вашу думку, першочергові заходи повинні бути вжиті на державному рівні, щоб забезпечити паритетність цін на сільськогосподарську продукцію і на промислову продукцію та послуги, що споживаються аграрними підприємствами?

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 16.1. З урахуванням економічних інтересів аграрного підприємства визначити орієнтовну оптову ціну (ціна пропозиції) 1 т насіння соняшнику, яка буде братися як орієнтир у переговорах з потенційними покупцями при укладанні з ними угод купівлі-продажу даного виду продукції.

Вихідна інформація. Для розрахунку ціни пропозиції економічною службою аграрного підприємства підготовлена наступна інформація.

Вихідна інформація для визначення орієнтовної оптової ціни (ціна пропозиції) 1 т насіння соняшнику:

Статті витрат	Витрати на 1 га посіву, грн.	Структура витрат, %
Оплата праці	35,2	
Нарахування на оплату праці (%)	12,0	
Насіння	25,0	
Мінеральні добрива	82,9	
Органічні добрива	—	
Засоби захисту рослин	130,4	
Пально-мастильні матеріали	38,6	
Електроенергія	—	
Амортизація	16,0	
Витрати на ремонт	22,9	
Інші матеріальні витрати	14,4	
Проценти за короткострокові позички	23,5	
Страхові платежі	40,6	
Виробничі витрати — всього		
Витрати по реалізації	36,0	
Повна собівартість товарної продукції у заліковій масі		

Економічна служба підприємства, оцінюючи результати аналізу, прийшла до висновку, що дана рослинницька галузь у змозі нормально розвиватися за рівня рентабельності 50%, якщо при цьому в ціні будуть враховані виплати у позабюджетні фонди. За станом на 2000 р. аграрні підприємства здійснювали відрахування в інноваційний фонд у розмірі 1% від одержаної грошової виручки.

Витрати на 1 га посіву соняшнику розраховані, виходячи з очікуваної урожайності насіння 16 ц з 1 га.

Методика виконання. Насамперед потрібно визначити повну собівартість усієї товарної продукції, спираючись на знання, одержані в темі 5. В основу ціни кладеться повна собівартість одиниці продукції. Щоб її розрахувати, треба поділити суму повних витрат на урожайність соняшнику з 1 га.

З метою врахування в ціні виплат у позабюджетні фонди необхідно спочатку визначити ціну без здійснення таких виплат множенням повної собівартості 1 т продукції на коефіцієнт ефективності 1,5 (коефіцієнт, що забезпечує рівень рентабельності 50%). Потім одержаний результат потрібно поділити на різницю між одиницею і відносною величиною позабюджетних відрахувань (коефіцієнт). Це і буде ціна пропозиції 1 т соняшнику, яка використовується як орієнтир у переговорах з потенційними покупцями при укладанні з ними угод купівлі-продажу даного виду продукції.

Читачу варто розрахувати структуру витрат (собівартості продукції), що дасть змогу визначити основні напрями їх подальшого скорочення і досягти на цій основі підвищення цінової конкурентоспроможності даного виду продукції.

Відповідь. Ціна пропозиції 1 т насіння соняшнику, грн.: 351,0; 400,6; 501,3; 452,1.

Завдання 16.2. За даними річного бухгалтерського звіту розрахувати в базовому і в звітному роках середню реалізаційну ціну і повну собівартість 1 ц продукції головної галузі, а також визначити кількісний вплив цих економічних факторів на цінову конкурентоспроможність даного виду продукції.

Вихідна інформація. Всі необхідні дані для виконання завдання містяться у формі № 7-АПК «Реалізація сільськогосподарської продукції», зокрема в графах 1, 2, 3 і 4 відповідних кодів.

Методика виконання. Повна собівартість 1 ц реалізованої продукції визначається за методикою, що викладена у завданні 5.1. Середня реалізаційна ціна розраховується діленням грошової виручки від реалізації продукції (графа 3) на обсяг її продажу

(графа 1). Ці дані потрібно визначити за базовий і звітний роки. Їх використовують для розрахунку в названих роках ступеня цінової конкурентоспроможності за методикою, що викладена у завданні 15.2, тобто за формулою рентабельності продажу. Особливість полягає лише в тому, що тут оперують не всім обсягом товарної продукції в грошовому виразі і загальною сумою повної собівартості продукції, а середньореалізаційною ціною і повною собівартістю 1 ц продукції.

Отже, ступінь цінової конкурентоспроможності (ЦК) (рентабельність продажу, коефіцієнт) можна визначити з виразу:

$$\text{ЦК} = (\text{СЦ} - \text{ПС}) : \text{СЦ},$$

де СЦ — середньореалізаційна ціна 1 ц продукції, грн.; ПС — повна собівартість 1 ц продукції, грн.

Кількісний вплив ціни реалізації і повної собівартості 1 ц продукції на ступінь її цінової конкурентоспроможності розраховують з виразу:

$$\frac{(\text{СЦ}_1 - \text{ПС}_1) : \text{СЦ}_1}{(\text{СЦ}_0 - \text{ПС}_0) : \text{СЦ}_0} = \frac{(\text{СЦ}_1 - \text{ПС}_1) : \text{СЦ}_1}{(\text{СЦ}_0 - \text{ПС}_1) : \text{СЦ}_0} \cdot \frac{(\text{СЦ}_0 - \text{ПС}_1) : \text{СЦ}_0}{(\text{СЦ}_0 - \text{ПС}_0) : \text{СЦ}_0},$$

де індекси 1 і 0 вказують відповідно на звітний і базовий роки.

Ліва частина формули відображає загальний індекс цінової конкурентоспроможності продукції. Якщо від чисельника цього індексу відняти його знаменник, то одержимо зміну цінової конкурентоспроможності у звітному році порівняно з базовим. Наприклад, якщо у звітному році ступінь цінової конкурентоспроможності становив 0,56 (або 56%), а в базовому — 0,38 (або 38%), то зміна цього показника становитиме 0,18, тобто 18 п.п. (0,56 — 0,38). Іншими словами, рентабельність продажу зросла на 18 процентних пунктів.

Перший частковий індекс фіксує вплив на цінову конкурентоспроможність середньореалізаційної ціни, а другий — повної собівартості продукції. Різниця між чисельником і знаменником цих часткових індексів вказує на абсолютний вплив досліджуваних факторів на зміну цінової конкурентоспроможності у звітному році порівняно з базовим. Сума вказаних різниць повинна дорівнювати загальній зміні цінової конкурентоспроможності. Якщо, скажімо, чисельник першого часткового індексу дорівнює 0,56, а знаменник — 0,5, а другого — відповідно 0,5 і 0,38, то різниця між ними становитиме 0,06 і 0,12, а сума цих різниць дорівнює 0,18, тобто збігається із загальною зміною цінової конкурентоспроможності.

Оцінка одержаних результатів. Для підприємства важливо, щоб загальний індекс цінової конкурентоспроможності був більше одиниці, оскільки це свідчитиме про зростання даного показника, а отже, і про зміцнення позиції підприємства на ринку. Якщо різниця між чисельником і знаменником першого часткового індексу має позитивне значення, то це вказує на підвищення цінової конкурентоспроможності продукції за рахунок цінового фактора. У нашому прикладі ця різниця становить 0,06 і означає, що цінова конкурентоспроможність зросла завдяки підвищенню середньої ціни реалізації на 6 процентних пунктів. Аналогічно здійснюється оцінка і за другим частковим індексом. Одержаний результат 0,12 означає, що за рахунок зниження повної собівартості 1 ц продукції її цінова конкурентоспроможність (рентабельність продажу) зросла на 12 процентних пунктів. За умови, що різниця між чисельником і знаменником будь-якого часткового індексу має від'ємне значення, це свідчитиме, що даний фактор знизив цінову конкурентоспроможність продукції на величину цієї різниці.

Завдання 16.3.

Птахофабрика виробляє 16 млн штук яєць на рік. У зв'язку з тим, що продуктивність курей-несучок по місяцях року істотно коливається, це впливає на пропозицію яєць на місцевому ринку, а отже, і на їх ціну. З настанням осені продуктивність птиці знижується, що призводить до зменшення пропозиції яєць, і як наслідок, — до підвищення ціни на них. Визначити, на яку величину впаде попит на яйця при зростанні на них ціни на 33,3% і чи не призведе це до затоварювання птахофабрики цим видом продукції.

Вихідна інформація. У вересні місяці птахофабрикою було реалізовано 1333 тис. яєць за ціною 1,5 грн. за 10 штук. На основі аналізу даних за декілька останніх років спеціалісти птахофабрики прийшли до висновку, що в жовтні очікуване виробництво яєць, а отже, і їх пропозиція, зменшиться на 420 тис. штук. Економічна служба разом зі службою маркетингу вважають можливим за цих умов підвищити ціну на яйця на 0,5 грн. за 10 штук, враховуючи при цьому, що коефіцієнт еластичності цінового попиту на цей вид продукції, згідно з проведеними маркетинговими дослідженнями, становить 0,9. Підвищення ціни призведе до зменшення попиту. Птахофабрика в змозі продавати яйця за ціною 2 грн. за 10 штук лише за умови, якщо попит впаде на величину меншу або ж однаковою з очікуваним обсягом зменшення виробництва яєць.

Методика виконання. Для того щоб визначити, на яку величину впаде попит на яйця у зв'язку з підвищенням на них ціни,

можна скористатися формулою розрахунку коефіцієнта еластичності (E) цінового попиту, яка має наступний вигляд:

$$E = \frac{Зп}{Пп} : \frac{Зц}{Пц},$$

де Зп — зміна величини попиту; Пп — початковий обсяг попиту (продажу продукції); Зц — зміна ціни; Пц — початкова ціна на продукцію.

В даній формулі невідомою залишається лише величина Зп. Її можна легко визначити, здійснивши необхідні математичні перетворення. В результаті одержимо:

$$Зп = Пп \cdot E \cdot \frac{Зц}{Пц}.$$

Відповідь. Через підвищення ціни попит на яйця знизиться, тис. шт.: 320; 360; 399; 450. Затоварення птахофабрики продукцією: відбудеться; не відбудеться; буде мати місце певний дефіцит продукції на ринку.

Завдання 16.4. Визначити фактичну та номінальну ефективність бартерної угоди і втрати аграрного підприємства від порушення еквівалентності обміну через заниження ціни при визначенні в такій угоді натурального обсягу обмінюваних товарів.

Вихідна інформація. КСП «Південний Буг» (м. Гайворон) уклало з ВАТ «Інтерресурси» бартерну угоду вартістю 33830 грн. КСП згідно з угодою поставило 112,69 т насіння соняшнику, а ВАТ «Інтерресурси» — 17 т бензину і 51 т дизельного пального. При визначенні натурального обсягу вказаних товарів у розрахунок бралася ціна за 1 т: насіння соняшнику — 300,2 грн., бензину — 580 грн. і дизельного пального — 470 грн. Фактичні оптові ціни обмінюваних товарів відповідно становили: 300—350, 480 і 469 грн.

Методика виконання. Еквівалентність обміну товарів у бартерних операціях дотримується тоді, коли при визначенні обсягу обмінюваних товарів використовують фактичні оптові ціни, що діяли на ринку на момент укладання бартерної угоди. З наведеної вихідної інформації випливає, що при визначенні обсягу поставок бензину еквівалентність обміну порушена.

Втрати (Вт) аграрного підприємства від порушення еквівалентності обміну можна визначити за формулою

$$Вт = \left(\frac{ВБ\text{О}_i}{\text{ФОЦ}_i} - \text{Оп}_i \right) \cdot \text{ФОЦ}_i, \quad (1)$$

де $ВБ_0_i$ — вартість бартерної угоди за i -м товаром обміну (в нашому прикладі за бензином); $ФОц_i$ — фактична оптова ціна 1 т i -го товару, що діяла на момент укладання бартерної угоди; $Оп_i$ — обсяг поставок i -го товару згідно з бартерною угодою.

Фактичну ефективність (ФЕБ) (прибуток або збиток) від здійснення бартерної операції визначають з виразу:

$$\text{ФЕБ} = ВБ_0 - ПС - Вт, \quad (2)$$

де $ВБ_0$ — вартість бартерної операції за всіма видами обмінюваних товарів; $ПС$ — повна собівартість реалізованої за бартерною угодою сільськогосподарської продукції.

У звітності підприємств ефективність бартерної угоди визначається без урахування втрат від нееквівалентності обміну.

Відповідь. Втрати аграрного підприємства від порушення еквівалентності обміну становлять, грн.: 1000, 1560, 1680, 2105.

Фактична ефективність бартерної угоди, грн.: 8150, 9203, 10435, 7210.

Номінальна ефективність бартерної угоди, грн.: 20100, 15210, 12300, 10000.

Оцінка одержаних результатів. Дробова частина формули 1 $\left(\frac{ВБ_0_i}{ФОц_i}\right)$ визначає, скільки бензину мало б поставити ВАТ за умови дотримання еквівалентності обміну. Перший множник цієї формули $\left(\frac{ВБ_0_i}{ФОц_i} - Оп_i\right)$ показує, скільки підприємству недопоставлено бензину в натурі i , щоб купити таку його кількість підприємству, потрібно залучити кошти з інших джерел фінансування.

Література

Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 426—450.

Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / Ред. колегія: П. Т. Саблук, М. Я. Дем'яненко, О. М. Шпичак та ін. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 293—405.

Методичні рекомендації по організації і функціонуванню системи цінового моніторингу в АПК України / За ред. О. М. Шпичака. — К.: ІАЕ УААН, 1998. — 70 с.

Методологія та методика формування і функціонування цінового механізму АПК в перехідний період до ринкової економіки / За ред. О. М. Шпичака. — К.: ІАЕ УААН, 1993. — 63 с.

Паскавер Б. Й. Аграрне ціноутворення в умовах кризи // Економіка України. — 1999. — № 7.

Поточна кон'юнктура і прогноз ринків сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні на 1999—2000 маркетинговий рік / За ред. О. М. Шпичака. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — 159 с.

Ринкова адаптація продовольчого комплексу України / Кол. авторів; керівник Б. Й. Паскавер. — К.: Інститут економіки НАН України, 1998. — С. 114—122.

Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК / За ред. О. М. Шпичака. — К.: Віпол, 1997. — С. 91—168; 365—476.

Шпичак О. М. Проблеми ціноутворення та інфраструктури ринку в період формування ринкових відносин в АПК України // Агроінком. — 1999. — № 2.

ТЕМА 17

ЯКІСТЬ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Ґрунтовне вивчення даної теми дасть змогу читачу краще засвоїти весь спектр питань, безпосередньо пов'язаних з проблемою ефективності виробництва. В попередній темі детально було розглянуто вплив ціни на підвищення рентабельності виробництва. В свою чергу, якість продукції істотно впливає на ціну, отже, засвоєння читачем цієї теми є необхідною передумовою формування ним суми знань, достатньої для прийняття майбутніми фахівцями обґрунтованих рішень щодо підвищення ефективності виробництва і конкурентоспроможності продукції.

Починати вивчення теми доцільно із з'ясування суті поняття «якість продукції» і вироблення чіткого уявлення про характер прояву в довгостроковому та короткостроковому періодах тенденції до послідовного підвищення якості товарів, зумовленої дією закону зростаючих потреб. Крім того, потрібно усвідомити зміст терміна «показник якості» і методичний підхід до визначення рівня якості продукції.

Для характеристики якості сільськогосподарської продукції необхідно обов'язково брати до уваги її поділ за критерієм цільового призначення на продукцію кінцевого споживання, проміжну і сировину. З урахуванням такого поділу необхідно засвоїти перелік і сутність таких показників якості, як біологічні, показники

технологічності, транспортабельності, надійності, екологічності, безпеки, патентно-правові та показники естетичності.

Особливу увагу потрібно звернути на велике значення якості продукції для підвищення її конкурентоспроможності. Головне тут усвідомити, що, зменшуючи ціну, підприємство отримує тимчасову перевагу над конкурентами щодо підвищення конкурентоспроможності своєї продукції, в той час як підвищення якості забезпечує йому довгострокову перевагу і нерідко дає змогу навіть підвищувати ціну на продукцію, не втрачаючи при цьому своїх споживачів.

Щоб підприємство мало змогу постійно підтримувати і вдосконалювати якість продукції, важливо забезпечити своєчасність, оперативність і достовірність визначення показників якості. Тому майбутнім фахівцям необхідно знати, які існують методи визначення, а також можливості цих методів для оцінки різних параметрів якості продукції, що виробляється аграрними підприємствами. Зокрема, слід з'ясувати спектр напрямів використання органолептичного, лабораторного (вимірювального) та економіко-статистичного методів. Особливу увагу необхідно сконцентрувати на останньому з них, оскільки за його допомогою економічна служба підприємств у змозі визначити такі важливі економіко-статистичні показники, що характеризують якість продукції, як коефіцієнт заліковості, коефіцієнт сортності, загальний коефіцієнт якості та інтегральний показник якості. Потрібно засвоїти методику визначення та економічний зміст цих показників, а також механізм їх використання для оцінки рівня якості продукції підприємства. Допоможе такому засвоєнню виконання завдання 17.1.

Якість продукції справляє істотний вплив на економіку підприємства. Це питання має викликати у майбутніх економістів аграрного профілю особливий інтерес. При його вивченні увагу доцільно сконцентрувати на головних параметрах якості основних видів сільськогосподарської продукції і на реальних можливостях одержання додаткового економічного ефекту від поліпшення цих параметрів. Виконання читачем завдань 17.2 і 17.3 допоможе йому набути практичний досвід визначення ефекту (втрат) від поліпшення (погіршення) якісних характеристик продукції.

Доцільно ґрунтовно вивчити одне з вузлових питань теми, присвячене витратам на поліпшення якості продукції і напрямам забезпечення її конкурентоспроможності. Потрібно насамперед знати, що ці витрати розглядаються як змінні і що висока якість продукції не повинна досягатися будь-якою ціною. Головне при цьому усвідомити, що оптимальний рівень якості досягається то-

ді, коли різниця між додатковим ефектом від її поліпшення і додатковими витратами на таке поліпшення найбільша. Варто проаналізувати на графіку механізм визначення оптимального рівня якості і можливості збільшення грошового доходу підприємств завдяки зростанню обсягу продажу продукції при підвищенні її якості і збереженні попередньої ціни. Водночас слід пам'ятати, що додатковий ефект від підвищення якості продукції залежить не лише від величини витрат, а й від їх цільової структури. У зв'язку з цим доцільно вивчити світовий досвід щодо впливу цього фактора на якість продукції і на скорочення витрат, пов'язаних із забезпеченням її високого рівня.

Дуже важливо з'ясувати, в чому полягають суть і значення функціонального аспекту якості. Зокрема слід усвідомити, що в умовах ринкової економіки лише та продукція знаходить збут, яка повніше задовольняє потреби споживачів. Чим вищий ступінь такого задоволення, тим краща функціональна якість товару. Але при цьому не слід пропустити повз увагу і ту обставину, що функціональна якість може бути низькою і за умови надання товару надмірних з точки зору споживача властивостей (параметрів якості), за які він повинен платити, купуючи його за вищою ціною. Найімовірніше, що такий товар буде проігнорований покупцем і підприємство понесе економічні втрати.

Майбутнім фахівцям економістам-менеджерам потрібно пам'ятати, що для досягнення конкурентоспроможності товару за якістю кожне підприємство повинно обґрунтовано здійснювати управління якістю, орієнтуючись при цьому на такі сучасні світові тенденції в його удосконаленні, як найповніше задоволення запитів споживачів, надання пріоритетності упереджувальним (профілактичним) заходам, спрямованим на недопущення дефектів замість орієнтації на їх виправлення, створення на підприємствах такої робочої атмосфери, за якої кожний працівник зміг би впливати на якість продукції (підвищення професійної підготовки працівників, створення гуртків якості тощо). Враховуючи специфіку сільського господарства, читачу потрібно звернути увагу на напрями забезпечення високої конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції за якістю і на ключову роль у такому забезпеченні дотримання вимог технології її виробництва.

Необхідно знати, що у підвищенні якості продукції особливо важливу роль відіграють стандартизація і сертифікація продукції. Важливо з'ясувати суть поняття «стандартизація», її цілі і принципи. Результатом стандартизації є стандарти, зокрема такі їх види, як державні стандарти України, галузеві стандарти, стандарти

науково-технічних та інженерних товариств і спілок, технічні умови і стандарти підприємств. Потрібно з'ясувати суть, сферу і межі застосування цих стандартів, порядок їх розробки і затвердження. Варто більш детально ознайомитися з цілями розробки і видами стандартів аграрних підприємств, оскільки їх застосування дає змогу дотримуватися вимог технології виробництва сільськогосподарської продукції і цим самим забезпечувати підвищення її якості.

Важливо усвідомити суть і значення сертифікації продукції, а також межю і завдання здійснення обов'язкової та добровільної сертифікації. Необхідно зважити на те, що зараз у світі відбувається швидке поширення сімейства міжнародних стандартів ISO 9000, що регламентують єдині всесвітні вимоги до систем якості фірм-постачальників. Нині складається така ситуація, що фірми, які не володіють сертифікатом на систему якості, що підтверджує її відповідність стандартам ISO 9000, майже не мають надії на укладання більш-менш пристойного контракту, не мають шансів на участь у міжнародних тендерах*. Крім того, потрібно знати, що забезпечення якості відповідно до стандартів ISO 9000 — це умова необхідна, але ще недостатня для гарантії конкурентоспроможності товару, оскільки ці стандарти встановлюють лише мінімальні вимоги до систем якості фірм-постачальників. Тому багато з них йдуть далі, вдосконалюючи виробництво з орієнтацією на випуск товару з ще кращими якісними параметрами.

План семінарсько-практичного заняття

- 1. Поняття якості продукції, показника якості і рівня якості. Фактори, що впливають на вибір показників якості.*
- 2. Характеристика показників якості сільськогосподарської продукції і обґрунтування ролі якості в підвищенні її конкурентоспроможності.*
- 3. Методи визначення якості сільськогосподарської продукції.*
- 4. Характеристика основних параметрів якості сільськогосподарської продукції. Вплив їх рівня на економічні результати виробництва.*
- 5. Витрати на поліпшення якості продукції, їх структура і обґрунтування методичного підходу до визначення оптимального рівня якості.*
- 6. Функціональний аспект якості: суть і необхідність урахування при обґрунтуванні якісних параметрів товару.*

*В Україні стандарти ISO 9000 введено в дію з 1 липня 1996 р. У світі сертифікат на систему якості відповідно до вказаних стандартів отримало понад 120 тис. фірм (за станом на 1996 р.), в тому числі в Україні — лише 20 підприємств.

7. *Напрями забезпечення конкурентоспроможності продукції за якістю.*

8. *Поняття стандартизації продукції і необхідність її здійснення. Характеристика видів стандартів, що діють в Україні.*

9. *Суть і завдання сертифікації продукції. Міжнародні стандарти ISO 9000.*

Терміни і поняття

Якість продукції — це сукупність її властивостей і характеристик, що зумовлюють спроможність даної продукції задовольнити потреби споживачів згідно з її цільовим призначенням.

Показник якості — кількісний вираз однієї або кількох однорідних властивостей продукції, що задовольняють певні потреби споживачів стосовно її цільового призначення і умов використання.

Рівень якості — це відношення фактично досягнутого показника якості до його нормативного (базового) значення.

Економіко-статистичні показники якості (суть і методику визначення див. у завданнях 17.1 і 17.2):

- коефіцієнт заліковості;
- коефіцієнт сортності;
- загальний коефіцієнт якості;
- інтегральний показник якості.

Функціональна якість продукції (товару) — це ступінь задоволення нею сучасних потреб (запитів) споживачів.

Стандартизація — це діяльність, спрямована на знаходження оптимальних рішень у процесі упорядкування, узаконення і запровадження показників і норм якості продукції, технологічних процесів, операцій і прийомів у відповідній сфері виробництва.

Стандарт — це нормативний документ, який встановлює вимоги до продукції (робіт, послуг), а також правила, норми, поняття, що забезпечують її розробку, виробництво і застосування.

Сертифікація — це всебічна оцінка продукції з точки зору її відповідності вимогам стандарту.

Подумайте над запитаннями

1. Дайте визначення поняття «якість продукції». Як проявляється в коротко- і довгостроковому періодах тенденція до підвищення якості продукції?

2. На які види поділяється сільськогосподарська продукція за критерієм цільового призначення?

3. Що ви розумієте під термінами «показник якості» і «рівень якості»?

4. Які фактори потрібно враховувати при обґрунтуванні показників якості і чому?

5. Охарактеризуйте біологічні і технологічні показники якості.
6. Чи існує взаємозв'язок між показниками транспортабельності та надійності і який характер цього взаємозв'язку?
7. Яке значення мають показники екологічності і безпеки? Який існує між ними взаємозв'язок?
8. Чому якість продукції безпосередньо впливає на її конкурентоспроможність?
9. Які переваги має вища конкурентоспроможність за якістю над ціною конкурентоспроможністю, досягнутою завдяки зниженню ціни порівняно з конкурентною ціною?
10. Чому важливо, щоб якісні характеристики продукції мали кількісний вимір і могли бути піддані перевірці споживачем?
11. Розкрийте суть органолептичного та лабораторного методів визначення якості та напрями їх використання для оцінки сільськогосподарської продукції.
12. Яке значення має економіко-статистичний метод визначення якості продукції і як можуть бути використані його результати економістами-менеджерами в їх практичній діяльності?
13. Розкрийте методику визначення і економічний зміст коефіцієнтів заліковості і сортності, загального коефіцієнта якості та інтегрального показника якості.
14. Охарактеризуйте основні параметри якості найбільш важливих видів продукції рослинництва і тваринництва.
15. Обґрунтуйте, яку економічну вигоду (втрати) може мати аграрне підприємство від підвищення (зниження) якості сільськогосподарської продукції?
16. Чому витрати на підвищення якості продукції відносять до змінних витрат і який існує критерій, за допомогою якого можна визначити оптимальний рівень якості?
17. Спробуйте самостійно побудувати і проаналізувати графік визначення оптимального рівня якості продукції.
18. Якими способами може формуватися додатковий дохід від підвищення якості продукції? За яких обставин кожний з можливих способів може бути пріоритетним?
19. Яке значення має цільова структура витрат на підвищення якості продукції і як вона впливає на загальну величину цих витрат? Узагальніть зарубіжний досвід щодо формування вказаної структури витрат.
20. Що ви розумієте під функціональною якістю продукції і яке значення вона має для підвищення конкурентоспроможності продукції?
21. Чи можуть поєднуватися високі параметри якості продукції з її низькою функціональною якістю? Наведіть приклади на користь вашої точки зору.
22. Обґрунтуйте сучасні тенденції удосконалення якості продукції, що апробовані в ряді економічно розвинутих країн.
23. Які ви знаєте напрями підвищення якості сільськогосподарської продукції і яка роль відводиться серед них технологічному фактору?

24. Розкрийте суть стандартизації продукції і обґрунтуйте необхідність її здійснення. Які ви знаєте принципи стандартизації?
25. Дайте визначення поняття «стандарт». Детально охарактеризуйте мету його розробки і значення застосування для підвищення якості продукції.
26. Охарактеризуйте суть державних стандартів України, галузевих стандартів, стандартів науково-технічних та інженерних товариств і спілок, технічних умов.
27. В чому ви вбачаєте доцільність розробки і введення стандартів окремих підприємств? Чи є такі стандарти обов'язковими для інших суб'єктів господарювання?
28. Що ви розумієте під сертифікацією продукції і яка існує необхідність в її проведенні?
29. Яким чином здійснюються обов'язкова і добровільна сертифікація?
30. Яку роль відіграють на сучасному етапі міжнародні стандарти ISO 9000?

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 17.1. Визначити залікову масу і коефіцієнт заліковості зерна озимої пшениці та молока, а також коефіцієнт сортності по цих видах продукції. При визначенні коефіцієнта заліковості по озимій пшениці до уваги беруться вологість зерна і сміттеві домішки, а при його визначенні по молоку — лише його жирність. Яку грошову виручку отримає підприємство від цих видів продукції і яка її середньореалізаційна ціна?

Вихідна інформація. Підприємство реалізувало 20 тис. ц зерна озимої пшениці, в тому числі третього класу 13500 ц, четвертого — 5100 і п'ятого — 2400 ц за ціною реалізації відповідно 36, 32 і 28 грн. за 1 ц. Базисні норми поставки зерна озимої пшениці, згідно з якими здійснюються грошові розрахунки з виробником, наступні: вологість зерна — 14,5%, смітні домішки — 1%, зернові домішки — 3%. Фактично зерно було поставлено вологістю 18%, смітні домішки становили 3% і зернові домішки — 3%.

Підприємство реалізувало також 8 тис. ц молока, в тому числі першого сорту 5900 ц, другого — 1700 і нестандартного — 400 ц за цінами 1 ц відповідно 34, 28 і 20 грн. Базисна жирність молока, за якою ведуться грошові розрахунки, становить 3,6%, а фактична — 4,18%.

Методика виконання. Коефіцієнт заліковості визначається як частка від ділення залікової маси продукції на її фізичну масу. Залікова маса зерна визначається так: його фізична маса зменшується (збільшується) на стільки процентних пунктів, на скільки процентних пунктів відхиляються фактичні норми поставки за

вологістю і засміченістю від базисних. Залікова маса (Z_m) молока розраховується з виразу

$$Z_m = \frac{\Phi_m \cdot Ж_{\phi}}{Ж_b},$$

де Φ_m — фізична маса реалізованого молока, ц; $Ж_{\phi}$ — фактична жирність молока, %; $Ж_b$ — базисна жирність молока, %.

Коефіцієнт сортності визначається за формулою

$$K_c = \left(\sum_{i=1}^n Q_j \cdot K_{p_i} \right) : \sum_{i=1}^n Q_j,$$

де Q_j — обсяг реалізації продукції i -го сорту; K_{p_i} — коефіцієнт розмірності i -го сорту (розраховується відношенням обсягу реалізації продукції i -го сорту до обсягу реалізації продукції першого сорту).

Грошова виручка від реалізації зерна і молока розраховується окремо як сума добутків обсягу проданої продукції відповідного класу (сорту) на відповідну цьому класу (сорту) ціну з наступним коригуванням результату на коефіцієнт заліковості. Середньореалізаційна ціна визначається як середня арифметична зважена величина.

Відповідь. Залікова маса продукції, тис. ц:

а) зерна — 18,9; 17,5; 19,1; 19,8;

б) молока — 7,95; 8,45; 9,04; 9,29.

Коефіцієнт сортності:

а) зерна — 0,601; 0,705; 0,793; 0,844;

б) молока — 0,802; 0,854; 0,901; 0,741.

Грошова виручка від реалізації, грн.

а) зерна — 600 242; 676 998; 701 223; 800 505;

б) молока — 297 192; 328 847; 374 211; 250 000.

Середня ціна реалізації, грн. за 1 ц:

а) зерна — 32,25; 33,31; 34,77; 35, 82;

б) молока — 32,0; 33,0; 33,9; 31,11.

Завдання 17.2.

Визначити загальний коефіцієнт якості по основних видах продукції підприємства і величину економічних втрат, яку потенційно несе підприємство у зв'язку з реалізацією частини своєї продукції нижчими кондиціями якості.

Вихідна інформація. У звітному році підприємство, крім зазначених у завданні 17.1 обсягів реалізації зерна і молока, реалізувало також 40 голів молодняка великої рогатої худоби живою масою однієї голови понад 400 кг загальною живою масою 180 ц, 20 голів молодняка живою масою однієї голови понад 300 кг за-

гальною живою масою 72 ц. Договірна ціна за 1 кг живої маси цих категорій молодняка становила відповідно 2,46 і 2,1 грн.

Підприємство реалізувало також 50 голів дорослої великої рога-тої худоби вищої вгодованості загальною живою масою 172 ц, 30 голів — нижче середньої вгодованості загальною живою масою 93 ц і 10 голів худобі худобі загальною живою масою 27 ц. Ціна реалізації за 1 кг живої маси по цих категоріях великої рога-тої худоби становила відповідно 1,74, 1,38 і 1,0 грн.

На підприємстві є свиноферма, основне призначення якої — задоволення внутрішньогосподарських потреб у м'ясі свиней, а тому товарність галузі свинарства незначна. Так, у звітному році було реалізовано 40 ц живої маси свиней II категорії і 30 ц нестандартних свиней. Ціна реалізації за 1 кг названих категорій свиней становила відповідно 2,64 і 1,20 грн.

Методика виконання. Завдання потрібно виконувати в певній послідовності у розрізі кожного виду продукції. Насамперед слід розрахувати виручку від реалізації окремо по кожній кондиції якості продукції множенням обсягу її продажу на ціну, що відповідає даній кондиції якості.

Далі розраховують загальну виручку від реалізації певного виду продукції як суму грошового доходу, одержаного від продажу продукції всіх її кондицій якості. Визначають суму втрат (Вт) від реалізації продукції нижчих кондицій якості за формулою

$$Вт = \sum_{i=1}^n Q_i \cdot (Ц_v - Ц_i),$$

де Q_i — обсяг реалізації продукції i -ї нижчої кондиції якості (наприклад, молоко другого сорту і нестандартне); $Ц_v$ — ціна за одиницю ваги (кг, ц, т) продукції вищої кондиції, яка досягнута на підприємстві, грн.; $Ц_i$ — ціна за одиницю ваги продукції i -ї нижчої кондиції якості, грн.; n — кількість кондицій якості відповідного виду продукції.

На підставі одержаних даних є можливість визначити загальний коефіцієнт якості за формулою

$$Кя = ГВф : ГВу,$$

де ГВф — фактична грошова виручка від реалізації певного виду продукції; ГВу — умовна грошова виручка, яка визначається з виразу $ГВу = ГВф + Вт$ або як добуток обсягу реалізації певного виду продукції в заліковій масі на ціну вищої кондиції якості, що досягнута на підприємстві.

Слід мати на увазі, що для розрахунку втрат і загального коефіцієнта якості може бути використаний децю інший економіч-

ний підхід, коли за Цв береться ціна за найвищу кондицію якості, яка існує на певний вид продукції (а не ціна за вищу кондицію якості, що досягнута на підприємстві).

Відповідь. Загальні втрати від реалізації всіх видів продукції нижчих кондицій якості, грн.: 50 122; 67 638; 88 243; 99 100.

Загальний коефіцієнт якості:

а) зерна: 0,945; 0,910; 0,889; 0,750;

б) молока: 0,950; 0,965; 0,977; 0,888;

в) живої маси великої рогатої худоби: 0,876; 0,899; 0,910; 0,929.

г) живої маси свиней: 0, 701; 0,766; 0,899; 0,944.

Завдання 17.3. Визначити, скільки одержить цукровий завод додаткових грошових надходжень від переробки більш якісної сировини — буряку з вищим біологічним вмістом цукру — порівняно з цим показником у минулому році.

Вихідна інформація. Цукровий завод у минулому сезоні переробив 270 тис. т цукрового буряку із середньою біологічною цукристістю 16,9%. Коефіцієнт вилучення цукру становив 0,756. У поточному році це підприємство переробило 240 тис. т цукрового буряку з біологічною цукристістю 17,2%, забезпечивши підвищення коефіцієнта вилучення цукру до 0,768. Оптова ціна реалізації 1 т цукру — 1800 грн.

Методика виконання. Насамперед потрібно визначити обсяг виробництва цукру ОЦ у базовому та звітному роках за формулою

$$\text{ОЦ} = Q \cdot \text{ВЦ} \cdot \text{КВЦ} , \quad (1)$$

де Q — обсяг переробки цукрового буряку, т; ВЦ — біологічний вміст цукру в цукровому буряку, коефіцієнт; КВЦ — коефіцієнт вилучення цукру.

Визначення додаткових грошових надходжень від збільшення виробництва цукру завдяки переробці більш якісної сировини було б простим завданням, якби у звітному році параметри виробництва були незмінними, крім досліджуваного — біологічного вмісту цукру. Тому постає необхідність одночасного врахування кількісного впливу на виробництво цукру і таких факторів, як обсяг переробки цукрового буряку і коефіцієнт вилучення цукру. Методично це завдання розв'язується за допомогою індексного методу. При цьому загальний індекс виробництва цукру (Іоц) розраховується з виразу

$$\text{Іоц} = \frac{Q_1 \cdot \text{ВЦ}_1 \cdot \text{КВЦ}_1}{Q_0 \cdot \text{ВЦ}_0 \cdot \text{КВЦ}_0} . \quad (2)$$

В чисельнику формули наведено технологічні показники виробництва цукру звітного року, а в знаменнику — базового. Ступінь впливу фактора обсягу переробки цукрового буряку розраховують за формулою

$$I_Q = \frac{Q_1 \cdot \text{ВЦ}_0 \cdot \text{КВЦ}_0}{Q_0 \cdot \text{ВЦ}_0 \cdot \text{КВЦ}_0}, \quad (3)$$

вплив фактора біологічного вмісту цукру — за формулою

$$I_{\text{ВЦ}} = \frac{Q_1 \cdot \text{ВЦ}_1 \cdot \text{КВЦ}_0}{Q_1 \cdot \text{ВЦ}_0 \cdot \text{КВЦ}_0}, \quad (4)$$

а коефіцієнта вилучення цукру:

$$I_{\text{КВЦ}} = \frac{Q_1 \cdot \text{ВЦ}_1 \cdot \text{КВЦ}_1}{Q_1 \cdot \text{ВЦ}_1 \cdot \text{КВЦ}_0}. \quad (5)$$

Якщо від чисельника будь-якої з наведених формул відняти її знаменник, то результат покаже абсолютну зміну обсягу виробництва цукру, зумовлену зміною відповідного фактора. За формулою 4 визначається приріст виробництва цукру завдяки підвищенню біологічного вмісту цукру в цукровому буряку. Сума одержаних різниць по кожній із формул часткових індексів має збігатися з абсолютною зміною обсягу виробництва цукру в базовому році порівняно зі звітним. Кожний із розрахованих часткових індексів засвідчує відносну зміну обсягу виробництва цукру під впливом даного показника.

Щоб визначити, скільки цукровий завод одержить додаткових грошових надходжень від переробки більш якісної сировини, потрібно помножити визначений за формулою 4 обсяг додатково виробленого цукру на його оптову ціну за 1 т.

Відповідь. Цукровий завод одержить додаткових грошових надходжень від переробки цукрових буряків з більш високим біологічним вмістом цукру, тис. грн.: 710; 870; 981; 1020.

Оцінка одержаного результату. Одержані цукровим заводом додаткові грошові надходження мають прихований характер, оскільки у звітному році підприємство менше виробило цукру порівняно з базовим роком, а, отже, і одержало менше грошових надходжень. Проте їх сума була б значно меншою, якби у звітному році залишилися без змін показники ВЦ і КВЦ. Саме завдяки їх підвищенню цукровому заводу вдалось понести значно менше втрат. За допомогою формул 2—5 визначте кількісний вплив вказаних факторів на зміну обсягу виробництва цукру і на зміну загальної суми грошових надходжень.

Література

- Закон України «Про якість та безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини» // Урядовий кур'єр. — 1998. — 24 січня. — №15—16.
- Декрет Кабінету Міністрів України «Про стандартизацію і сертифікацію» // Урядовий кур'єр. — 1993. — 22 травня. — №74.
- Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 359—378.
- Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / Ред. колегія: П. Т. Саблук, М. Я. Дем'яненко, О. М. Шпичак та ін. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 415—431.
- Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва / За ред. П. Т. Саблука. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 214—215.
- Царенко О. М. Методологічні та практичні проблеми управління екологічною якістю продукції АПК // Економіка України. — 1998. — № 9.

ТЕМА 18

НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС ТА ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Читачу насамперед потрібно з'ясувати суть науково-технічного прогресу (НТП) як глибинного і багатоаспектного поняття, а також усвідомити ту об'єктивну обставину, що всі досягнення людства в економічній та соціальній сферах тісно і безпосередньо пов'язані з його поступальним розвитком.

Необхідно знати, що в АПК науково-технічний прогрес здійснюється за такими стратегічними напрямками, як технічний, технологічний, агрохімічний, біологічний та організаційно-економічний, і що кожний з цих напрямів охоплює широке коло конкретних проблем, розв'язання яких відкриває перед підприємствами великі можливості для впровадження у виробництво нової техніки, прогресивних технологій, більш досконалих методів господарювання тощо. Потрібно з'ясувати зміст кожного з напрямів НТП, звернути при цьому особливу увагу на організаційно-економічний напрям. Це зумовлено значним динамізмом

соціально-економічних перетворень, які здійснюються в Україні в процесі становлення ринкових відносин.

Важливо пам'ятати, що на кожному етапі такого становлення можуть змінюватися пріоритети в реалізації організаційно-економічного напрямку, проте і нині (2000 р.) його центральною ланкою продовжує залишатися подальше реформування відносин власності на селі і розвиток досконаліших організаційних форм господарювання в аграрному секторі економіки. Водночас значна роль відводиться створенню якісно нового внутрішньогосподарського організаційно-економічного механізму у великих аграрних підприємствах, що дало б змогу на практиці реалізувати переваги великого виробництва, активізувати відродження почуття господаря у працівників таких підприємств, економічними важелями зацікавити їх у примноженні і дбайливому ставленні до власності та у високоєфективній роботі виробничих підрозділів і підприємства в цілому.

При вивченні методологічних питань теми потрібно брати до уваги, що з категорією НТП тісно пов'язані і такі поняття, як новини, нововведення та інноваційна діяльність підприємств. Слід з'ясувати суть цих понять, простежити їх взаємозв'язок та існуючі відмінності між інвестиційною та інноваційною діяльністю, проаналізувати причини, які в умовах економічної кризи гальмують запровадження у виробництво досягнень НТП. Потрібно також ґрунтовно оволодіти і таким методологічним питанням, як сутність основних рис НТП у ринковій економіці. Це дуже важливо, оскільки дасть змогу, *по-перше*, зрозуміти, чому ринкова економіка сприйнятлива до НТП, *по-друге*, дозволить читачу скласти повне уявлення про характер розвитку науково-технічного прогресу у світовій економіці, а отже, і про основні підходи до створення механізму функціонування НТП в Україні, який (механізм) повинен стати органічною складовою ланкою ринкового механізму і бути орієнтованим на споживання. Важливо знати, що розв'язання цієї проблеми неможливе без інтеграції України у світові інформаційні потоки, що вимагає створення власної сучасної інформаційної інфраструктури.

При розгляді агрохімічного напрямку НТП перш за все необхідно знати, що він здійснюється по чотирьох піднапрямах, кожний з яких має самостійне значення і особливості здійснення. Одним з основних таких піднаправів є застосування мінеральних добрив. Важливо простежити динаміку обсягу їх виробництва, з'ясувати причини його зниження за роки еконо-

мічної кризи, оцінити фактичне і раціональне співвідношення між азотом, фосфором та калієм (далі — NPK), усвідомити основні шляхи підвищення якості мінеральних добрив, а також напрями вдосконалення матеріально-технічної бази, що обслуговує технологічний цикл використання добрив і пестицидів. Слід звернути увагу на проблему забезпечення аграрних підприємств мінеральними добривами, особливо фосфорними, а також на можливість її розв'язання шляхом промислової розробки виявлених в Україні у 1997 р. (Донецька обл.) великих покладів фосфорит-глауконітових пісків з підвищеним вмістом фосфору і калію.

Майбутнім економістам-менеджерам аграрних підприємств потрібно обов'язково пам'ятати, що при застосуванні мінеральних добрив рельєфно проявляється дія закону спадної доходності і що відповідно до його вимог підприємствам економічно вигідно вносити мінеральні добрива до такого обсягу, за якого вартість додатково одержаної продукції дорівнює додатковим витратам, що пов'язані з придбанням і внесенням цих добрив у ґрунт. Крім того, важливо знати, що урожайність культури формується за тим поживним елементом (азотом, фосфором чи калієм), який знаходиться в мінімумі. Тому варто детально проаналізувати наведений у підручнику взаємозв'язок між різними комбінаціями фосфорних та азотних добрив і урожайністю озимої пшениці, а також засвоїти економічні підходи до визначення економічної вигоди від внесення добрив і методику пошуку найбільш прибуткової їх комбінації.

Для засвоєння цього питання необхідно опанувати методику визначення потреби в мінеральних добривах і методику розрахунку досягнутого рівня ефективності їх використання. Читач має змогу детально відпрацювати ці методики, виконавши практичне завдання 18.1. Слід також знати, яких саме заходів може вжити підприємство, щоб підвищити віддачу мінеральних добрив у сучасних умовах.

Важливою ланкою агрохімічного напрямку НТП є застосування хімічних засобів захисту рослин і тварин. Потрібно простежити динаміку виробництва і внесення отрутохімікатів в Україні, а також світові тенденції щодо їх використання. Слід пам'ятати, що застосування отрутохімікатів безпосередньо пов'язане з інтегрованою системою захисту рослин. Тому необхідно з'ясувати суть цієї системи і місце в ній даної ланки агрохімічного напрямку НТП. Майбутні економісти-менеджери повинні обов'язково знати, що при застосуванні хімічних засобів боротьби потрібно вра-

ховувати економічний поріг шкідливості з метою недопущення не виправданих витрат отрутохімікатів, а отже, і подорожчання продукції під дією цього фактора.

Необхідно також знати, що економічна ефективність застосування хімічних засобів визначається за тією ж методикою, що й мінеральних добрив. Оскільки досягнутий рівень такої ефективності ще низький, важливо з'ясувати причини цього, звернувши особливу увагу на поки що низьку культуру застосування, транспортування і зберігання отрутохімікатів. Слід усвідомити важливість налагодження в Україні виробництва пестицидів нового покоління, які були б конкурентоспроможними за ефективністю дії, ціною і мали низьку токсичність. Існує також необхідність розробки нової технології обробки посівів пестицидами на основі застосування мало- і ультраоб'ємних обприскувачів. Вимагає розв'язання і проблема підготовки кадрів, які були б здатні грамотно, з дотриманням усіх вимог застосовувати сучасні високоактивні пестициди п'ятого покоління.

Значну увагу при вивченні даної теми слід приділити біологічному напряму НТП, що ґрунтується на застосуванні сучасних біотехнологій захисту рослин і тварин від шкідників і хвороб, стимулювання їх росту і розвитку, створення трансгенних живих організмів з новими ознаками і властивостями, раніше їм непридатними тощо. При опануванні цього питання необхідно оволодіти методичними підходами до визначення економічної ефективності застосування біотехнологій різного цільового призначення. Водночас важливо мати достатньо повне уявлення про сучасні видатні досягнення в галузі біотехнологій, зокрема про створення трансгенних рослин.

Перше комерційне виробництво стійкого до вірусу трансгенного тютюну було розпочато на початку 90-х років у Китаї. Врожайність цього тютюну вища на 5—7%, і, крім того, його вирощування дало змогу відмовитися від дво-триразового обприскування пестицидами. З 1994 року в США розпочався комерційний продаж як продукту харчування плодів трансгенних томатів із скороченим строком дозрівання, що дає можливість зменшити витрати на їх вирощування в теплицях взимку. З 1996 р. в США дозволено для використання трансгенні сорти сої та озимого ріпаку, стійкі до синтетичного гербіциду Раундап. Використання вказаних сортів одночасно із застосуванням згаданого гербіциду як одного з найбільш екологічно безпечних дає змогу ефективно вести боротьбу з бур'янами на посівах цих культур і завдяки цьому одержувати значно вищі врожаї. Ство-

рено також два трансгенних сорти бавовнику типу Болгард (міцна коробочка), стійких до ряду шкідників. При їх вирощуванні 60% фермерів США відмовилися від використання інсектицидів, решта застосовували їх лише раз, тоді як при вирощуванні традиційних сортів бавовнику їх потрібно обприскувати інсектицидами 4—6 разів. Методом генної інженерії в США було створено і передано у виробництво гібриди кукурудзи, стійкі до пошкоджень європейським стеблевим метеликом, та сорти картоплі групи «Новий лист», які не ушкоджуються колорадським жуком.

У 1998 році площа, зайнята трансгенними рослинами, становила у світі 27,8 млн га (у 1997 році — 11 млн га, у 1996 р. — 1,7 млн га), в тому числі в США — 20,5, Канаді — 4,3, Аргентині — 2,8 млн га. Із цієї загальної площі 14,5 млн га припадало на сою, 8,3 — на кукурудзу, 2,5 — на бавовник, 2,4 — на ріпак і 0,1 млн га — на картоплю. Зараз ведеться робота по створенню трансгенних рослин, які б продукували в процесі фотосинтезу органічні речовини, придатні для виробництва пластмас, що можуть розкладатися мікроорганізмами.

Необхідно знати про досягнення і напрями застосування таких біотехнологій, як пересадка ембріонів і зигот, створення імунферментних діагностикумів у ветеринарії, виведення штамів мікроорганізмів, що продукують декотрі незамінні амінокислоти, застосування вермикультури.

Прискороного розвитку набуває така ланка біологічного напрямку НТП, як створення регуляторів росту рослин. Видатні досягнення тут здобуті українськими вченими Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України, яким вдалося створити екологічно безпечні біостимулятори росту рослин нового покоління, які вищі за класом від усіх досі існуючих, оскільки діють на клітинному рівні. Їх застосування дає змогу підвищувати урожай на 10—25%, скоротити термін дозрівання, зменшити в рослинах вміст нітратів та важких металів, підвищити харчову цінність продукції, зменшити вихід некондиції, підвищити захисні властивості рослин, їх стійкість до захворювань, стресів, спричинених несприятливими погодними умовами. Це дозволяє зменшити на 20—30% обсяг використання пестицидів.

У 2000 році найбільшого поширення набув регулятор росту природного походження Емістим С. Його одержують шляхом штучного культивування мікроскопічних грибів із коріння женьшеню та обліпихи, під час якого утворюється унікальний ком-

плекс ростових речовин. Цей біостимулятор ефективно стимулює ріст і розвиток практично всіх сільськогосподарських культур. Наприклад, застосування Емістиму С на значних площах озимої пшениці у виробничих умовах забезпечує приріст врожаю від 3,9 до 5,1 ц з 1 га на фоні досить високої загальної врожайності — 42—51 ц.

Використання біостимулятора Потейтіну в Житомирській області забезпечило додаткове одержання бульб по 50 ц з 1 га, причому в бульбах було на 30% менше нітратів і на 30% менше радіонуклідів. У той же час вміст крохмалю в них зріс. Експериментальними випробуваннями біостимулятора Івіну доведено, що він значно підвищує врожай томатів, їх захворюваність зменшується на 40%, знижується вміст нітратів і важких металів (ртуті, свинцю, кадмію). Застосування Бетастимуліну збільшує урожайність цукрового буряку на 35—75 ц з 1 га та підвищує цукристість коренеплодів на 0,3—1,2 п. п.

Для ґрунтового засвоєння методики визначення економічної ефективності запровадження окремих нововведень у галузі рослинництва і тваринництва читачу пропонується самостійно виконати навчальні завдання 18.4 і 18.5.

План семінарсько-практичного заняття

1. Суть науково-технічного прогресу та інноваційної діяльності підприємств. Новини і нововведення.
2. Загальна характеристика основних напрямів НТП.
3. Основні риси НТП в ринковій економіці.
4. Організаційно-економічний напрям НТП.
5. Складові агрохімічного напрямку НТП. Проблеми виробництва мінеральних добрив в Україні. Методика визначення економічної ефективності їх використання.
6. Проблеми виробництва і застосування хімічних засобів захисту рослин і тварин та ефективність їх використання.
7. Шляхи підвищення ефективності агрохімічного напрямку НТП.
8. Складові біологічного напрямку НТП. Ефективність біологічного захисту рослин і тварин, створення трансгенних живих організмів і використання досягнень біотехнологій у ветеринарії.
9. Ефективність застосування біостимуляторів росту і розвитку рослин та вермикюльтури.
10. Методика визначення економічної ефективності впровадження досягнень НТП у виробництво:
 - а) в рослинництві;
 - б) в тваринництві.

Терміни і поняття

Науково-технічний прогрес — це поступальний розвиток продуктивних сил і виробничих відносин, що здійснюється на якісно новій основі, шляхом створення нових та удосконалення існуючих знарядь і предметів праці, технології виробництва, його організації і управління, створення сприятливого економічного середовища з метою досягнення більшого економічного або соціального ефекту.

Інноваційна діяльність — це така діяльність суб'єктів господарювання, що здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробництво або соціальну сферу.

Новини — це результат (досягнення) науково-технічного прогресу, його «продукція», що відзначається новими якісними характеристиками, впровадження якої у виробництво спроможне забезпечити одержання більшого економічного (соціального) ефекту.

Нововведення — це новини, доведені до стадії практичного застосування у виробництво або соціальну сферу.

Показники ефективності використання мінеральних добрив:

- приріст врожаю;
- додатковий прибуток від застосування добрив;
- рівень рентабельності (окупності) витрат на добрива;
- зростання продуктивності праці (зниження собівартості) завдяки застосуванню добрив.

Економічний поріг шкідливості — це така мінімальна щільність популяції шкідника, за якої витрати на боротьбу з ним окупуваються ціною збереженого врожаю.

Фітосанітарна оцінка посівів — визначення щільності популяції шкідника на посівах відповідної культури з метою своєчасного вжиття запобіжних або прямих заходів боротьби з ним.

Мутагенна активність пестицидів — їх здатність змінювати в неконтрольованому напрямі спадковість культурних рослин, що призводить до порушення генетичної чистоти їх сортів.

Інтегрована система захисту рослин — це така система їх захисту, за якої застосовується комплекс агротехнічних, біологічних і за необхідності — хімічних заходів боротьби зі шкідниками і хворобами сільськогосподарських культур.

Ентомофаги — природні біологічні вороги, що знищують шкідників сільськогосподарських культур.

Трансгенні рослини (тварини) — це рослини (тварини), яким надано нових ознак і властивостей шляхом перенесення і вбудови в їх генетичні системи генів, узятих від інших далеких родин рослин (тварин) або від мікроорганізмів.

Вермикультура — це промислове виробництво гумусних добрив (біогумус), що ґрунтується на використанні червоної популяції дощових черв'яків.

Подумайте над запитаннями

1. Розкрийте суть науково-технічного прогресу та його значення для розвитку суспільства.
2. Що ви розумієте під новинами та нововведеннями і який існує між ними зв'язок? Які причини гальмують впровадження досягнень НТП у виробництво в умовах кризи?
3. Дайте визначення поняття «інноваційна діяльність» підприємства. Чим відрізняється інвестиційна діяльність від інноваційної?
4. Дайте загальну характеристику основних напрямів НТП в агропромисловому комплексі. Які, на ваш погляд, напрями НТП стануть пріоритетними в сільському господарстві України в найближчій перспективі?
5. Які ви знаєте складові організаційно-економічного напрямку НТП і які з них є пріоритетними на сучасному етапі розвитку АПК?
6. Обґрунтуйте основні риси НТП в ринковій економіці. Чому ринкова економіка сприйнятлива для НТП і за якими двома гілками здійснюється його розвиток?
7. Які заходи щодо прискореного розвитку НТП здійснюються в Україні на державному рівні?
8. За якими розгалуженнями (ланками) розвивається агрохімічний напрям НТП і які проблеми виникли в Україні з виробництвом і застосуванням мінеральних добрив? Назвіть вимоги, що ставляться до їх якості.
9. Поясніть дію закону спадної доходності при використанні мінеральних добрив. За яких умов досягається максимальний прибуток від використання цього ресурсу?
10. Обґрунтуйте економічні підходи до визначення економічної вигоди від внесення добрив і методика пошуку найбільш прибуткової їх комбінації.
11. Розкрийте методику визначення показників, що характеризують досягнутий рівень економічної ефективності використання добрив.
12. Яка методика визначення потреби в мінеральних добривах і які ви знаєте шляхи підвищення ефективності їх використання?
13. Які проблеми існують в Україні з виробництвом і застосуванням хімічних засобів захисту рослин і тварин?
14. В яких випадках з економічної точки зору є доцільним проведення боротьби з шкідниками і хворобами сільськогосподарських рослин і тварин?
15. Що ви розумієте під економічним порогом шкідливості і яка існує необхідність у його визначенні?
16. За якою методикою здійснюється визначення економічної ефективності застосування хімічних засобів боротьби з шкідниками і хворобами?

17. Які ви вбачаєте причини низької ефективності застосування хімічних засобів захисту рослин і тварин у вітчизняному сільському господарстві? Яких, на ваш погляд, заходів слід вжити, щоб її істотно підвищити?

18. У чому проявляється негативний вплив застосування хімічних засобів захисту рослин і тварин і які заходи спроможні його пом'якшити?

19. Що ви розумієте під інтегрованою системою захисту рослин і яке місце в ній відводиться хімічним засобам?

20. Яке значення має біологічний напрям НТП і які його основні складові? Розкрийте ефективність біометоду захисту рослин за допомогою ентомофагів і ентомопатогенів.

21. Які ви знаєте сучасні світові досягнення в галузі створення трансгенних рослин і в чому проявляється ефективність їх практичного використання?

22. Яке значення має застосування таких біотехнологій, як пересадка ембріонів і зигот, використання у ветеринарії імунно-ферментних діагностикумів, генної інженерії при виведенні нових штамів мікроорганізмів?

23. Розкрийте суть видатних досягнень вітчизняних учених в галузі створення біостимуляторів росту і розвитку рослин. Яка економічна ефективність їх застосування?

24. Що ви розумієте під вермикультурою і в чому проявляється необхідність прискореного розвитку цієї ланки біологічного напрямку НТП?

25. Обґрунтуйте методичні підходи до визначення економічної ефективності нововведень у рослинництві (на прикладі запровадження поверхневого обробітку ґрунту, вибору найбільш ефективної технології одержання сіна).

26. Обґрунтуйте методичні підходи до визначення економічної ефективності нововведень у тваринництві (на прикладі оцінки заходів з племінної справи).

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 18.1. Визначити потребу в діючій речовині азотних добрив, які будуть вноситися під озиму пшеницю, для одержання планового врожаю 40 ц з 1 га. Скільки підприємство внесе в ґрунт аміачної селітри, коли відомо, що вміст азоту в ній становить 34,5%?

Вихідна інформація. Потреба азоту для формування 1 т основної продукції (зерна пшениці) становить 37 кг. В орному шарі на 1 га міститься 500 кг рухомої форми азоту. Ступінь використання рослинами азоту з ґрунту становить 6,1%. Під озиму пшеницю внесено 25 т гною, в якому міститься 0,54% азоту. Коефіцієнт використання рослинами азоту з гною дорівнює 0,4. Під попередник озимої пшениці було внесено 40 кг діючої речовини азоту,

коефіцієнт його використання на другий рік після внесення становить 4,5%. Коефіцієнт використання азоту озимою пшеницею з добрив становить 0,7.

Методика виконання. Потребу в діючій речовині будь-якого виду добрив визначають за формулою

$$П_{д_i} = \frac{V_i - (VM_{гр.i} \cdot K_{гр.i}) - (M_{д_i} \cdot K_{д_i}) - (V_{г_i} \cdot K_{г_i})}{K_{мд_i}},$$

де V_i — винос i -го елемента живлення плановим урожаєм, кг на 1 га. Визначається множенням планового урожаю в тоннах на потребу в i -му елементі живлення для формування 1 т врожаю; $VM_{гр.i}$ — вміст у ґрунті рухомої форми i -го елемента, кг/га; $K_{гр.i}$ — ступінь використання рослинами i -го елемента живлення з ґрунтового запасу, коефіцієнт; $M_{д_i}$ — внесено i -го елемента живлення з мінеральними добривами під попередник, кг діючої речовини на 1 га; $K_{д_i}$ — ступінь використання поживних речовин з мінеральних добрив на другий рік після внесення, коефіцієнт; $V_{г_i}$ — вміст i -го елемента живлення в дозі гною, що внесена під культуру, кг на 1 га; $K_{г_i}$ — ступінь використання рослинами i -го елемента живлення з органічних добрив, коефіцієнт; $K_{мд_i}$ — ступінь використання i -го елемента живлення з мінеральних добрив, що внесені під культуру, коефіцієнт.

Доза певного мінерального добрива, яка повинна бути внесена для одержання планового врожаю (в нашому прикладі — аміачної селітри), визначається з виразу

$$Д_{мд_i} = П_{д_i} : K_{мд_i}.$$

Відповідь. Підприємство повинно внести аміачної селітри, кг/га: 101; 201; 256; 303.

Завдання 18.2.

Визначити потребу в НРК для вирощування картоплі на площі 300 га з плановою урожайністю 230 ц з 1 га.

Вихідна інформація. Всі вихідні дані, що потрібні для визначення потреби в діючій речовині азоту, фосфору, калію для вирощування картоплі, наведено в розрахунковій таблиці наступної частини завдання.

Методика виконання. Визначення потреби в НРК здійснюється за тим же методичним підходом, що викладений у завданні 18.1. Опанувавши його, всі розрахунки доцільно здійснювати за схемою, викладеною в наступній розрахунковій таблиці:

**ВИЗНАЧЕННЯ ПОТРЕБИ В НРК ДЛЯ ВИРОЩУВАННЯ
КАРТОПЛІ УРОЖАЙНІСТЮ 230 ц з 1 га**

№ пор.	Послідовність визначення потреби в НРК	Діюча речовина		
		N	P ₂ O ₅	K ₂ O
1	Винос поживних речовин на 1 т бульб, кг	6,2	2,2	9,5
2	Винос поживних речовин урожаєм, кг на 1 га			
3	Вміст рухомих форм НРК в орному шарі ґрунту, кг/га	600	396	292
4	Ступінь використання поживних речовин з ґрунту, %	5,5	2	9
5	Буде використано урожаєм поживних речовин з ґрунту, кг			
6	Внесено поживних речовин з мінеральними добривами під попередник картоплі, кг/га	60	50	70
7	Ступінь використання поживних речовин з мінеральних добрив на другий рік після внесення, %	5	15	15
8	Буде використано цих поживних речовин урожаєм картоплі, кг/га			
9	Потреба поживних речовин з мінеральних добрив для збалансування їх виносу врожаєм, кг/га			
10	Ступінь використання поживних речовин з мінеральних добрив у перший рік, %	70	30	75
11	Необхідно внести поживних речовин з урахуванням ступеня їх використання з мінеральних добрив			

Відповідь. Потрібно внести мінеральних добрив на 1 га посіву картоплі, кг діючої речовини на 1 га:

азотних — 100,6; 121,8; 140,0; 152,3;
 фосфорних — 96,6; 117,0; 130,0; 155,0;
 калійних — 242,3; 210,0; 195,6; 275,5.

Завдання 18.3. Визначити економічну ефективність запровадження поверхневого обробітку ґрунту замість звичайної оранки за показниками: 1) приріст урожайності; 2) загальний приріст прибутку; 3) приріст прибутку завдяки підвищенню урожайності; 4) приріст прибутку завдяки зменшенню виробничих витрат на одиницю продукції.

Вихідна інформація. За звичайної оранки на глибину 20—25 см урожайність озимої пшениці становить 30 ц з 1 га посіву, а за поверхневого обробітку ґрунту на глибину 8—10 см — 40 ц (підвищення врожайності досягається завдяки збільшенню запасів доступної вологи в 1,5 м шарі ґрунту в період посіву, збільшенню густоти сходів, зниженню коефіцієнта водоспоживання). Вироб-

ничі витрати в базовому варіанті становили 645 грн. на 1 га посіву, а в новому — 600 грн. Ціна реалізації 1 ц зерна пшениці — 30 грн.

Методика виконання. Приріст урожайності визначають як різницю між її рівнем за новим варіантом технології обробітку ґрунту і базовим варіантом. Загальний приріст прибутку $\Delta\Pi_3$ можна визначити так:

$$\Delta\Pi_3 = (Y_1 \cdot Ц - BB_1) - (Y_0 \cdot Ц - BB_0),$$

де Y_1 і Y_0 — урожайність культури з 1 га посіву відповідно за новим і базовим варіантами обробітку ґрунту; $Ц$ — ціна реалізації 1 ц зерна; BB_1 і BB_0 — виробничі витрати на 1 га посіву відповідно за новим і базовим варіантами.

Для визначення частки прибутку, створеної завдяки зростанню урожайності, можна скористатися формулою

$$\Delta\Pi_y = (Y_1 \cdot Ц - BB_1) - \left(Y_1 \cdot Ц - Y_1 \cdot \frac{BB_0}{Y_0} \right).$$

Вплив фактора виробничих витрат на приріст прибутку розраховують з виразу

$$\Delta\Pi_{BB} = \left(Y_1 \cdot Ц - Y_1 \cdot \frac{BB_0}{Y_0} \right) (Y_0 \cdot Ц - BB_0).$$

За результатами розв'язку має витримуватися рівність:

$$\Delta\Pi_y + \Delta\Pi_{BB} = \Delta\Pi_3.$$

Відповідь. Приріст прибутку завдяки підвищенню урожайності, грн.: 160; 200; 240; 260.

Приріст прибутку завдяки економії виробничих витрат, грн.: 125; 115; 85; 75.

Завдання 18.4.

Здійснити економічну оцінку заходів з племінної справи на прикладі запровадження перевірених за потомством плідників великої рогатої худоби. Критерії оцінки — сумарний економічний ефект за першу, другу і третю лактації корів-дочок биків-поліпшувачів та рентабельність додаткових вкладень у племінну справу. За базу порівняння беруть обсяг виробництва молока з урахуванням його жирності за перших три роки лактації від корів-дочок бика-плідника, що раніше використовувався для запліднення основного стада.

Для визначення сумарного і річного економічного ефекту від запровадження даного заходу потрібно розрахувати наступні показники: 1) валове виробництво молока з урахуванням його жирності за базовим варіантом (по групі корів-дочок попереднього бика-плідника) і за новим варіантом (по групі корів-дочок бика-поліпшувача); 2) вартість валової продукції з урахуванням її якості; 3) собівартість виробництва 1 ц молока.

Вихідна інформація. Необхідні дані беруть із первинного зоотехнічного і бухгалтерського обліку, який має вестися окремо за двома виділеними групами корів-дочок бика-поліпшувача і корів-дочок попереднього бика-плідника.

Показник	Перша лактація		Друга лактація		Третя лактація	
	Варіант		Варіант		Варіант	
	базовий	новий	базовий	новий	базовий	новий
Кількість корів	120	110	120	110	120	110
Удій молока від корови, кг	2800	3100	3200	3600	4100	4900
Жирність молока, %	3,42	3,51	3,52	3,70	3,65	3,75
Ціна реалізації 1 ц молока базисної жирності, грн.	35	35	35	35	35	35
Виробничі витрати всього, грн.	104 160	103 422	110 630	111 345	125 460	128 821
В розрахунку на одну корову, грн.	868,0	940,2	921,92	1012,23	1045,5	1171,1

Базисна жирність молока — 3,6%.

Відмінності в затратах на одну корову за базовим і новим варіантами зумовлені додатковими витратами на придбання сперми бика-поліпшувача, а також додатковими витратами по заробітній платі за більший обсяг одержуваної продукції.

Методика виконання. Спочатку визначається валове виробництво молока (M_i) за три лактації з урахуванням його жирності за базовим і новим варіантами з виразу:

$$M_i = \frac{\sum_{j=1}^3 H_{ij} \cdot Ж_{ij} \cdot K_{ij}}{Жб},$$

де H_{ij} — надій молока на одну корову в j -й лактації за i -м варіантом, ц; K_{ij} — кількість корів у j -й лактації за i -м варіантом; $Ж_{ij}$ — жирність молока, надоеного в j -й лактації за i -м варіантом, %; $Жб$ — базисна жирність молока.

Вартість валової продукції з урахуванням її якості розраховують за обома варіантами множенням M_i на ціну реалізації 1 ц молока. Звідси сумарний економічний ефект E_f від впровадження даного заходу за 3 роки лактації можна визначити з виразу

$$E\phi = \left(VM_1 - \sum_{j=1}^3 BB_{1j} \right) - \left(VM_0 - \sum_{j=1}^3 BB_{0j} \right),$$

де VM_1 і VM_0 — вартість молока за три роки лактації відповідно за новим і базовим варіантами, грн; BB_1 і BB_0 — виробничі витрати по j -й лактації відповідно за новим і базовим варіантами.

При необхідності можна розрахувати за даною методикою річний економічний ефект за кожною лактацією окремо.

Для поглибленого аналізу одержаного результату доцільно розрахувати рентабельність (Р) додаткових вкладень у племінну справу, скориставшись формулою

$$\Delta P = \frac{(VM_1 - VM_0) - \left(\sum_{j=1}^3 BB_{1j} - \sum_{j=1}^3 BB_{0j} \right)}{\sum_{j=1}^3 BB_{1j} - \sum_{j=1}^3 BB_{0j}} = \frac{\Delta P}{\Delta BB} \cdot 100.$$

Оскільки базовий і новий варіанти відрізняються кількістю поголів'я корів, то оціночні показники потрібно розраховувати на одну корову.

Відповідь. Сумарний економічний ефект за три роки лактації в розрахунку на одну корову становить, грн: 1025,3; 1124,4; 1325,4; 1933,3.

Рентабельність додаткових вкладень у племінну справу, %: 50; 150; 320; 460. Цей показник повинен перевищувати рівень рентабельності витрат за базовим варіантом.

Література

- Андрійчук В. Г.* Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 328—351.
- Андрійчук В., Бауер Л.* Менеджмент: прийняття рішень і ризик. — К.: КНЕУ, 1998, — С. 101—117.
- Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку / Ред. колегія: П. Т. Саблук, М. Я. Дем'яненко, О. М. Шпичак та ін. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 99—104.
- Лузан Ю. Я.* Концептуальні основи розробки та організації здійснення національної програми розвитку агропромислового виробництва і соціального відродження села на 1999—2000 роки // Економіка АПК. — 1999. — № 7.
- Нелен В. М.* Планування на аграрному підприємстві (розділ 7). — К.: КНЕУ. — 1999. — 380 с.
- Онищенко В., Тригобчук В., Юрчишин В.* Проблеми реформування відносин власності та організаційних структур господарювання на селі // Економіка України. — 1998. — № 9.

- Саблук П. Т.* Соціально-економічні аспекти реформування сільськогосподарського виробництва // Економіка АПК. — 1999. — № 8.
- Савченко В., Московець І.* Інноваційні проекти в агропромисловому секторі // Економіка України. — 1999. — № 5.
- Юрчишин В. В.* Соціально-економічні проблеми розвитку аграрних відносин // Економіка АПК. — 1999. — № 1.

ТЕМА 19

ІНТЕНСИВНІСТЬ РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Для досконалого засвоєння даної теми насамперед потрібно з'ясувати суть категорії «інтенсивність». При цьому слід пам'ятати, що в економічній літературі це поняття трактується по-різному, хоча більшість економістів відійшла від розуміння інтенсивності лише як концентрації капіталу на одній і тій самій земельній площі. Значно обгрунтованіше таку концентрацію пов'язувати з досягненням її оптимального рівня, за якого забезпечується підвищення ефективності використання вкладених ресурсів.

Необхідно знати, що поняття інтенсивності безпосередньо пов'язане з поняттям економічного типу розвитку підприємств і що залежно від того, як вони використовують фактори виробництва, може формуватись інтенсивний, екстенсивний, переважно інтенсивний, переважно екстенсивний і зрівноважений тип їх розвитку. Важливо добре засвоїти суть кожного із названих типів, пріоритетність їх вибору залежно від конкретних умов господарювання, а також з'ясувати, чому окремі варіанти екстенсивного типу розвитку є зовсім неприйнятними для підприємств.

Особлива увага при вивченні цього питання повинна бути зосереджена на засвоєнні методики визначення економічного типу розвитку підприємства на основі розміру авансованого капіталу у звітному і базовому періодах та рівня ефективності його використання в цих періодах. Важливо переконатися, що сформований у підприємствах тип економічного розвитку істотно впливає на результати виробництва і найважливіші характеристики відтворювального процесу, отже, і на можливість подальшого прискорення темпів економічного зростання.

Майбутнім економістам-менеджерам необхідно знати, які існують основні напрями формування інтенсивного типу розвитку аграрних підприємств і яким чином можна забезпечити його екологічність. Ці напрями називають напрямками інтенсифікації виробництва.

Потрібно з'ясувати суть поняття «інтенсифікація» і його відмінність від поняття «інтенсивність». Для кращого засвоєння питання про напрями інтенсифікації варто опрацювати наступну схему:

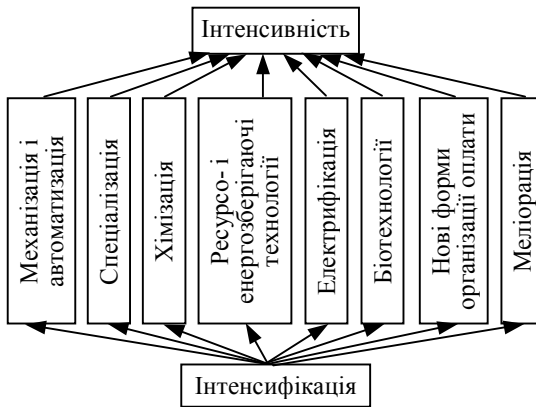

Рис. 19.1. Напрями інтенсифікації сільськогосподарського виробництва

Важливо не пропустити повз увагу такий принциповий аспект цього питання, як двоїтий характер інтенсифікації, відповідно до якого вона може справляти, крім позитивного, і негативний вплив на агроекологічну систему за необґрунтованого її здійснення. Тому треба завжди пам'ятати, що кожний напрям інтенсифікації має граничну межу свого використання, насамперед з позиції екологічних вимог. Потрібно орієнтуватися в існуючих підходах до встановлення таких меж, а також знати основні ознаки екологічності, яким повинен відповідати інтенсивний тип розвитку аграрних підприємств.

Для глибокого засвоєння проблеми забезпечення екологічності інтенсифікації необхідно опрацювати Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.), звернувши при цьому особливу увагу на норму закону, якою передбачається плата за погіршення якості природних ресурсів (зниження родючості ґрунтів, продуктивності лісів, рибопродуктивних водойм) внаслідок нерационального володіння і користування ними.

Особливе місце у формуванні інтенсивного типу розвитку підприємств займає прискорення обороту авансованих в усі види діяльності ресурсів. Тому необхідно, з одного боку, ґрунтовно засвоїти теорію цього питання щодо стадій кругообігу ресурсів і важливості прискорення їх руху для нарощування обсягів виробництва продукції та забезпечення його економічності, а з іншого — добре оволодіти методикою визначення швидкості обороту всіх авансованих у господарську діяльність ресурсів підприємства. При аналізі цього показника важливо усвідомити, що один і той же результат можна одержати за меншої кількості ресурсів, але при більшому коефіцієнті їх обороту, і навпаки — за більшого обсягу ресурсів, але меншій швидкості їх руху. Цей висновок має неабияке значення для ефективної організації виробництва, оскільки стає очевидним, що прискорення обороту кожного з ресурсів матеріалізується у витрати, які є носіями вартості продукції. Щоб зрозуміти цю економічну істину, слід ґрунтовно опрацювати у формалізованому вигляді залежність обсягу виробництва продукції від забезпеченості виробництва ресурсами і швидкості їх обороту. Аналіз цієї залежності повинен підвести читача до висновку, що ресурсовіддача зростатиме, за інших однакових умов, пропорційно швидкості обороту авансованих ресурсів. Таке зростання, в свою чергу, є свідченням формування інтенсивного типу розвитку підприємства.

Важливим і досить складним питанням, на якому слід зосередити увагу, є питання методики визначення приросту продукції, який отримують підприємства завдяки підвищенню швидкості обороту ресурсів. Насамперед тут потрібно з'ясувати, за якими факторами будуються ресурсна кореляційна модель і кореляційна модель інтенсивності і, таким чином, усвідомити механізм їх подальшого використання для розв'язання поставленого завдання. Зокрема, потрібно знати, як за цими моделями визначають відповідно індекс виробничої потужності P_j та індекс інтенсивності використання ресурсів I_j , а також за якого співвідношення цих індексів формується інтенсивний тип розвитку підприємств, а за якого — екстенсивний.

Загальний приріст (втрати) валової продукції від прискорення (уповільнення) обороту авансованих ресурсів визначається як різниця між теоретичним, розрахованим за кореляційною моделлю інтенсивності, значенням обсягу виробництва валової продукції і теоретичним його значенням, розрахованим за ресурсною кореляційною моделлю. Знання цього дасть можливість читачу оволодіти методикою визначення такого приросту (втрати) за різно-

го співвідношення теоретичних значень валової продукції і фактичного обсягу її виробництва. Водночас з'являється можливість визначити додатковий ефект, який одержують підприємства завдяки ефективному використанню факторів виробництва, а також величину потенційного ефекту, що може бути одержаний ними за умови досягнення середнього рівня використання факторів інтенсивності.

Для глибокого розуміння проблеми формування інтенсивного типу розвитку підприємств необхідно також ґрунтовно оволодіти питанням розподілу валового продукту, оскільки від пропорцій такого розподілу залежать темпи відтворення і якісні зміни в основоположних факторах виробництва. Зокрема, потрібно знати, що на підприємствах валовий продукт розподіляється на фонд відшкодування і чисту продукцію (новостворену вартість), а остання після відрахувань у бюджет, що передбачені чинним законодавством, утворює фонди споживання, нагромадження і резервний фонд.

Важливо добре засвоїти механізм формування цих фондів, а також ґрунтовно оволодіти методологічним підходом до встановлення раціонального співвідношення між фондами споживання і нагромадження. Водночас слід пам'ятати, що, крім такого загального підходу, необхідно врахувати і конкретну економічну ситуацію, що склалася на підприємстві (частку прибутку в новоствореній вартості, його суму, фактичну забезпеченість ресурсами, досягнутий рівень оплати праці тощо).

Результатом вивчення читачем цього питання повинно стати усвідомлення того, яким чином характер розподілу валового продукту впливає на формування інтенсивного типу розвитку підприємства. Крім того, необхідно засвоїти методику визначення показників, що характеризують характер розподілу валового продукту — його темпи і пропорції, а саме: норму пропорційності, норму нагромадження, коефіцієнт розширеного відтворення фондів завдяки капіталізації прибутку підприємств. Це дасть змогу майбутнім фахівцям здійснювати поглиблений аналіз процесу відтворення і розробити заходи щодо формування і підтримки інтенсивного типу відтворення.

План семінарсько-практичного заняття

- 1. Поняття інтенсивності та економічного типу розвитку аграрних підприємств. Характеристика типів розвитку.*
- 2. Методика визначення економічного типу розвитку аграрних підприємств.*

3. Основні напрями формування інтенсивного типу розвитку аграрних підприємств.
4. Екологічність формування інтенсивного типу розвитку.
5. Прискорення обороту виробничих ресурсів як важлива умова формування інтенсивного типу розвитку.
6. Методика визначення додаткового ефекту від прискорення обороту авансованих ресурсів.
7. Розподіл валового продукту і його вплив на формування інтенсивного типу розвитку підприємств.
8. Методика визначення економічних показників для характеристики темпів і пропорцій процесу відтворення.

Терміни і поняття

Інтенсивність — це концентрація до оптимального рівня авансованого капіталу на одиницю земельної площі, що забезпечує випереджаюче збільшення виробництва продукції з цієї площі і підвищення раціональності використання вкладених ресурсів.

Економічний тип розвитку підприємства — поняття, що відображає певне динамічне співвідношення між зміною розміру авансованого капіталу і обсягу виробництва валової продукції.

Інтенсивний тип розвитку — різновид економічного типу розвитку, за якого приріст валової продукції одержують лише завдяки підвищенню ефективності використання авансованого капіталу.

Екстенсивний тип розвитку — різновид економічного типу розвитку, за якого приріст продукції одержують лише за рахунок приросту ресурсів.

Інтенсивно-екстенсивний тип розвитку — різновид економічного типу розвитку, за якого частка приросту продукції завдяки поліпшенню використання авансованого капіталу перевищує частку її приросту, одержану завдяки збільшенню його розміру.

Екстенсивно-інтенсивний тип розвитку — різновид економічного типу розвитку, за якого частка приросту продукції завдяки поліпшенню використання авансованого капіталу менша від частки її приросту, одержаної завдяки збільшенню його розміру.

Зрівноважений тип розвитку — різновид економічного типу розвитку, за якого приріст продукції досягається однаковою мірою за рахунок приросту авансованого капіталу і підвищення ефективності його використання.

Інтенсифікація — це процес формування інтенсивного типу розвитку шляхом комплексної механізації і автоматизації виробництва, його хімізації та електрифікації, впровадження енерго- і ресурсозберігаючих технологій та біотехнологій, меліорації землі, удосконалення організації праці та матеріального стимулювання, поглиблення спеціалізації виробництва і досягнення раціональної його концентрації.

Коефіцієнт обороту авансованих сукупних ресурсів — показник, що характеризує швидкість руху цих ресурсів по стадіях кругообороту за календарний рік.

Фонд відшкодування — це відокремлена частка вартості валового продукту, яка представлена вартістю спожитих у процесі виробництва зна-

рядь та предметів праці і яка використовується для простого відтворення засобів виробництва.

Фонд споживання — це частка новоствореної вартості, що використана на особисте споживання працівниками підприємства і представлена основною і додатковою оплатою праці, матеріальною допомогою працівникам у різних формах та їх матеріальним заохоченням.

Фонд нагромадження — це частка новоствореної вартості, що використовується для розширеного відтворення виробничих ресурсів та на здійснення інших видів інвестиційної діяльності.

Резервний фонд — це частина прибутку, що залишилася не розподіленою по завершенні господарського року з метою створення резерву для забезпечення фінансової стабільності підприємства в майбутньому періоді.

Показники, що характеризують розподіл валового продукту (методику визначення цих показників див. у завданні 19.3):

- норма пропорційності;
- норма нагромадження;
- коефіцієнт розширеного відтворення виробничих ресурсів завдяки капіталізації прибутку.

Подумайте над запитаннями

1. Охарактеризуйте різні підходи до визначення категорії «інтенсивність». Яке з існуючих трактувань є, на ваш погляд, більш обґрунтованим?
2. Що ви розумієте під економічним типом розвитку підприємства і які параметри діяльності кладуться в основу його визначення?
3. Назвіть існуючі різновиди економічного типу розвитку підприємств і розкрийте суть кожного з них.
4. Обґрунтуйте методику визначення економічного типу розвитку підприємств.
5. Які економічні мотиви беруться до уваги при оцінці і виборі відповідного типу розвитку підприємства? Який тип переважає в умовах економічної кризи?
6. Охарактеризуйте взаємозв'язок між типом розвитку підприємства і результатами його діяльності. Які типи розвитку є неприйнятними?
7. Що ви розумієте під інтенсифікацією сільськогосподарського виробництва? Які існують відмінності між поняттями «інтенсивність» та «інтенсифікація»?
8. Які ви знаєте основні напрями формування інтенсивного типу розвитку аграрних підприємств і котрі з них є пріоритетними на сучасному етапі?
9. Що ви розумієте під двоїстим характером інтенсифікації і який негативний вплив вона може справити на агроекологічну систему?

10. Розкрийте основні ознаки екологічності інтенсивного типу розвитку підприємств. Які вимоги ставить Закон України «Про охорону навколишнього середовища» щодо збереження навколишнього середовища?
11. Яку роль відіграє інвестиційна політика у формуванні інтенсивного типу розвитку?
12. Охарактеризуйте процес кругообігу авансованих підприємством сукупних виробничих ресурсів і значущість кожної з його стадій.
13. Від чого залежать час одного обороту авансованих ресурсів і маса річного валового продукту підприємства? До яких наслідків призводить прискорення або уповільнення швидкості обороту ресурсів?
14. Як можна визначити коефіцієнт (швидкість) обороту ресурсів і від чого залежить рівень цього показника?
15. Чому один і той же результат можна одержати за меншої кількості ресурсів, але за більшого коефіцієнта їх обороту, і навпаки — за більшого обсягу ресурсів, але меншої швидкості їх руху?
16. В якій економічній формі перебуває авансований фонд оплати праці?
17. Чому характер обороту авансованого фонду оплати праці ідентичний характеру обороту предметів праці і яким способом можна визначити величину цього фонду?
18. Обґрунтуйте існування органічного взаємозв'язку між оборотом авансованого фонду оплати праці, рухом чистої продукції і створенням додаткового продукту.
19. Як можна у формалізованому вигляді обґрунтувати механізм формування обсягу валового продукту підприємства залежно від забезпеченості ресурсами і швидкості їх обороту?
20. За якими факторами будуються ресурсна кореляційна модель і кореляційна модель інтенсивності? Як визначають індекс виробничої потужності та індекс інтенсивності?
21. За якого співвідношення між індексом виробничої потужності та індексом інтенсивності формується інтенсивний тип розвитку, а за якого — екстенсивний? Як можна визначити в загальному вигляді розмір ефекту від прискорення обороту ресурсів?
22. Обґрунтуйте методику визначення додаткового ефекту (втрат) від прискорення (уповільнення) руху авансованих ресурсів за різного співвідношення між фактичним обсягом виробництва продукції та її нормативним рівнем, розрахованим за кореляційними моделями.
23. Як розподіляється валовий продукт (валова продукція) в недержавних аграрних підприємствах? Чому характер такого розподілу впливає на формування відповідного типу їх розвитку?
24. Розкрийте суть, значення і механізм формування фонду відшкодування.

25. Що ви розумієте під госпрозрахунковою чистою продукцією і фондом споживання? Розкрийте механізм формування цього фонду.

26. Обґрунтуйте суть фонду нагромадження. Які економічні мотиви необхідно брати до уваги, щоб забезпечити раціональне співвідношення між фондами споживання і нагромадження?

27. Для якої мети створюється резервний фонд? Обґрунтуйте, за якого характеру розподілу валового продукту створюються передумови для інтенсивного типу розвитку підприємств?

28. За якими показниками можна оцінювати темпи і пропорції відтворення на підприємстві? Розкрийте методику їх визначення.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 19.1.

За даними річного бухгалтерського звіту визначити економічний тип розвитку аграрного підприємства. Для врахування дії природного фактора розрахунки вести за середніми даними базового і звітного періодів.

Вихідна інформація. Дані про розмір авансованого капіталу беруть із завдання 13.1, а про обсяг виробництва валової продукції — із попередніх завдань теми 6 або ж форми № 6-АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці», код 010.

Методика виконання. Середні дані розміру авансованого капіталу і обсягу виробництва валової продукції визначаються як середня арифметична за три останніх роки (звітний період) і за три попередніх роки (базовий період). Вибір кількості років може бути уточнений з позиції необхідності забезпечення зіставності даних про розмір авансованого капіталу. Наприклад, через високі темпи інфляції може бути здійснена переоцінка (індексація) основних засобів, що призведе до непорівнянності авансованого капіталу до і після переоцінки цього ресурсу. Для розрахунку середньої величини показника Y — віддачі авансованого капіталу за валовою продукцією — потрібно цей вид ефекту підсумувати за всі роки базового і окремо звітного періоду і одержаний результат поділити на сумарну величину авансованого капіталу, розраховану за ці ж роки вказаних періодів.

Для визначення економічного типу розвитку підприємства спочатку потрібно розрахувати кількісний вплив розміру авансованого капіталу і ефективності його використання на приріст валової продукції:

$$\frac{AK_1 \cdot Y_1}{AK_0 \cdot Y_0} = \frac{AK_1 \cdot Y_1}{AK_0 \cdot Y_1} \cdot \frac{AK_0 \cdot Y_1}{AK_0 \cdot Y_0},$$

де AK_1 і AK_0 — авансований капітал відповідна у звітному і базовому роках. Перший частковий індекс показує відносний приріст продукції в результаті збільшення розміру авансованого капіталу на 1 га, а другий — завдяки підвищенню ефективності його використання. Абсолютний вплив цих факторів на приріст продукції визначається з виразу

$$AK_1 \cdot Y_1 - AK_0 \cdot Y_0 = (AK_1 \cdot Y_1 - AK_0 \cdot Y_1) + (AK_0 \cdot Y_1 - AK_0 \cdot Y_0).$$

Цей вираз скорочено можна записати так:

$$\Delta BП = \Delta BП_{ак} + \Delta BП_Y,$$

де $\Delta BП_{ак}$ і $\Delta BП_Y$ — приріст (зменшення) валової продукції, одержаний завдяки збільшенню (зменшенню) відповідно авансованого капіталу і показника ефективності його використання.

Звідси питому вагу екстенсивного (першого) фактора та інтенсивного (другого) фактора можна визначити за формулами

$$D_{AK} = (\Delta BП_{AK} : \Delta BП) \cdot 100;$$

$$D_Y = (\Delta BП_Y : \Delta BП) \cdot 100.$$

Оцінка одержаних результатів. Здійснюється виходячи із співвідношення питомої ваги екстенсивного та інтенсивного факторів. Якщо приріст валової продукції $\Delta BП$ повністю одержано за рахунок інтенсивного фактора, то $D_Y = 100\%$, отже, у підприємстві сформувався інтенсивний тип розвитку. Якщо $\Delta BП$ повністю одержано за рахунок екстенсивного фактора, тоді $D_{AK} = 100\%$, що відповідає екстенсивному типу розвитку. Якщо $D_Y > D_{AK}$, у підприємстві сформувався інтенсивно-екстенсивний тип розвитку, а за умови, що $D_Y < D_{AK}$ — екстенсивно-інтенсивний. Зрівноважений тип розвитку має місце тоді, коли $D_Y = D_{AK}$. Якщо приріст валової продукції має від'ємне значення, це означає, що у підприємстві має місце звужений тип відтворення, який призводить до банкрутства.

Завдання 19.2.

За даними річного бухгалтерського звіту визначити можливі показники, що характеризують матеріально-речову складову інтенсивності і показники її результативної складової. Порівняти ці показники в динаміці та з аналогічними показниками кращого господарства і середніми даними по району. Зробити відповідні висновки.

Показники матеріально-речової складової інтенсивності:

А. В цілому по підприємству:

- 1) вартість авансованого капіталу на 1 га сільськогосподарських угідь;
- 2) витрати виробництва на 1 га цих угідь, в т. ч. матеріальні витрати і витрати на оплату праці;
- 3) інтегральний показник інтенсивності використання землі.

Б. В цілому по рослинництву:

1) витрати виробництва в рослинництві на 1 га ріллі, в т. ч. витрати на оплату праці і витрати на добрива;

2) питома вага інтенсивних культур у структурі посівної площі підприємства.

В. В цілому по тваринництву:

1) витрати виробництва в тваринництві на 1 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. витрати на оплату праці і на корми;

2) щільність поголів'я відповідного виду тварин на 100 га певних земельних угідь.

Г. По окремих галузях:

1) в рослинництві — витрати виробництва на 1 га посіву культури;

2) у тваринництві — витрати виробництва на 1 голову тварин.

Показники результативної складової інтенсивності:

А. В цілому по підприємству:

1) віддача авансованого капіталу за валовою продукцією;

2) окупність валовою продукцією поточних витрат виробництва;

3) ефективність додаткових вкладень у спожиті виробничі ресурси;

Б. В цілому по рослинництву:

1) окупність валовою продукцією рослинництва поточних витрат рослинництва і окремо витрат на добрива;

2) ефективність додаткових вкладень у спожиті виробничі ресурси рослинництва;

В. В цілому по тваринництву:

1) окупність валовою продукцією тваринництва поточних витрат у тваринництві і окремо витрат на корми;

2) ефективність додаткових вкладень у спожиті виробничі ресурси в тваринництві.

Г. По окремих галузях:

1) окупність грошовою виручкою від реалізації продукції повних витрат, що понесені на виробництво і збут цієї продукції;

2) ефективність додаткових вкладень у спожиті ресурси галузі.

Вихідна інформація. Дані про вартість авансованого капіталу на 1 га угідь беруть із завдання 13.1. Інформація про витрати виробництва в цілому по підприємству і окремо по рослинництву і тваринництву, а також про витрати на оплату праці, на корми, про загальну суму матеріальних витрат міститься у формі № 6-АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці», довідка 2 «Затрати на основне виробництво» відповідно по кодах 500, 250, 262 і 260, графи 1, 2, 3. Інформацію про питому вагу інтенсивних культур беруть із завдання 7.2. Дані про поголів'я різних видів тварин містяться у формі № 13-АПК «Виробництво і собівартість продукції тваринництва», коди 010—110, графа 1. В цій же формі по графі 2 відповідних кодів є дані про поточні витрати виробництва у галузях тваринництва. Аналогічна інформація по галузях рослинництва міститься у формі № 9-АПК «Виробництво і собі-

вартість продукції рослинництва», коди 010—0190, графа 2 «Затрати — всього».

Дані про валову продукцію рослинництва, тваринництва і в цілому по підприємству містяться у формі № 6-АПК, відповідно коди 011, 014, 010, графа 1.

Методика виконання. Витрати виробництва на одиницю земельної площі підприємства визначаються діленням їх загальної суми (код 500, графа 1) на площу сільськогосподарських угідь. Аналогічно визначають на одиницю площі суму матеріальних витрат і витрат на оплату праці (відповідно коди 260 і 250). Інтегральний показник інтенсивності використання землі (Із) розраховують за формулою

$$I_z = \sqrt[3]{K_p \cdot K_m \cdot K_k},$$

де K_p — коефіцієнт розораності; K_m — коефіцієнт меліорованості; K_k — питома вага інтенсивних культур у структурі посівів (коефіцієнт).

Показники матеріально-речової складової інтенсивності в рослинництві визначають діленням витрат виробництва в рослинництві (код 500, графа 2) і окремо витрат на оплату праці (код 250, графа 2) та витрат на добрива (код 264, графа 2) на площу ріллі. Показник питомої ваги інтенсивних культур беруть із завдання 7.1. Показники цієї ж складової в тваринництві розраховують діленням поточних витрат у тваринництві (код 500, графа 3) і окремо витрат на оплату праці (код 250, графа 3) та на корми (код 262, графа 3) на площу сільськогосподарських угідь. Щільність поголів'я розраховують діленням середньорічного поголів'я відповідної групи тварин на площу відповідних сільськогосподарських угідь (щільність поголів'я великої рогатої худоби і овець розраховується на 100 га сільськогосподарських угідь, свиней — на 100 га ріллі, птиці — на 100 га посіву зернових).

По окремих галузях рослинництва показник матеріально-речової складової визначають діленням поточних витрат, що понесені на вирощування відповідної культури, на її зібрану площу, а по галузях тваринництва — витрати ділять на середньорічне поголів'я тварин відповідного виду.

Показник віддачі авансованого капіталу валовою продукцією визначається діленням її вартості у порівнянних цінах 1996 р. на середньорічну величину авансованого капіталу. Показник окупності валовою продукцією поточних витрат ще називають ефективністю використання авансованих ресурсів на стадії виробниц-

тва. Ефективність додаткових вкладень у спожиті виробничі ресурси визначається з виразу

$$(ВП_1 - ВП_0) : (ВВ_1 - ВВ_0) = \Delta ВП : \Delta ВВ,$$

де $ВВ_1$ і $ВВ_0$ — виробничі витрати по основному виробництву у звітному і базовому роках.

В цілому по рослинництву показник окупності поточних витрат розраховують діленням валової продукції рослинництва на суму таких витрат, понесених в цьому комплексі галузей, а показник окупності витрат на добрива — аналогічним способом, лише дільником є вказані витрати. Ефективність додаткових вкладень у спожиті виробничі ресурси рослинництва визначається за такою ж методикою, що і в цілому по підприємству. Особливість полягає в тому, що тут оперують у звітному і базовому періодах валовою продукцією рослинництва і витратами виробництва в цьому комплексі галузей.

В цілому по тваринництву показники матеріально-речової складової інтенсивності визначаються за тими ж методичними підходами, що й і по рослинництву.

По окремих галузях окупність повних витрат (повна собівартість проданої продукції) визначається діленням грошової виручки від реалізації певного виду продукції на вказані витрати. Ефективність додаткових вкладень у спожиті ресурси конкретної галузі визначається з виразу

$$(ГВ_1 - ГВ_0) : (ПС_1 - ПС_0) = \Delta ГВ : \Delta ПС,$$

де $ГВ_1$ і $ГВ_0$ — грошова виручка від реалізації продукції відповідно у звітному і базовому роках; $ПС_1$ і $ПС_0$ — повна собівартість реалізованої продукції в цих роках. Для дотримання єдиного методологічного підходу ці показники потрібно було б визначати за валовою продукцією, що одержана від конкретної галузі, і всіма виробничими витратами. Але в річному бухгалтерському звіті відсутня інформація про вартість валової продукції в порівнянних цінах, що одержана від окремих галузей (виробництво зерна, цукрового буряку, молока тощо).

Оцінка одержаних результатів. За однакових інших умов, чим вищі показники матеріально-речової складової інтенсивності, тим кращих результатів виробництва слід очікувати, але за умови, що ці показники не перевищують раціонального рівня. Щоб переконатися, наскільки підприємству було економічно вигідним інвестування ресурсів у виробництво, потрібно кожну групу показників матеріально-речової складової інтенсивності

(по підприємству, в цілому по рослинництву, в цілому по тваринництву, по окремих галузях) розглядати в єдності з відповідною групою показників результативної складової інтенсивності. Чим вищі ці показники, тим краще підприємство використовувало ресурси на стадії виробництва. Для поглиблення висновків доцільно порівняти показники в динаміці, з аналогічними даними кращого господарства і з середніми по району.

Детальний аналіз цих двох груп показників по рослинництву, тваринництву і окремих галузях дасть змогу вивчити, які виробництва справили найбільш істотний позитивний вплив на результативну складову інтенсивності, а які — негативний.

Слід зазначити, що множинність показників матеріально-речової і результативної складової інтенсивності нерідко ускладнює аналіз через можливу різнонаправленість їх зміни і в окремих випадках не дає змоги зробити однозначний висновок щодо динаміки інтенсивності. Тому є потреба в побудові комплексного показника інтенсивності, який би поєднував у собі основні показники її складових: динаміку зміни авансованого капіталу і спожитих ресурсів та динаміку віддачі авансованого капіталу і спожитих ресурсів за валовою продукцією.

В розгорнутому вигляді формулу цього показника можна записати, з врахуванням вимог побудови інтегральних показників, так:

$$IK = \sqrt[4]{\frac{AK_1}{AK_0} \cdot \frac{ВП_1}{ВП_0} : \frac{AK_1}{AK_0} \cdot \frac{ВВ_1}{ВВ_0} \cdot \frac{ВП_1}{ВП_0} : \frac{ВВ_1}{ВВ_0}}$$

де AK_1 і AK_0 — авансований капітал підприємства у звітному і базовому періодах.

Після здійснення необхідних математичних перетворень формула набуває вигляду:

$$IK = \sqrt[4]{ВП_1^2 : ВВ_0^2}$$

Завдання 19.3. Визначити в динаміці коефіцієнт обороту сукупних авансованих ресурсів та показники, що характеризують розподіл новоствореної вартості, а саме норму пропорційності і норму нагромадження.

Вихідна інформація. Дані, необхідні для визначення коефіцієнта обороту, зокрема про амортизацію, матеріальні витрати, фактичний фонд оплати праці, беруть із завдання 16.1, про середньорічну вартість основних і оборотних виробничих фондів — із форми № 6-АПК «Виробництво продукції і продуктивність праці», довідка 1, код 212.

Для визначення норми пропорційності інформація про фонд споживання міститься в цій же формі, коди 180 і 190, а також у формі № 4 «Звіт про власний капітал», код 140. В цій же формі по кодах 150 і 160 відображаються кошти, що йдуть на виробничий розвиток (спрямування прибутку до статутного капіталу і резервного капіталу). Дані про нерозподілений прибуток беруть із форми № 1 «Баланс», код 350, графа 4. Слід зазначити, що в господарських товариствах обов'язково створюється страховий фонд.

Методика виконання. Коефіцієнт обороту сукупних авансованих ресурсів визначається за формулою

$$K_{AP} = \frac{A + MB + \Phi_{OP}}{\Phi_{OC} + \Phi_{OB} + AOP},$$

де A — амортизація; MB — матеріальні витрати; Φ_{OP} — фактичний фонд оплати праці; Φ_{OC} і Φ_{OB} — середньорічна вартість основних виробничих фондів і оборотних засобів; AOP — авансований фонд оплати праці. Оскільки в річному бухгалтерському звіті немає інформації про AOP , то, щоб його визначити, потрібно фактичний фонд оплати праці поділити на коефіцієнт обороту оборотних фондів, розрахований за матеріальними витратами (див. завдання 11.2). Показник K_{AP} доцільно розраховувати за звітний і базовий роки.

Показники розподілу чистої продукції (новоствореної вартості) визначаються лише за умови, якщо підприємство працює прибутково. Для розрахунку норми пропорційності спочатку потрібно чисту продукцію (у річному бухгалтерському звіті вона має назву «валовий дохід», що відображається по коду 170 форми № 6-АПК) зменшити на виплати в бюджет, зокрема, на суму відрахувань на соціальні заходи (код 200 форми № 6-АПК). В результаті одержують госпрозрахункову новостворену вартість (чисту продукцію).

Щоб визначити частку фонду споживання в ній, спочатку потрібно додати до фонду оплати праці (сума кодів 180 і 190 форми № 6-АПК) відрахування прибутку на виплату дивідендів (код 140, форма № 4). Одержану суму (фонд споживання) ділять на госпрозрахункову новостворену вартість.

Частку фонду нагромадження розраховують за аналогічним методичним підходом, тільки в чисельнику беруть суму прибутку, що направлена до статутного капіталу і резервного капіталу (коди 150 і 160 цієї ж форми).

Частку нерозподіленого прибутку визначають діленням його величини (код 350, графа 4 форми № 1) на госпрозрахункову чисту продукцію (новостворену вартість).

Норму нагромадження розраховують з відношення фонду нагромадження до одержаного чистого прибутку (код 220, графа 3 форми № 1).

Оцінка одержаних результатів. Підвищення коефіцієнта обороту сукупних авансованих ресурсів дає змогу підприємствам за одного і того ж розміру ресурсів отримати більший обсяг виробництва продукції (за однакових інших умов) або ж за меншого обсягу ресурсів отримати той же результат, що був досягнутий за їх більшого розміру. Тому доцільно порівняти зміну даного показника в динаміці зі зміною обсягу виробництва продукції. При цьому потрібно брати до уваги і зміни, що відбулися в розмірі ресурсів. Висновки будуть більш точними, якщо одержані результати порівняти з даними кращого підприємства та з середніми даними по району.

При оцінці показника норми пропорційності потрібно виходити з того, що в підприємствах, в яких частка фонду нагромадження і нерозподіленого прибутку незначна, створюються несприятливі умови для здійснення інвестиційної діяльності, що може мати вкрай негативні наслідки, якщо така тенденція в розподілі госпрозрахункової новоствореної вартості збережеться в найближчі роки. Зроблені висновки можуть бути істотно поглиблені на основі аналізу показника норми нагромадження. З її підвищенням у підприємства з'являється можливість активізації своєї діяльності щодо прискорення темпів розширеного відтворення, і навпаки. Разом з тим слід мати на увазі, що для підприємств важливо мати значну суму коштів, що спрямовуються на нагромадження. Тому для всебічної оцінки пропорцій розподілу валового продукту і можливостей активізації інвестиційної діяльності потрібно визначати розмір фонду нагромадження і нерозподіленого прибутку на 1 га сільськогосподарських угідь.

Література

Закон України «Про пестициди і агрохімікати» // Голос України. — 1995. — 11 квітня. — № 67.

Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 310—328.

Андрійчук В. Г. Эффективность использования производственного потенциала в сельском хозяйстве. — М.: Экономика, 1983. — С. 61—85.

Тригобчук В. Ресурсно-економічна складова національної безпеки // Економіка України. — 1999. — № 2.

**РОЗМІЩЕННЯ І СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ВИРОБНИЦТВА ТА ГАЛУЗЕВА
СТРУКТУРА АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Рациональне розміщення і спеціалізація сільськогосподарського виробництва мають важливе значення для підвищення його економічної ефективності. Тому майбутнім економістам-менеджерам потрібно ґрунтовно засвоїти як теоретико-методологічні, так і практичні аспекти цієї проблеми.

Розпочати вивчення даної теми потрібно із з'ясування суті понять «розміщення» і «спеціалізація». В даний час спеціалізація є загальним явищем, що притаманне сільському господарству всіх цивілізованих країн. Важливо пам'ятати, що на розміщення і спеціалізацію сільськогосподарського виробництва впливає ряд факторів. При вивченні цього питання потрібно звернути увагу на особливості впливу кожного з факторів, що спричинені характером його виникнення (існування). Необхідно знати, зокрема, що природний фактор є основоположним. Проте в умовах ринку не менш важливими є економічні фактори і, насамперед такі, як фактор економічних переваг, конкурентоспроможність товару, наявність ринків його збуту. Для кожного підприємства при вирішенні питання про його спеціалізацію істотного значення можуть бути фактори, що мають обмежувальний характер щодо розширення ним певних видів діяльності. У зв'язку з цим слід з'ясувати, чому фактична забезпеченість підприємств трудовими ресурсами, а також біологічні фактори нерідко не дають їм можливості розвивати в бажаних масштабах галузі, для яких вони мають сприятливі природні та економічні умови.

При вивченні питання розміщення сільськогосподарського виробництва по природних зонах України потрібно звернути увагу на територіальну та ґрунтово-кліматичну характеристики природних зон України. Важливо знати, зокрема, які області входять в ту чи іншу зону, характер її ґрунтового покриву, кількість опадів, ступінь розораності і головне — які галузі рослинництва і тваринництва є тут провідними. Необхідно логічно підійти до висновку щодо можливостей України виробляти необхідні обсяги

сільськогосподарської продукції і нарощувати експортний потенціал, зважаючи на її ґрунтово-кліматичні умови.

Спеціалізація сільського господарства і окремих аграрних підприємств — це складний процес. При його вивченні насамперед слід з'ясувати, які існують у даний час форми спеціалізації. Допоможе цьому аналіз наступної схеми:

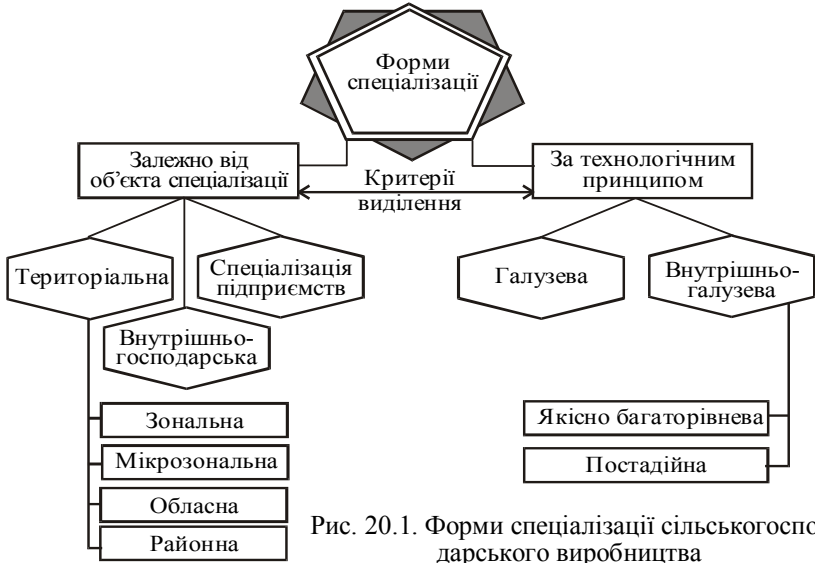

Рис. 20.1. Форми спеціалізації сільськогосподарського виробництва

Необхідно добре вникнути в суть кожної з форм спеціалізації, усвідомити їх значення і взаємозв'язок з іншими. Скажімо, потрібно знати, чому територіальна спеціалізація накладає відбиток на спеціалізацію підприємств, а остання — на внутрішньогосподарську спеціалізацію. Водночас слід скласти чітке уявлення про еволюцію спеціалізації аграрних підприємств в нашій країні, а також про ті складнощі, які спонукають їх до багатогалузевого розвитку в умовах економічної кризи. Велике значення для економіки підприємств має внутрішньогосподарська спеціалізація. У зв'язку з цим важливо зрозуміти, через які важелі ця форма спеціалізації забезпечує вищу доходність виробництва.

При розгляді галузевої і внутрішньогалузевої спеціалізації варто навчитися чітко розрізняти функціонування галузі за принципом закінченого циклу виробництва і за принципом виділення окремих технологічних стадій у самостійне виробництво. Крім того, слід з'ясувати суть і значення для забезпечення якісних параметрів галузі якісно багаторівневої форми спеціалізації.

Необхідно обов'язково знати, що територіальну спеціалізацію і спеціалізацію аграрних підприємств визначають за показником структури товарної продукції і що існують критерії, за якими аграрні підприємства відносять до вузько спеціалізованих, спеціалізованих на двох і трьох галузях і до багатогалузевих. Особливу увагу слід звернути на методичний підхід до визначення виробничого напрямку підприємства і коефіцієнта зосередженості товарного виробництва. Глибше засвоїти це питання допоможе читачу виконання завдання 20.1.

Одним з важливих питань теми є питання, присвячене дослідженню галузей і галузевої структури аграрних підприємств. При його вивченні потрібно найперше з'ясувати суть поняття «галузь» і ознайомитися з градацією галузей сільського господарства. Це дасть змогу глибше зрозуміти значення головних, додаткових і підсобних галузей для економіки підприємства, а також економічні підходи до їх визначення.

Існує також нагальна потреба в ґрунтовному засвоєнні методики визначення галузевої структури підприємства. Потрібно, зокрема, знати, що головним показником галузевої структури є структура валової продукції, а додатковими — структура трудових і матеріально-грошових витрат. Знання цього аспекту теми вкупі із знанням того, які галузі є між собою конкуруючими, а які взаємодоповнюючими, є вкрай важливим для майбутніх економістів-менеджерів, оскільки дає їм ефективний інструмент для цілеспрямованого удосконалення галузевої структури підприємства і досягнення на цій основі більшого економічного ефекту.

На особливу увагу заслуговує питання визначення ефективності галузевої структури підприємств. Головне тут — ґрунтовно засвоїти методику визначення структури прибутку і механізм використання даного показника для розв'язання цього важливого завдання. Водночас потрібно знати, які додаткові показники використовуються для оцінки рівня ефективності галузевої структури. Для поглибленого вивчення цього питання читачу пропонується виконати завдання 20.2. Необхідно також досконало засвоїти методику визначення додаткового ефекту, що виникає завдяки раціональним змінам у галузевій структурі підприємства. Дуже важливо пам'ятати, що ця методика дає можливість водночас визначити і додатковий ефект від поліпшення технології та організації виробництва. Закріпити методику визначення цих додаткових ефектів читач має змогу, виконавши завдання 20.3.

Під впливом конкуренції і зміни кон'юнктури ринку перед підприємствами нерідко виникає необхідність у зміні галузевої структури, подальшому її удосконаленні. У зв'язку з цим майбу-

тнім економістам-аграрникам потрібно ґрунтовно оволодіти методикою добору конкуруючих галузей. Головне при цьому зрозуміти, чому дві конкуруючі культури, по яких коефіцієнт заміни одного продукту іншим дорівнює зворотному співвідношенню цін на цих два продукти, є однаково економічно вигідними. Варто на конкретних прикладах, що наведені в підручнику, простежити, як визначається коефіцієнт заміни і коефіцієнт цінового співвідношення і як впливає перевищення одного з коефіцієнтів над іншим на вибір однієї з конкуруючих галузей. Засвоєння цієї методики буде повним, якщо читач опанує дві її модифікації, одна з яких враховує випадки, коли постійні витрати в конкуруючих культурах однакові, а змінні витрати різні, а друга — коли ці культури відрізняються як за постійними, так і за змінними витратами.

Необхідно пам'ятати, що ця методика ґрунтується на використанні фактичних і очікуваних даних про ціни і урожайність культур. Проте в плановому періоді ці дані можуть набувати інших значень. Тому економісти-менеджери повинні оволодіти методикою визначення «чутливості» прибутку до зміни ціни і урожайності конкуруючих культур. Це стане запорукою того, що рішення при виборі таких культур будуть обґрунтованими. Читачу пропонується завдання 20.4, самостійне виконання якого сприятиме засвоєнню всіх деталей методики.

План семінарсько-практичного заняття

1. Сутність понять розміщення і спеціалізації сільськогосподарського виробництва. Фактори розміщення і спеціалізації в умовах ринку.
2. Розміщення сільськогосподарського виробництва по природних зонах України.
3. Форми спеціалізації сільськогосподарського виробництва та їх характеристика.
4. Методика визначення виробничого напрямку підприємств.
5. Галузі і галузева структура аграрних підприємств.
6. Методика визначення економічної ефективності галузевої структури підприємств і додаткового ефекту від її зміни.
7. Методика добору конкуруючих галузей при формуванні галузевої структури.
8. Методика визначення «чутливості» прибутку до зміни ціни і урожайності конкуруючих культур.

Терміни і поняття

Розміщення — це форма суспільного поділу праці, що характеризує його з кількісного боку і вказує, які види продукції, в якому обсязі і на якій площі виробляються на тій чи іншій території (зоні, мікрозоні, області, районі, окремій виробничій одиниці).

Спеціалізація — це форма суспільного поділу праці, що характеризує його з якісного боку і вказує, виробництво яких саме видів продукції є переважачим на даній території.

Територіальна спеціалізація — переважаче виробництво тих чи інших видів сільськогосподарської продукції на певній території.

Зональна (мікрональна) спеціалізація — різновид територіальної спеціалізації, що вказує на переважаче виробництво відповідних видів продукції в певній ґрунтово-кліматичній зоні (мікрозоні).

Спеціалізація аграрних підприємств — це переважаче виробництво в них відповідного виду (видів) продукції, для якого тут є відносно кращі ґрунтово-кліматичні умови.

Внутрішньогосподарська спеціалізація — це зосередження виробництва певних видів продукції або його технологічних стадій на окремих внутрішньогосподарських підрозділах підприємства — бригадах, фермах, кооперативах, ланках, загонах.

Галузева спеціалізація — це така форма спеціалізації, за якої певна галузь функціонує в підприємстві за принципом замкнутого (закінченого) циклу виробництва.

Внутрішньогалузева спеціалізація — це відокремлене виробництво в межах однієї і тієї ж галузі.

Постадійна спеціалізація — різновид внутрішньогалузевої спеціалізації, за якого окремі стадії технологічного циклу галузі виділяються у самостійні виробництва.

Якісно багаторівнева спеціалізація — різновид внутрішньогалузевої спеціалізації, за якого виділяються декілька рівнів функціонування однієї і тієї ж галузі за принципом замкнутого циклу, що забезпечують якісний стан її розвитку.

Структура товарної продукції — показник, що відображає місце кожної товарної галузі у формуванні грошової виручки від реалізації продукції.

Виробничий напрям підприємства — термін, який за своїм змістом близький до поняття спеціалізації підприємства і формулюється за назвою двох-трьох галузей, що мають найбільшу частку в структурі товарної продукції.

Коефіцієнт зосередження товарного виробництва — показник, що характеризує рівень спеціалізації господарства з урахуванням розміру всіх товарних галузей.

Галузь — це частина сільськогосподарського виробництва, яка відрізняється від інших його частин кінцевою продукцією, набором засобів виробництва (предметів і знарядь праці), технологією виробництва і організацією, а також професійним складом працівників.

Структура валової продукції — показник, що відображає місце кожної галузі у виробництві валової продукції сільського господарства.

Структура прибутку — показник, що відображає місце кожної товарної галузі у формуванні прибутку підприємства, не скоригованого на позачінові доходи і витрати та на одержаний збиток від реалізації продукції окремих галузей.

Коефіцієнт заміни — показник, що відображає співвідношення між урожайністю культури, яка розглядається як об'єкт заміни, і урожайністю культури-замінника.

Подумайте над запитаннями

1. Розкрийте суть понять «розміщення» і «спеціалізація» сільськогосподарського виробництва. Яке значення мають раціональне розміщення і спеціалізація для економіки галузі та окремих підприємств?
2. Які ви знаєте фактори розміщення і спеціалізації в умовах ринку? Охарактеризуйте їх.
3. Назвіть природно-економічні зони України і обґрунтуйте, за якими ознаками (факторами) вони виділяються. Охарактеризуйте зону Полісся.
4. Дайте характеристику зон Лісостепу і Степу. Які істотні відмінності цих зон?
5. Охарактеризуйте зони передгірних і гірських районів Карпат і Криму. Що є спільного між цими зонами і що відрізняє їх?
6. Як ви оцінюєте ґрунтово-кліматичні умови України в цілому для виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції?
7. Які ви знаєте форми спеціалізації залежно від об'єкта спеціалізації? Дайте їх загальну характеристику.
8. Які складнощі виникли зі спеціалізацією аграрних підприємств в умовах економічної кризи? Які ви бачите перспективи розвитку цієї форми спеціалізації?
9. Логічно доведіть, чому територіальна спеціалізація накладає відбиток на спеціалізацію підприємств, а остання — на внутрішньогосподарську спеціалізацію.
10. В чому ви вбачаєте необхідність розвитку внутрішньогосподарської спеціалізації? Чи притаманна ця форма спеціалізації всім типам аграрних підприємств?
11. Які ви знаєте форми спеціалізації за технологічним принципом виробництва продукції? Дайте їх загальну характеристику.
12. В чому ви вбачаєте необхідність розвитку і подальшого удосконалення якісно багаторівневої спеціалізації?
13. Чому, на ваш погляд, в умовах економічної кризи відбулося значне згортання постадійної спеціалізації? Що потрібно зробити, щоб ця форма спеціалізації набула розвитку?
14. За яким показником визначаються територіальна спеціалізація і спеціалізація аграрних підприємств і як його розраховують?
15. За яким параметром прийнято відносити аграрні підприємства до вузькоспеціалізованих, спеціалізованих на двох і на трьох галузях? Назвіть межі цього параметра.
16. Обґрунтуйте методика визначення виробничого напрямку підприємства. Який існує зв'язок між спеціалізацією підприємства і його виробничим напрямом?
17. Для якої мети визначають коефіцієнт зосередження товарного виробництва і яка методика його розрахунку?
18. Дайте визначення поняття «галузь» і розкрийте багаторівневу градацію галузей сільського господарства.

19. За яким критерієм відбувається поділ галузей на головні, додаткові і підсобні? Обґрунтуйте значення цих галузей і можливість їх метаморфозу.
20. Розкрийте методику визначення галузевої структури підприємства за головним і додатковими показниками. Чим відрізняється показник структури товарної продукції від головного показника галузевої структури?
21. Чому економічну ефективність галузевої структури визначають через економічну ефективність товарних галузей підприємства? Обґрунтуйте методику такого визначення.
22. Як визначається економічний ефект від зміни галузевої структури підприємства? Чи може цей ефект набувати від'ємного значення?
23. Чи виникає необхідність у зміні галузевої структури підприємства і, якщо так, то які чинники її спричиняють?
24. Обґрунтуйте економічний підхід до добору конкуруючих галузей. Як визначаються коефіцієнт заміни і коефіцієнт цінного співвідношення? Який механізм їх використання для виявлення більш ефективної галузі?
25. Як модифікується методика добору конкуруючих галузей у випадках, коли постійні витрати по них однакові, а змінні — різні і коли постійні та змінні витрати неоднакові?
26. Чим зумовлюється необхідність визначення «чутливості» прибутку до зміни ціни і врожайності конкуруючих культур? Розкрийте методику такого визначення.
27. Якими міркуваннями керується економіст-менеджер при виборі конкуруючих галузей, якщо «чутливість» прибутку виявилася: а) незначною; б) посередньою; в) істотною?

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 20.1.

За даними річного бухгалтерського звіту визначити виробничий напрям підприємства, коефіцієнт зосередження товарного виробництва, а також місце та роль головної галузі в економіці господарства. Місце галузі визначають за показниками: 1) питома вага галузі в усіх виробничих витратах підприємства; 2) частка трудових затрат галузі в загальних трудових затратах підприємства. Роль галузі в економіці підприємства розраховують за такими показниками: 1) частка грошової виручки від реалізації продукції галузі в загальній виручці підприємства; 2) питома вага прибутку від реалізації продукції галузі в усій масі прибутку підприємства.

Вихідна інформація. Усі необхідні дані для визначення виробничого напрямку підприємства за показниками структури товарної продукції містяться у формі № 7-АПК «Реалізація сільськогосподарської продукції», коди 0010—0510, графа 3. З цієї ж форми беруть інформацію для розрахунку ролі головної галузі в економіці підприємства (графи 3, 4 або 5 по відповідному коду, по якому відображена інформація головної галузі).

Дані для розрахунку показників місця галузі в економіці підприємства беруть із форми № 9-АПК, якщо головною галуззю є одна з галузей рослинництва (інформація про витрати виробництва відображена в графі 2 відповідних кодів, про трудові затрати людино-годин — по графі 5), або із форми № 13-АПК «Виробництво і собівартість продукції тваринництва», якщо головною є певна галузь тваринництва (дані про витрати виробництва наведено в графі 2 по відповідних кодах, а про трудові затрати — в графі 4).

Методика виконання. Структуру товарної продукції визначають як частку від ділення грошової виручки від продажу відповідного виду продукції по всіх каналах реалізації на загальну суму грошових надходжень і множенням одержаного результату на 100. Цей показник потрібно розрахувати, по-перше, з урахуванням лише продукції сільського господарства і, по-друге, з урахуванням продукції переробки, а також продукції власних підсобних виробництв і наданих послуг на сторону. Розрахунки доцільно вести в таблиці наступної форми:

СТРУКТУРА ТОВАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Вид товарної продукції	Номер коду	Структура товарної продукції сільського господарства		Структура всієї товарної продукції	
		тис. грн.	%	тис. грн.	%
Зернові і зернобобові	0010				
Соняшник	0020				
...	...				
Цукровий буряк	0080				
...	...				
I. Разом по рослинництву	0210				
Велика рогата худоба	0230				
Свині	0240				
...	...				
Молоко незбиране	0370				
...	...				
II. Разом по тваринництву	0450				
Всього по сільськогосподарському виробництву	Сума по пунктах I і II		100		
III. Промислова продукція переробки	0461 + + 0462	×	×		
IV. Продукція допоміжних виробництв і промислів	0464	×	×		
V. Реалізація іншої продукції, робіт і послуг	0470	×	×		
ВСЬОГО	0510	×	×		100

Коефіцієнт зосередження товарного виробництва визначають за формулою

$$K_3 = \frac{100}{\sum P_{вj} (2N_i - 1)},$$

де $P_{вj}$ — питома вага j -ї галузі в структурі товарної продукції, %; N_i — порядковий номер j -ї галузі в ранжованому ряду, побудованому за спадаючою ознакою: перше місце присвоюється галузі з найбільшою питоною вагою в структурі товарної продукції, а останнє — з найменшою. Дані для побудови ранжованого ряду беруть із раніше наведеної таблиці, графа 4 або 5.

Головною галуззю сільськогосподарського виробництва є та, яка має найбільшу питому вагу в структурі товарної продукції сільського господарства. Щоб визначити місце головної галузі в економіці підприємства за першим показником, необхідно витрати виробництва цієї галузі поділити на витрати виробництва в цілому по сільськогосподарському виробництву (сума даних коду 0250, графа 2, форма № 9-АПК з даними коду 220, графа 2, форма № 13-АПК), а за другим показником — прямі затрати праці в галузі поділити на всі прямі затрати праці по сільськогосподарському виробництву (сума даних коду 0630, графа 5, форма № 9-АПК з даними коду 630, графа 4, форма № 13-АПК).

Для визначення ролі галузі в економіці підприємства за першим показником потрібно вироблену в цій галузі продукцію в натурі перевести за порівнянними цінами 1996 р. у вартісний вираз і одержаний результат розділити на весь обсяг валової продукції сільського господарства. Показник економічної ролі головної галузі за другим показником розраховують діленням одержаного від галузі прибутку (графа 4, форма № 7-АПК) на весь прибуток підприємства, одержаний від товарних галузей, не скоригований на збиток (код 0510, графа 4, форма № 7-АПК). За умови, що головна галузь є збитковою, визначають її частку в загальній сумі збитку, не скоригованого на одержаний від інших виробництв прибуток (код 0510, графа 5, форма № 7-АПК).

Оцінка одержаних результатів. При формулюванні виробничого напрямку підприємства в його назву доцільно включати одну, дві або максимум три галузі, які мають найвищу питому вагу в структурі товарної продукції сільського господарства. Виробничий напрям підприємства збігається з його спеціалізацією, коли розміри товарних галузей відповідають прийнятим критеріям віднесення підприємств до вузькоспеціалізованих (питома вага головної галузі в структурі товарної продукції — 50 і більше від-

сотків), спеціалізовані на виробництві продукції двох галузей (їх питома вага більше 67%, в тому числі кожної з них — не менше 25%) і спеціалізовані на виробництві продукції трьох галузей, коли їх питома вага становить 75 і більше відсотків, у тому числі кожної з них — не менше 20—24%. За цих умов кажуть, що підприємство спеціалізується на виробництві відповідних (однієї, двох, трьох) видів продукції. В іншому разі мову ведуть лише про виробничий напрям підприємства. Причому недоцільно в його назву вносити ті галузі, які хоч і займають у структурі товарної продукції друге або третє місце, але їх питома вага менше 5—8%.

На основі структури всієї товарної продукції визначають місце і роль інших, крім сільськогосподарських, видів діяльності в економіці підприємств (детальніше про це див. у темі 19).

Коефіцієнт товарного зосередження галузей засвідчує ступінь спеціалізації і концентрації підприємства з урахуванням усіх його товарних галузей. Причому цей показник доцільно визначати за структурою товарної продукції сільського господарства і окремо за структурою всієї товарної продукції. Останній показник свідчитиме про диверсифікацію виробництва. Прийнято вважати, що коли цей коефіцієнт, визначений за товарними галузями сільського господарства, не перевищує 0,20, то підприємство є багатогалузевим, 0,21—0,30 — зі слабким рівнем спеціалізації, 0,31—0,40 — з середнім, 0,41—0,50 — вище середнього, 0,51—0,60 — з високим і понад 0,60 — з глибоким.

Чим вища питома вага головної галузі у витратах виробництва і трудових затратах, тим вагомніше місце займає головна галузь в економіці підприємства з позиції споживання виробничих ресурсів. Аналогічно підходять до показників ролі галузі в економіці підприємства. Для однозначного висновку про значення головної галузі в економіці підприємства доцільно розрахувати інтегральний показник (K_p) за формулою

$$K_p = \sum_1^2 ПВе_i + \sum_1^2 ПВф_j ,$$

де $\sum_1^2 ПВе_i$ — сума питомої ваги i -х видів загального ефекту (грошової виручки і прибутку) від головної галузі в загальній їх сумі в цілому по підприємству; $\sum_1^2 ПВф_j$ — сума питомої ваги j -х факторів (виробничих витрат і трудових витрат) в загальному їх обсязі по підприємству.

Значення головної галузі в економіці господарства зростає за $K_p > 1$. Якщо ж $K_p < 1$, то це засвідчує, що головна галузь ведеться недостатньо ефективно. Дуже важливо, щоб серед результативних показників найбільшою була питома вага прибутку від цієї галузі в загальній масі підприємства. За такої умови створюються кращі умови для відтворення цієї галузі і функціонування підприємства в цілому.

Завдання 20.2.

За даними річного бухгалтерського звіту визначити галузеву структуру підприємства та досягнутий рівень її економічної ефективності. Оскільки в названому документі відсутні дані для визначення головного показника галузевої структури, що характеризує склад і співвідношення галузей, то для одержання більш-менш повного (хоча й наближеного) уявлення про галузеву структуру потрібно визначити два додаткових показники: структуру матеріально-грошових витрат і структуру трудових витрат.

Для оцінки економічної ефективності галузевої структури потрібно визначити структуру прибутку. Водночас для такої оцінки залучаються й інші показники ефективності (див. тему 15).

Вихідна інформація. Для визначення додаткових показників галузевої структури використовуються дані форми № 9-АПК «Виробництво і собівартість продукції рослинництва», коди 0010—0190, графа 2 «Витрати — всього» і графа 5 «Прямі витрати праці на продукцію», і форми №13-АПК «Виробництво і собівартість продукції тваринництва», коди 010—220, графа 2 «Витрати — всього» і графа 4 «Прямі витрати праці на продукцію». По кодах 0250 і 0650 форми № 9-АПК і відповідних графах наведені дані про загальну суму витрат і трудових затрат у цілому по рослинництву. Ці ж дані по тваринництву містяться у формі №13-АПК, коди 220 і 630, графи 2 і 4.

Структура прибутку (збитку) визначається за даними форми № 7-АПК «Реалізація сільськогосподарської продукції», коди 0010—0470, графа 4 — прибуток, графа 5 — збиток. Інформація про загальну суму прибутку і збитку міститься по коду 0510 згаданих граф цієї форми.

Решту показників ефективності беруть із завдань попередніх тем.

Методика виконання. Показник структури матеріально-грошових витрат визначають діленням витрат, що понесені у певній галузі, на загальну суму цих витрат по підприємству (сума даних коду 0250, графа 2 форми № 9-АПК і коду 220, графа 2 форми №13-АПК). Показник структури трудових затрат визначається аналогічно, лише замість матеріально-грошових тут оперують прямими трудовими витратами (в цілому по господарству їх визначають додаванням даних коду 0650, графа 5 форми

№ 9-АПК і коду 630, графа 4 форми № 13-АПК). Ці показники бажано визначати в середньому за 3—5 років.

При виконанні курсової роботи з даної теми потрібно визначити головний показник — структуру валової продукції. Для цього валове виробництво певного виду продукції множать на його порівнянну ціну. Дані про валове виробництво основних видів продукції містяться у формах № 9-АПК і № 13-АПК. Дані про побічну продукцію беруть нормативно (наприклад, соломи у співвідношенні до зерна як 1:1, гички цукрового буряку як 1:0,5 тощо). Інформацію про порівнянні ціни можна взяти із «Методичних вказівок про складання річного плану підприємства».

Структуру прибутку доцільно визначати за його величиною, не скоригованою на позацінові доходи і витрати та на збитки, отримані від певних галузей. За 100% слід брати прибуток, що наведений по коду 0510, графа 4 форми № 7-АПК, а як ділене — суму прибутку по кожній товарній галузі окремо. Аналогічно визначають структуру збитку. Дані для розрахунку беруть із графи 5 цієї ж форми.

Оцінка одержаних результатів. З підвищенням питомої ваги тих чи інших галузей у структурі матеріально-грошових витрат і трудових затрат зростає їх значення для економіки підприємства. Такий же висновок робиться і на основі аналізу основного показника — структури валової продукції. Порівнюючи дані показники, і, насамперед, структуру валової продукції в динаміці, роблять висновок про кількісні зміни в галузевій структурі підприємства. Порівняння показника структури валової продукції підприємства (за його відсутності — додаткових показників) з показником структури товарної продукції дає змогу отримати достатньо повну інформацію про місце тих галузей, які не є товарними, але продукція яких використовується для виробничого споживання товарними галузями.

Щоб здійснити економічну оцінку галузевої структури, потрібно порівняти структуру товарної продукції із структурою прибутку підприємства. Як правило, найбільшу питому вагу в структурі прибутку мають ті галузі, частка яких найвища в структурі товарної продукції. За раціональної галузевої структури, прогресивних технологій, сучасної організації виробництва питома вага головних галузей у структурі прибутку перевищує її частку в структурі товарної продукції. Якщо ж спостерігається зворотнє явище, це є свідченням відносно низького рівня економічної ефективності виробництва продукції головної галузі.

Для поглибленої оцінки ефективності галузевої структури доцільно також використати традиційні показники рентабельності,

показники норми прибутку на авансований і власний капітал, показники результативної складової інтенсивності.

Завдання 20.3. Визначити вплив структурних зрушень у співвідношенні галузей підприємства, а також змін у технології і організації виробництва на величину прибутку.

Вихідна інформація. Для виконання цього завдання необхідні дані про зібрану площу сільськогосподарських культур (форма № 9-АПК «Виробництво і собівартість продукції рослинництва», графа 1), про середньорічне поголів'я тварин (форма № 13-АПК «Виробництво і собівартість продукції тваринництва», графа 1). Інформацію про прибуток, товарну продукцію по окремих галузях беруть із завдань 20.1 і 20.2.

Методика виконання. Завдання доцільно виконувати у такій послідовності. Спочатку по кожній галузі розраховують прибуток на 1 га посіву відповідної культури і на одну середньорічну голову тварин певного виду у звітному періоді. Потім визначають розрахунковий річний обсяг прибутку в базовому періоді

$$\tilde{\Pi} = \sum_{j=1}^n S_{0j} \cdot P_{1j} + \sum_{i=1}^m \Pi_{ж_{0i}} \cdot Ж_{1i},$$

де S_{0j} — площа посіву j -ї культури в базовому періоді; P_{1j} — вихід прибутку з 1 га посіву j -ї культури в звітному періоді; $\Pi_{ж_{0i}}$ — середньорічне поголів'я тварин i -го виду в базовому періоді; $Ж_{1i}$ — вихід прибутку на одну середньорічну голову тварин i -го виду в звітному періоді; n і m — відповідно кількість вирощуваних у господарстві товарних культур і видів тварин.

Далі необхідно визначити загальний приріст прибутку по підприємству ($\Delta\Pi$):

$$\Delta\Pi = \Pi_1 - \Pi_0,$$

де Π_1 і Π_0 — фактична маса прибутку у звітному і базовому роках.

Звідси приріст прибутку за рахунок змін у галузевій структурі становитиме

$$\Delta P = \Pi_1 - \tilde{\Pi}.$$

Залишкова частина приросту $\Delta Z = \Delta\Pi - \Delta P$ є результатом поліпшення технології і організації виробництва. Якщо в досліджуваний період відбулися зміни в землекористуванні підприємства, цей фактор слід знівелювати.

За умови, що значна кількість галузей підприємства через несприятливе економічне середовище є збитковими, такий розра-

хунок доцільно здійснювати не за прибутком, а за товарною продукцією.

Оцінка одержаних результатів. Збільшення приросту прибутку (товарної продукції) внаслідок змін у галузевій структурі виробництва свідчить про їх доцільність і дає підстави для розробки необхідних заходів щодо дальшого поглиблення спеціалізації і підвищення до оптимального рівня концентрації виробництва.

Завдання 20.4. За вихідними даними обґрунтувати, чи доцільно здійснювати заміну вівса (культура, що розглядається як об'єкт заміни) за рахунок розширення площ під ячменем (культура-замінник), а також кількісно визначити «чутливість» прибутку до зміни ціни та урожайності цих конкуруючих культур.

Вихідна інформація. На підприємстві склалися такі економічні та технологічні параметри розвитку цих двох рослинницьких галузей:

Номер культури	Назва культури	Урожайність, ц/га	Ціна за 1 ц, грн.	Змінні витрати на 1 ц, грн.	Умовний чистий прибуток на 1 ц, грн.	Умовний чистий прибуток на 1 га, грн.
1	Ячмінь	28	23,0	12,3		
2	Овес	34	20,0	12,0		

Методика виконання. Спочатку потрібно підрахувати умовно-чистий прибуток на 1 ц продукції (маржинальний дохід) як різницю між ціною і змінними витратами. Оскільки змінні витрати на 1 ц продукції по цих культурах неоднакові, то замість коефіцієнта цінового співвідношення потрібно розрахувати коефіцієнт співвідношення умовно-чистого прибутку (маржинального доходу) на 1 ц. Щоб зробити висновок про доцільність заміни вівса ячменем, потрібно розрахувати коефіцієнт заміни діленням урожайності культури, що розглядається як об'єкт заміни (урожайність вівса), на урожайність культури-замінника (ячменю). Коефіцієнт співвідношення маржинального доходу визначається діленням цього доходу культури-замінника (ячменю) на дохід культури об'єкта заміни (вівса).

На основі порівняння коефіцієнта заміни з коефіцієнтом цінового співвідношення (співвідношення умовно-чистого прибутку) роблять висновок про доцільність заміни однієї культури іншою. Потрібно, зокрема, знати, що якщо цей коефіцієнт заміни дорівнює коефіцієнту цінового співвідношення (співвідношення доходу), то ці культури вважаються рівноцінними. Якщо коефіцієнт заміни менше коефіцієнта цінового співвідношення (співвідношення доходу), то площу культури-замінника (та, що стоїть у

знаменнику при визначенні коефіцієнта заміни) слід розширювати за рахунок конкуруючої, і навпаки.

Щоб визначити «чутливість» прибутку до зміни ціни та урожайності, спочатку потрібно у формалізованому вигляді прирівняти умовно-чистий прибуток ячменю (УЧП₁) до умовно-чистого прибутку вівса (УЧП₂), розрахованого на 1 га посіву цих культур (умовно-чистий прибуток на 1 ц множать на урожайність):

$$(Y_1 \cdot C_1) - (Y_1 \cdot 3B_1) = (Y_2 \cdot C_2) - (Y_2 \cdot 3B_2) = Y_2 \cdot (C_2 - 3B_2). \quad (1)$$

На основі цієї рівності визначають урожайність вівса, за якої $УЧП_2 = УЧП_1$:

$$\tilde{Y}_2 = \frac{(Y_1 \cdot C_1) - (Y_1 \cdot 3B_1)}{C_2 - 3B_2}. \quad (2)$$

Ціну на продукцію культури, що розглядається як об'єкт заміни (в нашому прикладі овес), за якої $УЧП_2 = УЧП_1$, також визначають на основі рівності 1:

$$C_2 - 3B_2 = \frac{(Y_1 \cdot C_1) - (Y_1 \cdot 3B_1)}{Y_2}. \quad (3)$$

Вираз $C_2 - 3B_2$ — це маржинальний дохід на 1 ц вівса. Щоб визначити ціну 1 ц вівса, за якою витримується рівність (1), можна скористатися формулою

$$\tilde{C}_2 = (C_2 - 3B_2) + 3B_2. \quad (4)$$

Одержаний результат треба оцінювати з позицій імовірності збільшення ціни і підвищення врожайності до визначених рівнів. Очевидно, ймовірність підвищується, коли для досягнення однакового умовно-чистого прибутку вимагається відносно невелике підвищення ціни і урожайності оцінюваних культур. За таких умов порівнювані культури вважаються рівноцінними, але з позицій прибутковості остаточне рішення приймається з урахуванням інших факторів (вимоги сівозмін, договірні зобов'язання тощо).

Відповідь:

1. Замінювати овес ячменем:

а) недоцільно, оскільки ефективність вирощування вівса вища від ефективності вирощування ячменю;

б) обидві культури за доходністю рівноцінні;

в) заміну здійснювати доцільно, оскільки ячмінь забезпечує вищу ефективність виробництва.

2. Урожайність вівса, за якої $УЧП_1 = УЧП_2$: 35,1; 37,5; 38,9; 39,4.

Ціна за 1 ц вівса, за якої $УЧП_1 = УЧП_2$: 20,81; 21,53; 22,4; 20,05.

Література

- Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 378—401.
- Андрійчук В., Бауер Л. Менеджмент: прийняття рішень і ризик. — К.: КНЕУ, 1998. — С. 69—88.
- Касл Э., Бекнер М., Нельсон А. Эффективное фермерское хозяйство: Пер. с англ. — М.: ВО Агропромиздат, 1992. — 495 с.
- Наконечний С. І. Оптимізація структури виробництва сільськогосподарських підприємств // Економіка АПК. — 1998. — № 5.
- Онищенко О. М. Оптимізація галузевої структури сільськогосподарських підприємств. — К.: Урожай, 1972. — С. 6—41, 157—205.

ТЕМА 21

АГРОПРОМИСЛОВА ІНТЕГРАЦІЯ І ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ ЇЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

На початку вивчення даної теми читач має усвідомити, що агропромислова інтеграція, як і спеціалізація — це форма суспільної організації виробництва, спрямована на підвищення його ефективності. Цим і визначаються місце та значення даної теми для засвоєння дисципліни «Економіка аграрних підприємств» і для висококваліфікованої підготовки майбутніх економістів аграрного профілю.

Насамперед читачу потрібно засвоїти економічний зміст таких понять, як «інтеграція» та «агропромислова інтеграція» в широкому і у власному (вузькому) розумінні. Це стане запорукою того, що він буде в змозі ґрунтовно оволодіти всіма питаннями, що пов'язані з організаційним та економічним механізмом функціонування різних типів агропромислових формувань. Важливо також скласти вірне уявлення про економічне та соціальне значення агропромислової інтеграції. Особливу увагу при цьому слід звернути на сутність синергічного ефекту і на джерела його виникнення в умовах реального поєднання сільськогосподарського та агропереробного виробництв. Водночас варто пам'ятати, що поряд з синергічним ефектом аграрні підприємства завдяки інтеграції одержують і додатковий ефект від реалізації кінцевої продукції споживачам. Необхідно з'ясувати механізм виникнення

цього додаткового ефекту і зробити висновок, які структури його привласнюють, коли виробництво відокремлене.

Майбутнім фахівцям з аграрної економіки важливо знати, що організаційною формою агропромислової інтеграції є агропромислово-слові формування — регіональні і господарські. Потрібно ознайомитися з діючими в даний час регіональними агропромисловими формуваннями та з функціонуючим в них економічним механізмом, який має поєднати інтереси агропереробних і сільськогосподарських підприємств. Увагу при цьому варто сконцентрувати на вивченні досвіду роботи агропромислових асоціацій. Бажано з'ясувати позитивні і негативні моменти економічних взаємовідносин між партнерами і завдяки цьому зрозуміти причини, через які дана регіональна форма агропромислової інтеграції не набула великого поширення.

Читачу необхідно ґрунтовно з'ясувати сучасні тенденції розвитку агропромислової інтеграції, пов'язані з приватизацією власності агропереробних підприємств. Розпочати таке з'ясування потрібно з опрацювання Закону України «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі» (липень 1996 р.). Головне, на що потрібно звернути увагу при такому опрацюванні, — це на вимогу закону про передачу 51% акцій агропереробних підприємств, що приватизуються, сільським працівникам — фізичним особам за майнові сертифікати, а також юридичним особам — недержавним аграрним підприємствам. Відносно тих агропереробних підприємств, які були на оренді з викупом і їх трудові колективи внаслідок інфляції та недосконалого законодавства без особливих зусиль викупили державне майно, ставши його власниками (акціонерами), законом визначено, що за рішенням зборів учасників товариства ці підприємства підлягають перетворенню у відкриті акціонерні товариства шляхом додаткового випуску акцій з наступним продажем їх сільськогосподарським товаровиробникам у кількості 51% статутного фонду. Проте цю рекомендацію закону в більшості випадків не було до кінця реалізовано, а тому сільські товаровиробники лише по відносно невеликій кількості агропереробних підприємств мають контрольний пакет акцій.

Мета такого способу приватизації агропереробних підприємств — інтегрувати економічні інтереси сільськогосподарських та агропереробних товаровиробників. Важелем такої інтеграції мала стати виплата дивідендів на акції сільськогосподарських товаровиробників як механізм перерозподілу на їх користь прибутку переробних підприємств взамін на підвищення зацікавленості аграрних

підприємств у постачанні своєї сировини на переробку саме тим переробним підприємствам, власниками акцій яких вони є.

Читачу потрібно усвідомити, що такий спосіб інтеграції сільськогосподарського і агропереробного виробництва не вирішує проблеми повного поєднання економічних інтересів аграрних і переробних підприємств з кількох причин. Основні з них полягають у тому, що через низький рівень ефективності в переробних підприємствах, високу зношеність їх основного капіталу і застарілість технологій виплата дивідендів цими підприємствами стала досить проблематичною. Більше того, економічні інтереси аграрного підприємства як власника акцій і водночас як постачальника переробному підприємству сировини не збігаються з економічними інтересами останнього. Як постачальник сировини аграрне підприємство зацікавлене в одержанні максимального доходу від реалізації своєї сировини, отже, воно намагається підвищувати ціну на неї. З іншого боку, як акціонер це підприємство зацікавлене в отриманні більших дивідендів на акції. В цьому ж зацікавлені і сільські працівники — акціонери. Їх спільні дії в переважній більшості випадків будуть спрямовані на перерозподіл на свою користь якомога більшої частини доходів переробного підприємства. В той же час інтереси трудового колективу переробного підприємства протилежні — він зацікавлений в купівлі сировини за нижчою ціною і в тому, щоб якнайбільшу частку одержаного прибутку залишити в своєму розпорядженні. Якщо до цього додати, що з розвитком вторинного ринку цінних паперів акції переробних підприємств, що зараз є в розпорядженні сільських товаровиробників, можуть перейти у власність таких юридичних і фізичних осіб, які не матимуть нічого спільного з сільськогосподарським виробництвом, то стає очевидним, що мета інтегрувати сільськогосподарське і агропереробне виробництво через передачу сільським товаровиробникам 51% акцій переробних підприємств не може бути досягнута. Потрібні інші, більш ефективні механізми такої інтеграції.

Читачу пропонується для вивчення і самостійної оцінки один з можливих варіантів агропромислової інтеграції, що ґрунтується на запровадженні принципово нового економічного механізму поєднання економічних інтересів аграрних і агропереробних підприємств. Цей механізм передбачає виплату дивідендів і водночас враховує масштаби економічної діяльності аграрних підприємств за показником поставки виробленої ними продукції на переробку. Між учасниками інтеграційного процесу передбачається розподіл кінцевого результату — грошової виручки від ре-

алізації кінцевої продукції (цукру, м'яса, молока, масла, олії тощо) — відповідно до наперед обґрунтованого співвідношення пайової участі кожного з учасників інтегрованого агропромислового виробництва у створенні цієї продукції. Для цього на кожній стадії єдиного технологічного процесу визначаються нормативні витрати з наступним розрахунком їх частки у загальній сумі цих витрат з урахуванням резерву для виплати переробним підприємствам дивідендів на акції. Детально дану методику читач зможе засвоїти, виконавши завдання 21.1.

Значна увага при вивченні даної теми повинна бути приділена господарським агропромисловим формуванням — агропромисловим підприємствам, агрофірмам, агроконсорціумам. Важливо засвоїти особливості кожного з названих типів господарських формувань, їх відмінності, а також переваги над неінтегрованими підприємствами аграрного типу. Потрібно пам'ятати, що ефективність господарських агропромислових формувань зростає за раціонального поєднання сільськогосподарських галузей і переробних виробництв. Тому слід знати, яке саме поєднання є бажаним для відповідної галузі (наприклад, овочівництво — консервний завод (цех), холодильник).

При з'ясуванні цього питання важливо, щоб читач здійснив об'єктивну оцінку процесу швидкого зростання господарських агропромислових формувань за роки переходу до ринкових відносин шляхом будівництва багатьма аграрними підприємствами переробних цехів. При цьому слід враховувати як позитивні, так і негативні риси цього процесу. Позитивні полягають в тому, що із збільшенням кількості агропромислових підприємств і агрофірм створюється конкурентне середовище в сфері переробки сільськогосподарської продукції, що змушуватиме переробні підприємства тісніше інтегруватися з постачальниками сировини на основі взаємної економічної вигоди. Негативні риси проявляються, насамперед, у низькому технологічному рівні переробки сільськогосподарської продукції в багатьох аграрних підприємствах, оскільки побудовані ними переробні цехи в більшості випадків є малопотужними і не забезпечують необхідної глибини переробки сировини. На таких виробництвах порівняно з великими переробними підприємствами вища собівартість кінцевої продукції і нижча її якість. Суспільство несе значні втрати від недовикористання потужностей великих переробних підприємств. Тому більш доцільно було б проблему створення власного агропереробного виробництва вирішувати через кооперацію декількох аграрних підприємств з метою створення ними екологічно безпечного спільного

агропромислового підприємства, раціонального за розмірами і з глибинною переробкою сировини, що забезпечує виробництво конкурентоспроможної за якістю та ціною кінцевої продукції.

Для повного засвоєння теми читачу потрібно з'ясувати суть агроконсорціуму як господарського агропромислового формування, усвідомити особливості і мету його створення. Особливу увагу слід звернути на вивчення економічного механізму функціонування агроконсорціумів, а також на з'ясування причин, що перешкоджають їх поширенню в умовах економічної кризи.

План семінарсько-практичного заняття

- 1. Суть агропромислової інтеграції та її соціально-економічне значення. Синергійний ефект.*
- 2. Регіональні агропромислові формування, їх характеристика та оцінка економічного механізму функціонування.*
- 3. Розвиток агропромислової інтеграції в процесі приватизації майна агропереробних підприємств.*
- 4. Суперечності економічних інтересів аграрних і агропромислових підприємств в умовах передачі останніми частки акцій сільськогосподарським товаровиробникам.*
- 5. Можливі підходи до побудови економічного механізму інтеграції аграрних і агропереробних підприємств.*
- 6. Агропромислові підприємства.*
- 7. Агрофірми та агроконсорціуми.*
- 8. Оцінка процесу прискореного розвитку агропереробного виробництва в аграрних підприємствах за роки переходу до ринкових відносин.*

Терміни і поняття

Інтеграція в широкому розумінні — посилення економічних і виробничих зв'язків між країнами, окремими сферами і суміжними галузями, а також між різними підприємствами, організаціями та іншими суб'єктами ринку.

Інтеграція у власному розумінні — організаційне поєднання технологічно пов'язаних між собою різнорідних видів діяльності з притаманними їм функціями з метою виробництва кінцевого продукту і доведення його до споживача, а також досягнення на цій основі вищих економічних результатів.

Агропромислова інтеграція в широкому розумінні — розвиток виробничих і економічних зв'язків між галузями і підприємствами агропромислового комплексу, які пов'язані між собою технологічно і об'єктивно орієнтовані на виробництво кінцевої продукції з сільськогосподарської сировини.

Агропромислова інтеграція у власному розумінні — це організаційне поєднання сільськогосподарського і технологічно пов'язаного з ним про-

мислового виробництва з метою одержання кінцевої продукції з сільськогосподарської сировини і досягнення більшої економічної вигоди завдяки взаємній матеріальній зацікавленості і відповідальності всіх учасників агропромислового виробництва за кінцеві результати його функціонування.

Синергічний ефект — додатковий дохід, що формується завдяки вищій економічній ефективності інтегрованого виробництва порівняно з відокремленим.

Агропромислова асоціація — це юридична особа, що має організаційну форму об'єднання, функцією якої є координація діяльності учасників з виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки і реалізації кінцевої продукції з метою отримання вищої економічної вигоди.

Агропромислове підприємство — це самостійний суб'єкт господарювання з правом юридичної особи, в якого організаційно поєднується виробництво сільськогосподарської продукції з промисловою її переробкою та зберіганням і в якому виручка від реалізації продукції переробки з грошовими надходженнями від продукції сировинної галузі, що продана в непереробленому вигляді, забезпечують цій інтегрованій сфері провідне місце в структурі товарної продукції.

Агрофірма — це багатогалузеве підприємство, в якого виробництво сільськогосподарської продукції поєднується з переробкою двох або більше її видів, а також із зберіганням та продажем кінцевого продукту через власну торговельну мережу. В агрофірмах кожна з інтегрованих галузей, взята окремо, може не бути домінуючою в структурі товарної продукції.

Агроконсорціум — це підприємство, що створене завдяки добровільному об'єднанню на кооперативних засадах вільних матеріальних та фінансових ресурсів аграрних і промислових підприємств та банків з метою виробництва кінцевої продукції з сільськогосподарської сировини і одержання завдяки цьому додаткового прибутку на вкладений капітал.

Подумайте над запитаннями

1. Що ви розумієте під інтеграцією в широкому і у власному розумінні цього слова?
2. Дайте визначення поняття «агропромислова інтеграція». Чому розвиток цієї форми інтеграції є загальним і закономірним явищем, характерним для всіх цивілізованих країн?
3. Чи буде в майбутньому зростати роль вітчизняного сільськогосподарства в подальшому прискоренні розвитку агропромислової інтеграції? Які ви можете назвати напрями розширення міжгалузевих інтеграційних зв'язків в АПК?
4. Обґрунтуйте значення агропромислової інтеграції. Розкрийте суть синергічного ефекту. Які ви знаєте джерела його виникнення?
5. Які чинники зумовлюють вищу доходність підприємств, що виробляють кінцеву продукцію з сільськогосподарської сировини, порівняно з сільськогосподарським виробництвом?

6. За яких умов може бути досягнута висока ефективність агропромислової інтеграції?
7. Які ви знаєте типи агропромислових формувань в Україні?
8. Назвіть існуючі в Україні регіональні агропромислові формування. В чому ви вбачаєте основну причину недостатнього їх поширення і низької ефективності функціонування?
9. Чи можна вважати раціональною формою агропромислової інтеграції переробку сільськогосподарської сировини на давальницьких умовах? Наведіть аргументи на користь вашого висновку.
10. Розкрийте основні положення Закону України «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі» (липень 1996 р.). Яка мета прийняття цього закону?
11. За яких причин не повністю реалізовано на практиці вимогу даного закону щодо передачі аграрним підприємствам 51% акцій статутного фонду переробних підприємств?
12. Який економічний механізм мав стати ефективним важелем агропромислової інтеграції при передачі переробними підприємствами частки своїх акцій аграрним підприємствам?
13. З яких причин спосіб агропромислової інтеграції через передачу акцій переробних підприємств сільським товаровиробникам не вирішує проблеми тісного поєднання їх економічних інтересів?
14. Який ви знаєте світовий досвід агропромислової інтеграції і які масштаби її поширення в країнах з розвинутою ринковою економікою?
15. Які ви знаєте нові підходи до побудови економічного механізму поєднання економічних інтересів аграрних і агропереробних підприємств? Ваша оцінка цих підходів.
16. Які господарські агропромислові формування набули поширення в Україні в даний час? Як ви оцінюєте процес швидкого зростання господарських агропромислових формувань за роки переходу до ринкових відносин?
17. Що ви розумієте під агропромисловими підприємствами, які їх розміри і на переробці яких видів сільськогосподарської продукції ці підприємства спеціалізуються?
18. Обґрунтуйте, що є спільного і які існують відмінності між агропромисловими підприємствами і агрофірмами. За яких умов агропромислове підприємство може набути статусу агрофірми?
19. Обґрунтуйте переваги агропромислових підприємств і агрофірм над неінтегрованими господарськими структурами. Чому не завжди ці переваги реалізуються на практиці?
20. За якого поєднання сільськогосподарських галузей і агропромислових виробництв у господарських агропромислових формуваннях досягається висока ефективність агропромислової інтеграції?
21. За якими напрямками, на ваш погляд, буде розвиватися агропромислова інтеграція в Україні в найближчій перспективі? Обґрунтуйте свою точку зору.

22. Що ви розумієте під агроконсорціумом? Які особливості створення і економічний механізм функціонування агроконсорціумів?

23. Чому, на ваш погляд, агроконсорціуми не набули поширення в Україні за роки становлення ринкових відносин? Постарайтеся окреслити бажані зміни в економічному середовищі держави, за яких ця форма господарських агропромислових формувань набула б нового імпульсу в своєму розвитку.

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 21.1.

Обґрунтувати, яка частка грошової виручки від реалізації цукру буде направлятися аграрним підприємствам як постачальникам сировини (цукрового буряку), а яка — цукровому заводу з урахуванням резерву грошових коштів для виплати даним переробним підприємствам дивідендів на акції. Розподіл грошової виручки між учасниками агропромислової інтеграції здійснюється пропорційно нормативним витратам, понесеним на відповідній технологічній стадії: аграрні підприємства — на виробництві і доставці до заводу цукрового буряку; цукровий завод — на переробці цієї сировини і оптовій реалізації цукру. Скільки грошової виручки одержить підприємство, якщо ним реалізовано 6250 т цукрового буряку цукристістю 17,3%?

Вихідна інформація. Потужність цукрового заводу становить 180 тис. т переробки цукрового буряку за сезон. Біологічна цукристість буряку в середньому дорівнює 17%, коефіцієнт вилучення цукру — 0,77. Оптова ціна реалізації 1 т цукру становить 1200 грн. Нормативні витрати постачальників сировини в розрахунку на 180 тис. т дорівнюють 9,9 млн грн, а нормативні витрати заводу на переробку цієї сировини і оптову реалізацію цукру — 5,33 млн грн.

Акціонерний капітал цукрового заводу становить 7,42 млн грн. Сільськогосподарським товаровиробникам передано 49% акцій. Учасниками інтеграційного процесу прийнято рішення виплачувати дивіденди на акції в розмірі 3% їх номінальної вартості.

Методика виконання. Спочатку потрібно визначити базову частку грошової виручки, що буде направлятися постачальникам сировини і цукровому заводу. Для цього необхідно поділити витрати аграрних підприємств і окремо витрати заводу на суму цих витрат і одержаний результат помножити на 100.

Далі потрібно, за відомою із завдання 17.3 методикою, визначити вихід цукру відповідно до обсягу переробки цукрового буряку, його біологічної цукристості і коефіцієнта вилучення цукру. Множенням одержаного результату на ціну 1 т цукру визначають грошову виручку від його реалізації.

Для визначення грошових коштів як резерву для виплати дивідендів необхідно вартість акціонерного капіталу помножити на прийняту доходність акцій (3%) і одержаний результат поділити на 100. Звідси частка грошової виручки від реалізації цукру, що підлягає резервуванню, визначатиметься як частка від ділення суми грошових коштів, що визначена для виплати дивідендів, на загальну суму грошової виручки від реалізації цукру з наступним множенням одержаного результату на 100.

Скоригована частка грошової виручки (Ча.п.), що направлятиметься аграрним підприємствам, визначається з виразу

$$\text{Ча.п.} = (100 - \text{Рг.в.}) \cdot \text{БЧа.п.},$$

де Рг.в. — частка грошової виручки від реалізації цукру, що підлягає резервуванню, %; БЧа.п. — базова частка грошової виручки, що визначена для постачальників сировини, коефіцієнт.

Скоригована частка грошової виручки, що направлятиметься цукровому заводу (Чц.з.):

$$\text{Чц.з.} = (100 - \text{Рг.в.}) \cdot \text{БЧц.з.} + \text{Рг.в.}$$

Грошову виручку, яку отримуватиме кожне аграрне підприємство, можна визначити за формулою

$$\text{ГВі} = \text{Оц} \cdot \text{БЦ} \cdot \text{КВЦ} \cdot \text{Цц} \cdot \text{Ча.п.},$$

де Оц — обсяг реалізації цукрового буряку, т; БЦ — біологічна цукристість коренеплодів, коефіцієнт; КВЦ — коефіцієнт вилучення цукру; Цц — оптова ціна 1 т цукру, грн.; Ча.п. — частка грошової виручки, що направляється аграрним підприємствам, коефіцієнт.

Відповідь. Скоригована частка грошової виручки, що буде направлятися:

аграрним підприємствам: 51,41; 64,14; 66,02; 69,30;
цукровому заводу: 34,54; 35,12; 35,86; 48,39.

Аграрне підприємство одержить грошової виручки, грн.: 640 836; 590 144; 675 362; 701 533.

Література

Закон України «Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — 8 жовтня. — № 41.

Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 401—426.

Андрійчук В. Г. Обрунтування економічного механізму інтеграції аграрних і агропереробних підприємств. — У кн.: Підприємництво в аграрній сфері економіки. — К.: ІАЕ УААН, 1998. — С. 322—336.

- Андрийчук В. Г., Вихор М. В. Повышение эффективности агропромышленного производства. — К.: Урожай, 1990. — С. 6—14; 94—189.
- Аграрно-промислова інтеграція. Створення агропромислових фінансових груп // Реформування та розвиток агропромислового виробництва / За ред. П. Т. Саблука. — К.: ІАЕ УААН, 1999. — С. 169—177.
- Онищенко А. М., Веслов А. И. и др. Межхозяйственная кооперация и агропромышленная интеграция. — К.: Урожай, 1980. — С. 191—260.

ТЕМА 22

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ І ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

Дана тема є завершальною темою курсу, головною метою вивчення якої є набуття читачем необхідної суми знань про важливість дійового державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва, а також про основні важелі та механізми їх практичної реалізації.

Насамперед потрібно з'ясувати основні причини виникнення економічної кризи в Україні і визначити місце серед них кризи управління економікою, що виникла внаслідок відмови від адміністративних методів управління без своєчасного створення взамін них ринкових економічних і правових важелів регулювання економічної системи. Важливо зрозуміти, чому державне регулювання розвитку економіки не втратило своєї актуальності в усіх країнах незалежно від того, яка питома вага в них приватного сектора.

Особливу увагу потрібно звернути на аргументацію важливості забезпечення дійового державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва і на усвідомлення тієї обставини, що вільна конкуренція в чистому вигляді на ринку сільськогосподарських продуктів у розвинутих країнах давно перестала існувати. Це дасть змогу глибше зрозуміти причини, через які вітчизняне сільське господарство опинилося в глибокій економічній кризі, а також створити більш чітке уявлення про багатоаспектність її прояву і наслідки. Водночас слід усвідомити, чому в перехідний період до ринку сфера державного втручання в

економіку (в тому числі і в сільське господарство) економічними та адміністративними методами повинна бути розширена.

Необхідно ґрунтовно засвоїти суть поняття «державне регулювання і економічна підтримка сільськогосподарського виробництва», а також з'ясувати, які заходи з боку держави можна розглядати як регулюючі, які — суто підтримуючими і які — комплексної дії.

При вивченні даної теми важливо проблему державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва дослідити в історичному аспекті. З цією метою варто ознайомитися з основними важелями такого регулювання і підтримки, що діяли в умовах планово-централізованої економіки, вникнути в їх суть і логічно прийти до висновку, які з цих важелів можуть бути використані в сучасних умовах становлення ринкових відносин. Необхідно також простежити за еволюцією державних важелів регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва за роки перехідного періоду. Завдяки цьому читач зможе переконатися, як через непослідовність і некомплексність здійснюваних реформ на селі, відмову від економічної підтримки сільськогосподарських товаровиробників і перетворення аграрного сектора в донора розвитку всієї економіки держави поглиблювалася криза в сільському господарстві, відбувалося зубожіння сільського населення.

Однак основну увагу доцільно зосередити на вивченні тих важелів державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва, які діють в сучасних умовах завдяки прийнятим за останній час Законам України, Указами Президента України і постановам Кабінету Міністрів України. Зокрема, доцільно опрацювати Закони України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» (16 січня 1998 р.), «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» (17 червня 1999 р.), Укази Президента України «Про заходи щодо підтримки цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників» (11 червня 1998 р.) і «Про підтримку сільськогосподарських товаровиробників» (2 грудня 1998 р.). Важливо знати, що згадані укази безпосередньо спрямовані на підтримку доходів цих товаровиробників. За останні роки перехідного періоду (до 2000 року) це, по суті, перші кроки держави в даному напрямі. Вони стали справляти хоч і недостатній, але реальний позитивний вплив на результати діяльності аграрних підприємств.

Зокрема, першим з названих указів передбачено спрямування сум податку на додану вартість, що раніше сплачувалися до бюджету переробними підприємствами за реалізоване молоко та

молочну продукцію, м'ясо та м'ясопродукти, на виплату дотацій сільськогосподарським товаровиробникам. З метою практичного засвоєння методики визначення розміру таких дотацій читачу пропонується виконати завдання 22.1. Другим згаданим указом сільськогосподарські товаровиробники — платники податку звільнюються від сплати до бюджету суми податку на додану вартість щодо операцій з продажу товарів (робіт, послуг) власного виробництва, включаючи продукцію (крім підакцизних товарів), виготовлену на давальницьких умовах із власної сільськогосподарської сировини, крім операцій з продажу переробним підприємствам молока та м'яса живою масою. Читач має змогу, виконавши завдання 22.2, на конкретному прикладі засвоїти методику визначення суми податку на додану вартість, від сплати якої до державного бюджету буде звільнене аграрне підприємство.

Варто також знати, що окремими нормативно-правовими актами (Указами Президента, постановами КМ України) аграрні і агропромислові підприємства частково звільнялися від заборгованості перед державою по сплаті податків, пені, неустойок.

Для повного засвоєння даної теми читачу необхідно ґрунтовно ознайомитися з досвідом державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва в країнах Заходу. Порівняння цього досвіду з діючим в Україні механізмом такого регулювання і підтримки дасть змогу читачеві зробити висновок про можливість і доцільність використання цього досвіду у вітчизняній практиці. Важливо не пропустити повз увагу ту обставину, що в Україні на початок 2000 р. велась робота з розробки законопроекту про основи державної фінансової підтримки агропромислового комплексу України. У зв'язку з цим і подальшим розвитком ринкової інфраструктури читачу необхідно засвоїти суть таких понять, як «фінансові інтервенції», «товарні інтервенції», «оптово-продовольчий ринок», «агроторговий дім», «організований аграрний ринок», «цільова ціна», «інтервенційна ціна».

План семінарсько-практичного заняття

- 1. Сучасний стан економіки держави і необхідність державного регулювання її розвитку.*
- 2. Поняття державного регулювання та підтримки сільськогосподарського виробництва і важливість їх здійснення.*
- 3. Механізм державного регулювання і економічної підтримки сільськогосподарського виробництва в умовах планово-централізованої економіки.*

4. *Формування механізму державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва на перехідному етапі до ринкових відносин.*

5. *Досвід державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва в розвинутих країнах Заходу і можливість його використання в Україні.*

6. *Основні напрями подальшого удосконалення механізму державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва.*

Терміни і поняття

Державне регулювання і економічна підтримка сільськогосподарського виробництва — це система економічних, фінансових, юридично-правових, організаційних і соціальних заходів, здійснюваних державою з метою забезпечення ефективного і стабільного розвитку цього виробництва та повного забезпечення населення продовольством і товарами широкого вжитку із сільськогосподарської сировини за прийнятними ринковими цінами.

Субвенція (від лат. *subvenire* — приходити на допомогу) — грошова допомога, що виділяється державою на цільове фінансування відповідної програми, заходу, об'єкта. Субвенція повертається державі лише в тому разі, коли допущені порушення в її цільовому використанні.

Субсидія (від лат. *subsidium* — допомога, підтримка) — допомога юридичним чи фізичним особам, що здійснюється в будь-якій формі (грошовій, натуральній) за рахунок державного (місцевого) бюджету або із спеціальних фондів.

Дотація (від лат. *dotatio* — пожертвування, подарунок) — одна із форм субсидій, за якої з державного або місцевого бюджету виділяються грошові кошти для надання фінансової допомоги збитковим галузям, підприємствам. Завдяки дотаціям покривається частина витрат виробників, що дає змогу запобігти їх банкрутству або зберегти галузь, яка є збитковою, не допустити підвищення ринкових цін.

Державне замовлення на сільськогосподарську продукцію — це замовлення державних органів управління сільськогосподарським товаровиробникам на виробництво і продаж ними певної кількості сільськогосподарської продукції з відповідними якісними характеристиками, яка оплачується за наперед визначеними цінами з коштів державного бюджету. Державне замовлення розміщується, як правило, на конкурентних засадах серед тих товаровиробників, які добровільно бажають взяти на себе зобов'язання з його виконання.

Фінансові інтервенції — виплати державним органом регулювання продовольчого ринку, пов'язані з придбанням сільськогосподарської продукції на організованому аграрному ринку або строкових контрактів, укладених на цьому ринку, з метою недопущення неконтрольованого зниження цін на неї і зменшення доходів сільськогосподарських товаровиробників.

Товарні інтервенції — продаж державним органом регулювання продовольчого ринку на організованому аграрному ринку сільськогосподарської продукції або раніше укладених (придбаних) строкових контрактів з метою недопущення неконтрольованого зростання цін на неї.

Оптово-продовольчий ринок — це підприємство оптової торгівлі, яке створює необхідні умови для укладання торгових угод з продажу і купівлі наявних видів сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки.

Агроторговий дім — підприємство оптової торгівлі, що функціонує на кооперативних чи акціонерних засадах, здійснює операції купівлі-продажу як від імені товаровиробників та споживачів, так і за власний рахунок, а також може здійснювати консигнаторські угоди.

Організований аграрний ринок — сукупність економічних і юридично-правових відносин, які виникають у процесі здійснення торгових операцій з партіями стандартного товару згідно з уніфікованими правилами функціонування товарних бірж, оптових ринків, товарних домів, ярмарків та аукціонів.

Аукціон — публічний торг ексклюзивними чи невеликими партіями товару у відведеному обладнаному відповідним чином місці у визначений час.

Цільова ціна — ціна, яка визначає нижній рівень фермерських доходів, що встановлюється державою на окремі види сільськогосподарської продукції на такому рівні, щоб в умовах несприятливої кон'юнктури продовольчого ринку відшкодувати витрати і забезпечити фермерам, які виробляють продукцію з середнім і низьким рівнем собівартості, прибутковість виробництва. Цільова ціна не функціонує на ринку, а використовується для визначення розміру компенсації фермерам, якщо фактичні ринкові ціни стають нижчими за її рівень.

Інтервенційна ціна — це гарантована державою мінімальна ціна, за якою державні закупівельні організації зобов'язані закуповувати сільськогосподарську продукцію у фермерів за умови, що фактично діючі ринкові ціни знижуються до її рівня.

Подумайте над запитаннями

1. Чи можна вважати, що однією з головних причин кризового стану економіки України в 90-х роках стала відсутність ефективного державного регулювання стану її розвитку? Наведіть аргументи на користь вашого висновку.
2. Які є підстави стверджувати, що точка зору про ринок як систему, яка самоорганізується і саморегулюється без будь-якого втручання держави, є хибною?
3. Яка головна функція державного регулювання розвитку економіки?
4. Чому сільське господарство порівняно з іншими галузями народного господарства вимагає найбільш радикального і дійового державного регулювання і підтримки?
5. Який існує взаємозв'язок між ступенем державного втручання в економіку і ступенем розвитку в країні конкурентного та антимонопольного середовища?
6. Розкрийте економічну суть основних економічних важелів, за допомогою яких держава здійснює регулювання стану розвитку економіки.

7. Для регулювання яких сфер соціально орієнтованої ринкової економіки держава використовує адміністративні методи втручання?
8. Чи є підстави стверджувати, що недостатність державного втручання в регулювання розвитку і підтримки сільського господарства в умовах перехідного періоду призвела до важкого економічного стану цієї галузі? Аргументуйте свою точку зору.
9. Розкрийте суть поняття «державне регулювання і економічна підтримка сільського господарства».
10. Які основні важелі державного регулювання і підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників використовувалися в планово-централізованій економіці?
11. Розкрийте механізм використання в планово-централізованій економіці цінового важеля для підтримки сільськогосподарських товаровиробників. Чому цей механізм нерідко породжував у них споживацький підхід до формування доходів?
12. Чому, на ваш погляд, в планово-централізованій економіці державний кредит нерідко втрачав свої функції і ставав потужним каналом державного бюджетного фінансування сільських товаровиробників? Чи є економічно виправданим такий механізм використання кредиту?
13. Яке ваше ставлення до централізованого встановлення аграрним підприємствам плану закупівель сільськогосподарської продукції, котре розглядалося як один з основних важелів державного регулювання розвитку сільського господарства в планово-централізованій економіці?
14. Якими, на ваш погляд, важелями набутого в планово-централізованій економіці досвіду регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва доцільно скористатися в даний час на етапі становлення ринкових відносин і чому?
15. Охарактеризуйте основні важелі державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва на початку входження України в ринкові відносини. Під дією якого важеля сільськогосподарські товаровиробники зазнали найбільших економічних втрат?
16. Чому введення орієнтованих стартових цін на сільськогосподарську продукцію не поліпшило економічного стану сільськогосподарських товаровиробників?
17. Як ви оцінюєте прийняття у 1994 р. рішення про те, що недержавним аграрним підприємствам надавалося право укладати державний контракт і державне замовлення на добровільних засадах?
18. Охарактеризуйте еволюцію державного регулювання розвитку сільськогосподарського виробництва, спрямованого на підвищення самостійності аграрних підприємств.
19. Розкрийте сутність і значення Указу Президента України «Про заходи щодо підтримки цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників» (11 червня 1998 р.) для підтримки сільськогосподарських товаровиробників, що реалізують молоко і живу масу тварин переробним підприємствам.

20. Який механізм підтримки сільськогосподарських товаровиробників передбачено Указом Президента України «Про підтримку сільськогосподарських товаровиробників» (2 грудня 1998 р.)?
21. Розкрийте зміст прийнятих за останні роки нормативно-правових актів, що регулюють ринок сільськогосподарських продуктів і спрямовані на підтримку окремих рослинницьких галузей.
22. Назвіть основні важелі державного регулювання і підтримки, що використовуються в країнах Заходу. Які з цих важелів є, на ваш погляд, найбільш дієвими?
23. Розкрийте механізм цінової підтримки доходів сільськогосподарських товаровиробників, що використовується в розвинутих країнах Заходу.
24. Які ви знаєте способи кредитування аграрних підприємств у розвинутих країнах Заходу як важеля, направлено на їх підтримку?
25. Як визначається рівень державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, які масштаби такої підтримки і яка їх тенденція?
26. Які, на ваш погляд, важелі державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва в розвинутих країнах Заходу можуть бути використані в Україні і чому?
27. Яких, на ваш погляд, доцільно було б вжити заходів у даний час для більш ефективного державного регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва?

НАВЧАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Завдання 22.1. Визначити суму дотацій, джерелом яких є податок на додану вартість (ПДВ), сільськогосподарським товаровиробникам за продане ними молоко маслозаводу.

Вихідна інформація. Сільськогосподарськими товаровиробниками адміністративного району за місяць було продано 27 тис. ц молока в заліковій масі за ціною 1 ц 30 грн. (без податку на додану вартість). Вартість переробленого маслозаводом молока і вироблених молокопродуктів за оптовою ціною (без податку на додану вартість) становить 1 164 375 грн. Ставка податку на додану вартість — 20%. Витрати маслозаводу на переробку закупленого молока становили 200 тис. грн. Яку суму дотацій одержить аграрне підприємство, якщо воно реалізувало маслозаводу 1125 ц молока?

Методика виконання. Послідовність визначення суми дотацій наступна.

1. Розраховується вартість реалізованого сільськогосподарськими товаровиробниками молока маслозаводу за нульової ставки ПДВ множенням фізичного обсягу його продажу в заліковій масі на договірну ціну за 1 ц.

2. Визначається сума ПДВ на вироблену маслозаводом продукцію множенням вартості молокопродуктів, розрахованої за оптовою ціною без ПДВ, на ставку податку на додану вартість з наступним діленням одержаного результату на 100.

3. За аналогічною методикою визначається сума ПДВ, що нараховується на витрати маслозаводу, понесені на переробку молока і виробництво кінцевої продукції.

4. Розраховується загальна сума дотацій сільськогосподарським товаровиробникам як різниця між нарахованим ПДВ на молокопродукти і ПДВ, нарахованим на витрати маслозаводу (пункт 2 мінус пункт 3).

5. Визначається сума дотацій на 1 грн. вартості проданого сільськогосподарськими товаровиробниками молока діленням загальної суми дотацій (пункт 4) на загальну вартість цієї сировини (пункт 1).

6. Сума дотацій конкретному виробництву розраховується як добуток проданого ним молока маслозаводу на визначений в пункті 5 коефіцієнт.

Відповідь. Загальна сума дотацій сільськогосподарським товаровиробникам становить, грн.: 140 223; 192 875; 299 331; 370 774.

Аграрному підприємству буде виплачено дотацій, грн.: 4556; 6788; 8036; 10 111.

Завдання 22.2. Визначити, на яку суму податку на додану вартість буде звільнене аграрне підприємство від її сплати у державний бюджет відповідно до Указу Президента України від 2 грудня 1998 р. «Про підтримку сільськогосподарських товаровиробників».

Вихідна інформація. Аграрне підприємство за звітний рік реалізувало продукції власного виробництва, включаючи продукцію, виготовлену на давальницьких умовах з власної сільськогосподарської сировини, на суму 1700 тис. грн., в тому числі молока на суму 260 тис. грн. і живої маси худоби на суму 370 тис. грн. Протягом цього року підприємством було куплено ресурсів загальною вартістю (включаючи податок на додану вартість) 659 тис. грн.

Методика виконання. Спочатку визначається сума грошової виручки підприємства без грошових надходжень від реалізації молока і живої маси тварин. Далі розраховується сума ПДВ у складі цієї виручки, а також сума ПДВ у складі сукупної ціни на придбання ресурсів. Для цього потрібно почергово грошову виручку і суму виплат підприємства на закупівлю ресурсів помножити на 16,67 % і одержаний результат поділити на 100.

Звідси сума податку на додану вартість, від сплати якої до державного бюджету звільняється аграрне підприємство, визначається як різниця між сумою податку на ПДВ, що нарахована на сільськогосподарську продукцію, і сумою ПДВ у складі сукупної ціни на закуплені ресурси.

Відповідь. Аграрне підприємство буде звільнене від сплати ПДВ на суму, тис. грн.: 40,1; 55,6; 79,0; 68,7.

Література

- Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» // Урядовий кур'єр. — 1997. — 17 липня.
- Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» // Урядовий кур'єр. — 1998. — 16 січня.
- Закон України «Про державне регулювання виробництва і реалізації цукру» // Урядовий кур'єр. — 1999. — 22 липня. — № 135—136.
- Указ Президента України «Про заходи щодо підтримки цін і доходів сільськогосподарських товаровиробників» // Урядовий кур'єр. — 1998. — 11 червня.
- Указ Президента України «Про підтримку сільськогосподарських товаровиробників» // Урядовий кур'єр. — 1998. — 3 грудня. — № 231—232.
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про особливості проведення санації підприємств агропромислового комплексу» від 16 червня 1998 р. № 922 // Урядовий кур'єр. — 1998. — 2 липня. — № 124—125.
- Андрійчук В. Г.* Економіка аграрних підприємств. — К.: ІЗМН, 1996. — С. 477—501.
- Галушко В. П., Хоменко В. Ф.* Державне регулювання та підтримка сільськогосподарського виробництва в розвинутих країнах // Економіка АПК. — 1998. — № 11.
- Лукінов І.* Методи і засоби державного регулювання економіки перехідного періоду // Економіка України. — 1999. — № 5.
- Нелен В. М.* Планування на аграрному підприємстві (підрозділ 1.6). — К.: КНЕУ, 2000. — 320 с.
- Панасюк П. Я.* Регулююча функція держави у розвитку сільського господарства // Економіка АПК. — 1998. — № 12.
- Шпичак О. М.* Економічні реформи в АПК: наслідки, проблеми // Вісник аграрної науки. — 1997. — №1.
- Шпичак О. М.* Економічні проблеми в АПК України в умовах формування ринкових відносин // Вісник аграрної науки. — 1997. — № 9.
- Юрчишин В. В.* Сільське господарство України в порівнянні з іншими країнами: Короткий аналітичний огляд // Економіка АПК. — 1997. — № 2.

МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ ДО НАПИСАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ

А. ТЕМАТИКА КУРСОВИХ РОБІТ

1. Економічні засади функціонування сільськогосподарського виробничого кооперативу і шляхи підвищення ефективності його роботи в умовах ринку.

2. Економічні засади функціонування селянських (фермерських) господарств, проблеми їх становлення і ефективного розвитку.

3. Економічні засади функціонування господарського товариства (акціонерного, товариства з обмеженою відповідальністю тощо) і шляхи підвищення ефективності його роботи.

4. Ефективність функціонування приватних підприємств з орендними відносинами.

5. Реструктуризація аграрних підприємств: досвід, проблеми, ефективність.

6. Зовнішнє середовище діяльності аграрних підприємств і аналіз тенденцій його розвитку на сучасному етапі.

7. Обґрунтування раціональної комбінації видів валової продукції і шляхи збільшення її виробництва.

8. Резерви збільшення виробництва товарної продукції та вплив обсягу її пропозиції на доходність аграрних підприємств.

9. Чиста продукція підприємства та обґрунтування заходів по її збільшенню в умовах розвитку ринкових відносин.

10. Прибуток підприємства: суть, механізм формування і резерви збільшення.

11. Земельна реформа: етапи здійснення і шляхи подальшого розвитку.

12. Оренда землі: суть, механізм здійснення, ефективність.

13. Проблеми становлення ринку землі в Україні.

14. Ефективність використання земельних ресурсів і шляхи її підвищення.

15. Ефективність меліорації землі та резерви її підвищення.

16. Трудові ресурси підприємства та шляхи підвищення ефективності їх використання.

17. Продуктивність праці в аграрних підприємствах і фактори її підвищення.

18. Механізм відтворення основних виробничих фондів у ринкових умовах та його вдосконалення в підприємствах України.

19. Ефективність використання основних виробничих фондів і резерви її підвищення.

20. Виробнича потужність аграрних підприємств: методи визначення і резерви поліпшення використання.
21. Витрати на утримання техніки і економічні підходи до обґрунтування беззбитковості її роботи і заміни.
22. Ефективність використання машино-тракторного (комбайнового парку) підприємства та резерви її підвищення.
23. Ефективність використання транспорту підприємства і резерви її підвищення.
24. Кругообіг оборотних фондів і обґрунтування їх раціонального співвідношення з основними виробничими фондами.
25. Ефективність використання оборотного капіталу і шляхи її підвищення.
26. Нематеріальні ресурси та їх роль у зміцненні економіки аграрних підприємств.
27. Авансований капітал аграрних підприємств та ефективність його використання.
28. Власний капітал аграрних підприємств та обґрунтування заходів по забезпеченню їх платоспроможності.
29. Інвестиційна діяльність аграрних підприємств: сучасний стан і обґрунтування заходів по її активізації.
30. Оцінка ефективності інвестиційного проекту методом чистої поточної вартості.
31. Інтенсивний тип розвитку підприємства та обґрунтування напрямів його формування на етапі становлення ринкової економіки.
32. Інтенсивність сільськогосподарського виробництва: суть, складові і шляхи підвищення.
33. Ефективність застосування мінеральних добрив (хімічних засобів боротьби) та шляхи її підвищення.
34. Ефективність застосування біотехнологій у сільськогосподарському виробництві.
35. Ефективність впровадження нововведень у рослинництві (тваринництві).
36. Якість сільськогосподарської продукції та обґрунтування заходів щодо її підвищення.
37. Спеціалізація аграрних підприємств та її ефективність.
38. Галузева структура аграрних підприємств та обґрунтування основних напрямів її вдосконалення.
39. Економічна ефективність агропромислової інтеграції (на прикладі агропромислового підприємства або формування) та резерви її підвищення.
40. Формування витрат у сільському господарстві та обґрунтування їх раціонального рівня.
41. Методика визначення собівартості продукції рослинництва і обґрунтування резервів її зниження.
42. Методика визначення собівартості продукції тваринництва і обґрунтування резервів її зниження.
43. Формування цін на сільськогосподарську продукцію та інфраструктури продовольчого ринку.
44. Цінова конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції та шляхи її підвищення.

45. Сучасний механізм державного регулювання і підтримки розвитку аграрних підприємств та його вдосконалення.

46. Ефективність діяльності аграрних підприємств і обґрунтування заходів щодо її підвищення.

47. Рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції та шляхи її підвищення.

48. Проблема банкрутства і санації підприємства на сучасному етапі.

49. Методи оцінки ринкової позиції підприємства і обґрунтування заходів щодо її зміцнення.

50. Економічна ефективність виробництва і промислової переробки зерна (цукрового буряку, льону-довгунця, соняшнику, овочів та ін.) і шляхи її підвищення.

51. Ефективність промислового садівництва і шляхи її підвищення в умовах реформування сільського господарства.

52. Сучасний стан розвитку кормової бази підприємства і резерви її зміцнення в умовах ринкової економіки.

53. Ефективність промислового виробництва комбикормів і резерви її підвищення.

54. Ефективність виробництва і переробки молока (продукції м'ясного скотарства, свинарства, вівчарства) та шляхи її підвищення.

55. Виробництво продукції птахівництва на промисловій основі та його ефективність (на прикладі птахо- або бройлерної фабрики).

56. Ринок продукції (зерна, цукру, молока тощо): суть, проблеми формування і ефективного функціонування.

Б. ОРІЄНТОВНІ ПЛАНИ КУРСОВИХ РОБІТ

Тема 2. Економічні засади функціонування селянських (фермерських) господарств, проблеми їх становлення і ефективного розвитку

I. Форми власності та їх розвиток у сільському господарстві.

1.1. Основні напрями аграрної реформи на шляху до ринкової економіки.

1.2. Реформування форм власності в сільськогосподарському виробництві.

1.3. Фермерське (селянське) господарство як ринкова форма господарювання.

II. Організаційні основи і передумови створення селянського (фермерського) господарства.

2.1. Основні види селянських (фермерських) господарств.

2.2. Організаційно-економічні засади функціонування фермерського господарства.

2.3. Визначення основних параметрів розміру і структури селянського (фермерського) господарства.

III. Економічна оцінка функціонування фермерського господарства.

3.1. Обґрунтування показників ефективності функціонування фермерського господарства.

3.2. Оцінка ефективності функціонування фермерського господарства.

3.3. Основні напрями поліпшення діяльності фермерських господарств.

Тема 14. Ефективність використання земельних ресурсів і шляхи її подальшого підвищення

I. Земля як головний ресурс сільськогосподарського виробництва. Необхідність здійснення земельної реформи в Україні.

1.1. Роль і місце землі серед виробничих ресурсів підприємства та її вплив на доходність аграрних підприємств.

1.2. Необхідність проведення земельної реформи в Україні та етапи її здійснення.

1.3. Паювання землі: мета, механізм здійснення і вплив на розвиток ринкових відносин в аграрній сфері економіки.

II. Оцінка і факторний аналіз досягнутого рівня ефективності використання землі.

2.1. Економічна характеристика об'єкта дослідження.

2.2. Обґрунтування показників інтенсивності та ефективності використання земельних ресурсів.

2.3. Динаміка і оцінка тенденцій зміни інтенсивності і ефективності використання земельних ресурсів господарства.

2.4. Факторний аналіз ефективності використання землі та оцінка його результатів.

III. Шляхи підвищення ефективності використання земельних ресурсів.

3.1. Впровадження прогресивної системи землеробства та раціональної структури посівних площ.

3.2. Удосконалення технічної бази підприємства і впровадження прогресивних технологій виробництва сільськогосподарської продукції.

3.3. Застосування хімічної меліорації та протиерозійних заходів.

3.4. Використання економічних чинників для стимулювання кращого використання земельних ресурсів.

Тема 42. Методика визначення собівартості продукції та шляхи її зниження

I. Теоретичні основи собівартості продукції.

1.1. Суть собівартості як економічної категорії.

1.2. Місце собівартості в системі показників ефективності виробництва.

1.3. Формування витрат на виробництво сільськогосподарської продукції та їх класифікація.

II. Методика визначення собівартості продукції та її факторний аналіз.

2.1. Економічна характеристика об'єкта дослідження.

2.2. Методика визначення собівартості продукції.

2.3. Досягнутий рівень собівартості продукції та тенденції його зміни.

2.4. Дослідження співвідношення між виробничою і повною собівартістю та аналіз структури витрат на виробництво продукції.

2.5. Факторний аналіз собівартості індексним та кореляційно-регресивним методом і оцінка його результатів.

III. Шляхи зниження собівартості продукції.

- 3.1. Технологічні фактори зниження собівартості продукції.
- 3.2. Удосконалення технічної оснащеності підприємства і зниження трудомісткості виробництва.
- 3.3. Аналіз структури витрат та обґрунтування заходів щодо здійснення режиму економії.

Тема 47. Рентабельність сільськогосподарського виробництва і шляхи її підвищення

I. Теоретичні і методичні основи рентабельності виробництва.

- 1.1. Суть категорії рентабельності виробництва.
- 1.2. Необхідність рентабельного ведення виробництва в ринковій економіці.
- 1.3. Обґрунтування методики визначення показників рентабельності виробництва.

II. Аналіз досягнутого рівня рентабельності виробництва та дослідження тенденцій його зміни.

- 2.1. Економічна характеристика об'єкта дослідження.
- 2.2. Досягнутий рівень рентабельності виробництва та дослідження тенденції його зміни.
- 2.3. Факторний аналіз рентабельності за допомогою індексного прийому дослідження.
- 2.4. Кореляційно-регресивний аналіз рентабельності і економічна оцінка його результатів.

III. Шляхи підвищення рентабельності виробництва.

- 3.1. Технологічні фактори підвищення рентабельності виробництва.
- 3.2. Здійснення режиму економії витрат на виробництво продукції.
- 3.3. Забезпечення цінової конкурентоспроможності продукції і зростання доходності її виробництва.
- 3.4. Резерви підвищення якості продукції як фактора зростання рентабельності її виробництва.

Тема 50. Економічна ефективність виробництва і промислової переробки зерна та шляхи її підвищення

I. Теоретико-методологічні основи формування ринку зерна.

- 1.1. Економічна сутність ринку і місце в ньому ринку зерна.
- 1.2. Світовий ринок зерна і місце України в його формуванні.
- 1.3. Економічна кон'юнктура і тенденції розвитку ринку зерна в Україні.

II. Ефективність виробництва зерна і аналіз її досягнутого рівня.

- 2.1. Економічна характеристика підприємства та визначення місця і ролі зерновиробництва в його економіці.
- 2.2. Технологічні й економічні показники ефективності виробництва зерна і методика їх визначення.

2.3. Досягнутий рівень ефективності виробництва зерна і дослідження його тенденцій.

2.4. Факторний аналіз ефективності виробництва зерна.

2.5. Економічні зв'язки сільськогосподарських виробників зерна із споживачами та їх оцінка.

III. Шляхи підвищення ефективності виробництва і переробки зерна.

3.1. Заходи щодо формування повноцінного ринку зерна.

3.2. Підвищення врожайності зернових культур і удосконалення структури їх посівних площ і поліпшення якості продукції.

3.3. Зниження трудомісткості і собівартості зерна на основі впровадження інтенсивної технології його виробництва.

3.4. Вибір ефективних ринків збуту зерна.

3.5. Ефективність переробки зерна і резерви її підвищення.

В. МЕТОДИКА І ТЕХНІКА НАПИСАННЯ КУРСОВИХ РОБІТ

Мета написання студентами курсової роботи з дисципліни «Економіка підприємств» — глибоко засвоїти теорію питання обраної теми, навчитися самостійно використовувати й аналізувати літературні джерела, фактичну і планову інформацію, виробити вміння викладати власні думки і робити узагальнюючі висновки, набути навичок всебічного аналізу економіки підприємств і його галузей в умовах ринкової економіки.

Теми курсових робіт студенти обирають самостійно, узгоджують їх з науковим керівником і затверджуються завідувачем кафедри. Студенти заочної форми навчання, прізвища яких починаються з літери А до літери Г включно, пишуть курсові роботи за темами з номерами: 1, 7, 19, 25, 31, 37, 43, 49, 55; з літери Д до літери З включно — 2, 8, 14, 20, 26, 32, 38, 44, 50, 56; з літери І до М — 3, 9, 15, 21, 27, 33, 39, 45, 51; з літери Н до П — 4, 10, 16, 22, 28, 34, 40, 46, 52; з літери Р до Ф — 5, 11, 17, 23, 29, 35, 41, 47, 53; з літери Х до Я — 6, 12, 18, 24, 30, 36, 42, 48, 54.

При виборі теми курсової роботи необхідно враховувати специфіку об'єкта дослідження (господарства, регіону) з тим, щоб дана проблема була для нього актуальною і щоб можна було одержати необхідну інформацію для висвітлення вузлових питань теми. Обсяг курсової роботи — 45—50 сторінок тексту на стандартних аркушах паперу (203×288) — А4). При написанні тексту з лівого боку на кожній сторінці залишаються поля 25—30 мм, з правого — 10 мм, зверху — 25, знизу — 20 мм. Сторінки курсової роботи слід пронумерувати. На першій сторінці подається план курсової роботи.

Основний текст роботи пишеться пастою (чорнилом) одного кольору, як правило, синього, а титульний аркуш, назви розділів, підрозділів і таблиць, а також формул — чорного кольору. Таблиці і формули нумеруються арабськими цифрами. Кожна таблиця повинна мати тематичний заголовок. З правого боку над нею пишуться слово «Таблиця» та її порядковий номер. Знак № перед цифрою не ставиться. Номер формули проставляється праворуч від неї і береться в круглі дужки. Нумерація таблиць і формул може бути наскрізною (коли їх небагато) або ж за розділами.

Структура курсової роботи: вступ, основний зміст роботи, висновки і пропозиції, список використаної літератури, додатки.

У вступі потрібно висвітлити такі питання:

1. Актуальність теми дослідження. Тут наводяться аргументи, положення, факти на користь вибору теми курсової роботи. Обов'язково робляться посилання на рішення вищих органів законодавчої і виконавчої влади про важливість і необхідність розв'язання (вдосконалення) проблеми, що розглядається в курсовій роботі.

2. Мета і завдання дослідження (курсвої роботи). Як правило, мета курсової роботи формулюється одним реченням і повинна відображати головне її спрямування. Відповідно до структури основного змісту роботи в ній виділяється декілька завдань дослідження, виконання яких має забезпечити досягнення поставленої мети.

3. Обґрунтування вибору об'єкта дослідження. Тут треба навести аргументи, що свідчать про доцільність написання курсової роботи по даному підприємству чи їх сукупності.

4. Інформаційна база дослідження. Дається перелік матеріалів, що використовувалися для написання курсової роботи (річні і квартальні звіти підприємства, первинна документація господарства, матеріали органів Держкомстату України та ін.).

5. Перелік методів дослідження, що використовувалися при аналізі й обробці фактичних даних та формулюванні висновків і узагальнень.

Обсяг вступу — до 4 сторінок.

Для написання основного змісту роботи потрібно розробити її план (програму). В ньому доцільно виділити три розділи. Перший присвячується теорії питання, другий — економічній оцінці й аналізу явища, що досліджується, третій — повинен мати конструктивний характер і висвітлювати шляхи розв'язання проблеми.

Зокрема, в *першому, теоретико-методологічному, розділі* на основі огляду літературних джерел розкриваються суть економічних категорій (понять) та їх взаємозв'язок з іншими категоріями

(поняттями), досліджуються методологічні підходи до розв'язання економічної проблеми, по якій пишеться курсова робота, виявляються спірні (нерозв'язані) питання і наводяться можливі напрями їх вирішення. Значна увага в даному розділі приділяється розкриттю методики визначення економічних параметрів та розв'язання прикладних задач економічного характеру, завдяки яким досягається поставлена в роботі мета. Залежно від специфіки вибраної теми, її складності, ступеня розробленості теоретичних основ проблеми питання методики можуть бути викладені і в наступному розділі роботи.

В *другому, аналітичному, розділі* здійснюється економічна характеристика об'єкта дослідження, зокрема зазначається його місцезнаходження, відстань до ринків збуту, розміри підприємства (площа сільськогосподарських угідь, величина авансованого і власного капіталу, обсяг виробництва валової продукції, обсяг продажу та ін.), розмір вкладень авансованих і спожитих ресурсів на одиницю земельної площі, інтенсивність використання ресурсів, технологічні та економічні результати діяльності підприємства.

На основі обґрунтованої в роботі методики визначається в динаміці система техніко-економічних показників, що характеризують досягнутий рівень розвитку досліджуваного процесу (явища) чи певної сфери господарської діяльності, виявляються тенденції зміни цих показників і здійснюються відповідні узагальнення. Значне місце в розділі відводиться якісному та кількісному аналізу чинників, що впливають на досліджувані результати господарської діяльності. Такий аналіз здійснюється за допомогою широкого використання різних прийомів і методів дослідження і, насамперед, таких, як аналітичних групувань, індексного та графічного прийомів дослідження, кореляційно-регресійного методу та ін.

Вивчення причинно-наслідкових зв'язків у даному розділі має бути спрямоване на розкриття основних причин, що зумовили відповідний фактичний стан досліджуваної сфери господарської діяльності, а отже, на обґрунтоване окреслення пріоритетних напрямів розв'язання вибраної економічної проблеми.

У *третьому, конструктивному, розділі* визначені вище пріоритетні напрями розв'язання проблеми мають набути подальшого розвитку. Залежно від теми дослідження і поставленої мети тут можуть обґрунтовуватися пропозиції щодо подальшого удосконалення методології і методики розв'язання тієї чи іншої проблеми, щодо створення сприятливого еконо-

мічного середовища, більш досконалої правової та нормативної бази тощо.

Значна увага повинна бути зосереджена на обґрунтуванні саме тих конкретних шляхів розв'язання поставленої проблеми, які мають найбільш актуальне значення для вибраного об'єкта дослідження, а також на повному використанні резервів, що не були повністю задіяні в процесі господарської діяльності. При цьому необхідно викласти механізм реалізації зроблених пропозицій (розрахунок ресурсного забезпечення, конкретні рекомендації щодо зміни галузевої структури підприємства, конкретні пропозиції щодо економії витрат тощо).

В кожному розділі виділяються як мінімум два параграфи (підрозділи), зміст яких має відносно самостійний характер. Другий і третій розділи пишуться на фактичних матеріалах вибраного об'єкта дослідження. При недотриманні цієї вимоги курсова робота до захисту не допускається. Обсяг окремих розділів у відсотках до загального обсягу основного змісту роботи рекомендується витримувати в таких межах: перший розділ — до 30%, другий — 35—40 і третій — 30—35%.

Обсяг висновків і пропозицій — до 4 сторінок. В них у стислій концентрованій формі формулюються основні результати дослідження. Головна увага акцентується на тих рекомендаціях виробництву, які обґрунтовані автором в основному змісті роботи.

В додатках розміщують допоміжну або проміжну інформацію, яка не несе основного смислового навантаження або наводиться з метою ілюстрації певного явища. Кількість додатків не обмежується. Кожний дослідник самостійно вирішує, чи доцільно той чи інший матеріал виносити в додатки. Отже, вони не є обов'язковим атрибутом курсової роботи.

У списки використаної літератури включаються ті літературні джерела, які вивчені студентом і на які є посилання в тексті роботи. Порядок розміщення джерел у списку літератури такий: Конституція України, Закони України, Укази Президента України, рішення Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України, нормативні акти міністерств і відомств, офіційні доповіді і виступи Президента, голови Верховної Ради і Прем'єр-міністра України. Далі спеціальну літературу розміщують в алфавітному порядку. Обов'язково слід зазначити назву джерела, прізвище та ініціали автора, місто, де опубліковано джерело, назву видавництва, рік видання та кількість сторінок.

ЗМІСТ

Вступ	3
Програма дисципліни «Економіка аграрних підприємств»	5
<i>Тема 1.</i> Предмет і метод курсу «Економіка аграрних підприємств»	30
<i>Тема 2.</i> Попит і пропозиція на сільськогосподарську продукцію в умовах ринку	38
<i>Тема 3.</i> Підприємство як основна ланка ринкової економіки	45
<i>Тема 4.</i> Зовнішнє середовище діяльності аграрних підприємств у ринковій економіці	60
<i>Тема 5.</i> Витрати виробництва і собівартість продукції (робіт, послуг) аграрних підприємств	72
<i>Тема 6.</i> Кінцеві результати діяльності аграрних підприємств.	95
<i>Тема 7.</i> Земельні ресурси та ефективність їх використання в аграрних підприємствах	115
<i>Тема 8.</i> Трудові ресурси і продуктивність праці в аграрних підприємствах	139
<i>Тема 9.</i> Основні фонди і виробничі потужності аграрних підприємств.	158
<i>Тема 10.</i> Матеріально-речові елементи основних виробничих фондів та ефективність їх використання.	175
<i>Тема 11.</i> Оборотний капітал аграрних підприємств	191
<i>Тема 12.</i> Нематеріальні ресурси (активи) підприємств	206
<i>Тема 13.</i> Авансований і власний капітал аграрних підприємств	213
<i>Тема 14.</i> Інвестиції та їх ефективність	231
<i>Тема 15.</i> Ефективність діяльності аграрних підприємств та оцінка їх ринкової позиції	243
<i>Тема 16.</i> Ціни на сільськогосподарську продукцію	260
<i>Тема 17.</i> Якість продукції аграрних підприємств	273
<i>Тема 18.</i> Науково-технічний прогрес та інноваційна діяльність аграрних підприємств.	284
<i>Тема 19.</i> Інтенсивність розвитку аграрних підприємств	298
<i>Тема 20.</i> Розміщення і спеціалізація сільськогосподарського виробництва та галузева структура аграрних підприємств.	313
<i>Тема 21.</i> Агропромислова інтеграція і організаційні форми її функціонування	328
<i>Тема 22.</i> Державне регулювання і підтримка розвитку аграрних підприємств.	337
<i>Методичні поради до написання курсових робіт</i>	<i>346</i>

Навчальне видання

АНДРІЙЧУК Василь Гаврилович

**ЕКОНОМІКА
АГРАРНОГО
ПІДПРИЄМСТВА**

**Навчально-методичний посібник
для самостійного вивчення дисципліни**

Редактор *Л. Атрощенко*
Художник обкладинки *О. Стеценко*
Технічний редактор *Т. Піхота*
Коректор *І. Савлук*
Комп'ютерна верстка *Т. Мальчевської*

Підписано до друку 17.03.2000. Формат 60×84/16. Папір офсет.
Гарнітура Тип Таймс. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 20,69.
Умовн. фарбовідб. 20,80. Обл.-вид. арк. 23,18. Наклад 1000 прим. Зам. 9-1863.

Видавництво КНЕУ
03680, м. Київ, пр-т Перемоги, 54/1
Тел. (044) 458-00-66, тел./факс (044) 446-64-58
E-mail: publish@kneu.kiev.ua